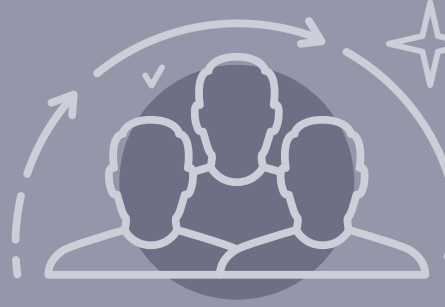

Engelsiz Erişim ve İletişim

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI
İLETİŞİM
BAŞKANLIĞI

HACETTEPE
ÜNİVERSİTESİ

SESLİ KİTAP

Engelsiz Erişim ve İletişim

ISBN: 978-625-7377-11-9

Engelsiz Erişim ve İletişim

© 2021 CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Yayıncı Sertifika No: 45482

1. Baskı, İstanbul, 2021

İletişim

Kızılırmak Mahallesi Mevlana Bulv. No:144 Çukurambar
Ankara/TÜRKİYE

T +90 312 590 20 00 | webinfo@iletisim.gov.tr

Baskı

Prestij Grafik Rek. ve Mat. San. ve Tic. Ltd. Őti.

T 0 212 489 40 63, İstanbul

Matbaa Sertifika No: 45590

Engelsiz Erişim ve İletişim

Ö N S Ö Z

Engelli bireylerin hayata daha fazla katılarak toplumla bütünleşmesi önem arz ediyor. Ancak gerek işitme gerekse görme engelli kardeşlerimiz pek çok içeriği izleme ve dinlemede ciddi zorluklarla karşılaşılıyor. Engelsiz erişim ve engelsiz iletişim çalışmaları işte bu engelleri ortadan kaldırmayı hedefliyor.

Türkiye olarak, “insanı yaşat ki devlet yaşasın” diyerek son 19 yılda engelli kardeşlerimizin sorunlarına çözüm üretmeye çalıştık. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesini 30 Mart 2007’de imzalayarak tarihi bir adım attık. Akabinde gerekli yasal düzenlemeleri yaparak, işitme ve görme engelli vatandaşlarımızın hayatını her alanda kolaylaştırmaya gayret ettik.

2020 yılının “Erişilebilirlik Yılı” ilan edilmesinin ardından Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığımızın engellilere yönelik farkındalık çalışmaları hız kazandı. Engellilerin potansiyelini en üst seviyede kullanabilmeleri ve sosyal hayata etkin bir şekilde katılabilmeleri amacıyla 2019-2023 yıllarını kapsayan “Ulusal Engelli Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı” hazırlandı.

Ö n S ö z

Sağlık Bakanlığımız, Millî Eğitim Bakanlığımız, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığımız ve üniversitelerimiz engellilerle birlikte yaşama kültürünün yerleşmesi ve yaygınlaşmasına yönelik teknoloji, erişilebilirlik, eğitim ve istihdam gibi alanlarda pek çok ortak çalışma ve projeyi hayata geçirmektedir. Nihai hedefimiz başta işitme ve görme engelliler olmak üzere tüm engelli kardeşlerimizin haysiyetli, üretken ve başarılı şekilde hayatlarını sorunsuzca idame ettirebilecekleri bir ortamı ülkemiz genelinde tesis etmektir.

İletişim Başkanlığımız tarafından Hacettepe Üniversitesi ile işbirliğiyle yayımlanan “Engelsiz Erişim ve İletişim” isimli bu kıymetli kılavuz kitap da işte bu çabaların bir parçasıdır. Uzmanlar, profesyoneller ve araştırmacıların ortaklaşa hazırladığı bu kılavuzun önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyorum. Kılavuzun bundan sonra yapılacak çalışmalara da ilham kaynağı olmasını temenni ediyorum, projeye katkı sunan kurum ve kuruluşlar ile bu değerli çalışmaya öncülük eden Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığımıza teşekkür ediyorum.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANI
RECEP TAYYİP ERDOĞAN

TAKDİM

Görme engelli, sağır ve işitme engelli bireylerin iş hayatından eğitime, sağlıktan kültüre, ulaşımdan spora kadar toplumun tüm alanlarına engelsiz erişimi kadar görsel-işitsel ve basılı medya ürünlerine ve hizmetlerine engelsiz erişimi de toplum hayatına tam katılımları açısından merkezî bir önem taşımaktadır.

Çeviri ise engelsiz erişimin ve iletişimin doğal, olmazsa olmaz bir parçasıdır. Görme engelli, sağır ve işitme engelli bireylere ek olarak belli zihinsel engelli ve bilişsel engelli gruplar için de çeviri edimi toplumsal bilgilere, hizmetlere, gerçeklere erişim için kilit konumdadır.

Dünyadaki gelişmelere koşut olarak Türkiye’de de engelsiz erişim ve çeviri alanlarında kamu kurum ve kuruluşları tarafından yeni projeler yürütülmekte, özellikle üniversitelerin ve engelsiz erişime katkı sağlayan sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle bu çalışmalar ilerletilmektedir.

Bu bağlamda sahadaki deneyimli uzmanları, profesyonelleri ve akademideki engelsiz erişim ve çeviri alanında uzmanlaşmış araştırmacıları bir araya getiren,

Ülkemizde bu alanda hazırlanmış ilk ve en kapsamlı çalışma olma niteliğini taşıyan **“Engelsiz Erişim ve İletişim”** kılavuzunu sizlerin istifadelerinize sunuyoruz.

Engelsiz erişim ve iletişim teorisine ve pratiğine ortak bir zemin oluşturmayı, engelsiz erişim alanında yürütülen çalışmalara ışık tutmayı ve bu çalışmaları başta engelli bireyler ve alan uzmanları olmak üzere geniş kamuoyu ile buluşturmayı amaçlayan bu kitapta engelsiz erişim ve iletişim için eviri faaliyetleri, türleri, kapsamları ve işlevleri ele alınmakta, Türkiye’de sağır ve işitme engelli ve görme engelli bireylerin görsel-işitsel ürünlere erişimi açısından kamu kurum ve kuruluşlarının ve sivil toplum kuruluşlarının engelsiz erişim ve iletişim için eviri bağlamında yürüttükleri faaliyetlere ve çalışmalara yer verilmektedir.

Engelli bireylerin tüm benlikleri ile bir parçası olmaya çalıştıkları hayata tam katılımlarını önceleyerek erişim ve iletişim alanında yaşadıkları sıkıntılara çözümler sunmak adına bir kılavuz niteliği taşıyan, engelli vatandaşlarımıza, ailelerine ve toplumumuza rehber niteliğindeki bu kıymetli eseri sizlere takdim ederken çalışmanın yayıma hazırlanmasında emeği geçen başta Hacettepe niversitesi’ndeki akademisyenlerimize, kurum ve sivil toplum kuruluşlarımızın yeleri ile uzmanlarına ve mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim.

T.C. CUMHURBAŞKANLIğI İLETİŞİM BAŞKANI
PROF. DR. FAHRETTİN ALTUN

Başlarken

Cihan Alan*, Umut Can Gökdoğan, Alper Kumcu*****

*Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, cihanalan@hacettepe.edu.tr

**Arş. Gör, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, umutcangokdogan@hacettepe.edu.tr

***Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, alperkumcu@hacettepe.edu.tr

Engelsiz erişim ve engelsiz iletişim için çeviri, dünyada giderek önem kazanan bir konudur. Ülkemizde bu alanda çalışan kurum, kuruluş, uzman ve araştırmacılar uzunca süredir başarılı faaliyetler yürütmektedir. Bu faaliyetler gelişen teknoloji ve çeşitlenen ihtiyaçlara koşut bir şekilde sayı ve hacimce artmış, bu durum da engelsiz erişim ve iletişim çalışmalarının eşgüdümlü hâle getirilmesi ve bu sayede geleceğe sağlam adımlar atılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

“Engelsiz Erişim ve İletişim” başlığını taşıyan bu kılavuz işte bu ihtiyaçtan doğmuştur. Ülkemizde bu alanda hazırlanmış en kapsamlı çalışma olma niteliğini taşıyan kılavuz, engelsiz erişim alanında çalışan birim ve bireylere faaliyetlerinde ışık tutma, engelsiz erişim ve iletişim araştırmaları ve pratiğine ortak bir zemin oluşturma ve çalışmaları başta engelli bireyler ve uzmanlar olmak üzere geniş kamuoyu ile buluşturma amacını gütmektedir.

Altı bölümden oluşan bu çalışmanın en önemli özelliği, sahadaki deneyimli uzmanları/profesyonelleri ve akademide engelsiz erişim ve çeviri alanında uzmanlaşmış araştırmacıları bir araya getirmesidir. “Engelsiz Erişim ve İletişim İçin Çeviri” başlıklı birinci bölümde engelsiz erişim ve iletişim için çeviri faaliyetleri, türleri, kapsamı ve işlevleri ile tanımlanmış ve sonraki bölümler için genel bir çerçeve çizilmiştir. “Görme Engelliler İçin Erişim” başlıklı ikinci bölüm görme engelli bireylerin sesli betimleme ile metinler ve görsel-işitsel ürünlere erişimine odaklanmaktadır. “Sağır ve İşitme Engelliler İçin Erişim: Toplum ve Çeviri” başlıklı üçüncü bölümde sağır ve işitme engelliler için engelsiz erişim konusu Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri ve projeleri kapsamında ele alınmıştır. “Sağır ve İşitme Engelliler İçin Erişim: İşaret Dili Çevirisi” adını taşıyan bir sonraki bölüm işaret dili çevirisinin engelsiz erişim ve iletişimde oynadığı kilit rol konusuna eğilmektedir. “Sağır ve İşitme Engelliler İçin Erişim: Alt Yazı Çevirisi” başlığını taşıyan beşinci bölümde son teknolojiler ve en iyi uygulamalar ışığında görsel-işitsel metinlerde alt yazı çevirisi ve erişim konusu incelenmiştir. “Engelli Çocuklar ve İletişim İçin Çeviri” başlıklı altıncı ve son bölümde çocuk alıcılar için engelsiz erişim, örnekleriyle ele alınmıştır.

Kılavuzun ülkemize hayırlı olmasını ve daha nice çalışmaların kapısını aralamasını dileriz.

İçindekiler

Ön Söz	5
Takdim	7
1. Engelsiz Erişim ve İletişim için Çeviri	9
1. Giriş	15
2. Engelsiz Erişim ve İletişim için Çeviri	28
3. Engelsiz Erişim için Çevirinin Alıcılarını Doğru Belirlemek ve Tanımak	32
4. Engelsiz Erişim için Çeviride Eğitimin Önemi	40
5. Engelsiz Erişim ve İletişim için Sistem Kurguları	43
6. Engelsiz Erişim ve İletişim için Standart, Yeterlik ve Kılavuzlar	53
7. Engelsiz Erişim için Projeler ve Akademik Çalışmalar	57
8. Sonuç	61
Kaynakça	65
2. Görme Engelliler için Erişim	71
1. Giriş	71
2. Dünyada Sesli Betimleme Tarihçesi	81
3. Türkiye’de Sesli Betimleme Tarihçesi	85
4. Körcül Kültürün Özellikleri	92
5. Sesli Betimleme Süreci	97
5.1 Sesli Betimleme Metin Yazımı	98
5.1.1 Ne Kadar Betimlemeli ve Ne Betimlenmeli?	98
5.1.2 Metinle Bütünleşme Nedir ve Ne Betimlenmelidir?	101
5.1.3 Metne Giriş Çıkış Aralıklarını Belirleme	102
5.1.4 Nesnel Bir Bakış Açısı Sunmak Neleri İçerir?	103
5.1.5 Boşlukları Tamamlayan Betimleme Soruları	105
5.1.5.1 Kim/Ne?, Kiminle/Neyle?	105
5.1.5.2 Ne Yapıyor?	109
5.1.5.3 Nerede?	110
5.1.5.4 Ne Zaman?	111
5.1.5.5 Nasıl Yapıyor?	111
5.1.6 Anlatım Üslubu ve Kullanılan Kelimeler	113
5.1.7 Hareketlerin ve Beden Dilinin Anlatımı	116
5.1.8 Ekran Ögelerinin Betimlenmesi	116
5.1.9. Seseleştirme ve Montaj Ekibine Notlar	118

İçindekiler

5.2 SB Metninin Seslendirilmesi	120
5.3 Sesin Görsel-İşitsel Ürün Üzerine Montajı	121
5.4 Görme Engelli Editör Tarafından Yapılan Son Kontrol	122
6. Sesli Betimlemede Karşılaşılan Sorunlar, Yaşanan Zorluklar ve Önerilen Çözümler	123
7. Sesli Betimlemede Kalite Unsurları, Standartlar ve Beceri Setleri	134
8. Sonuç	144
Kaynakça	148
3.1. Sağır ve İşitme Engelliler için Erişim: Toplum ve Çeviri	153
1. Giriş.....	153
2. Sağır ve İşitme Engelliler: Sosyal Kimlik, Aidiyet ve Topluluk	154
3. Tanımlar	157
3. 1. “Sağır” (Büyük S harfi ile)	159
3. 2. “sağır” (küçük s harfi ile)	160
3. 3. “İşitme Engelli”	160
4. Dünyada ve Türkiye’de Engelli Hakları, Eğitim ve İşaret Dillerine Dair	165
4. 1. Yaşam Alanları	165
4. 2. İşaret Dili- Eğitim, Kültürleşme ve İletişim Aracı	168
4. 3. İşaret Dili Çevirisi: Geniş Topluma, Hizmetlere, Bilgiye ve Medyaya Erişim Aracı	173
5. STK'lara Dair: Yaşam Gerçekleri	174
6. Türkiye’de Sağır ve İşitme Engellileri Temsil Eden Sivil Toplum Kuruluşları	180
6. 1. Türkiye Sağır Konfederasyonu (TSK)	181
6. 2. Türkiye Sakatlar Konfederasyonu (TSK)	186
6. 3. Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu (TİESF)	189
6. 4. Türkiye Sağır Millî Federasyonu (TSMF).....	190
6. 5. Dünya İşitme Engelliler ve Engelliler Federasyonu (DİEF).....	192
6. 6. İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği (İED).....	193
6. 7. İşaret Dili Tercümanları Derneği.....	194
7. Sağır ve İşitme Engellilere Yönelik Hizmet ve Ürün Veren STK'lar: Çalışmalar ve Projeler Konularında Bir Örnek.....	197
8. Sonuç	210
Kaynakça	224
3.2. Sağır ve İşitme Engelliler için Erişim: İşaret Dili Çevirisi	229
1. Giriş.....	229
2. İşaret Dili Çevirisi Tarihi.....	231
3. İşaret Dili Çevirisinde (İDÇ) İlk Yasal Girişimler: Eğitim, Sertifikasyon, Meslekleşme ve Araştırma	240

3.1. Kurumsal Girişimler	255
4. Toplum Çevirmenliği Bağlamında İşaret Dili Çevirmenliği	257
5. Sonuç	264
Kaynakça	267
3.3. Sağır ve İşitme Engelliler için Erişim: Alt Yazı Çevirisi	275
1. Giriş.....	275
2. Alt Yazı Çevirisi: Tarihi, Kapsamı ve Gelişimi.....	283
3. Alt Yazı Çevirisi Türevleri	288
3.1 Diller Arası Alt Yazı Çevirisi	289
3.2 Diller Arası İki Dilli Alt Yazı Çevirisi	291
3.3 Dil İçi Alt Yazı Çevirisi	292
3.4 Üst Yazı Çevirisi	295
3.5 İşitme Engelliler için Alt Yazı Çevirisi: Ayrıntılı Alt Yazı Çevirisi.....	298
3.6 Canlı Alt Yazı Çevirisi	305
3.7 Yaratıcı Alt Yazı Çevirisi	316
3.8 Sadeleştirilmiş Alt Yazı.....	320
4. Sonuç	323
Kaynakça	335
4. Engelli Çocuklar ve İletişim için Çeviri.....	343
1. Giriş.....	343
2. Çocuk Alıcının Yetişkin Alıcıdan Farkı ve S/sağır, İşitme Engelli ve Görme Engelli Çocuğun Gerçekleri.....	344
2.1 Etkileşim Şekline Bağlı Farklılıklar	347
2.2 Bilişsel Gelişimlerini Etkileyecek Dil Edinimlerine Bağlı Farklılıklar.....	347
2.3 Ana Dil ve Kültüre Bağlı Farklılıklar	349
3. Çocuklara Yönelik Ürünlerin Farkı.....	351
4. Alanda Yapılan Çalışmalar	355
4.1 Çocuk Alıcılar için Ayrıntılı Alt Yazı Çevirisi Alanındaki Çalışmalar.....	356
4.2 Çocuk Alıcılar için Sesli Betimleme Alanındaki Çalışmalar	359
4.3 Türkiye’de Yapılan Projeler.....	360
5. Çocuk Alıcılar için Engelsiz Erişim Bağlamında Çeviri Türlerinin Özellikleri ve Projelerden Örneklerle Engelsiz Erişim İlkeleri	366
5.1 Çocuk Alıcılar için Ayrıntılı Alt Yazı Çevirisi, Sadeleştirme İlkesi ve Örnekler.....	366
5.2 Çocuk Alıcılar için İşaret Dili Çevirisi ve Örnekler.....	372
5.3 Çocuk Alıcılar için Sesli Betimleme ve Örnekler	377
6. Sonuç	381
Kaynakça	382

1. Engelsiz Erişim ve İletişim için Çeviri

Mümtaz Kaya*, A. Şirin Okyayuz**

*Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, mumtazkaya@hacettepe.edu.tr

**Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, sirinokyayuz@hacettepe.edu.tr

1. Giriş

Engelsiz erişim kavramı, gören, işiten ve herhangi bir fiziksel ve zihinsel engeli olmayanların *egemen düzeni* kurduğu bir dünyada fiziksel, zihinsel veya başka bir engeli olan kişilerin tüm olanak ve hizmetlere düzeni kuranlarla eşit bir şekilde erişimini sağlamak ve söz edilen kişilerin hayat standartlarını “diğer” insanlarla aynı düzeye çıkarmak için kullanılan bir açılımdır. Erişilebilirlik kavramı pek çok farklı açıdan (fiziksel erişim, bilişsel erişim vb.) tanımlanabilir. *Engelsiz Erişim ve İletişim Kılavuzu* boyunca sözü edilen erişilebilirlik ve erişim kavramı, engelli bir bireyin etkin ve eşitlikçi bir şekilde, sistemle bütünleşerek ve engeli olmayan bir bireyle aynı kolaylıkla aynı bilgiye erişebilmesi, aynı etkileşimlerin içine girebilmesi, aynı hizmetlerden yararlanabilmesi olarak daha dar bir çerçevede tanımlanabilir (North Carolina State University [NCSU], 2021).

Engelsiz erişim kavramı kapsamında fiziksel erişimin sağlanmasından bilgiye ve hizmetlere erişimin

sağlanmasına kadar geniş bir yelpazede açılımlardan söz edilir. Engelli bireylerin hizmetlere ve olanaklara erişimlerini sağlamayı esas alan yaklaşımın özünde bu bireylerin geniş toplumla eşit imkânlarla sahip olmaları, kendi kendine yetebilen bireyler olarak, başkalarının desteğine gerek duymadan yaşamlarını sürdürmeleri ve bunun da ötesinde geniş toplumla bütünleşmeleri fikri yatar. *Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi*'ne bakıldığında engelsiz erişimin amaçları açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Sözleşmenin *Başlangıç* bölümünde (United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities [UNCRPD], 2006) geçen temel ilkeler, konuyu üstsel bir bakışla açıklamak için kullanılan anahtar kelimelerden hareketle incelenebilir.

A Maddesi: Bu maddede Birleşmiş Milletler Şartı'ndaki "insanlık ailesi" olgusuna ve hiçbir insanın bir diğerinden insanca yaşama, onurlu yaşama konusunda birbirinden ayrılamayacağı, farklılaştırılmayacağı konularına vurgu yapılmaktadır. Engelsiz erişim temel bir hak olarak tanımlandığında da egemen bir düzen tarafından kurulan düzenin "diğerlerine" hizmet etmediği yerde değiştirilmesi gerekliliğini doğurur.

B Maddesi: Bu maddede *ayrımcılık* olmaması gerektiği vurgusu yapılır. Dolayısıyla, kurulu, hâlihazırda var olan herhangi bir sistem eğer erişilebilir değilse özünde ayrımcı olabileceği düşüncesini getirir.

E Maddesi: Bu maddede *engellilik kavramının verili olduğu* konusuna değinilmektedir. Bu bakış

açısından da *engelliliğin sakat kişilerin, onların diğer bireylerle birlikte eşit bir temelde topluma tam ve etkili katılmalarına olanak tanımayan tutumlar ve çevre koşullarla etkileşiminden kaynaklandığı* kabul edilir.

F Maddesi: Bu maddede Sözleşme'nin kendisi kadar merkezî önemde olan iki kaynağa gönderme yapılmaktadır: *Dünya Eylem Programı ve Sakatlar için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar*. Bu belgelerde dillendirilen ilkelerden hareketle de *ulusal, bölgesel ve uluslararası seviyede politikaların, planların, programların ve eylemlerin geliştirilmesi, tasarlanması ve değerlendirilmesi* konusuna değinilir. Özünde belli politika değişiklikleri gereksinimine, bu sürecin planlama, programlama ve eylem gerektirdiğine işaret edilir.

G Maddesi: Bu madde altında Sözleşme'de *sürdürülebilirlik ve kalkınma* konularına değinilir. Dolayısıyla, yapılacak girişimlerin devamlılığına ve iyileştirilmesine gönderme yapılır.

İ Maddesi: Bu maddede de *engellilerin çeşitliliğine* değinilerek tek bir yaklaşım veya kalıpla hareket edilemeyeceğinin altı çizilmiştir.

O Maddesi: Bu maddede *engellilerin kendilerini doğrudan ilgilendiren ve diğer politika ve programların karar alma süreçlerine etkin olarak katılabilmeleri gerektiğini dikkate* almak ilkesinden söz edilir ve engelsiz erişimin olmazsa olmazı olan engellinin sürece dâhil edilmesinin öneminin altı çizilir.

V Maddesi: Bu maddedeki *fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevreye, sağlık ve eğitim hizmetlerine, bilgiye ve iletişime erişimin engellilerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam yararlanmasını sağlamadaki önemi* ifadesinde her türlü alanda engelsiz erişimin sağlanmasının öneminin altı çizilir.

X Maddesi: Bu maddedeki *dezavantajlarının ortadan kaldırılmasına ve onların medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ortamlara eşit fırsatlarla katılımlarının sağlanması* mantığı da engelsiz erişim ve iletişimin temelindeki uğraşı betimler niteliktedir.

Engelsiz erişim ve iletişimin en temel taşı olan anlayışları derleyen Sözleşme'nin *Başlangıç* bölümünden hareketle yapılan açıklamalar *Engelsiz Erişim ve İletişim Kılavuzu*'nda benimsenen ve aktarılan anlayışın temel taşları olarak düşünülebilir.

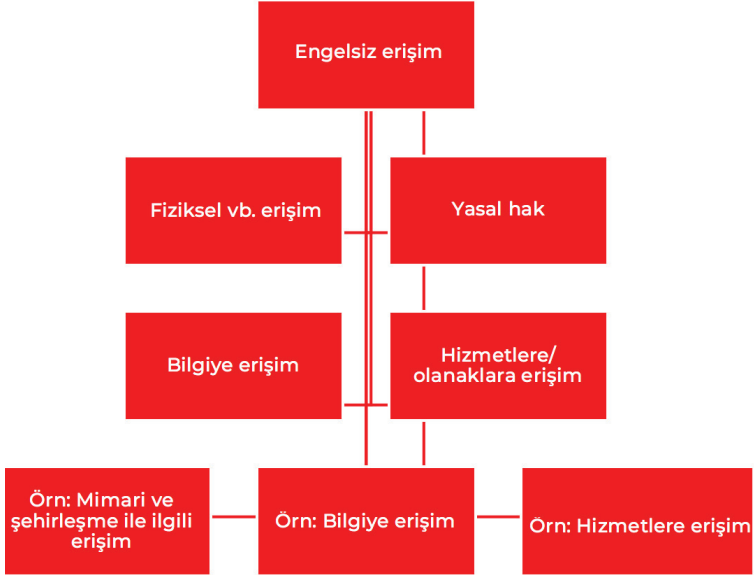
Geniş toplumla bütünleşme, engelsiz erişimi sağlama denildiğinde genelde vurgu hep engelliye bir hizmet sunulmasındadır; ancak, bu bakış açısında bir eksiklik vardır. Zira engelli bir kişinin de topluma sunabileceği çok şey vardır. Yukarıda sözü edilen sözleşmenin *Başlangıç* bölümünün M maddesinde de bu konuya değinilmiş ve engellilerin toplumun refah ve çeşitliliğine yaptıkları ve yapabilecekleri katkısı ve engellileri insan haklarını ve temel özgürlükleri tam kullanmaya ve topluma tam katılmaya teşvik etmenin, onların topluma ait oldukları hissine sahip olmalarını sağlayacağını, toplumun insanî, sosyal ve ekonomik yönden kalkınmasına ve yoksulluğun

azalmasına katkıda bulunacağını tanımak (UNCRPD, 2006, para. 12) ifadesine yer verilmiştir. Engelli kişilerin katılımını sağlamamış bir toplum yalnızca engelli bireye karşı bir haksızlık etmiş değildir, toplumsal gelişimi de içselleştirememiştir. Toplumların tüm bireylerin aktif ve etkin katılımı ile ilerleyebileceği ve gelişebileceği göz önüne alındığında, bir grubun çarkın dışında kalması ise bunu ancak olumsuz etkileyecektir.

Engelsiz erişim kavramına bakıldığında kapsamını tanımlamak için kaba hatlarıyla aşağıdakine benzer bir şema kullanılabilir:

Şekil 1.

Engelsiz Erişim ve İletişimin Açılımları

Birleşmiş Milletlerin sözü edilen sözleşmesindeki bölümlerden bazıları kılavuz boyunca değinilen bölümlerde irdelenen konularla birebir bağlantılıyken, Sözleşme'nin eviri desteğiyle sunulan engelsiz erişimden daha kapsamlı olduğu unutulmamalıdır. Sözleşme'nin bölümlerinden hareketle kaleme alınmış olan bu kılavuz bölümünde aşağıdaki konulara çevirinin/çevirmenin katkıları düşünülerek değinilmektedir.

Tablo 1.*BM Sözleşmesi Maddeleri Çerçevesinde Çevirinin/Çevirmenin Rolü*

<p>MADDE 4- GENEL YÜKÜMLÜLÜKLER</p>	<p>Bu kapsamda değinilen hakların uygulanması için gerekli tüm yasal, idari ve diğer tedbirlerin hayata geçirilebilmesinde ve planlanmasında, çeviri, süreç içinde ve uygulamada bir araç olacağı için, çeviribilimcilerin görüşleri ve araştırmaları önem taşıyacaktır.</p> <p>Genel yükümlülükler altında (f) bendinde belirtilen “standartlar”, “kılavuzlar” ve bunların tasarlanması, “engellilerin özel ihtiyaçlarının saptanması” konularında uygulamanın çeviri üzerinden yürüdüğü bağlamlarda çeviribilimci araştırmacı olarak vazgeçilmez bir aktör olacaktır. (f) ve (g) bentlerinde belirtilen “teknolojilerin tasarımı ve geliştirilmesinde” erişilebilirlik konusunda ve özellikle de bu teknolojiler çeviri hizmetlerine yönelik teknolojiler olduğunda çeviribilimcinin danışmanlığı ve görüşleri önemli olacaktır.</p>	<p>Bir araştırmacı, uygulayıcı olarak danışman ve süreç aktörü olan çevirmen/ çeviribilimci</p> <p>Araştırmacı olarak çeviribilimci</p> <p>Danışman olarak, uygulayıcı, dönütü verecek aktör olarak çeviribilimci</p>
-------------------------------------	--	---

MADDE 8- BİLİNÇ YÜKSELTME	Bu madde altında betimlenen açılımlarda çevirmen doğrudan konuyla bağlantılı bir aktör olmasa da üretilecek tasarımda iletişimi sağlayacak (bilgi akışını sağlayacak) kişi olarak yine de açılımda yeri olacaktır.	İletişim uzmanı olarak çeviribilimci
MADDE 9- ERİŞEBİLİRLİK	Bu madde altında betimlenen açılımlarda odak “bilgi ve iletişim teknolojisi ve sistemi dâhil bilgiye ve iletişime hem kırsal hem de kentsel bölgelerde halka açık olan veya halka sunulan diğer tesislere ve hizmetlere erişiminin sağlanması için uygun tedbirleri almalıdır” ifadesindedir. Bu bağlamda listelenen birçok hizmete erişim çeviriyi bir araç olarak kullanarak sağlanacaktır. Dolayısıyla tasarımında, planlamasında, uygulamasında çevirmenlerin ve çeviribilimcilerin rolü merkezîdir.	Uygulayıcı ve uygulama sistem tasarımcısı olarak çevirmen/ çeviribilimci
DİĞER MADDELER:	Sözü edilen sözleşmenin hemen hemen tüm maddelerinin hayata geçirilebilmesi için iletişimi ve erişimi sağlayacak çevirmenin döngüye dâhil edilmesi önem taşısa da özellikle aşağıda sayılan açılımlar yoğunlukla çeviri edimi üzerinden gerçekleştirilecektir. MADDE 19- BAĞIMSIZ YAŞAMA VE TOPLUMA DÂHİL OLMA MADDE 21- DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE BİLGİYE ERİŞİM MADDE 24- EĞİTİM MADDE 27- ÇALIŞMA VE İSTİHDAM MADDE 30- KÜLTÜREL YAŞAMA, DİNLENME, EĞLENCE VE SPOR ETKİNLİKLERİNE KATILIM	Araştırmacı, danışman, uygulayıcı olarak çevirmen/ çeviribilimci

Yukarıda çok temel hatlarıyla anlatılan erişim kavramı irdelendiğinde, özünde her insanın onurlu ve müreffeh bir yaşam sürdürebilmesi için olmazsa olmaz olan yasal haklarının teslim edilmesi konusu önceliklidir. Ancak, hakkın teslim edilmesi insan hakları konusudur ve Sözleşme dikkatle okunduğunda anlaşılacağı üzere tek başına yeterli değildir.

Bir olgunun ilk önce devlet sonra da toplumdaki tüm bireyler tarafından kabul edilmesi bir başlangıç adımı niteliğindedir. Bu adımı takiben bu olgunun içselleştirilmesi, somut bir yol haritası çizilmesi, eşgüdümle bu yol haritasının sürekli geliştirilerek işlevsel hâle getirilmesi ve sözü edilen hakların teslim edilmesi için düzenin yeniden şekillendirilmesi esastır. Örneğin, Avrupa Birliği ülkelerinde medya hizmetlerine erişim için yayımlanan yönetmelik (bkz. European Union, 2010) bu konuda örnek bir ilk adımdır. Konunun içselleştirilmesi ise ancak toplumdaki farkındalığın artması ve bu farkındalığa ek olarak engellilere dair doğru bilgilerin edinilmesi ile gerçekleşecektir.

Her toplum içinde engelli bireyler diğer bireylere kıyasla daha küçük bir gruptur. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının verilerine göre Türkiye’de Engelli Sağlık Kurulu Raporu almak için yetkili hastanelere başvurmuş bireylere bakıldığında aşağıdaki tablo sunulabilmektedir. Bu tablo sisteme işlenmemiş ve hizmet almak için devletle temasa geçmemiş bireyleri kapsamadığından, tablodaki sayılardan daha fazla sayıda engelli vatandaş olduğu düşünülebilir.

Tablo 2.

Veri Sisteminde Kayıtlı ve Hayatta Olan Engellilerin Engel Gruplarına Göre Dağılımları (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2021)

<i>Engel Grubu</i>	<i>Kişi Sayısı</i>	<i>Oranı (%)</i>
Görme	215.076	9,53
İşitme	179.867	7,97
Dil ve Konuşma	33.686	1,49
Ortopedik	311.131	13,78
Zihinsel	385.313	17,07
Ruhsal ve Duygusal	170.927	7,57
Süreğen Hastalık	917.259	40,63
Diğer	44.248	1,96

Yukarıda sunulan verilere sisteme işlenmemiş ve hizmet almak için devletle temasa geçmemiş bireyler dâhil olmadığı gibi, özellikle görme ve işitme engeli düşünüldüğünde tıbbi açıdan engelli sınıflandırılmasına girmeyen, ancak mesela medya ürünlerine erişimde desteğe ihtiyacı olacak grupların da olduğu unutulmamalıdır. Örneğin, işitme zorluğu çeken ancak bu işitme zorluğu engelli olarak rapor alınabilecek düzeyde olmayan birey de bir filmin işitsel düzgüsüne işitme duyusunda hiçbir kaybı olmayan bireyle aynı düzeyde erişemeyecek ve alt yazı çevirisinden yararlanacaktır. Dolayısıyla, yukarıda belirtilen oranların aslında çeviri hizmetlerinin alıcılarının sayısı açısından büyük resmi sergilemediği, çeviri ile sunulacak ürünler ve hizmetler söz konusu olduğunda bu oranlardan yüksek oranlar

düşünülerek girişimlerin tasarlanması gerektiği ortadadır.

Günümüzde, toplumsal sistemler ise geniş kitlelerin becerilerine ve gerçeklerine göre tasarlanır. Bu tasarımlar ise kimi zaman engelli bireyin bir engeli yüzünden erişemeyeceği bir yapı hâline gelir ya da bu birey kurulan düzen içinde alternatif yöntemlerle erişim sağlamaya çalışırken dezavantajlı duruma düşer (bu yapının ayrıntılı anlatımı için bkz. Barnes, 2011, ss. 55-57). Ancak, tasarım uzmanları bir ürünün tasarımında (veya bir sistemin veya hizmetin tasarımından da söz ediyor olabiliriz) genel olarak son kullanıcıları düşünerek hareket etmeyi ilke edinirler (Tricomi, 2021). Öte yandan, işleyişte her kullanıcı profilini ve becerilerini düşünerek hareket etmek oldukça zor olacaktır ve bunun için araştırma gerekecektir.

Empati kurmak için bir örnekten hareket edelim. Film dediğimiz ürün iki adet düzgüden oluşur: İşitsel düzgü (diyaloglar, ses efektleri, müzik, nidalar, vb.) ve görsel düzgü (ortam, aktörler, tabelalar, yazılar vb.). Bunların bütünleşik olarak sunulması ile film anlam kazanır. Toplumların sorunlarını, gailelerini, tarihlerini, sosyal değerlerini öğrenmek, insanlar olarak başkalarının hikâyeleriyle, gerçekleriyle empati kurmak, insan deneyiminin bir parçası olmak için eşsiz olanaklar sunar. İnsanları duygulandırır hatta zaman zaman öğretici öğeler içerir. Günümüzde toplumların vazgeçilmez ürünleri hâline gelen filmlere, üretildikleri şekilde erişebilmek için asgari olarak görsel düzgü ve işitsel düzgüye birlikte erişebilmek gerekir. Ayrıca, bu ürünler ortaya konulurken geniş toplumdaki insanların becerileri ve paylaşımları, deneyimleri esas alınır, (ütopik

bir kurgu olmadığı sürece de) geniş toplumun yargıları ve gerçekleri yansıtır. Şimdi şöyle bir kurgu varsayalım: Bir alıcı olarak bu ürünün bir düzgüsüne erişemiyoruz, hatta düzğüye erişememek bir yana, üründe sözü edilen toplumsal sorun, tarihsel süreç ve benzeri hakkında geniş toplum kadar bilgimiz yok, zira geçmişte de bu toplumla ne kadar iç içe yaşayabildiğimiz ve paylaşımında bulunduğumuz veya eğitim sistemine erişebildiğimiz tartışılabilir. Bu ürün kaynak hâliyle “erişemeyen bizler” için tasarlanmış değildir.

Ancak, bu tür ürünlerin tasarlanması ve sunulması anormal bir durum da değildir. Günümüzde her ekonomik sistemdeki ürünler kısıtlı kaynaklarla ve olanaklarla ve mümkün olacak en geniş alıcı kitleye hitap etmek için tasarlanır. Bir kot pantolon üreticisi, özel bir niş pazar bulmadığı sürece iki bacağı olan insanlar için kot üretecektir. Bir baston üreticisi belli bir boydaki insanlar için baston üretecektir. Ancak pigmeler de baston kullanmak isterse ve bu konu gündeme gelirse veya kendisi bir pigme ise ve hâlihazırda piyasadaki bastonların kendisine uygun olmadığını gördüğünde ya da pigmeler için baston üreterek maddi, manevi veya toplumsal belli bir kazanç sağlayabileceği konusunda bilinçlendirilirse pigmeler için baston üretebilecektir. Ürünler ve açılımlar ihtiyaçlardan ve isteklerden ortaya çıkabilecektir. Aynı şekilde bir medya ürünü ortaya koyan birey de görme ve işitme duyusu olan bireyleri hedefleyerek ürününü tasarlayabilecektir. Ancak, bu engeli olan bizlere uygun ürün tasarlanmadığı gerçeğini ve bizim toplumla bütünleşmede dezavantajlı duruma düştüğümüz gerçeğini de değiştirmeyecektir.

Geniş toplum ve engelli bireylerin oluşturdukları topluluklar bu gerçeği içselleştirdikleri süreçte, ürünlerin, hizmetlerin ve olanakların hepsinin her alıcının becerilerini kapsayacak şekilde tasarlanmasını beklemek çok güzel bir düşüncedir. Kısıtlı olanaklar ve gerçekler düşünüldüğü zaman, özellikle kısa vadede, bunun gerçekleşmesinin ne kadar olası olduğu ise düşündürücüdür. Herkes için tasarım ve evrensel tasarım açımları bu gelişmenin en çarpıcı örneklerinden ikisidir. Günümüzde bu konuda pek çok sayıda açılım yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde konu şu şekilde tanımlanır:

“Evrensel tasarım” ve “kapsayıcı tasarım”, ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir tasarıma veya uyarlanmaya gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilceği şekilde tasarlanmasıdır. “Evrensel tasarım” ve “kapsayıcı tasarım”, gerek duyulduğu takdirde özel engelli grupları için yardımcı cihazların tasarımını da kapsamaktadır. (UNCRPD, 2006, para. 31)

Toplumun tüm bireylerini hedefleyen katılımcı bir yaklaşım ve bakış açısının getirilmesi fikri özellikle engelsiz erişim ve iletişim kavramları ile bağlantılı olarak büyümektedir (Imrie, 1996). Evrensel tasarım ifadesi Mace (1998) tarafından ortaya konulmuştur (akt. Centre for Universal Design, 2011). Özünde yatan fikir ise herkes için tasarım yapılması yaklaşımıdır ve bu konu sosyal katılım ve insan çeşitliliği ile doğrudan bağlantılıdır. Bu tür gelişmelerle özel konular yaratılmadan veya yardımcı teknolojiler üretme gereksinimi duymadan her şeyin erişilebilir olmasından söz edilir (Steinfeld, 2006, s. 1).

Yukarıda çizilen tablodan hareketle, ivedilikle bir evrim yaşanması gerektiği ve iletişimin başlaması, sözü edilen dezavantajlı bireylerin bu dezavantajlarının hafifletilmesi için bölüm boyunca vurgulandığı üzere çeviri edimi, planlaması ve kalitesi merkezî bir önem taşıyacaktır.

2. Engelsiz Erişim ve İletişim için Çeviri

Çeviri, engelsiz erişimin ve iletişimin doğal bir uzantısıdır ve olmazsa olmazı olan bir edimdir. Görme engelli, Sağır ve işitme engelli bireyler, bu gruplara ek olarak belli zihinsel engelli ve bilişsel engelli gruplar da dâhil olmak üzere, çeviri edimi bu bireylerin toplumsal bilgilere, hizmetlere, gerçeklere erişimi için merkezî bir önem taşır (bu konuyu farklı çeviri edimleri üzerinden ele alan çalışmaların örnekleri için bkz. Remael vd., 2012; Diaz-Cintas vd., 2010; Bogucki & Deckert, 2020).

Çeviri ve Engelsiz erişim ve iletişim bağlamında çok uzun yıllardır var olan ancak günümüzde uygulamaları ev içindeki gibi geleneksel mecralardan medya ürünleri, internet kullanımı ve benzeri farklı ortamlara genişleyen farklı çeviri türlerinden söz edebiliriz (Bogucki & Deckert, 2015; Gambier, 2006; Diaz Cintas, 2005; Okyayuz, 2019).

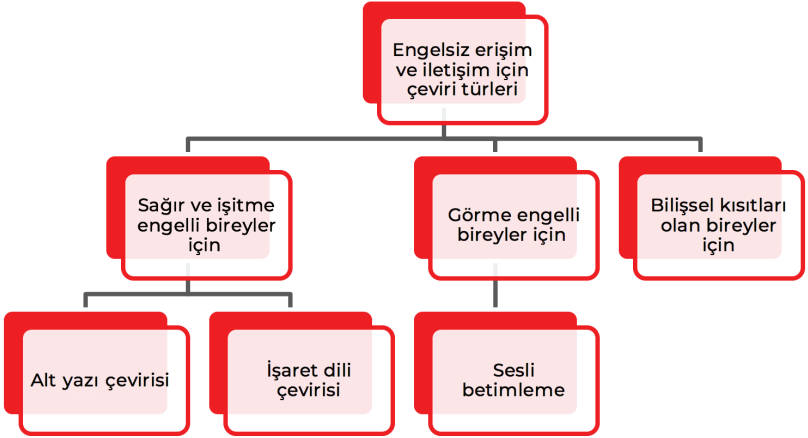
Bu çeviri türleri günden güne sayıca artmakta, teknolojinin ilerlemesi ve uygulayıcıların ve alıcıların deneyimleri ışığında gelişmesiyle evrilmektedir. Kılavuzun kapsamında ele alınacak olan belli başlı çeviri türleri belirlenmiştir. Bu türlere özellikle değinilmesinin ve başka bazı uygulamaların şu an için kılavuz kapsamında yer almamasının ise tek bir açıklaması vardır: Türkiye’de

yaşanan gelişmeler özellikle kısa vadede bu çeviri türlerinin kalitesini ve yaygınlığını arttırmayı gerektirmiştir. Diğer çeviri türleri ile ilgili gelişmeler ve girişimler olduğunda bu türler için çalışmalar yapılması da gerekecektir.

Kılavuz boyunca ele alınacak türler ilgili bölümlerde ayrıntıları ile betimlenmiş ve bu türler aracılığıyla sunulan hizmetler irdelenmiştir. Üstsel bir bakışla sözü edilen çeviri türlerini şu şekilde iletebiliriz:

Şekil 2.

Engelsiz Erişim ve İletişim Kılavuzunda Yer Verilen Engelsiz Erişim ve İletişim İçin Çeviri Türleri

Engelsiz erişim ve iletişim için çeviri türlerini kısıtlı bir bağlamda ele alan Kılavuz'da yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere özellikle alt yazı çevirisi, işaret dili çevirisi ve sesli betimleme türlerine odaklanılmaktadır. Ancak, sadece bu üç ana türde çeviriden söz edilmemektedir. Her bir çeviri türü kendi içinde belli uzmanlıkları ve deneyimi gerektiren uygulamalarına (türevlerine) ayrılabilir.

Birincisi bu çeviri türlerinin uygulamada, sunumunda ve benzerinde farklılaşan türevlerinden söz edilebilir. Örneğin, alt yazı çevirisi türü kendi içinde Sağır ve işitme engelliler için dil içi ve diller arası alt yazı çevirisi olarak, canlı programlarda uygulanan yeniden dillendirme ile canlı alt yazı çevirisi ve hızlı yazımla canlı alt yazı çevirisi olarak, sesli betimleme yerinde ve kayıttan sesli betimleme olarak, işaret dili çevirisi de Türk İşaret Dilinden sözlü Türkçeye ve Türkçeden Türk İşaret Diline, işaret dilleri arasında vb. uygulanabilecek türevler olarak sayılabilir.

İkincisi bu çeviri türleri altında yer alan uygulamaları, uygulanabildikleri ürünler, ortamlar açısından da ele alabiliriz. Örneğin, sesli betimleme bir resim galerisindeki sanat eserlerine erişim için kullanıldığında, bir televizyon dizisine erişim için kullanıldığında, bir turistik gezi için kullanıldığında, bale gösterisine erişim için kullanıldığında özünde benzeşen ama uygulamada ayrışan ve farklı uzmanlıklar ve deneyimler gerektiren edimler söz konusu olacaktır.

Üçüncüsü bu çeviri türleri altında yer alan uygulamaları bir

hizmete erişmek, bir ürüne, bilgiye erişmek için kullananlar olarak ayırabiliriz. Örneğin, bir hastanede Sağır hasta ile işiten sağlık personeli arasında iletişim sağlamak için kullanılan işaret dili çevirisinden söz edildiğinde, bu durum çeviribilim altında toplum çevirmenliği bağlamında sağlık çevirmenliği alt alanının bir uygulamasıdır. Öte yandan bir çocuk tiyatrosunda Sağır çocuklar için sahnelenen oyunun işaret dili ile çevirisinden söz ettiğimizde veya bir dizinin işaret diliyle çevirisine değindiğimizde bir esere erişimden söz edilmektedir. Bir başka örnekte ise Covid-19 için ortaya konan 14 kuralın çevirisine değindiğimizde bilgiye erişimden söz edilmektedir.

Bu türlerin farklı açılımları ile kapsamlı bir şema sunmak olanaksız olsa bile, aşağıdaki şekilde görselleştirebiliriz:

Şekil 3.

Engelsiz Erişim ve İletişim İçin Çeviri Türlerinin Türevleri

Alt yazı çevirisi	Sesli Betimleme	İşaret Dili Çevirisi
Diller arası/dil içi Kayıttan ürünlere yapılan (ayrıntılı alt yazı)/ canlı sunulan ürünlere yapılan (canlı alt yazı) İşlenmiş ürüne yapılan (örn. dublaj)/ işlenmemiş ürüne yapılan Yaratıcı alt yazı gelenekleri ile yapılan/geleneksel alt yazı gelenekleri ile yapılan Kapalı/açık alt yazı çevirisi	Canlı sesli betimleme Kayıttan ürünlere	Toplumsal hizmetlere erişim için Toplantı, seminer, konferans vb.'de bilgiye erişim için Medya ortamlarında sunulan ürünlere erişim için Video kitaplar film, dizi vb. Canlı yayınlar vb. Eğitime erişim için Eğitim düzeylerine göre ayırışım: ilköğretim, lise, üniversite vb.

Yukarıda verilen şemadan da anlaşılacağı üzere, sözü edilen her bir çeviri türevi özünde başlığı altında yer aldığı çeviri türünün bir açılımıdır. Ancak, edimde gerekli olan

beceriler ve bilgiler açısından birbirinden farklılaşacaktır. Bir örnekle açıklamak gerekirse, sağır ve işitme engelliler için kayıttan ürünlere ayrıntılı alt yazı çevirisi yapan bir profesyonelin, aynı çeviri türü söz konusu olduğu için yeniden dillendirme ile canlı alt yazı çevirisinde de ürün verebileceği beklenmemelidir. Uzman, Sağır ve işitme engellilerin becerilerini ve alt yazı çevirisinin esaslarını bilse ve bu konulara hâkim olsa bile yeniden dillendirme ile alt yazı çevirisi yapabilmek için ek bir beceri setine ve eğitime, birikime gereksinimi olacaktır. Bu beceri seti de eş zamanlı çeviri için kullanılan becerilerle örtüşmektedir ve her çevirmen olan bireyden özel bir eğitim ve birikimi olmadan bu beceri setine sahip olması beklenemez.

3. Engelsiz Erişim için Çevirinin Alıcılarını Doğru Belirlemek ve Tanımak

Alıcı kitleyi tanımak her çeviri ediminde altı çizilen bir konudur. Çeviri bir hizmet veya ürün olarak sunulduğunda bunun amacına hizmet etmesi için alıcı kitlenin gerçeklerinin uygulayıcılar tarafından bilinmesi ve içselleştirilmesi önemlidir.

Bir örnekle konu açıklanabilir: S/sağır ve işitme engellilere yönelik olan alt yazı çevirisi (Türkiye'deki adıyla ayrıntılı alt yazı çevirisi) alıcıları açısından farklılaşan bir çeviri türüdür. Çeviri türünün alıcıları olarak nitelendirilen Sağır, sağır ve işitme engellilerin kendilerine özgü alımlama gereksinimleri bulunmaktadır. Ayrıntılı alt yazı çevirisinin, Perego'nun (2016) sözleriyle, "başarılı bir görsel-işitsel ürün izleme deneyimini, aynı zamanda bilişsel olarak etkin ve

eğlendirici” (s. 424) kılması önemlidir. Dolayısıyla, ayrıntılı alt yazı çevirisi yapmak, özünde, bir kitleye yönelik olarak bir ürünü tasarlamayı gerektirir.

Alıcı kitlenin kimler olduğuna bakılırken de yapılacak tanımlamanın çeviri edimindeki unsurları ve gerçekleri düşünerek ortaya konması gerekir. Görsel-işitsel çeviri alanında ayrıntılı alt yazı çevirisinin alıcıları, dilbilimcilerin, doktorların ve diğer alan uzmanlarının tanımladığından (kimi zaman) farklı şekilde tanımlanabilir. Çevirinin amacına ulaşabilmesi için çevirmen bakış açısından tanımlanması önemlidir.

Neves (2008, s. 172), ayrıntılı alt yazı çevirisi türünün üç ana alıcısı olduğuna değinir. Okyayuz (2019) ise konuyu şu şekilde açıklayarak Türkiye gerçeklerine değinir:

Büyük S harfi ile yazılan Sağır, çeviribilimde Sağır toplumun işaret dilini anadili olarak kullanan bireylerine; küçük s ile yazılan sağır, belli bir süre içinde işitme duyusunu kaybetmiş ve kısmen de olsa sözlü dili kullanabilen veya “bilen” ve kendini duyan toplumun da bir parçası hisseden bireylere; işitme engelli ise duyan toplumun bir parçası olan ve kısmen işitme duyusu olan ve sese (daha az oranda erişebilse de) duyanlar gibi tepki verebilen kitleye verilen isimdir. Türkiye’de Sağır ve işitme engelli alıcıların birbirinden ayrılan gereksinimleri olduğu 2018-2019’da RTÜK ile yapılan görüşmelerde ve müzakerelerde bu bireyleri temsil eden kişilerce ve STK’lar tarafından ortaya konmuştur. Günümüzde, Türkiye özelinde, işitme engelli ve sağır bireylerin birbirlerinden farklı

“erişim gereksinimleri” olup olmadığı hakkında çalışma bulunmamaktadır. Akademik açıdan tutarlılık sağlamak amacıyla üç tanım da verilmektedir; ancak, çevirmen açısından, uygulamada bir ayırım olup olmadığı konusu henüz araştırılmamıştır. (ss. 9-10)

Bu üç alıcı kitleye yönelik olarak çeviri yapabilmek için her bir kitlenin özelliklerini ve alıcılarının profillerini bilmek gerekir.

Çevirmenin, çeviri ediminde alıcı kitlenin erişimini sağlayacak seçimleri yapabilmesi için, alıcı kitleyi doğru tanıması, becerilerini anlaması, ayrıca bir profesyonel olarak belli yetilere sahip olması ve çeviri alanında eğitim almış olması veya kendini eğitmiş/geliştirmiş olması gerekir.

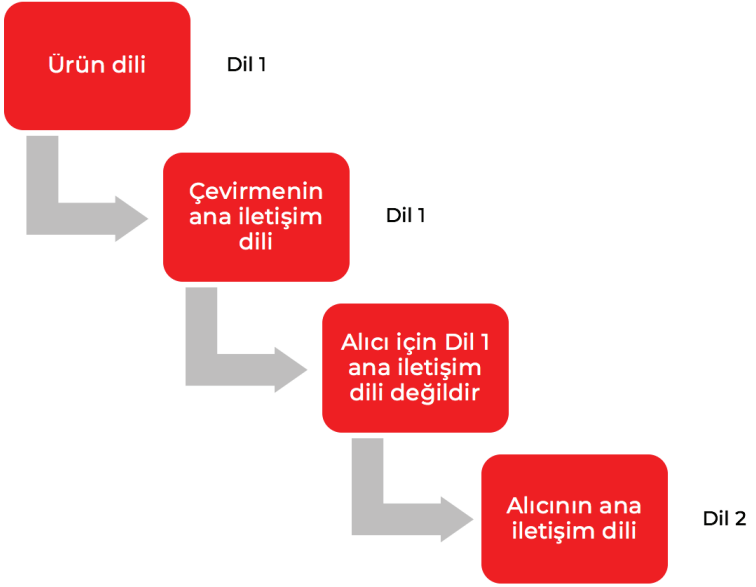
Alıcıların tanınması konusu özellikle de engelsiz erişim için çeviriden söz edildiği bağlamlarda, diğer çeviri türlerine göre farklı bir açıdır. Örneğin, alan yazınında çevirmenlerin ana dillerine doğru çeviri yapmalarının en başarılı ürünleri doğuracağı düşüncesi dile getirilir. Çevirmenler kendi ait oldukları dilsel topluluklara kendi ana dillerine doğru çeviri yaptıklarında çok başarılı ürünler verebilirler, zira söz konusu dilin gerçek hayattaki kullanımına ayrıca dili çevreleyen kültüre ve sosyal gerçeklere aşina olacaklardır. Erek dilin (çeviriyi yaptıkları dilin) toplumunun üyesi olarak ayrıca çevirilerini kullanacak kişilerin beklentilerini de bileceklerdir. Ortalama alıcının gerçeklerine hâkim olabileceklerdir.

Ancak, engelsiz erişim için çeviri türlerinden söz edildiğinde çevirmen sözü edilen alıcılarla kimi zaman aynı ana iletişim dilini paylaşmayacaktır ve engelli bireyin gerçeklerine ancak gözlemediği ve bilgi ve dolaylı deneyim edindiği ölçüde hâkim olabilecektir. Tüm bunlarla birlikte en az üç farklı alıcı grubuna yönelik bir ürün sunulduğunu ve bu alıcı grubun daha da çeşitlendirilip genişletilebileceğini unutmamak gerekir. Bu bağlamda da bu çeviri türüne özgülenmiş kılavuzlar önem kazanır (bkz. De Higes Andino & Cerezo Merchan, 2018). Bunu bir örnekle açıklamak yerinde olacaktır: Ayrıntılı alt yazının temel alıcısı olan Sağır bireylerle çevirmenin aynı “topluma” ait olması neredeyse imkânsızdır. Bu bireylerin çoğunun ana iletişim dili işaret dilidir.

Bu nedenle ayrıntılı alt yazı çevirmeni, kendi ana iletişim dili ve üründeki “konuşanların ve işitenlerin” ana iletişim dili olan bir yazı dilinde ürün verir. Sağır bireyin ana iletişim dilinde (işaret dilinde) ürün vermemektedir. Dolayısıyla, engelsiz erişim için ayrıntılı alt yazı çevirisi yapılması ile diller arası alt yazı çevirisi yapılması arasında alıcıların ve çevirmenlerin profilleri bazında bazı farklılıklar olacaktır:

Şekil 4.

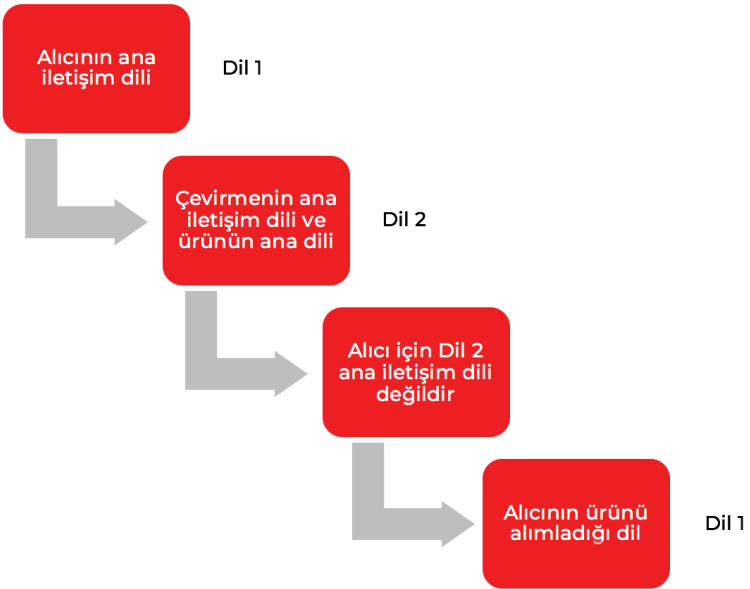
Ayrıntılı Alt Yazı Çevirisinde Ürün-Çevirmen-Alıcı Ekseninde Diller (1)

Bu konuya yine aynı etmen ve aktörler açısından bir de şu şekilde bakılabilir:

Şekil 5.

Ayrıntılı Alt Yazı Çevirisinde Ürün-Çevirmen-Alıcı Ekseninde Diller (2)

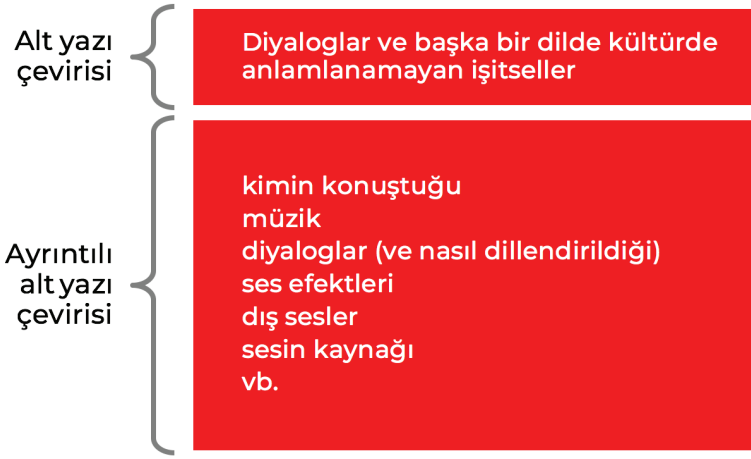

Yukarıdaki şekilde ifade edildiği gibi, ana iletişim dili işaret dili olan Sağır birey, Türkçe yazılı dilde sunulan ayrıntılı alt yazı çevirisini okurken, aslında ana iletişim dili olmayan ikinci iletişim dilinde okuma yapmaktadır. Ayrıca, Sağır birey diğer diller arası alt yazı çevirisi alıcılarından farklı olarak görsel-işitsel ürünün akustik (işitsel) öğelerinden, konuşma akışından, ses kalitesinden, tonlama ve hızdan ve diğer işiten alıcıların alımlayabilecekleri bilgilere erişim sağlayamayacaktır. Sese erişimi olmayan bir alıcıya sesi (dolayısıyla ürünü) erişilir kılmak için yapılan bu çeviri

türünde Neves'in (2008, s. 177) tabiriyle çevirmenin "ses bilgisinin olması" gerekir. Dolayısıyla, ayrıntılı alt yazı çevirisindeki işitsel düzgülü kavramı konusunda da çevirmenin farklı bir yaklaşım benimsemesi gerekir. Bu konuyu da aşağıdaki şekilde görselleştirebiliriz:

Şekil 6.

Alt Yazı Çevirisinde ve Ayrıntılı Alt Yazı Çevirisinde İşitsel Düzgü Kapsamı

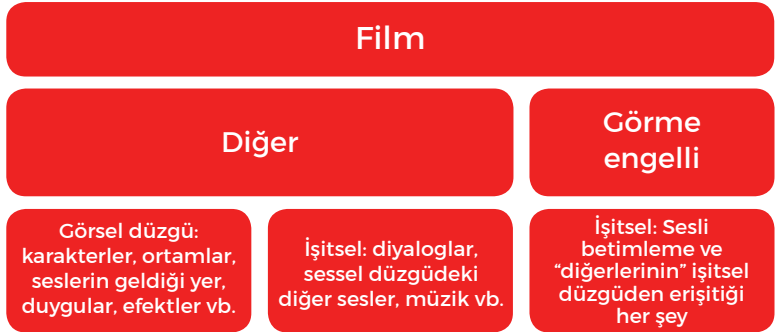
Engelsiz erişim için çeviri türlerinde hizmet veren çevirmenler, diğer çevirmenlerden farklı olarak, kendileri ile aynı fizyolojik, sosyal ve iletişimsel tabanı paylaşmayan bir alıcıya hizmet verirler.

Sesli betimleme ile yapılan çeviriye dair bir örnek vermek gerekirse de bu bağlamda başka bir gerçeğin devreye gireceğini vurgulamak gerekir. Çevirmenin ana iletişim dili alıcı ve ürünle aynıdır ancak bu bağlamda da özünde görsel olan bir düzgülü işitsel bir akış hâline

getirilir. Sesli betimlemeye dair bölümde irdelenecek bu zorlu uğraşta da çevirmen yine de dünyayı algılama şekli kendisinininkinden belli bir oranda farklı olan kişiye hitap etmektedir. Dolayısıyla, Chesterman ve Wagner (2002, s. 10), bir çevirinin başarıya ulaşması için, çevirmenin kaynakta amaçlanana yorumlaması ve hangi öğelerin yeniden dillendirileceğine kanaat getirmesi gerektiğini, bunu yaparken de belli bir algısal profili olan erek alıcının gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade ederler. Sesli betimleme metin yazarı ve seslendirmen bu edimde de başka çeviri türlerinde olmayan bir çerçeve çizerek hareket etmek zorundadır. Bu da aşağıdaki şekilde görselleştirilebilir:

Şekil 7.

Sesli Betimlemede Düzgülerin Kapsamı

Engelsiz erişim için çeviri türlerinin alıcıları ile çevirmenleri, diğer çeviri türlerindeki çevirmen-alıcı profiline farklılaştığı için bu konuda çalışmalar ve araştırmalar merkezî öneme sahiptir. Bu alanda en önemli unsurlardan biri ise eğitimidir.

4. Engelsiz Erişim için Çeviride Eğitimin Önemi

şimdiye kadar ifade edildiği üzere her bir çeviri türünün ayrı bir uzmanlık gerektirdiği vurgusu önemlidir, ancak gerçekçi bir bakış açısıyla bu konuyla bağlantılı olarak iki konuya bakmak gerekir: Birincisi bu uzmanları yetiştiren bir yapı (üniversite düzeyinde lisans veya lisansüstü programlar veya hizmeti sunan kurumlarda kurumsal eğitim, sertifika programı vb.) var mıdır? İkincisi ise, bu çeviri türevleri uygulanıyorsa bu konuda kendini yetiştirmiş halk arasında alaylı çevirmen olarak ifade edilen bireyler var mıdır? Eğer bir uzmanlık alanında ölçünlü bir eğitimden söz edilemiyorsa bu durum birkaç sonucu doğuracaktır.

Birincisi, farklı uygulama ortamlarında (medya ürünleri sağlayıcıları vb.) farklı kalite ölçütleri geliştirilecek ve farklı kılavuzlar benimsenecektir. Bir medya sağlayıcısının kalitesiz ürünler ortaya koymak için yola çıkmayacağı kabul edilse bile, özellikle başlangıç aşamasında benimsenecek, eğitimden ve araştırmadan şekillenmeyen yaklaşımların gerçekten işlevsel ve etkin olup olmadığı tartışılabilecektir. Ayrıca, genelde başka medya ürünleri sağlayıcıları tarafından hedeflenen farklı bir ülke ve dildeki alıcı kitlesi ve farklı bir kaliteyi düşünerek tasarlanmış örnekler, iyi uygulamaları temsil ettiği görüşüyle aynıyla alınacaktır. Bu da sonuç ürünün başka bir dil ve ülkedeki alıcı kitle için tasarlanan bir ürün olacağı konusunu doğuracaktır.

İkincisi, ölçünlü bir eğitim ile üzerine eğilmeyen bir alanda uygulayıcılar ve işverenler alan yazınına ve yapılan

araştırmalara hâkim olmadan gördükleri örnekler üzerinden ekonomik açıdan verimli bir döngü kuracak ve işverenin talepleri doğrultusunda ezber bozmadan ilerlenecektir.

Üçüncüsü, alanda eğitim verilmediği zaman uygulayıcıların arasında alaylıların sayısı çoğalacak ve çeviribilim bakışı açısıyla alana ve edime eğilenler azınlıkta kalacakları için eğitim ve deneyimlerinden getirdikleri birikimi alanda güç edinerek yaygınlaştıramayacaklardır.

Dördüncüsü, alanda eğitim olmadığı takdirde, sözü edilen alan çeviribilim bölümleri içinde merkezî önemde olan ve eğitim verilen alanlara kıyasla çevresel bir konu olarak görülecek ve araştırma sayısı dolayısıyla görece olarak daha az olacaktır.

Beşincisi, eğitim ve araştırmalarla gelen birikimle oluşturulması gereken ulusal standartlara ilişkin çalışmalar yapılamayacaktır. Alanda bilfiil çalışan kişiler akademik bir gözle ve alanda birikimle ortaya konulması esas olan standartları ve standartlara bağlı çevirmen yeterliklerini içselleştirmeyeceklerdir. Dolayısıyla, standart ve yeterlik çalışmalarının üstten dayatmalı hatta alana hâkim olmayan kitleler tarafından oluşturulabileceği ve uygulayıcılara yönelik yeterliklerde gerçekçi olmayan idealize edilmiş yapıların aranacağını düşünerek böyle bir çalışmaya olumlu bakmayacaklardır.

Aslında burada sayılanlara daha birçok düşünce eklenebilir. Ama özünde ifade edilmeye çalışılan konu, herhangi bir çeviri alt alanında özellikle de üniversite düzeyinde eğitimin merkezî önem taşıdığıdır.

Ancak günümüzde dünyada görsel-işitsel çeviriye özgülenmiş programlar olsa da Türkiye’de çeviribilim bölümlerinde bu alana yönelen derslerin sayısı oldukça azdır. 2020 yılı itibarıyla Türkiye’de farklı üniversitelerde çeviribilim (mütercim ve tercümanlık) eğitimi veren yetmişin üzerinde bölüm mevcuttur; bu bölümlerde İngilizce, Fransızca, Almanca ve Türkçe dil çiftine daha yoğun odaklanılmakta, bazı bölümlerde de başka dillerle Türkçe arasında çeviri eğitimi verilmektedir.

2019 yılında yapılan bir taramada (Okyayuz & Kaya, 2021) engelsiz erişim için çeviri derslerinin çok nadir olduğu, on üniversitede görsel-işitsel çeviriye yönelik (kimi alt yazı veya dublaj çevirisine odaklanan kimi de genel görsel-işitsel çeviri dersleri olan) zorunlu ders olduğu; üniversitelerde on üç adet her dönem açılması zorunlu olmayan (kimi belli çeviri türlerine odaklanan, kimi ise görsel-işitsel çeviriye odaklanan) seçmeli görsel-işitsel çeviri içerikli ders olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla alana dair yeni derslerin müfredatlara eklenmesi, genel görsel-işitsel çeviri derslerinin yanı sıra arzu edecek öğrenciler için seçmeli olarak engelsiz erişim açılımlarına yönelik derslerin açılması planlanması gereken bir konudur.

Türkiye’de engelsiz erişim ve iletişimde eğitim konusunda bazı eksiklikler göze çarpsa da engelsiz erişimde önemli bir açılım alanı olan görsel işitsel çeviri bağlamında bazı araştırmalar ortaya konulmaktadır¹. Alandaki akademik içerikli kitaplar da yaygınlaşma eğilimindedir (bkz.

¹ Örnekler için bkz. <https://dergipark.org.tr/search?q=görsel+işitsel+çeviri§ion=articles>

Okyayuz, 2016, 2019a, 2019b; Okyayuz & Kaya, 2017; Baş, 2016; Şulha, 2020; Günay Köprülü, 2020). Ancak ülkemizde çeviribilim odağında ne ders ne de araştırma sayısı, yurt dışındakilerle kıyaslandığında yeterlidir.

5. Engelsiz Erişim ve İletişim için Sistem Kurguları

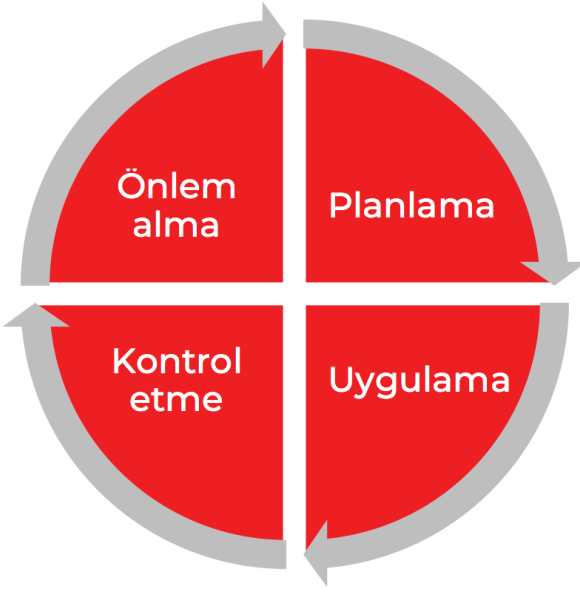
Engelsiz erişim çalışmalarının hepsi bir kalite döngüsü içinde gerçekleştirilir ve bu döngü sürekli iyileştirilirse yani bir kalite güvencesi sağlanırsa engelsiz erişimle amaçlanan hedeflerin gerçekleştirildiği ortaya konabilir. Kalite güvencenin tanımı ISO 8402 standardında² “Kalite gereklerini karşılamak için gereken güvenli ortamı sağlamaya yönelik olarak kalite sistemi içinde uygulanan ve gerektiğinde sergilenen her türlü planlı ve sistematik uygulamalardır,” şeklinde yapılmıştır.

Bu açıdan bir PUKÖ döngüsünden söz edilebilir (PUKÖ döngüsünün ayrıntıları için bkz. Tague, 2005). PUKÖ - “Planla”, “Uygula”, “Kontrol Et”, “Önem Al” döngüsü değişim için bir modeldir. Yalın üretim felsefesinin önemli bir parçasıdır ve insanların ve süreçlerin sürekli iyileştirilmesi için temel bir ön koşuldur. PUKÖ, İngilizce olarak PDCA (Plan-Do-Check-Action) olarak tanımlanmaktadır. İlk olarak, Walter Shewhart tarafından önerilen ve daha sonra William Edwards Deming tarafından geliştirilen PUKÖ (PDCA) döngüsü, imalat, yönetim ve diğer alanlarda sürekli iyileştirmeler için yaygın bir uygulama hâline gelmiştir. PUKÖ, ekiplerin tekrar eden hatalardan kaçınmalarını ve süreçleri iyileştirmelerini

² ISO 8402 için bkz. (<https://www.iso.org/standard/20115.html>)

sağlayan basit bir dört aşamalı yöntemdir. Aşağıdaki şekildeki gibi görselleştirilebilir:

Şekil 8.
PUKÖ Döngüsü

Bu döngü engelsiz erişimin gelişimi için çok önemlidir. Bunun birkaç nedeni vardır: Birinci nedeni, engelsiz erişime yönelik girişimlerin sistematize edilmesi konusudur. Eğer engelsiz erişim için yapılan girişimler tek seferlik kurgular ise bu bir sosyal sorumluluk projesindeki yaklaşımdan ileri gitmeyecektir. Tek seferlik uygulamaların iyileştirilmeye açık olmayan bir işlevi olacaktır. Bu anlamda da insan haklarının sürekli evrilen ve gelişen doğasına hizmet etmeyecektir. Örneğin, bir şirketin işe alım sürecinde

pozitif ayrımcılık adına engelli birkaç vatandaşı işe alması ve kota ayırması çok takdir edilebilir. Ancak, bu yaklaşım süreklilik arz ederse söz konusu kitle için kayda değer bir ilerleme olacaktır. On engellinin işe alınması sistemi değiştirmeyecektir, söz konusu çalışanlara bir olanak sağlayacaktır. Bu girişimin sistematik hâle getirilebilmesi için söz konusu şirkette engelli bireylerin çalışabilmesi ve onlardan tam kapasite yararlanabilmek için bir planlama yapılması, gerekirse şirket içi eğitimle desteklenmesi ve her işe alım sürecinde belli kotalar konması, sözü edilen elemanların şirket içinde yükselmesine açık bir yapılandırma ortaya konulması gerekecektir. Ancak böyle bir planlamayla ve sistemle engelli birey gerçek anlamda çarka dâhil edilecektir. Bu da planlama aşamasında öngörülmesi gereken bazı konuları gündeme getirir.

Engelsiz erişim için yapılacak her girişimde planlama önemlidir. Planlama merkezî olarak yapılmadığında ve bu sürece katkı sağlayacak her birey kendi bildikleriyle ve doğrularıyla hareket ettiğinde ortaya çıkacak tablo, yani nihai amaç olan engellilerin topluma tam katılımını sağlayıp sağlanmayacağı sorgulanabilir.

Bu anlamda yasalar, yönetmelikler ve benzeri düzenlemeler çok önemlidir. Bu evraklardaki bilgiler, çarkın içinde hizmet verenlere izlenmesi gereken yolları ve ulaşılması hedeflenen nihai amacı açık bir şekilde sunar. Ancak, bu yeni düzene hizmet edecek tüm “birimlerin” bu nihai resmi içselleştirmeleri gerekir ki bu alanda yaptıkları girişim bu son tabloya hitap etsin.

Bu konuyu bir örnekle şu şekilde açıklayabiliriz: Bir ülkede farklı yetkililer, birimler, oluşumlar hep beraber bir yapboz oluşturmaya çalışıyorlar. Ancak, eğer ellerinde ilk adımdan itibaren bu yapbozun neye benzemesi gerektiğine dair bir kroki, bir resim yoksa şekillendirip koyacakları parçaların bunun tamamlanmasına hizmet edip etmeyeceği açık değildir. Ayrıca, kendi yetki alanlarındaki yapılması gerekenleri (yapboza eklenmesi kendi sorumluluklarında olan parçaları) tam anlamıyla göremeyecek ve dolayısıyla her girişimde tahmini bir tasarım yapmakla yetineceklerdir. Dolayısıyla planlama aşamasının ilk adımı hem nihai tablonun net bir şekilde görülmesi, hem de bu tablo içindeki değişik kısımların planlamasının yapılmasıdır.

Planlama aşamasında döngünün tüm ayakları düşünülmelidir. Bu aşama aslında bir tez yazımına benzer. İlk başta birtakım hipotezler ve varsayımlar üzerinden hareket edilir ve nihai bir sonuca varılması hedeflenir. Ancak, hipotez yanlış ise veya varsayımlar geçerli değilse söz konusu çalışmanın bir anlamı olamaz. Örneğin, Sağır ve işitme engellilerin hepsinin yazılı Türkçeye işiten bir ortalama vatandaş kadar hâkim olduğu düşüncesinden hareketle ortaya konacak bir yazılı iletişim ağı ilk başından yanlış bir varsayıma dayalıdır. Bu durumdan ancak yapılan araştırmaları ve çalışmaları bilerek kaçınılabilir.

Planlama aşamasında doğru adımların atılabilmesi için söz konusu tasarımı yapan kişilerin veya kurumların elinde, alanında araştırma yapan ve engellilerin gerçeklerine olabildiğince hâkim olan bir uzman kadro olmalıdır. Ancak bu da yeterli değildir. Zira uzman kadronun

da her konuya ve tüm ayrıntılarına ve açılımlarına hâkim olması beklenemez. Dolayısıyla, bu uzman kadronun oluşturulmasında araştırmalarla varsayımları doğrulayabilecek bireylerin/kurumların destek vermesi çok önemlidir.

Doğru bilgiler üzerine kurulu bir sistem içinde, bir yandan hizmetleri sunacak uzmanların, hizmetin alıcılarının, hizmeti tasarlayacak araştırmacıların yer alması, bunun yanı sıra hizmetin verilebilmesi için gerekli düzenlemeleri yapacak iktidara sahip kişilerin/kurumların hüsnüniyet içinde birlikte hareket etmeleri önem kazanır. Örneğin, Sağır ve işitme engelli bireylerin işaret diliyle belli hizmetlere erişimini hedefleyen her girişimde, Sağır ve işitme engelli topluluklar ayrı ayrı temsil edilmeli, bu temsil kadrosu oluşturulurken de farklı bakış açılarına ve görüşlere yer verildiğine ve eşitlikçi bir tartışma ortamı sağlandığına emin olunmalıdır. İkinci bir ekip ise bu hizmeti sunacak olan kurumlar ve işaret dili çevirmenleridir. Sağır birey ne istediğini ve nasıl istediğini ifade edecek, çevirmenler ise ilk olarak bunu gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceklerini, kaliteli bir şekilde gerçekleştirmek için ne gibi olanaklara ihtiyaçları olacağını, sistemin amacına hitap etmesi için kalite çitasının nereye konulması gerektiğini ifade edeceklerdir. Üçüncü bir grup olan araştırmacılar ise ilk iki gruptan aldıkları veriler ve bilgiler doğrultusunda alternatif planlamalar yaparak her bir sistem döngüsünün eksilerini ve artılarını tartarak gerçekçi tasarımlar yapacaklardır. Bu tasarımları yaparken ilk gruptaki varsayımları araştırmalarla doğrulamak, söz konusu sistem döngüsünün başka

ülkeler ve bağlamlardaki örneklerini Türkiye’de kurulması istenen sistemle karşılaştırmalı olarak inceleyecek ve bu sistemin işlevselliğini, uygulanabilirliğini ve sistem olarak gelişime açık olup olmadığını araştıracaklardır. Üçüncü grup tarafından ortaya konulan sistemler de dördüncü grubun denetiminden geçecektir. Dördüncü gruptaki yetkililer ülkenin kaynakları, hâlihazırdaki yasaları, üstsel gerçeği içinde uygulanabilirlik ve fizibiliteye bakacaklardır. Bu dört grubun birlikte çalışması ile planlama aşaması gerçekleşecektir. Bu paydaş yapısı aşağıdaki şekilde görselleştirilebilir:

Şekil 9.

Engelsiz Erişim için Çeviri Çalışmalarını Planlayacak Ekipler

Uygulama aşamasına geçildiğinde uygulamayı yapacak kurumun elinde kalite denetimini gerçekleştirmek için süreçte (kimi işe alacaklarını ve nasıl eleman seçeceklerini bilmeleri için) çalıştırılabilecek kişilerin vasıflarını içeren bir kılavuz; (kendi iç düzenlemelerini yapabilmeleri ve iş

yönetimi döngüsünü kurabilmeleri için) sürecin döngüsünün nasıl kurulması gerektiğine dair bir kılavuz ve sürecin başarılı olması için uygulamadaki olanak ve olasılıkları içeren bir kılavuz olması gerekir. Uygulamayı gerçekleştiren kurumun da kendi içinde bir planlama yapması ve bu planlama için de planlama aşamasındaki verilere hâkim olması gerekir. Uygulayıcılar ise kurumun gerçeklerine hâkim olmalı ve uygulamada kendilerinden beklenenleri içselleştirmiş olmalıdırlar. Sözü edilen son kılavuz aslında bu profesyonellerin işlerini yaparken kullanacakları yol haritasını içerir. Bu kılavuzların amaçlarını aşağıdaki şekilde görselleştirebiliriz:

Şekil 10.

Engelsiz Erişim İçin Çeviri Çalışmalarında Kılavuzların Amaçları

Uygulama aşamasını takiben kontrol etme aşamasına geçilir. Kontrol etme aşamasında üç aktör devreye girer: Birinci aktör planlama aşamasında belirginleşen yasal düzenlemelere uyulup uyulmadığını kontrol eden mekanizmadır. İkinci aktör ise alıcılardır. Alıcılar

uygulamada yaşanan eksiklikleri veya iyi uygulamaları ifade etmezler ve hizmeti olduğu gibi kabul ederlerse, tüm ekip hizmetin iyileştirilmesi için bir çaba sarf etmeyecek, sistemin amaca hizmet ettiği varsayılacaktır. Bu anlamda alıcıların tepkileri ve dönütleri merkezî önemdedir. Alıcının dönüt sağlayabilmesi için de uygulayıcının alıcının dönütünü alabileceği bir geri bildirim çarkı kurması gerekir. Bu çarkın alıcının erişebileceği şekilde kurulması çok önemlidir. Ayrıca, alıcının bu çarkın içinde önemsendiğini, cevap alabildiğini görmesi ve deneyimlemesi gerekir. Alıcılara ek olarak uygulayıcıların da geri bildirim önemlidir. Örneğin, uygulayıcılar ancak kişisel özverileri ile yürütülen bir çarkın içinde yer alıyorsa, zaman içinde kadronun değişmesiyle ve aynı özveriyi sergilemeyecek bir ekibin gelmesiyle sözde sistem yıkılacaktır. Zira sistem, gerçekte sistem üzerinden değil, bu kurguda yer alan bireyler üzerinden yürümektedir. Dolayısıyla uygulayıcılardan da dönüt almak gerekir. Kontrol etme aşamasında dönüt alınması gereken bir başka grup ise uygulayıcı kurumdur. Uygulayıcı kurum büyük maddi yatırımla ve emekle ortaya koyduğu bir hizmetin alıcılar tarafından kullanılmadığını görürse bir sonraki girişiminde aynı hevesle veya yatırımla devam etmeyecektir. Ancak bu aşamada bunun nedenlerine bakılması gerekir: Örneğin bir hizmetten yaygın yararlanılmamasının nedeni bu hizmet hakkında alıcıların bilgi sahibi olmaması mıdır, yoksa hizmetin bir aşamasında tasarımdaki bir eksiklikten dolayı erişilemez bir unsur mu vardır veya hizmete ilgiyi tartarken sayısal veriler kullanılmış ve bu sayısal veriler gerçekçi bir şekilde değerlendirilmemiş midir (örneğin engelsiz erişim

film festivali düzenlendiğinde katılması beklenen engelli birey sayısı neye göre hesaplanmıştır, bu hesaplama gerçekçi midir?) ve daha birçok konu gündeme gelebilir. Bu aşamada yine araştırma gereklidir. Kontrol aşamasında aksayan veya öngörülmediği gibi gitmeyen unsurların nedenlerinin niceliksel ve niteliksel araştırmalarla desteklenmesi ve bu veri ve bilgilerin doğru yorumlanması merkezî önemdedir. Kontrol aşamasında sistemin “işletilmediği yerler” saptandığında da döngünün son aşamasına geçilir.

Önlem alma aşaması engelsiz erişim hizmetleri bağlamında sürekli gelişime işaret eder. Döngü işledikçe ortaya çıkacak aksamaların saptanması ve giderilmesi bu aşamanın tam merkezinde yatan olgulardır. Önlem alma aşaması doğal bir şekilde yeniden planlama aşamasıyla birleşir ve tasarımın iyileştirilmesi için aynı döngü bir daha başlar. Özellikle engelsiz erişim çalışmalarında ilk günden sonuca hizmet edecek nihai bir model kurgulanması neredeyse imkânsızdır. Bunun birkaç nedeni vardır: Birincisi, engelsiz erişim ve özellikle de engelsiz erişim için çeviri ile sunulan hizmetler çoğunlukla teknolojilerle ortaya konur. Teknoloji evrildikçe döngüde değişiklik yapılması gerekecektir. İkincisi, döngü ilk kurgulandığındaki gerçekler, alıcılar gelişime açık bireyler, deneyimle edinen varlıklar olduklarından değişecektir. Örneğin, alt yazı çevirisi ile erişim sunulmaya başlandığı aşamada alt yazı çevirisi ile erişime aşına olmayan bir kitle buna ilgi duymayabilecek veya okuma hızları ürünü takdir etmek için yeterli olmayabilecektir. Ancak zamanla gelişen okuma hızı,

hizmete aşinalık ile ilk başta belirlenen alımlama hızları bilişsel çeviribilim araştırmaları ile ortaya konulacak, zaman içinde de bunun geliştiği gözlemlenecektir ve bu da kılavuzların ve benzerinin gözden geçirilmesini gerektirecektir (van der Zee vd., 2017; Bava Harji vd., 2010; PlanetRead, 2018a, 2018b; d'Ydewalle vd., 1991; d'Ydewalle vd., 1989; Gernsbacher 2015; Kothari, & Bandyopadhyay, 2014, 2015; Linebarger, vd. 2010; Parkhill & Johnson, 2009). Üçüncü olarak da, açılımlar farklı gerçekleri doğuracaktır. Engelsiz erişim için bir çeviri türünün yaygınlaşması ve bu edime alıcılar, hizmet verenler ve benzerinin ilgi duyması bu alanı besleyecek başka uzmanların çarkın içine dâhil edilmesini, örneğin, teknoloji üreten uzmanların şu anda üzerinde çalışmadıkları tasarımları gündeme getirmesini sağlayacaktır. Bu yeni teknolojilerin doğuşuyla, yeni becerilerle donanmış çevirmenlerin yetiştirilmesi, iş döngülerinin gözden geçirilmesi gerekecektir. Mesela, ses tanıma yazılımları ile diyalogları yazıya döken bir uygulama benimsendiğinde, bu teknoloji ile çevirmen denetiminde kaynak dilde şablon alt yazı çevirileri oluşturulacak ve bu şablonlar sayesinde diğer dillere çeviri yapacak çevirmenlerin iş yükü ve uygulaması değişecektir (örneğin bkz. Oziemblewska & Szarkowska, 2020).

Engelsiz erişim ve iletişimin gelişmesinde en büyük emek, olgunun kabul edilmesinde veya hatta yasal olarak düzenlenmesinde yatmamaktadır; en zorlu aşama bunun kaliteli bir şekilde yapılması ve sürdürülebilir bir kalite sistemi ile işletilmesidir.

6. Engelsiz Erişim ve İletişim için Standart, Yeterlik ve Kılavuzlar

PUKÖ döngüsünün hayata geçirilebilmesi için bu döngünün planlama aşamasında birtakım bilgilerin üzerinde çalışılmış olması önemlidir. Bu bağlamda dünyadaki yaygın yaklaşım standartlar, yeterlikler ve kılavuzlar üzerinden ilerlemektir. Standart adı altında anılan tüm düzenlemelerde bir temel amaçtan söz edilebilir, standartlarda üzerinde mutabık kalınmış ilke ve kriterlerle bir alıcının bir ürün, hizmet veya uygulama ile ilgili güvenilirlik çıkarımlarda bulunması sağlanır.

Özünde dört çeşit standarttan söz edilebilmektedir. Birincisi ürün standardıdır. Bir ürünün tasarım amacına hizmet edip etmediğinin tespiti için bu üründe olması gereken özellik ve nitelikleri belirlemek olarak düşünülebilir. İkincisi ise sistem standartlarıdır. Sistem standardı, kurgulanan bir sistemin işleyip işlemediğine dair kontrol mekanizmasını sunan sistem ayrıntılarını içeren standartlardır. Üçüncüsü ise süreç standartlarıdır. Bir ürünün veya hizmetin belli standartları karşılması için izlenmesi gerekli olan yol haritalarının alternatiflerini içerirler. Dördüncüsü ise yönetim standartlarıdır. Bu da sistemin işleyeceği yapının belirlendiği mecradır. Bu standartların araştırmalara ve uygulamalara dayalı olarak ve ilgili tüm aktörlerin onayıyla ortaya konulması önemlidir. Standart ütopyik bir yapı veya ulaşılmaması umut edilen bir oluşum olamaz, gerçekten ve uygulamadan doğmalıdır.

Standartlar özünde bir iyileştirme aracı değildir. Standartlarla olasılıklar ortaya konur ve kaliteli ürün veya hizmet üretimi için yol haritaları çizilir. Standarda dayalı olmadan yola çıkılacak her uygulama tasarımında kontrol aşamasında çok fazla değişiklik gerekecektir ve gelişigüzel yapılmış işlerin yolu açılacaktır. Örneğin, Türkiye’de Mesleki Yeterlilik Kurumu Ulusal Meslek Standartlarını yayımlar. MYK’nın kendi tanımına göre (MYK Ulusal Meslek Standardı Tanımı ve İçeriği, 2021):

Ulusal Meslek Standardı (UMS) bir mesleğin başarı ile icra edilebilmesi için Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından kabul edilen gerekli bilgi, beceri, tavır ve tutumların neler olduğunu gösteren asgari normdur. Standardı hazırlanacak meslekler, iş piyasasının ve eğitim kurumlarının öncelikli ihtiyaçları ve sektör komitelerinin önerileri dikkate alınarak Yönetim Kurulunca belirlenir. Meslek standartlarının şekli ve içeriği “Meslek Standardı Formatı”na uygun olmak zorundadır. Standardı yayımlanan mesleğe ilişkin yeterlilik seviyesi, Avrupa Birliği tarafından benimsenen yeterlilik seviyelerine ve Avrupa Yeterlilik Çerçevesine (AYÇ) uygun olarak belirlenmektedir. (para. 1)

Bir de bu standartların ayrıntılandırılmış sürümleri olarak düşünülebilen yeterlikler devreye girmelidir.

Yeterlikler engelsiz erişim edimleri gibi hâlihazırda yapılan bazı girişimlerde çalışacak olan bireylerin kendilerini profesyonel anlamda kanıtlayabilmeleri için merkezî önem arz eder. Kişi bir konuda yeterli olduğunu bu yeterlik aracılığıyla kanıtlayabilir. MYK’nın ulusal meslek

yeterliliklerinden örnek verilebilir:

Ulusal yeterlilikler;

- Ulusal ya da uluslararası meslek standartları temel alınarak hazırlanan,
- Öğrenme, ölçme-değerlendirme amacıyla kullanılan,
- Bireylerin mesleğini başarı ile icra etmesi için sahip olmaları gereken bilgi, beceri ve yetkinlikler ile bu bilgi, beceri ve yetkinlikleri kanıtlamaları için nasıl bir ölçme ve değerlendirme sürecinden geçmeleri gerektiğini açıklayan,

MYK tarafından onaylanarak yürürlüğe giren teknik dokümanlardır.

Ulusal yeterlilikler ile uyumlu ölçme, değerlendirme ve belgelendirme faaliyetleri MYK tarafından yetkilendirilmiş belgelendirme kuruluşlarınca gerçekleştirilmektedir. Yapılan sınavlar sonucu başarılı olan bireylere MYK Mesleki Yeterlilik Belgesi verilmektedir. (MYK Ulusal Yeterlilik Tanımı ve İçeriği, 2021)

Bu bağlamda da eğitim kurumları ile bir bağlantıdan söz edilebilir. Alanda eğitim vermeyi öngörmüş olan eğitim kurumlarının, yeterliklerde belirtilen öğrenme çıktılarına hizmet eden ve yeterlik kapsamında çizilen profilde (bilgi ve beceri düzeyinde) birey yetiştirdiklerine emin olmaları gerekir. Böylece uygulayıcı olabileceği diploma ile kanıtlanmış birey uygulama kalitesini ortaya koyabilecektir.

Bir başka önemli belge de kılavuzlardır. Kılavuzlar bir edimi planlamak ve düzenlemek için ortaya konan belgelerdir. Bir kılavuzun amacı belli bir süreci belirgin birtakım edimlere ve iyi olduğu kanıtlanmış uygulamalara göre şekillendirmektir. Kılavuzlar, yapılacak işi daha belirgin bir şekilde tanımladığı gibi genelde olabilecek en kaliteli sürümlerin üretilmesi, ortaya konmasına da hizmet edecektir.

Kılavuzlar bazı alanlarda didaktik, kural koyan belgeler olabilirken ve bu kısmen çeviri veya çevirmenlik kılavuzları için de geçerliken, kılavuzlarda özünde olasılıklar sıralanır ve uygulayıcıya karar verme mekanizması içinde seçimlerini yaparken hizmet etmesi gereken ana yaklaşım ve felsefe anlatılır.

Örneğin, bir alt yazı çevirisi kılavuzunda belli bir satırda belli bir sayıda karakter olabileceği işveren tarafından dikte edilen teknik kısıtlarla ilgili bir bilgi olarak düşünülebilir. Ancak, aynı kılavuzda bir çevirmenin bir söz oyunuyla karşılaştığında ve bu söz oyunu görselle desteklenerek anlamlandığında ne yapacağını açıklımları da sunulabilir; çevirmene geniş bir yelpazede hangi stratejilerle çevirisini gerçekleştirebileceği ve bu stratejilerin amaçları ve sonuçları açıklandığı takdirde seçimler daha sistematik şekilde yapılabilecektir. Ancak, bu bağlamda da her çeviri zorluğuna cevap bulunan bir kılavuz oluşturulmasının söz konusu olmadığını vurgulamak gerekir.

Kılavuzlar ortak birikimin, uygulamanın, kalite ve standartlaşmanın bir ilk adımı olarak görülebilir. Burada

söz edilen tüm belgeler uygulayıcı, alıcı, işveren ve benzeri ilgili aktörlerin katılımıyla, araştırmalara, çalışmalara ve iyi örneklere dayandırılarak gerçekçi bir şekilde kaleme alınmalıdır. Ayrıca her bir standart, yeterlik ve kılavuzun sürekli iyileştirmeye ve gelişmeye açık olduğu da unutulmamalıdır.

7. Engelsiz Erişim için Projeler ve Akademik Çalışmalar

Engelsiz erişim için çeviri konularında en önemli açılımlardan biri de bu konuda yürütülen projeler ve akademik içeriği olan çalışmalardır. Aslında her bir girişim bir proje gibidir. Bir projeden öğrenilenlerin bir sonraki girişime taşınması da önem arz eder. Yapıları sürekli sil baştan inşa etmeye çalışmak, köklü değişiklikler yapılmadığı sürece gereksiz bir uğraştır. Engelsiz erişim için projelerden söz edildiğinde aslında geniş bir olguya değinilmektedir.

Bu projelerin yaklaşım, amaç, kapsam olarak ayrıştırılarak sunulması gerekir. Birinci grup projelerde engelsiz erişim ve iletişim için çeviri edimine odaklanan açılımlardan söz edilebilir. Örneğin, bir ürünler silsilesinin, bir ürün türünün (örneğin çizgi filmler) sesli betimleme, alt yazı çevirisinin bir türevi veya işaret dili çevirisi ile sunulması ve bu edimden edinilecek deneyim ve birikimin paylaşılmasını içeren projelerden söz edebiliriz. Bu kapsamdaki projelerden kılavuzlara, uygulamalara ve süreçlere dair kılavuzlar elde edilebilecektir. Ürünlerin kendisi proje çıktısı olacağı gibi diğer çıktılar yer yer ürünün kendisinden bile daha önemli olabilecektir.

İkinci grup projelerde yukarıda sayılan türden girişimlerin gerçekleştirilmesi için teknolojilerin geliştirilmesi ve altyapıların kurulması için projelerden söz edilebilir. Örneğin, sahne sanatlarında 360 derecelik eksenle sesli betimleme yapılması için gözlüklerin üretimi veya sesli betimlemeli ürünleri seyrederken sesli betimleme akışının veya kaynak işitselin ses ayarını yapmaya yarayacak bir altyapının üretimini yapabilmek için teknoloji uzmanı ile çeviri türünün uzmanı birlikte çalışmalıdır.

Üçüncü grup projelerde ise engelsiz erişim için çeviri, genel projenin sadece bir ayağı da olabilir. Örneğin, bir müzeye erişim için oluşturulacak sesli rehberlerin yanı sıra işaret dili çevirisi ile görsel rehber oluşturulması söz konusu olabilir.

Projeler ayrıca çevirinin veya ürünün üretim aşamasına, dağıtım aşamasına veya tüketim aşamasına odaklanarak da üretilebilir. Bir ürüne sesli betimleme yapılması üretim aşamasında bir işlem gerektirirken, bu ürünün geniş kitlelerce paylaşılması için engelsiz erişim ilkeleri benimsenerek tasarlanmış bir yazılım, ortam veya ürünün tasarımı dağıtım aşamasında bir girişimdir. Aynı şekilde bir ürünün kalite standartlarını belirlemek için yapılan projeler tüketim aşamasına odaklanacaktır.

Projeler yalnızca çeviribilim alanında değil daha birçok alanla çeviribilimin kesişiminde de üretilir. Örneğin, bir engelsiz erişim projesi web sitesi tasarımı, iletişim ağı tasarımı, turizm sektöründeki açılımlar, eğitim için veya göç bağlamında bir projede yer alabilir.

Projeler ulusal gerçeklere odaklanarak üretilebileceği gibi özellikle de geniş kapsamlı standartlar veya geniş kullanımlı ürünler için projeler çok alanlı, çok ortaklı ve uluslararası kapsamda da olabilir. Aynı mantıktan hareketle projeler daha dar kapsamlı olsa da birkaç katılımcıdan oluşabilir; örneğin günümüzde özellikle gençlerin birçok mecraya erişimi için kullandığı akıllı telefonlarda kullanılacak bir alt yazı çevirisi, teknik standardı ortaya konabilir.

Projelerin tasarımında amaçlanan hedefin çok belirgin bir şekilde ortaya konması gerekecektir. Örneğin, geleneksel bir medya sağlayıcı için analog kanaldan açık alt yazı çevirisi oluşturulmasında kalitenin sağlanması için Türkçeye odaklanan bir kılavuz çalışması belli ülkelerde süreci içselleştirmek ve konuları anlamak açısından önemli bir bilgi arz edecek olsa bile, başka bir ülke tarafından aynıyla uygulanamayacak hatta dijital kanalların kapalı alt yazı uygulamaları için kullanılması (belirli seçenekler düşünülmediği için) sakıncalı olabilecektir.

Proje çalışmalarında çevirmen ve çeviribilimciler genelde büyük ekibin sadece bir parçasıdır. Alıcıların, işverenlerin, teknik uzmanların varlığı da merkezî önemdedir. Aksi takdirde projenin uygulanabilirliği ve kapsamı sorgulanacaktır.

Günümüzde özellikle Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da engelsiz erişim için çeviri projelerinin ya da engelsiz erişim ve çevirinin projenin bir ayağı olduğu girişimlerin sayısı günden güne artmaktadır. Konuya ilişkin birkaç güncel

projeden örnekle ne kadar farklı alanda çalışma yapıldığı örneklenebilmektedir: 2017-2020 H2020-ICT-2016-2 761999 EasyTV Easing the access of Europeans with disabilities to converging media and content (bkz. Easy TV, 2016); 2017-2020 H2020-ICT-2016-2 761974 ImAc Immersive Accessibility (bkz. ImAc, 2020); 2017-2019 H2020-MSCA IF 2016 752659 UMAQ Understanding Media Accessibility Quality (bkz. UMAQ, 2019); 020-2025 COST ACTION 19142 LEAD ME Leading Platform for European Citizens, Industries, Academia and Policymakers in Media Accessibility (bkz. LEAD ME, 2020); 2020-2024 ICT44 957252 MEDIAVERSE A universe of media assets and co-creation opportunities at your fingertips (bkz. MEDIAVERSE, 2020); 2020-2023 H2020-SC6-TRANSFORMATIONS 870610 TRACTION Opera co-creation for a social transformation (bkz. TRACTION, 2020); 2020-2023 H2020-SC6-TRANSFORMATIONS 870939 SO-CLOSE Enhancing Social Cohesion through Sharing the Cultural Heritage of Forced Migrations (bkz. So-CLOSE, 2020); 2019-2022 ERASMUS+ 2019-1-FR01-KA204-062381 IMPACT Inclusive Method based on the Perception of Accessibility and Compliance Testing (bkz. IMPACT, 2020); 2019-2021 RAD PGC2018-096566-B-I00 Researching Audio Description: Translation, Delivery and New Scenarios (bkz. RAD, 2019); 2019-2021 H2020- ICT28 825585 HELIOS A Context-aware Distributed Social Networking Framework (bkz. HELIOS, 2018); 2018-2021 ERASMUS+ 2018-1-ES01-KA203-050275 EASIT Easy Access For Social Inclusion Training (bkz. EASIT, 2016); 2018-2021 ERASMUS+ 2018-1-DE01-KA203-004218 LTA Quality Training in real time subtitling across EU and EU languages (bkz. LTA, 2020).

Burada sunulan liste ise özellikle Avrupa’da alanda yapılan geniş çaplı projelerin sadece bir kısmını içermektedir. Bu yoğunluğa kıyasla Türkiye’de özellikle de yerel alıcılara ve gerçeklere odaklanan ve Türkçeye odaklanan çalışmalarda ne kadar yol gidilmesi gerektiği açıktır.

8. Sonuç

Türkiye’de engelsiz erişim ve iletişim için çeviri bağlamında atılan adımlara ve bu konudaki açılımlara bu kılavuz kapsamında yazarların farklı bölümlerinde mümkün olduğu her durumda yer verilmiştir. Bu bağlamda ortaya konulara bakıldığında birkaç nokta göze çarpmaktadır:

Yönetmeliklerin yayımlanması gibi girişimler bir ilk adım olarak sayısal açıdan engelsiz erişim için çeviriyle sunulacak ürünleri, hizmetleri ve benzerini yaygınlaştırmak üzere çok önemli birer girişimdir.

Ancak, engelsiz erişim için çeviri açılımı, çalışmanın başında da söz edildiği gibi sadece RTÜK’ün 2020’de yayımladığı yönetmelik kapsamında ele alınan medya ürünlerini kapsamamaktadır. Dolayısıyla, ilgili kurumların RTÜK’ün yaptığına benzer girişimlerle (bkz. RTÜK, 2019) aktörleri bir araya getirerek birtakım girişimleri yapmaları önemlidir. Zira çalışmada da söz edildiği üzere, ilk önce bir yaklaşım ve felsefe ortaya konması ve kotaların ve yol haritasının planının belirlenmesi gerekir ki bir sistem kurgulanabilsin. Aksi takdirde yapılan girişimler tek seferlik olacak, bir sistem kurulmadığı için sürdürülebilirliği olmayacaktır. Dolayısıyla, aşağıda belirtilen bazı başlıklar özellikle çeviri ve engelsiz erişim ve iletişim bağlamında

yapılması uygun olabilecek bazı açılımlardır. Verilen liste kapsamlı bir liste değildir yalnızca farklı açılımları örneklemek için sunulmuştur:

- sahne sanatlarında engelsiz erişim için çeviri döngüsü
- müze ve ören yerlerinde engelsiz erişim için çeviri döngüsü
- sağlık hizmetlerine erişimde engelsiz erişim için çeviri döngüsü
- kamu dairelerine ve hizmetlerine engelsiz erişim için çeviri döngüsü
- mahkemelere ve hukuk sistemine engelsiz erişim için çeviri döngüsü
- seyahat ve rezervasyon hizmetlerine engelsiz erişim için çeviri döngüsü
- spor etkinliklerine engelsiz erişim için çeviri döngüsü
- web tabanlı hizmetlere ve internete engelsiz erişim için çeviri döngüsü

Listeden de anlaşılacağı üzere engelsiz erişim için çeviri gibi engelsiz erişimin dar bir bağlamında bile düşünülmesi gereken çok fazla açılım olacaktır. Bu açılımları yaparken de üzerinde durulması gereken ve çalışma boyunca anlatılan adımları da aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

- Yetkili kurum, birim, sözü edilen alanda girişimi çerçeveleyecek ve başlatacak bir toplantı yapar ve bilgileri derleyerek, yasal düzenlemeleri, olanakları ve gerçekleri dikkate alarak bir ilk adım atar;

- Yetkili kurumun ortaya koyduğu yaklaşımdan ve felsefeden hareketle alanda girişimlerin kaliteli bir şekilde yapılması için araştırmalar ve çalışmalara dayalı standartlar, yeterlikler, kılavuzlar oluşturulur;
- Girişimin uygulayıcıları, ürünleri ve hizmetleri ortaya koymaya başlar;
- Bu süreç sürekli iyileştirme ilkesi üzerinden takip edilir, kontrol edilir, dönüt alınır ve geliştirilir.

Ülkemizde, engelsiz erişim için çeviri bağlamında çok farklı alandan aktörlerin (kurumların, uygulayıcıların, araştırmacıların, hedeflenen alıcıların vb.) ortak akılları ile yürütülecek bir sistemin kurulması merkezî önemdedir. Aksi takdirde iyi niyetle yapılan tüm girişimler ancak dar kapsamı kadar etkin olabilecek ve gerçek anlamda engelsiz erişime dayalı bir sistem oluşturulduğu iddia edilemeyecektir.

Türkiye Cumhuriyeti, BM Engelli Hakları Sözleşmesini imzaladığında bir sistemsel değişime imza atmıştır; bu değişimin bir ayağı bu çalışma boyunca örneklenen ve listelenen hizmet ve ürünlerin sunulmasını içerir. Ancak ikinci bir ayağı ise bu değişimin toplumsal düzeyde içselleştirilmesi ile ilgilidir. Steril bir anlayışla sadece ürün ve hizmeti erişilebilir bir şekilde sunmak yalnızca ilk ayağa hizmet edecek, toplumun bu değişimi içselleştirmesi için de zaman ve ek çaba gerekecektir. Bunun için de engelsiz erişim ve engelsiz erişim için çeviri konularının gündemde tutulması, seminer, toplantı, kamu spotu ve benzeri tüm olanaklarla farkındalığın artması ve toplumun üyelerinin

ön yargılarının silinmesi, değişik görüşlerin ve bakış açılarının şekillenmesi gerekir. Nihai amaç ise her bir birey için onurlu, bireyin kendi kendine yetebileceği bir hayat kurgulayacak sistemin bir getirisidir.

Bugün insan hakkı olarak savunulan her engelsiz erişim açılımı ne zaman ki toplumumuzda verili bir gerçek hâline gelir, her üretici, hizmet sağlayıcı ürününü hizmetini ortaya koyarken bu açılımı da ilk günden dâhil eder işte o gün gerçek anlamda engelsiz bir toplum yaratıldığı iddia edilebilir.

Engelsiz Erişim ve İletişim Kılavuzu boyunca söz edilecek engelsiz erişim ve iletişim için çeviri açılımlarının ve konularının bu alandaki gerçekleri, olanakları ve yapıları yansıttığını, yer yer de yapılması uygun olabilecek açılımlara yer verildiğini vurgulamak yerinde olacaktır. Ancak, her başlangıç ve ilk kılavuz gibi bu kılavuz da zaman içinde evrilecek, değişime açık olacak ve yenilenmesi gerekecektir.

Kaynakça

Barnes, C. (2011). Understanding disability and the importance of design for all. *Journal of Accessibility and Design for All*, 1(1), 55-80. <https://doi.org/10.17411/jaccess.v1i1.81>

Baş, N. (2016). *Görsel-işitsel çeviri: dublaj ve sesli betimleme*. Grafiker Yayınları.

Bava Harji, M. , Woods, P., & Alavi, Z. (2010). The effect of viewing subtitled videos on vocabulary learning. *Journal of College Teaching & Learning (TLC)*, 7, 37-42. <https://doi.org/10.19030/tlc.v7i9.146>.

Bogucki, Ł., & Deckert, M. (2015). Introduction, accessing audiovisual translation. L. Bogucki ve M. Deckert (Ed.). *Lodz Studies in Language, Vol 35* içinde (ss. 9-10), Peter Lang.

Bogucki, Ł., & Deckert, M. (2020). *The Palgrave handbook of audiovisual translation and media accessibility*. Palgrave Macmillan.

Chesterman, A., & Wagner, E. (2002). *Can theory help translators? A dialogue between the Ivory Tower and the Wordface*. St. Jerome.

Centre for Universal Design. (2011). *The new principles of universal design*. Centre for Universal Design, College of Design, North Carolina State University. <http://www.ncsu.edu/project/design-projects/udi/center-for-universaldesign/the-principles-of-universal-design/>

De Higes Andino, I., & Cerezo Merchan, B. (2018). Using evaluation criteria and rubrics as learning tools in subtitling for the D/deaf and hard of hearing. *The Interpreter and Translator Trainer*, 12(1), 68-88.

Diaz Cintas, J. (2005). Audiovisual translation today. A question of accessibility for all. *Translating Today*, 4, 3-5. https://www.researchgate.net/publication/314261855_Audiovisual_Translation_Today_-_A_question_of_accessibility_for_all

Díaz-Cintas J., Matamala, A., & Neves, J. (2010). *New insights into audiovisual translation and media accessibility*. Rodopi.

d'Ydewalle, G., Praet, C., Verfaillie, K., & Rensbergen, J. V. (1991). Watching Subtitled Television: Automatic Reading Behavior. *Communication Research*, 18(5), 650–666. <https://doi.org/10.1177/009365091018005005>

d'Ydewalle, G., & Van Rensbergen, J. (1989). Developmental studies of text-picture interactions in the perception of animated cartoons with text. H. Mandl & J. R. Levin (Ed.), *Advances in psychology*, 58. *Knowledge acquisition from text and pictures* içinde (pp. 233-248). North-Holland.

EASIT. (2016). Easy access for social inclusion training (EASIT). <https://pagines.uab.cat/easit/en/content/results>

EASYTV. 2016. About project. <https://easytvproject.eu/#:~:text=EasyTV%2C%20a%20European%20Horizon%202020,hearing%20loss%20and%20sight%20loss>.

European Union (2010). *Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0013&qid=1622015608082>

Gambier, Y. (2006). Multimodality and audiovisual translation. M. Carrol, H. Gerymisch-Arbogast & S. Nauert (Ed.), *Proceedings from MuTra 2006: Audiovisual Translation Scenarios*. MuTra. http://www.translationconcepts.org/pdf/2006_Gambier_Yves.pdf.

Gernsbacher, M. A. (2015). Video captions benefit everyone. *Policy insights from the behavioral and brain sciences*, 2,1, 195-202. <https://doi.org/10.1177/2372732215602130>

Günay Köprülü, S. (2020). *Film çevirisi: Dublajda eşleme*. Hiperyayın.

HELIOS (2018). HELIOS: A Context-aware distributed social networking framework. <https://cordis.europa.eu/project/id/825585>

ImAc Immersive Accessibility. (2020). *Home*. <https://www.imac-project.eu/>

IMPACT. (2020). *European project IMPACT – Home Inclusive Method based on the Perception of Accessibility and Compliance Testing*. <https://impact-access.eu/>

Imrie, R. (1996). Ableist geographies, disablist spaces: Towards a reconstruction of Gollidge's 'Geographies of the Disabled'. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 21(2), 397-403. <https://doi.org/10.2307/622489>

Koskinen, P. S., Bowen, C. T., Gambrell, L. B., Jensema, C. J., & Kane, K. W. (1997). Captioned television and literacy development: Effects of home viewing on learning disabled students. Meeting of the American Educational Research Association. Chicago, IL.

Koskinen, P. S., Wilson, R. M., Gambrell, L. B., & Jensema, C. J. (1986). Using closed captioned television to enhance reading skills of learning disabled students. *National reading conference yearbook*, 35, 61-65.

Kothari, B., & Bandyopadhyay, T. (2014). Same language subtitling of Bollywood songs on TV: Effects on literacy. *Information Technologies & International Development*, 10(4), 31–47. <https://itidjournal.org/index.php/itid/article/download/1307/1307-3628-2-PB.pdf>

Kothari, B., & Bandyopadhyay, T. (2015). *An innovation to raise a nation's reading skills: Scale up of Same Language Subtitling (SLS) on Zee in Maharashtra*. <https://www.planetread.org/images/pdf/research/Impact%20of%20SLS%20scale%20up%20in%20Maharashtra%20on%20Zee%20Talkies%202015.pdf>.

Kothari, B., Pandey, A., & Chudgar, A. (2004). Reading out of the "idiot box": Same-language subtitling on television in India. *Information technologies & international development*, 2(1), 23–44. <https://doi.org/10.1162/1544752043971170>

Leading Platform for European Citizens, Industries, Academia and Policymakers in Media Accessibility (LEAD-ME) (2020). *About us*. <https://www.pmf.uns.ac.rs/en/2020/06/03/lead-me-en/>

Linebarger, D., Piotrowski, J. T., & Greenwood, C. R. (2010). On-screen print: The role of captions as a supplemental literacy tool. *Journal of Research in Reading*, 33(2), 148-167. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9817.2009.01407.x>

LTA. (2020). *Live text access: A European project*. https://ltaproject.eu/?page_id=291

Mace, R. (1998). Universal design in housing. *Assistive Technology*, 10(1) 21-28. <https://doi.org/10.1080/10400435.1998.10131957>

MEDIAVERSE. (2020). *About*. <https://mediaverse-h2020.eu/>

MYK. (2021). *Ulusal meslek standardı tanımı ve içeriği*. <https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/ulusal-meslek-standard-tanm-ve-cerii>

MYK. (2021). *Ulusal yeterlilik tanımı ve içeriği*. <https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/ulusal-yeterlilik-tanm-ve-cerii>

NCSU, (2021). *Disability office*. What Does Accessible Mean?. <https://dro.dasa.ncsu.edu/what-does-accessible-mean/>

Neves, J. (2008). Training in subtitling for the d/Deaf and the hard-of-hearing. <http://doi.org/10.1075/btl.77.17nev>.

Oziemblewska, M., & Szarkowska, A. (2020). The quality of templates in subtitling. A survey on current market practices and changing subtitler competences. *Perspectives*. <http://doi.org/10.1080/0907676X.2020.1791919>

Okuyayuz, A. Ş. (2016). *Altyazı çevirisi*. Siyasal Kitabevi.

Okuyayuz, A. Ş., & Kaya, M. (2017). *Görsel-işitsel çeviri eğitimi*. Siyasal Kitabevi.

Okuyayuz, A. Ş., & Kaya, M. (2021). The Turkish take on audiovisual translation: A story of politics and evolution. *Turkish Studies*

- *Language*, 16(2), 1307-1321. <https://dx.doi.org/10.47845/TurkishStudies.49815>

Okyayuz, A.Ş. (2019a). *Görsel işitsel çeviri ve engelsiz erişim*. Siyasal Kitabevi.

Okyayuz, A. Ş. (2019b). *Ayrıntılı altyazı çevirisi*. Siyasal Kitabevi.

Parkhill, F., & Johnson, J. (2009). An unexpected breakthrough for rapid reading improvement: AVAILLL uses movies so students read it, see it and get it. *Research Information for Teachers*, 1, 28-34. <https://doi.org/10.18296/set.0460>

Perego, E. (2016). Gains and losses of watching audio described films for sighted viewers. *Target*, 28(3), 424-444. <https://doi.org/10.1075/target.28.3.04per>

PlanetRead (2018a). *AniBooks: Scalable and likeable, but readable?* [https://www.planetread.org/pdf/Eye%20Tracking%20Study%20of%20AniBooks%20Draft%20Report%20\(June%202018\).pdf](https://www.planetread.org/pdf/Eye%20Tracking%20Study%20of%20AniBooks%20Draft%20Report%20(June%202018).pdf).

PlanetRead (2018b). *AniBooks for early-grade reading*. <https://www.planetread.org/pdf/AniBooks%20for%20EGR%20PlanetRead.pdf>.

RAD. (2019). *Researching audio description: translation, delivery and new scenarios*. <https://mapaccess.uab.cat/projects/researching-audio-description-translation-delivery-and-new-scenarios>

Remael, A., Orero, P., & Carroll, M. (2012). *Audiovisual translation and media accessibility at the crossroads: Media for all 3*. Rodopi.

RTÜK. (2019). *Sağırkların, işitme engellilerin ve görme engellilerin medya hizmetlerine erişiminin iyileştirilmesi çalıştay sonuç bildirisi*. <https://www.rtuk.gov.tr/assets/Galeri/Haberler/sagirlarin-isitme-ve-gorme-engellilerin-gorsel-isitsel-medya-hizmetlerine-erisiminin-iyilestirilmesi-calistayi-sonuc-bildirisi.pdf>.

SO-CLOSE (2020). *Enhancing Social Cohesion through Sharing the Cultural Heritage of Forced Migrations*. <https://so-close.eu/>

Sancaktaroğlu Bozkurt, S., & Okyayuz, A. Ş. (2020). Çeviride kadın sesi: Alıcıların ve işverenlerin gözünden sesli betimleme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1), 47-58. <https://doi.org/10.32600/huefd.618345>

Steinfeld, E. (2006). *Position paper: The future of Universal Design*. IDEA Centre, University of Buffalo. <http://futureofud.wikispaces.com/Position+Paper+-+Steinfeld>.

Şulha, P. (2020). *Görsel-işitsel çeviri: görme engelliler için sesli betimleme*. Çeviribilim.

Tague, N. R. (2005) [1995]. Plan-Do-Study-Act cycle. *The quality toolbox (2. baskı)*. içinde (ss. 390-392). ASQ Quality Press.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni*. https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/73073/eyhgm_istatistik_bulteni_subat2021.pdf

TRACTION. (2020). *Opera co-creation for a social transformation*. <https://cordis.europa.eu/project/id/870610>

Tricoli, K. (2021). *Design with the End (User) in Mind*. BMPIstitute. <https://www.bpmiinstitu.org/resources/articles/design-end-user-mind>

UFAQ Understanding Media Accessibility Quality (2019). *The UFAQ project*. <https://pagines.uab.cat/ufaq/>

UNCRPD. (2006). *Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi*. <https://tsk2015.org.tr/bm-engelli-haklari-sozlesmesi/>

van der Zee, T., & Admiraal, W., & Paas, F., & Saab, N., & Giesbers, B. (2017). Effects of subtitles, complexity, and language proficiency on learning from online education videos. *Journal of Media Psychology*, 29, 18-30. <https://doi.org/10.1027/1864-1105/a000208>

2. Görme Engelliler için Erişim

Hilal ERKAZANCI DURMUŞ*, Çiğdem Banu YEŞİLIRMAK**

*Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, hilalerkazanci@hacettepe.edu.tr

**Sesli Betimleme çevirmeni, metin yazarı ve seslendiren, Sesli Betimleme Derneği Kurucu Yönetim Kurulu Üyesi, banuyesilirmak@gmail.com

1. Giriş

Gelişen teknoloji, medyaya erişimin farklı şekillerde gerçekleştirilebilmesi ve azınlığa gönderimin tüm dünyada bir öncelik hâlini alması ile birlikte görme engelli bireyler için çeviri olanakları da artmıştır. Sesli betimleme (SB), kör ve görme engeli olan bireylerin farklı türlerdeki metinlere ve görsel-işitsel ürünlerde yer alan görsel bilgilere erişimi için kullanılan bir görsel-işitsel çeviri türüdür. SB, üzerinde çalışılan ürünün sessiz boşluklarında mevcut işitsel düzğüye yeni bir işitsel düzğü eklenmesi ile birlikte üründe yer alan görsellere ait bilgilerin aktarılması esası üzerine işleyen bir süreçten oluşmaktadır. Son yıllarda SB alanında çok büyük ilerlemeler kaydedilmiştir.

Özellikle 2000’li yılların başlarından itibaren “toplumsal düzeyde bilinçlenme, teknolojik olanakların yaygınlaşması ve gelişimi, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası girişimler, sivil toplum kuruluşlarının ve derneklerin yaygınlaşması ve etkili hâle gelmesi”

sonucunda “azınlığa gönderim ve engelli kişiler için medyaya erişim” hak ettiği değeri görmeye başladığından, engelli bireylere yönelik farklı çeviri türleri geliştirilmiş ve bu alanda uygulamalar başlamıştır (Okyayuz & Kaya, 2016, s. 19). Özellikle de hem Avrupa Birliği düzeyinde hem de pek çok ülkenin ulusal mevzuatında yapılan değişikliklerle birlikte erişim hizmetlerinin ileri bir noktaya gelmesi sonucunda ilgili uygulamalarda da büyük adımlar atılmıştır. Avrupa Birliği'nin insan hakları konusundaki tutumunun paralelinde engellilerin toplumda aktif bir rol oynaması ve topluma tam olarak entegre olmasını sağlayan Avrupa Erişim Yasası bu adımları daha da güçlendirmiştir (Okyayuz & Kaya, 2016, s. 19). 13 Aralık 2006 tarihli Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesinde ve 15 Kasım 2010 tarihli Avrupa Birliği Engellilik Stratejisi çerçevesinde engelli bireylerin toplumun farklı alanlarına diğer bireylerle eşit fırsatlar eşliğinde katılım hakkına sahip olması gerektiği belirtilmiştir (Okyayuz & Kaya, 2016, s. 19). 11 Kasım 2007 tarihli AB Yönetmeliği ve 10 Mart 2010 tarihli Görsel İşitsel Medya Hizmetleri Yönetmeliğinde de engelli bireyler için çeviri hizmetlerinin önemi bir kez daha netlik kazanmıştır (Okyayuz & Kaya, 2016, s. 19).

Kör ve görme engellilerin çevrelerinde var olan görsel unsurları ve yaşanan olayları görenlerin dilinden anlayıp öğrenmesi çok eski bir gelenek olarak kabul edilebilir. Görsel içeriğin alıcıya işitsel kanaldan aktarımını sağlayan SB sadece görsel-işitsel ürünlerle (örn. film, tiyatro, opera ve bale) sınırlı kalmayıp müze, sergi ve afişlerdeki görsellerin aktarımı için de büyük bir önem taşımaktadır. Görsel-işitsel ürünlerin sesli betimlenmesinde sahne,

ışık, kostüm, yüz ifadesi, beden dili gibi önemli mesajlar içerebilecek olan görsel unsurlar, kör ve görme engelli bireylerin ses ve müzik efektlerine erişimini kısıtlamayacak şekilde sessiz aralıklara kaydedilir veya sessiz aralıklarda canlı olarak sesletilir. Bu bağlamda, SB'nin sadece görme engelliler tarafından ekranda görülemeyenlerin aktarımından oluşmadığını, mesaj aktarımı ile de yakından ilişkili olduğunu vurgulamak gerekir (Holland, 2009, s. 184).

SB dil içi ve diller arası uygulamaları olan bir çeviri türü olması sebebiyle geniş bir kitleye hitap etmektedir. Görselin betimlemesini içeren bu çeviri türünde dil içi ve diller arası uygulamalar olabildiğini söylerken konuya bir açıklık getirmek gerekir; zira aslında sözü edilen bir dil ve kültürde üretilen bir kaynak metnin (görselin) aynı dil ve kültürde işitsel bir düzgülüye çevrilmesi olabilir ya da yabancı bir dilde ve kültürde üretilen bir kaynak metnin alıcıların ana diline çevirisi söz konusu olabilir. Bu bağlamda diğer çeviri türlerindeki bir “diller arası geçiş” söz konusu olmasa da “kültürler arası geçiş” söz konusu olmakta, ayrıca sesli betimleme metnin işleneceği ürünün işitsel düzgülüsünün de dil içi veya diller arası çevirisi söz konusu olabilmektedir. Başka bir deyişle, dublaj çalışması yapılmış yabancı bir filme, yabancı bir görsel-ışitsel ürüne SB anlatısı yazılabildiği gibi, ana dilde yapılmış bir filme ya da üretilmiş bir ürüne de SB anlatısı yazılabilir. SB sadece görme engelli bireyler için değil, otizm gibi zihinsel farklılıkları bulunan bireylerin görsel-ışitsel ürünü daha rahat anlayabilmesi için de kullanılabilen bir çeviri türüdür. Aynı zamanda, yabancı dil öğrenen bireylerin de SB'den faydalandığını ve SB'nin bu şekilde dil gelişimine

de katkısının olduğunu belirtmek gerekmektedir. SB ile desteklenen eğitim içerikli videoları izleyen çocuklar üzerinde yapılan bir çalışma sonucunda, SB'nin algılama, öğrenme ve hatırlama üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır (Krejtz vd., 2012). Ayrıca, “sesli betimlemenin erek kitlesi olan görme engelli kişiler, tek tip bir izleyici kitlesi değildir. Görme engellerinin derecesi kadar, kişisel gereksinimleri ve sesli betimlemede yeğledikleri açısından da ayrılırlar” (Okyayuz & Kaya, 2016, s. 19).

SB hayatımıza bir çeviri türü olarak girdiğinden, çeviribilimde kabul gören bazı kavramların ışığında tanımlanmaktadır. Çeviri sürecinde kaynak metin olarak kabul edilen özgün metin, erek metin olarak kabul edilen çeviri ürünü, çevirmen olarak tanımlanan aracı ya da aktarıcı SB sürecinde de ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu bağlamda, kuramsal ve uygulamalı çalışmalarda dikkat edilmesi gereken husus, SB'nin kendisine has bir terimceye sahip olduğudur. Örneğin, herhangi bir ürüne eklenen işitsel düzgü SB anlatısı olarak bilinmekte ve bu ürüne ait tüm görsel bilgiler ise görsel düzgü olarak ifade edilmektedir. Diller arası çeviride ya da görsel-ışitsel çeviri türlerinde belirli bir dilde sunulmuş olan kaynak metin, erek metin olarak farklı bir dilde yeniden üretilir; başka bir ifadeyle, çevirisi yapılan düzgü işitsel düzgüden oluşur. Ancak SB'de işitsel düzgü değişmez; ürüne, kaynağı görsel düzgü olan yeni bir işitsel düzgü eklenir. SB anlatısını yazan çevirmen, betimlemeci olarak ifade edilir; betimlenen ürünü seslendiren kişiye ise seslendiren, dillendiren (kimi bağlamda seslendirmen veya

dillendirmen) adı verilir. Bu noktadan da anlaşılacağı gibi, SB anlatısı ilk aşamada yazılı bir metinden oluşmaktadır ve yazılı çeviri için söz konusu olan ürün seçimi, çeviri süreci, çeviri ürünün değerlendirilmesi ve alıcı kültürde alımlanması gibi aşamalardan geçmektedir. Başka bir deyişle, SB yapılacak ürünün seçimi ile başlayan süreç SB anlatısının gözden geçirilerek prova edilmesi ve kaydedilmesinden sonra hedef kültürde nasıl değerlendirildiğine dair gözlemlerin yapılmasının ardından sona erer.

Yukarıda tanımlanan süreçte dikkat çeken en önemli nokta SB anlatısının kendi başına bağımsız bir metin olmaması ve özgün ürün ile etkileşim içinde yer aldığından birtakım sınırlandırmalara tabi olmasıdır. Zaman faktörü bu sınırlandırmaların en başında yer almaktadır. SB'nin özgün işitsel düzgüyü etkilememesi, özgün üründeki diyalogları gölgede bırakmaması gerekir (Benecke, 2004; Vercauteren, 2016). Özgün üründe yer alan görsel düzgünün bütün detayları ile betimlenememesi, belirli görsel unsurların diğerlerine tercih edilmesi ya da öncelikli olarak betimlenmesi gereken unsurlar arasında yer alması zaman sınırı ile yakından ilişkilidir. SB'yi kısıtlayan başka bir faktör ise alıcı kitledir. SB'nin kimler için yapıldığı (örn. yetişkin alıcı ya da çocuk alıcı) dikkat edilmesi gereken başka bir kısıtlamadır. Görme engellinin görme düzeyi yani bireyin önceden bir görsel belleğe sahip olup olmaması da SB için önemli bir kısıtlama olarak kabul edilebilir.

SB, betimlenecek ürünün niteliklerine bağlı olarak farklı önceliklere sahip olabilir. Sesli betimlemesi yapılacak bir

ürünün hareketli imgeler içermesi, canlı olarak sunulması ve dublaj, sesli alt yazı ya da üstten konuşma tekniği ile desteklenmesi bu önceliklerin belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Matamala & Orero, 2007). Hareketli imgeler barındıran sinema, televizyon ve sahne sanatları için yapılan SB, iki veya üç boyutlu hareketsiz objelerin sergilendiği müzeler için yapılan SB sürecinden farklılık gösterebilir. Ayrıca, tiyatro ve opera gibi sahne sanatları kapsamında üretilen ürünler için yapılan ve önceden yazılan SB anlatısı performans esnasında canlı olarak seslendirildiğinden, diğer SB ürünlerine göre daha farklı bir sürece dâhil olabilir. Aynı durum spor müsabakaları gibi canlı yayınlar için de geçerlidir.

Görsel-işitsel ürünler için hazırlanan SB'nin ürüne hangi şekilde eklenmesi gerektiği de dikkatlice düşünülmesi gereken öncelikli konular arasında yer almaktadır. Örneğin, tiyatro ve sinema ortamında genellikle “sesli tanıtım” tercih edilir (Di Giovanni, 2014; Güven, 2018) çünkü sesli tanıtımda olay örgüsü genel hatlarıyla anlatılarak betimlenecek olan görsel düzgü ile ilişkilendirilir. Sesli tanıtım, tiyatro gibi performans ürünleri sahnelenmeden 20 dakika önce başlar ve perdeler arasında verilen beşer dakikalık ek anlatımlara dayanır (Eardley-Weaver, 2014). Sesli tanıtımda, anlatı, performans esnasında canlı okunabilir ya da önceden hazırlanan bir işitsel düzgü kaydı bir görevli tarafından izleyicilere dağıtılan ses destek ekipmanlarına ilgili sahnenin gelmesiyle birlikte aktarılır. Kaydedilen sesli düzgünün CD gibi bir destek ekipmanıya ya da çevrim içi olarak hedef kitleye verilmesi, ek sesli düzgünün performans öncesinde ihtiyaç duyulduğu

kadar dinlenmesini sağlar. Sesli tanıtım bir yandan hedef kitlenin performans esnasında kulaklığa bağımlı olma zorunluluğunu ortadan kaldırırken, diğer yandan performans ile ilgili olarak erişime açılan sesli düzgüde sunulan pek çok detayın hafızada tutulması için ek bir çabanın harcanmasına neden olur (Matamala & Orero, 2007).

Sesli üst yazı, opera başta olmak üzere farklı sanat dalları için tercih edilen bir SB çeşididir (Eardley-Weaver, 2014; Güven, 2018). Sesli üst yazı anlatısı müzik ve şarkı sözlerinin üzerinden işitildiği için anlatının ürüne yerleştirilmesi büyük bir çaba gerektirir. Genellikle biri kadın biri erkek olan iki betimleyici seslendirilen düzgüyü okur; seslendirenlerin sesleri arasındaki farklılık dinleyicinin karakterler arasındaki geçişlerin farkına varmasını sağlar. Sesli üst yazıda en temel öncelik sesli düzgünün şarkı sözlerinin arasına ya da nakaratın üzerine ekleme yapılmasıdır (Eardley-Weaver, 2014, s. 57). Sesli üst yazı desteğinin sağlanamadığı durumlarda üst yazı içeriğinin bir dilden diğerine aktarımı ancak eserdeki sözlerin özet bir şekilde SB anlatısına eklenmesi ile gerçekleştirilebilir (Matamala & Orero, 2007, s. 272).

Sesli alt yazı ise alt yazı ile desteklenen yabancı film ve diziler için tercih edilmektedir (Braun & Orero, 2010; Güven, 2018). Yabancı film ve diziler için üretilen alt yazıların seslendirilmesinden oluşan sesli alt yazıda kelimesi kelimesine bir aktarım dinleyiciye ek bir algılama yükü getirmektedir, çünkü hem görsel-işitsel üründe yer alan diyalogların hem de SB için üretilen anlatının birlikte

işitilmesi bilişsel bir yüke neden olabilir. Bu bağlamda, yabancı üründeki diyalogların alt yazıya aktarılması neticesinde bazı kültürel kayıpların (örn. kültüre özgü unsurlar, belirli bir coğrafyada kullanılan lehçe, birey dil vb.) ortaya çıkması kaçınılmaz olmakla birlikte sesli alt yazı anlatısında yapılan düzenlemelerle en aza indirgenebilir (Braun & Orero, 2010).

Sesli betimleyici rehber ise genellikle müze ortamında tercih edilen önemli bir SB türüdür ve önceden hazırlansa da rehber ya da betimleyici tarafından canlı olarak söze dökülebilir (Neves, 2012). Sesli betimleyici rehber sesli rehberden farklıdır, çünkü hedef kitle için müzede sergilenen objeyi betimlemekle ve belirli bir bağlamla ilişkilendirmekle kalmayıp müzeyi tanıtır ve müze içinde bir noktadan diğerine ulaşımına dair bilgiler de verir (Soler Gallego, 2013; Güven, 2018). Tiyatro ve opera gibi sahne sanatları merkezleri ile birlikte müzelerde de “dokun ve tanı turları” gibi uygulamalar, SB için vazgeçilmez bir role sahiptir (Eardley-Weaver, 2014). Tiyatro gibi sahne sanatlarında performanstan önce ve müze ziyaretleri esnasında sağlanan “dokun ve tanı turları[nda]” öncelikli olarak SB vasıtasıyla performansta kullanılan ya da müzede sergilenen objeler anlatılmaktadır (Eardley-Weaver, 2014). İkinci aşamada ise, hedef kitlenin bu objelere dokunarak onları hissetmeleri ve zihinlerinde canlandırmaları sağlanmaktadır. Bu şekilde, görme sorunu yaşamayan izleyicilere görsel olarak sunulan objeler, görme engeli olan bireyler tarafından işitme ve dokunma duyularıyla algılanabilecek bir hâle çevrilmektedir (Whitfield & Fels, 2013).

SB, görme engelli bireylerin işitsel düzgü yoluyla görme engeli olmayan bireylere eşdeğer bir deneyim sağlanmasını gerçekleştirme amacını taşıdığından, SB araştırmacıları, görsel unsurlara erişimi olmayan bireylerin görsel-işitsel ürünü olay örgüsünün gerçekleştiği yerde yaşıyormuşçasına nasıl sunulabileceği (Fryer, 2013); olay örgüsünün bir parçası olan tikslenme, korku ve üzüntü gibi duyguların hangi yollarla aktarılabilceği (Ramos Caro, 2016); görme engelli bireylerin mekân algısının SB ile nasıl değiştirilebileceği (Hirvonen, 2014) gibi farklı konularda araştırmalar yapmıştır. Hiç şüphesiz, bu tür araştırmalar SB alanının ilerlemesine ve SB uygulamaları yapan çevirmenlerin kendilerini geliştirmesine katkıda bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda gözlem, yüz yüze görüşme ve anket gibi etnografik araştırma yöntemleri kullanılmaktadır. Bu yöntemlere ek olarak, SB anlatısının dinletildiği bireylerin kalp atışları ve galvanik deri tepkisi ölçülmesi ile ürüne verdikleri tepkinin tespit edilmesine dayanan fizyolojik yöntemlerin kullanıldığı da görülmektedir (Fryer, 2013).

SB için hedef kitle olarak nitelendirilen alıcıların belirli beklentileri ve önem verdiği hususlar bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda özetlenen kullanıcı beklentileri, Mendoza ve Matamala'nın (2019, ss. 155-165) SB hedef kitlesi üzerinde yaptığı çalışmadan uyarlanarak hazırlanmıştır:

Tablo 1.*Hedef Kitle Beklentileri*

SB'yi oluşturan cümlelerin yapısının açık olması ve kolay takip edilebilmesi

Nihai kullanıcının anlayabileceği ve zevk alabileceği bir SB anlatısı üretilmesi

Betimlenecek bilginin doğru bir şekilde seçilmesi ve organize edilmesi

Ürüne ve alıcıya uygun bir dil ve biçim kullanılması

Sesli betimlemecinin kontrolü dışında olan teknik konularda (ses kalitesi, SB'nin özgün işitsel düzgü ile örtüşmeyecek şekilde ürüne yerleştirilmesi, vb.) destek ekipten yardım istenmesi

SB anlatısının, olay örgüsünün en rahat şekilde takip edilebilecek hâle getirilmesi

Dinleyiciye duygusal bir deneyim sağlayacak şekilde SB üretilmesi

Gramer bakımından doğru ve düzgün bir dil kullanılması

Sesli betimlemecinin kontrolü altındaki hususlarda (örn. SB zamanlaması ve sesin etkili bir şekilde kullanılması) özenli davranılması

Bu tabloda yer alan hedef kitle beklentilerinden de anlaşılacağı gibi, gerek kuramsal çalışmalarda gerekse uygulamalarda SB'nin üretim, aktarım, tüketim ve alımlama aşamalarında çeviribilim, söylem çözümlemesi, göstergebilim ve imgebilim gibi farklı alanlardan faydalanılarak geliştirilmesi büyük bir önem taşımaktadır

(Güven, 2018). Yerel, ulusal ve uluslararası yayın kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum örgütleri ile birlikte hayata geçirilen projelerle ve bireysel düzeyde yapılan akademik çalışmaların da katkısı ile SB alanında en iyi uygulamaların tespit edilmesi ve standartlaşma yoluna gidilmesi de SB alanına büyük bir katkı sağlayabilir (Rai vd., 2010; Güven, 2018).

2. Dünyada Sesli Betimleme Tarihi

SB, Gregory Frazier adlı bir yüksek lisans öğrencisinin 1974 yılında tamamladığı tezinde “körler için televizyon” kavramını ortaya atması ile Amerika’da büyük bir yankı uyandırmıştır (Arma, 2011, s. 5). 2009 yılında Amerikan Körler Konseyinin Sesli Betimleme Projesini hazırlayarak eğitim sunmak, SB standartlarını belirlemek, medyaya erişimi kolaylaştırmak ve SB çalışmalarını teşvik etmek üzere attığı adımlar Frazier’ın attığı adımın büyümesine katkıda bulunmuştur. 2010 yılında ise 21. Yüzyıl İletişim ve Video Erişim Yasasının imzalanması ile birlikte engelsiz erişim Amerika kıtasında geniş bir alana yayılmıştır.

Avrupa kıtasına bakacak olursak, SB ilk olarak 1940’lı yıllarda bir radyo programcısının İspanya’daki körler için betimleme yapması ile Avrupa topraklarına giriş yapmıştır (Reviere, 2016, s. 232). SB’nin Avrupa’da etkin bir şekilde kullanılmaya başlaması ise kırk yıl sonra gerçekleşmiştir. 1987 yılında İspanyol Körler Derneği (ONCE), daha sonra “Audesc” olarak adlandırılan “Sonocine” uygulamasını kullanarak SB uygulamalarına hız kazandırmıştır (Reviere, 2016, s. 232). SB, 1989 yılında Münih Sinema

Betimleme Grubu tarafından Almanya sınırları içinde kullanılmaya başlanmıştır (Reviere, 2016, s. 232). Ayrıca, 1989 yılında ilk defa bir Fransız prodüksiyonu film, Cannes Film Festivali'nde SB ile aktarılmıştır. İngiltere'de SB uygulamaları ise 1991 yılında AUDETEL projesinin yürürlüğe girmesi ile hız kazanmıştır. AUDETEL projesinin Avrupa'nın diğer ülkelerindeki SB uygulamalarına da ilham kaynağı olduğunu bu noktada vurgulamak gerekmektedir; özellikle de Belçika, Portekiz ve İtalya gibi ülkelerde AUDETEL uygulamaları örnek alınmıştır (Orero, 2007). 2007 yılında Avrupa Birliği Görsel-İşitsel Medya Hizmetlerinin başlatılması, SB'nin Avrupa kıtasına yayılmasında oldukça etkili olmuştur (Avrupa Birliği Parlamentosu ve Avrupa Konseyi, 2007). Bu gelişmelere rağmen, SB bağlamında farklı ülkelerde farklı uygulamaların olduğu ve tam olarak bir standartlaşma sağlanmadığının da altının çizilmesi gerekmektedir. Bu durumun temelinde ülkelerin mevzuatlarındaki farklılıklar, kullanıcılar tarafından kurulan görme engelli derneklerinin uygulamalarında ve beklentilerindeki farklılıklar ve her ülkenin hâlihazırda kendisine özgü bir SB kültürü ve geleneği oluşturmuş olması yatmaktadır. Bu farklılıkların bir sonucu olarak farklı ülkelerde SB bağlamında farklı sorunların yaşanması da doğal bir gelişme olarak görülebilir.

Ancak küreselleşme ile birlikte SB uygulamalarında yaşanan farklı zorluklara, ülkeler bazında ortak çözümler getirildiği de görülmektedir (Reviere, 2016, s. 234). Örneğin, ADLAB (Sesli Betimleme: Körler için Hayat Boyu Erişim) projesi, Avrupa çapında SB kılavuzu oluşturmayı amaçlayan ve ulusal bazda yaşanan birtakım sorunlara ortak çözümler

arayan bir çalışmadır. İtalya, İspanya, Portekiz, Belçika, Almanya ve Polonya söz konusu projeye dâhil olarak görsel-işitsel ürünlerin kör ve görme engeli olan bireyler için erişilebilir olması konusunda büyük adımlar atmıştır. Adı geçen altı ülkede SB kullanıcıları arasında anketler düzenlenerek etkili ve iyi uygulamalara yön verilmesi, atılan adımların en büyüğüdür.

SB'nin her ülkede etkili ve verimli bir şekilde uygulanabilmesi için gerek ulusal düzeyde gerekse uluslararası kurumların önderliğinde yönetmeliklerin hazırlanması büyük bir önem taşımaktadır. SB kapsamında ilk mevzuat hazırlayan ülke, 1996 yılında Yayıncılık Yasasını çıkaran ve 2003 yılında bu yasayı İletişim Yasası olarak revize eden İngiltere'dir (Reviere, 2016, s. 235). Benzer şekilde yasal düzenlemeler Almanya'da Eyaletlerarası Yayın Sözleşmesi, Polonya'da Radyo ve Televizyon Kanunu, Portekiz'de Televizyon Kanunu, İspanya'da Genel Görsel-İşitsel Kanunu ve Belçika'da Medya Kanunu adı altında hazırlanmıştır (Reviere, 2016, s. 235).

Televizyon ve sinema alanlarının dışında, spor müsabakaları ve tiyatro salonları gibi ortamlarda yapılan SB için de hazırlanan yasal birtakım dayanaklar söz konusudur. Örneğin, Flandre'de yürürlükte olan Katılım Kararnamesine bağlı olarak görsel sanatlar ya da spor müsabakaları için SB yapan firmalar ya da derneklere fon verilmekte ve yasal düzenlemelerin SB uygulamalarının önünü açmasına olanak tanınmaktadır (Reviere, 2016, s. 236). İspanya ise bir adım daha ileri giderek iyi uygulamalar için belirli standartları kaleme almıştır

(Reviere, 2016, s. 235). İngiltere’de Ofcom önderliğinde yazılan SB kılavuzu Avrupa’da yürürlüğe giren ilk SB kılavuzudur (Reviere, 2016, s. 235). Bu ve buna benzer kılavuzların televizyon için yapılan SB anlatılarına uygun olacak şekilde hazırlandığını ve televizyon dışında yapılan SB uygulamaları için de benzer kılavuzların oluşturulması gerektiğini vurgulamak gerekir.

Dünyadaki SB çalışmalarına baktığımızda, birçok ülkede SB standartlarının geliştirilmesine dair atılan adımlara üniversitelerin önderlik ettiğini görebiliriz. Filoloji, dilbilim, çeviribilim ve bilişsel psikoloji bölümlerinde yapılan SB araştırmaları, SB’nin dünya çapında gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Farklı ülkelerdeki uygulamalar, SB çalışmalarının genellikle yüksek öğretim kurumlarında akademik düzeyde ve özel şirketlerde hizmet içi eğitim düzeyinde yapıldığını göstermektedir. İki farklı düzeyde yapılan çalışmalara baktığımızda, üniversitelerde verilen eğitimlerde daha çok SB anlatısının nasıl yazılması gerektiğine, hangi görsel bilgilerin betimlenmesi gerektiğine ve yapılacak betimlemenin hangi şekilde hazırlanmasının doğru olacağına odaklandığı; özel şirketlerdeki hizmet içi eğitimin ise daha çok mesleki eğitim yönüne ağırlık verdiği ve SB sürecindeki teknik boyutu ön plana çıkardığı görülmektedir (Reviere, 2016, s. 236). Bu nedenle, akademik düzeyde verilen eğitimler ile piyasa koşullarında iş yapan SB şirketlerinde özel olarak verilen eğitimlerin birbirini tamamlayacak nitelikte olmasının ne kadar önemli olduğu açıktır (Reviere, 2016, s. 236).

3. Türkiye’de Sesli Betimleme Tarihçesi

Türkiye’de görsel-işitsel çeviri alanında görme engelliler için yapılan çeviri türü olan SB çalışmalarının ilk örnekleri 2006 yılında Boğaziçi Üniversitesinde aralarında Kenan Önalın ve Engin Yılmaz’ın da olduğu bir grup görme engelli ve onlara film anlatan Emine Kolivar önderliğindeki Sesli Betimleme Grubunun çalışmaları ile başlamıştır. Umut Aral’ın kısa metrajlı *Çarpışma* adlı filmi, Sesli Betimleme grubu tarafından Mithat Alam Film Merkezinde betimleme çalışması yapılmış ilk örnek çalışmadır. 2006-2010 yılları arasında 15 tane film, bu grubun imzası ile erişilebilir hâle gelmiştir.

2010 yılında Sesli Betimleme Grubu kurumsal bir çatı altında Sesli Betimleme Derneği (SEBEDER) olarak yeni çalışmalarına başlamış ve Türkiye’de ilk defa sürdürülebilir medyada engelli erişimi çalışmaları hayata geçirilmiştir. Sinemada ilk örneklerin alındığı yıllarda Moroğlu Film ve aynı çatı altında dernekleşen Mordersen örnekleme çalışmaları yapmıştır. Üniversitelerin çeviribilim bölümlerinin gönüllü proje destekli birkaç örneği dışında SB alanında engelli erişimi yapan başka bir kurum ve/veya firma örneğine 2020 yılına kadar rastlanmamaktadır.

2010-2020 yılları arasında geçen on yıllık süre içinde ilk örnekler Kanal D ve TRT öncülüğünde medyada engelli erişimi çalışmaları televizyon dizilerinin erişilebilirliği ile engellilerin daha rahat ulaşabileceği bir noktaya taşınmıştır. O dönemde, alanda çalışan tek sivil toplum örgütü olması sebebiyle bu örneklerin tamamı için yine

Sesli Betimleme Derneği öne çıkmaktadır. 2015 yılına gelindiğinde Turkcell-YGA iş birliğinde oluşturulan ve Sesli Betimleme Derneği katkı ve desteğinde sürdürülmüş olan “Hayal Ortağım” uygulaması ile sinemada eş zamanlı görme engelli erişimini sağlayan SB çalışmaları, çağ aşan ve dünyada ödül alacak bir seviyeye taşınmıştır. Dijital platformlarda sinema gruplarına yapılan çalışmalar ile Engelsiz Film Festivalleri sinemanın ve sanatın erişilebilirliği ile sürdürülebilir olarak daha çok film daha çok görme, işitme engelli ve sağır bireye ulaşılır olmuştur. SEBEDER ve Moroğlu Film tarafından gerçekleştirilen engelsiz sinema sunumları, özellikle engelli çocuk izleyicilerin sinema ile tanışmasında önemli bir rol oynamıştır.

Sahne sanatlarında SB kapsamında tiyatro, bale, opera ve özel etkinliklerin görme engelliler ile buluşmasına ait örnekler 2014 yılı ile görülmektedir. Ankara Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü ve Sesli Betimleme Derneğinin ortak çalışmasında, Ankara ve Trabzon Uluslararası Karadeniz Tiyatro Festivali’nde kapalı gişe oynanan *Grönholm Metodu* adlı oyun, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları ve Çocuk Tiyatrolarının ortak yürüttüğü *Biri, Hiçbiri Ya Da Hepsi* isimli tiyatro oyunu, Dünya Göz Vakfı sponsorluğunda Şehir Tiyatrolarında oynanan *Pollyanna* adlı oyunu, Akla Kara Tiyatrosunun, *Kelebekler Özgürdür* adlı oyunu, Bornova Belediyesi Şehir Tiyatrosu (BBŞT) *Metot*, *Radyo-yu Hümayun* ve *Sessizlik* adlı eserleri, Parıltı Görmeyen Çocuklara Destek Derneğinin *Hababam Sınıfı Parıltıyla* adlı oyunu, İstanbul Devlet Opera ve Balesi (İDOB), Kadıköy Belediyesi Süreyya Operası, Fındıklı Rotary

Kulübü ve SEBEDER işbirliğiyle düzenlenen *Fındıkkıran* ve *Üç Silahşörler* adlı bale gösterileri ve İstanbul'da üç yıl üst üste gerçekleştirilen Şeb-i Aruz törenleri alanda yapılan çalışmalara ait örneklerdir.

2013-2021 yılları arasında müze ve sergi erişiminde sesli betimlemede gelinen son noktada Türk Telekom'un aralarında ünlü ressamların eserlerinin de yer aldığı "Konuşan Tablolar" sergisi ilk olarak 2017 yılında kapılarını görme engelli sanat severlere açmış, 2021 yılına gelindiğinde artan sayıları ve içeriği ile Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde sergilenerek görme engelli sanatseverle buluşmaya devam etmiştir. 2013 yılından itibaren Yapı Kredi ve Turkcell işbirliğinde Sarmal-Helix koleksiyonu, "Şehirlere Alışamadı: Sabahattin Ali'nin Şehirleri" adlı sergileri, Odunpazarı Belediyesinin, Odunpazarı Modern Müze (OMM) sergisi, Vakıfbank Sanat Koleksiyonu 65. Yıl Sergisi, Vehbi Koç Vakfı, "Arter: Kelimeler Pek Gereksiz" adlı sergi, 2019 yılında Hacı Ömer Sabancı Vakfı sergisi, 2018 yılında British Council'in "Duvarları Olmayan Müze" (Museum Without Walls) Dijital Sergi Platformu için "Geçen Gece Bir Rüya Gördüm", "Tanışıyor muyuz?", "Cadılarla Dans Etmek" adlı sergilerin engelsiz erişimi örnekleri, literatürde yerini almıştır.

Eğitim materyallerine bakıldığında, birçok akademik projeye ilave olarak görme engelli erişimi (MEB-EBA erişilebilirliği), TRT çocuk üzerinden çocuk engelliye özel erişilebilirlik, çocuk hikâye kitaplarının ve dergilerin görme ve işitme engelli ve sağır çocuk engellilere erişimleri konusunda çok sayıda görsel-işitsel çeviri yapılmıştır.

Bu alanda yapılan sayısız projeden biri ve çevirilere en temel örnek ise Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan *Sevgi Bir Kuş* isimli çocuk dergisidir. Çocuk edebiyatına kazandırılan eserlerin erişimi ve ders kitaplarına erişim SB sürecinde yoğun yer tutmaktadır. Projelendirilmiş örneklemelere bakıldığında çocuk kitapları yazarı Necdet Neydim'in *Hoş Geldin Ali* ve *Selim'in Maceraları* adlı hikâye kitapları, Maya Vakfı *Bir Keresinde Çok Çok Korkmuştum* hikâye kitabı, Dünya Göz Vakfı *Meraklı Gözler Serisi/Hayvanlar Nasıl Görür* adlı kitabı, MEB Yayınları *Elif ile Alp* serisi, UNICEF Yayınları *Engeli Olan Çocuklar İçin Kapsayıcı Erken Çocukluk Eğitimi Yaş Grupları Kitap Serisi*, Hacı Ömer Sabancı Vakfı *Papuduk* resimli kitap serisi ve Kuzey Doğa Vakfı kitapları sivil toplum örgütlerinin erişilebilir olarak hazırladıkları kitaplara örnektir.

Arama Kurtarma Derneği (AKUT) ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Yeşilayın Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı (TBM) kapsamında hazırladığı eğitim materyalleri, Merkez Bankası tarafından yayımlanan para ve ekonomi konulu kitaplar, Ahmet Yesevi Üniversitesinin hazırladığı *Divanı Hikmet* isimli eseri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (SEÇBİR) ve Öğrenci Destek Merkezi Engelli Öğrenci Birimi için eğitim materyalleri, Özyeğin Üniversitesi *Şiddetsiz Erkeklik Atölyeleri* el kitabı, devamında yapılan yüzlerce sesli betimlemeli ve görsel-işitsel çeviri örneklemelerinden bazılarıdır.

Görsel-işitsel çevirinin medyaya erişimdeki öneminin kavranması, Radyo Televizyon Üst Kurulunun

11.10.2019 tarihli ve 30915 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren yönetmeliği ile olmuş ve karasal yayınlarda engelsiz erişimin yolu açılmıştır. “Sağırkların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” çerçevesinde “Sağırkların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişimine İlişkin Usul ve Esaslar” başlıklı 5. maddesinde yer alan aşağıdaki hükümler büyük bir önem taşımaktadır:

(1) Sağırkların, işitme ve görme engellilerin yayın hizmetlerine erişimini sağlamak amacıyla engelli dostu programların yayın süresi, medya hizmet sağlayıcının aylık yayın süresi toplamının;

- a) En az yüzde onuna altı ay içinde,
- b) En az yüzde beşi ayrıntılı alt yazı, en az yüzde beşi işaret dili, en az yüzde beşi SB çeviri türlerinde olmak üzere yüzde yirmi beşine iki yıl içinde,
- c) En az yüzde onu ayrıntılı alt yazı, en az yüzde onu işaret dili, en az yüzde onu sesli betimleme çeviri türlerinde olmak üzere yüzde kırkına beş yıl içinde, ulaşmak zorundadır.

(2) Ayrıntılı alt yazı, işaret dili ve SB çeviri türlerinin üçünün birlikte aynı engelli dostu programda kullanılması durumunda; biri sesli betimleme olmak üzere, iki çeviri türünün birlikte aynı engelli dostu programda kullanılması durumunda, her bir çeviri türünün süresi ayrı değerlendirilir.

(3) Ana haber bültenleri hariç olmak üzere haftada en az iki akşam kuşağı programının, ilk yayınlarında ya da ilk yayınlarını takiben bir hafta içinde engelli dostu program olarak yayınlanması zorunludur.

(4) 02:00-06:00 saatleri arasında yayınlanan engelli dostu programlar, bu maddenin birinci fıkrasında belirtilen oranların hesaplanmasında dikkate alınmaz.

(5) Ana haber bültenleri hariç olmak üzere engelli dostu programların yayınlanacakları gün ve saat ile ayrıntılı alt yazı, işaret dili ve SB çeviri türlerinden hangisi ile yayınlanacağı yayın tarihinden en az bir gün önce kamuoyuna duyurulur. Program tanıtımlarında, engelli dostu programda yayınlanacak çeviri türü bilgisinin bulunması zorunludur.

(6) Engelli dostu program olarak yayınlanan dizi filmlerin, devam eden bölümlerinin de engelli dostu program olarak yayınlanması zorunludur.

(7) Engelli dostu programların başında, sonunda ya da bölüm aralarında yayınlanan ticari iletişim, bu maddenin birinci fıkrasında belirtilen oranlara ulaşılmamasının hesaplanmasında dikkate alınmaz.

(8) Engelli dostu programların yayınlanma oranlarına ilişkin istatistiksel veriler usule uygun olarak doldurulmuş Ek-1'de yer alan form ile her ayı takip eden on gün içinde RTÜK'ün izlemeburo@rtuk.gov.tr internet adresine elektronik posta ile gönderilir.

Türkiye’de radyo ve televizyon yayınlarında önemli bir yeri olan ve yukarıda bir kısmına yer verilen bu yönetmelik, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesini imzalayan bir ülke olarak Türkiye için çok önemli bir adım olmuştur. 2019 yılına gelindiğinde yayın kuruluşları, SEBEDER gibi alan dernekleri ve sivil toplum kuruluşları ile akademisyenlerin katılımıyla yapılan bir seri çalıştay sonrasında geliştirilen yönetmelik bilgi, haber, sanat, kültür ve yayınlara kitlesel erişimi sağlayan önemli bir adıma dönüşmüştür. Bu düzenleme, televizyon yayıncılığı adına hâlihazırda tam anlamıyla kapsamlı bir şekilde uygulanamasa da, Türkiye’de alanda yapılan en önemli çalışmadır. Bu yönetmelik ile ilk etapta ana haber bültenlerine işaret dili ile erişim sağlanmış, TRT başta olmak üzere bazı kanallar alt yazı ile erişimli yayınlara geçmiştir.

Medya sağlayıcılarının yönetmelik çerçevesinde günlük limitler kapsamında engelsiz erişime uygun yayın içerikleri yapması ve üretmesi aşamasında 2021 yılında yeni bir döneme girilmiştir. Bu süreçle birlikte farklı firmalar alanda engelsiz erişim için çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu alanda çalışma yapan ve etkin isimler olarak sayılabilecek kuruluşlar Sesli Betimleme Derneği, Moroğlu Film-Mordersen, Mint Yapım ve Betimleme Fabrikasıdır. Çeviri alanında hizmet veren firmaların oluşturduğu gruplar ile çoğalma eğilimi gösteren sektörde yeni kuruluşlar da oluşmaktadır.

4. Körcül Kültürün Özellikleri¹

Görme engelli bireylerin ailelerinin uyguladıkları ya da çocukluklarından itibaren alıştıkları betimleme geleneği, körcül kültür için yapılan SB'nin temelini oluşturmaktadır. SB, Türkiye'de ya da dünyanın herhangi bir ülkesinde yapay olarak oluşturulmuş bir erişim türü değildir. Diğer erişim türlerinden farklı olarak, görme engelli bir birey için dili algıladığı günden itibaren dış dünyaya erişimini destekleyen bir uygulamadır. Söz konusu bireylerin aileleri, çok küçük yaştan itibaren çocuklarını dış dünya ile tanıştırmak ve onlara televizyon ve sinema gibi görsel-işitsel ürünleri izletebilmek için SB yaparlar. Bu bağlamda, görme engelli bireylerin ebeveynleri veya ailelerdeki görme engeli olmayan bireylerin her biri, birer sesli betimlemecidir. Bu doğal SB sürecinde kendi kişilikleri, görme engelli bireye görece olarak konumları (örn. anne olması, daha genç kardeş olması ya da ağabey olması) ve gözlemleyebildikleri diğer bireylerin SB geleneklerine (tarzlarına) bakarak SB ilkeleri ve yaklaşımları geliştirirler.

SB deneyimle, gözlemlerle ve etkileşimle gelişen ve evrilen doğal bir süreçtir. Amacı, görme engelli bireyle görsel olarak etkileşimi olmayan dış dünyayı bir araya getirmektir. Bu süreç profesyonel bir süreç değildir, ama bu gelenekler bir kültürde profesyonel sesli betimleme geleneğini oturtmak için çok değerlidir. Bu gelenekleri, çeşitlilik ve zenginlikleri ve genel yaklaşımları da en iyi içselleştirmiş olan görme engellilerdir. Dolayısıyla, kendisi bir görme

¹ Bu çalışmanın 88-105. sayfaları arasında kalan bölümü https://sebeder.org/Sesli_Betimlemelerde_Iyi_Uygulamalar_Nasil_olmeli_-1827.html adresinden aktarılmıştır.

engelli olmayan sesli betimlemeci, profesyonel yaklaşımını geliştirebilmesi için körcül kültüre ve alışılmış geleneklere dair bilgileri ancak kör danışmanlar ve editörlerle çalışarak edinebilir. Bu anlamda birlikte süreçte yer alma ve süreci birlikte şekillendirme deneyimi çok önemlidir.

Her şeyden önce doğrudan bir kör kültüründen söz etmek anlamlı ve akılcı değildir. Körlük, bir bireyin kişiliğine etki eden faktörlerden yalnızca birisi olabilir. Bireyin körlük yaşı, görme derecesi, yaşadığı ortam, kullandığı destekleyici çevre ve teknolojiler algı ve anlayışını etkileyen bazı faktörler arasındadır. Körlüğü anlayabilmek için yeti yitimi ve bireyin ne yapamadığına değil, bir şeyleri nasıl yaptığına odaklanmak gerekir. Çünkü körlük inanılanın aksine bir şeyi eksik anlamak veya yapmak değil, farklı yapmak veya algılamaktır. Bu nedenle de betimlemeci ilk olarak alıcının özelliklerine değil, betimleme içeriğine yönelmek zorundadır.

Profesyonel olmayan veya betimlemeye yeni başlayan yazarların en sık yaptıkları hatalardan birisi, kişilerin kör olmaları nedeniyle birçok detayı anlamayacakları yanılgısıdır. Bu yanılgı onlara pek çok gereksiz ayrıntıyı betimlettirir. Diğer taraftan da renk kullanımı gibi görsel olduğunu düşündükleri detayları atlamalarına neden olur çünkü bu detaylar bazı betimlemecilere göre kör için herhangi bir anlam ifade edemez. Bu bağlamda, körlerin zaten sinema, tiyatro ve diğer bilgi kaynaklarını betimleme yokken de takip ettikleri gerçeğini akılda bulundurmak gerekir. Bu kaynaklar, alıcısına yalnızca görsel öğelere dayanarak bir şeyler aktarmaz. Efektler, konuşmalar, müzik,

çevre sesleri ve daha pek çok şey mesajla ilgili ipuçları barındırır. Doğuştan kör olan veya en az beş yıldır kör kalan bir kişi, yaşamını devam ettirebilmek için görme dışı bu farklı bilgi kaynaklarını daha dikkatli değerlendirme ve seçebilme yetisine kavuşabilir. Bu yetilere körcül beceriler denir. Birkaç saatliğine veya bir günlüğüne gözleri kapatıldığında kişinin deneyimiyle körcül beceriler taban tabana farklı olduğu için betimlemecinin körleri anlamak için bu tarz simülasyon etkinliklerine yönelmeleri asla önerilmez. Sesli Betimleme Derneği tarafından da yapıldığı gibi bizzat körleri betimleme süreçlerine katmak ve yazılan betimlemeleri kontrol ederek geri bildirim vermelerini sağlamak tavsiye edilebilir.

Kişiler, bir izleyici olarak değil de yeti yitimi olan kör kitle gibi değerlendirildiğinde, yapılan bir başka hata da didaktik anlatımlara yönelmesidir. Betimleyici, kör kişiyi algı yetersizliği olan biri gibi görürse yalnızca gördüğünü anlatmanın ötesine geçip neyi nasıl anlamaları gerektiği konusunda yorumlara da betimlemelerde yer vermeye başlayabilir. Tüm bunların en temel sebebi kişinin kör oluşuna dayanarak diğer algılarıyla ilgili yanlış sonuçlar çıkarmaktır. Bu yanlış sonuçlar da engellinin yetersiz, bağımlı ve cinsiyetsiz olduğu algısından bağımsız değildir. Bu nedenle, tek tip bir kör kültürü ve körcül beceriden söz etmektense, betimleme süreçlerini bizzat kör olan bireylerin ihtiyaç ve beklentilerine göre şekillendirmek en doğru betimleme sürecini sağlayacaktır.

Betimleme yazarı betimleme yaparken en başta, bunu izleyecek kişinin niteliğini değil, yapacağı betimlemenin

belirli bir sahneyi görmeyen fakat duyabilen bir kişinin kaçırılmış olabileceği boşlukları ne kadar yeterli ölçüde doldurabileceğini sorgulamalıdır. Elbette ki SB statik ve durağan bir uygulama alanı değildir, zaman içinde evrilmesi, teknoloji, sesli betimleme eğitimi ve yaygınlığı geliştikçe değişmesi olumlu karşılanmaktadır. Ancak bu gelişimi yöneten yaklaşım ve bakış açısı yukarıda bahsedilen bakış açısıyla körcül kültürde ve görme engelli alıcı kitle yönlendirmesi ile geliştirilmeli ve alıcı kitlenin kendi bakışını yansıtması göz ardı edilmemelidir. Görsel-işitsel çeviride geliştirilecek olan çeviri geleneklerini, belirli bir birikime ve deneyime sahip olan bir sesli betimlemecinin tek başına karar vererek ortaya koyması da doğru bir uygulama değildir. Yazılım sırasında görme engelliler ve sesli betimlemecinin ortak kararları önemlidir. Hem sesli betimlemenin zaman içinde evrilmesi ve bu gelişimin alıcıların kaliteli bulduğu uygulamaları yansıtması, hem de temel uygulamalarda ve yaklaşımlarda anlaşılabilir bile görsel-işitsel çeviri kapsamında ortaya çıkabilecek zorluklar, kurgular ve durumlar çok çeşitli olabileceği ve karmaşık bir seçim süreci içerebileceğinden kör editör ve alıcılar ile metin yazarlarının birlikte çalışması büyük bir önem taşımaktadır.

Türkiye’de şimdiye kadar yapılan uygulamalarda SB’nin kalitesi kimi zaman görece bir kıstas şeklinde algılanmıştır. Kimi alıcının veya medya kuruluşunun beğendiği uygulama bir başkası tarafından beğenilmeyebilir. Kimi zaman da ticari bir bakışla kural dışı uygulamalar ile “yaptık oldu modelleri” geliştirilebilir. Ancak, körcül kültüre uygun kıstasların göz ardı edilmesi durumunda, her görsel-işitsel

metne eklenen anlatı alıcıya hitap eden bir SB örneği olmayacaktır ve bu durumda alıcıya engelsiz erişim sağlandığı iddia edilemeyeceği gibi alıcı da anlatının kendisi için hazırlandığı duygusundan uzaklaşacaktır.

Sesli betimleme doğal olarak zaman içinde gelişime açıktır. Ancak, belli bir zamanda ve ortamda bazı temel geleneklerin de oturtulduğu (yani alıcılarda bir kulak alışkanlığı olduğu) yadsınamaz. Zaman içinde erişilebilir bir ürün üzerinde körcül bakış açısı kültürü yerleşmektedir. Sonuç olarak, alıcı kitlenin alıştığı bir uygulama tarzı varsa bunun bilinmesi ve içselleştirilmesi önemlidir. Aksi takdirde, yeni bir yaklaşım geliştirmek adına erişilemeyen ürünler sunulabilir ve SB'nin alıcı kitle için "bizim için biz olmadan asla" ilkesine aykırı olarak onay alamayacağı gibi görme engelliler adına karar veren ve onları yok sayan, maddi veya başka türlü çıkarlara hizmet eden bir uygulama hâline dönüşecektir.

Betimleme ile görsel-işitsel ürünlere erişim dünyanın birçok yerinde uygulanmaktadır. Bu konuda oldukça deneyimli profesyoneller ve kurumlar bulunmaktadır. Ayrıca akademik olarak da engelsiz erişim türünde kapsamlı bir alan yazını ortaya konulmuştur. Yukarıda sunulan oturmuş gelenek ve kültür düşünülerek, birtakım örneklerin üstten dayatmalı bir şekilde "en iyi uygulamalar" olarak ileri sürülmesi ya da mutlaka şablon olarak kullanılması da doğru bir seçim olmayabilir. Bu nedenle, yurt dışındaki örneklerin Türk kültüründe büyümüş ve kendi körcül dilini oluşturmuş alıcıların kültürüne uygun olarak

devşirilmesi önemlidir. Bu birikimi içselleştirmek ve mevcut uygulamaları temel alarak (yani olumlu örneklerden öğrenerek, olumsuz örneklerde yapılan yanlışları tespit edip kaçınarak), hedeflenen alıcı kitleye uygun bir modelleme, eğitim ve yaklaşım geliştirilmesi gerekir.

5. Sesli Betimleme Süreci

Bu çalışmanın başında da belirtildiği üzere SB sinema, dizi, belgesel gibi görsel-işitsel materyallerde, tiyatro, opera ve bale gibi sahne sanatlarında, konser ve spor gibi aktivitelerde müze, sanat eserleri ve kitaplar gibi iki boyutlu görsel sanatlarda, kısaca ulaşıp dokunulamayan gözün gördüğü her şeyin bir anlatıcı tarafından anlatılmasını içeren görsel-işitsel çeviri türüdür. Hareket hâlindeki görsel-işitsel üründe SB konuşmanın olmadığı sahnelerde kişilerin, eylemlerin, mekânın ve sessiz gelişen olayların betimlenerek anlatılması, böylece materyalin görmeyen kişiler için erişilebilir hâle getirilmesi işinin bütünüdür. Sanatsal tablolar, resimler ve kitaplar gibi hareket içermeyen görseller üzerinde ise SB farklı unsurlar düşünülerek yapılır. Bu bölümde bahsi geçecek olan SB, hareket hâlindeki görsel-işitsel çeviri türüdür ve dört temel adım üzerinden ilerler:

- SB metninin yazımı
- SB metninin seslendirilmesi
- Sesin görsel-işitsel ürün üzerine montajı
- Görme engelli editör tarafından yapılan son kontrol

5.1 Sesli Betimleme Metin Yazımı

Sırası ile irdelenecek olan bu basamakların ilk ve en önemli adımı SB metin yazarı tarafından yapılan metin yazımıdır. SB metin yazarının en önemli görevi, en az kelimeyi kullanarak yeterli anlatımı yapmaktır. Körcül kültür bölümünde de bahsedildiği üzere, görüntü kör alıcısına yalnızca görsel öğelere dayanarak bir şeyler aktarmaz. Efektler, konuşmalar, müzik, çevre sesleri ve daha pek çok şey mesajla ilgili ipuçları barındırır. Görme engelli bireyler filmleri sesli betimlemesiz olarak izlediklerinde sesli düzgünden ürünü zaten belli bir oranda anlayabilir. Burada SB'nin devreye gireceği yer ise anlamlamadaki eksiklikleri ve boşlukları doldurarak, izleyicisi oldukları algısını tamamlamaktır. Bir başka ifadeyle, SB, özünde görsel-işitsel metni tamamlar ve metin yazım yönergeleriyle adım adım ilerler. Bu süreçte aşağıdaki adımlar izlenir:

5.1.1 Ne Kadar Betimlemeli ve Ne Betimlenmeli?

Çevirideki esas, görsel anlatımın tam olarak görmeyen kişiye görseli yansıtabilmeyi ve görseli kişinin hayal gücünde canlandırabilmeyi içerir. Sesli betimlemede “ne kadar betimlemeli” ve “ne betimlenmeli” soruları bu sebeple merkezi önem taşımaktadır. Kaynak metinde amaçlanan etki, mesaj veya anlamın bütünlüklü olarak iletilmesini, yani materyallerde görsellikten kaynaklı boşlukları tamamlamaktır.

- SB metin yazarı, betimleme yaparken belli esaslar çerçevesinde çalışmalıdır. Öncelikle kaynak metin olan görsel-işitsel materyale hâkim olmalı, varsa

senaryoyu inceleyerek işe başlamalıdır. Betimleme yalnızca o an görülen şeyin anlatılmasından çok daha fazlasıdır. Filmin arka planıyla ilgili bilgi sahibi olmayı, araştırma yapmayı gerektirir. Örneğin, filmde sembolik anlatımlar varsa, SB yazarı, bunları kaçırmamak için yönetmen, çekim teknikleri ve yönetmenin anlatım diline dair önceden bilgi sahibi olmalı ve filmdeki sembolik anlatımı metnine yedirmelidir.

- Bir senaryo metni bir eserin çekimi için yeterli ek görsel bilgiyi ve ek bilgiyi içerebilir, ancak bir SB metni değildir. Bir sahnede yer alan bir unsurun önemi (sesli betimleme metnine dâhil edilip edilmeyeceği) üründen ürüne, kurgudan kurguya ve kaynak metni oluşturan anlam birimlerine ve bu birimlerin kullanım şekline göre değişkenlik gösterecektir. Tüm detayların dikkatle incelenmesi ve akışı takip eden bir planlama ile metnin kaleme alınması gerekir.
- Kör alıcılar SB metni ile aynı anda kaynak işitsel düzgüne de erişim sağlamaktadırlar. SB genelde diyaloglar ve metni anlamlandıran sesli öğelerin olmadığı sessiz aralıklarda yapılsa da, her sessiz aralığa bir SB girmek gerektirmediği ilkesinin de bilinmesi önemlidir. Bazen sessizlik betimleme yerine geçebilir. Diyalogların ve seslerin yönlendirdiği SB metin yazarının yan unsurlarla metni güçlendirmesi gerekir. Örneğin, filmde duyulan bir çığlık görmeyen kişi için eksik bir bilgi değildir. Ancak, çığlığın neden atıldığı, bilinmesi gereken bir ayrıntıdır. O çığlığın

atılma sürecinden öncesi ve sonrasındaki kritik detaylar bütünü tamamlamaya yarayan unsurdur. Örneğin, duyulan gıcırta kapıdan mı yoksa sallanan bir sandalyeden mi gelmekte, ya da damlayan su sesinin kaynağı nedir gibi sorular, bu süreçte sorulması gereken en temel sorulardır.

- Betimlemecinin her zaman kendisine sorması gereken diğer bir önemli soru ise “eğer bu betimlemeyi yapmazsam materyalin doğru bir şekilde kavranmasında herhangi bir eksiklik yaşanır mı?” sorusudur. Betimlemeci, ince bir çizgi üzerinde ilerlemelidir: Neyi, ne kadar, nasıl betimleyeceğine bu soruya verilecek yanıt üzerinden karar vermelidir. Türkçe SB geleneğinde, alıcılar uzun süreli sessiz aralıkları kaynakta olan bir unsur kendilerine aktarılmıyormuş kaygısıyla değerlendirdikleri için -bazı durumlarda fazla sessiz aralık bırakmamak bir ölçüt olsa da- algılamayı zorlaştıracak “ses seli” olarak tasvir edilebilecek anlamlandırmayı desteklemeyen bilgilerin, tekrarların ya da kaynak işitselden zaten algılanabilecek unsurların (örn. fırtına sesi) metne eklenmesi gereksiz ve hatta yanlış bir uygulama olarak düşünülebilir.
- Tüm bu adımlardan yola çıkarak, SB metni kaynak metne bir eklenti olarak getirilse de kaynak metinle bütünleşmiş olarak verilmesi ve sunulması çok önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye’de 2020’den sonra ticari amaçlı başlayan bazı çalışmalarda sürecin önemli basamakları olan bu maddelere uyulmamaktadır. Önemli bir sorun teşkil eden bu durum, SB metni

yazmak konusunda yeterliliği olmayan ve körcül kültürden uzakta kalan metin yazarları tarafından yapılmasından kaynaklanmaktadır. SB metin yazarlığı görsel-işitsel bir çeviri türüdür; bu nedenle, eğitim, deneyim ve körcül kültür bilgisine sahip olmayı gerektirir.

- Çocuk alıcılara hazırlanan betimleme metinlerinde ise ayrı bir ek eğitim ve bilgi veya deneyim birikimi gerekebilir. Bu gruba yapılan SB'de sade ve kısa cümleler ile yaş gruplarına uygun kelime seçimleri yapılmalıdır. Çocuk alıcı için yapılan çeviriler farklı bir çalışma ve disiplini gerektirmektedir ve bu kılavuzun ilgili kısmında detaylı olarak anlatılmaktadır.

5.1.2 Metinle Bütünleşme Nedir ve Ne Betimlenmelidir?

Kaynak üründeki işitsel düzgülüye dış bir sesin eklendiği düşünülürse, bu çeviri türünde SB metninin hem kaynak işitselden ayrıştırılması ve betimleme olduğunun anlaşılması, hem de her işitildiğinde ürünün doğal bir eklentisi olarak alımlanması çok önemlidir. Bu aşamada aşağıdaki maddeler ön plana çıkmaktadır:

- SB, kaynak metin diye adlandırılan görsel-işitsel metnin görsel ve işitsel düzgülünün iç içe geçişi ile bütünleşik olarak tasarlanmış olmalıdır. Bu metinde her bir karenin, görüntünün, kamera açısının, sesin ve tüm unsurların hem anlatılan hikâyenin bütününü hem de bu hikâyeyi oluşturan bütün etmenlerin hepsini tek tek analiz etmek önemlidir. Kaynak görseldeki anlamlı bilgileri iletmek ve işlevsel bir betimleme metni oluşturmak merkezî önemdedir.

- Betimleme metin yazarının yapması gereken ilk şey, sahnede neyin hangi sırayla betimleneceğine karar vermektir. Bu kararı doğru bir şekilde verebilmesi ise yukarıda açıklanan ürünün bütününe hâkim olmayı gerektirir. Zira bazı sahnelerde o an kimin ne yaptığı önemliyken, bazı sahnelerde mekândaki bir detay ya da bir kostüm çok daha önemlidir. Betimleme metin yazarı, görsel materyal hazırlanırken o sahnede ve materyalin tamamında neyin amaçlandığını anlamalıdır.
- Diğer bir önemli husus ise, betimleme metin yazarının yalnızca gördüğü şeyleri betimlemesi, filmin anlatısal özelliklerini kaybettirecek anlatımlardan uzak kalmasıdır.
- Engelsiz alıcıların görsel-ışitsel metni alımlarken algıladıkları duyguyu engelli alıcıların da yaşamalarına izin verecek bir metin oluşturulması önemlidir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi kimi bağlamlarda alıcılar sessiz aralık uzarsa bir şeyin kaçırıldığı görüşüyle olumsuz geri dönüşte bulunabilirler.

5.1.3 Metne Giriş Çıkış Aralıklarını Belirleme

Öncelikle betimleme, kaynak üründe sesin olmadığı, sessiz aralıklara yazılan bir çeviridir. Bu sebeple betimlemenin yerleşeceği yer aralığının tespiti betimlemede öncelik taşıır.

- Diyalogların olmadığı boşluklara en öncelikli betimlemelerin, en doğru şekilde yerleştirilmesini tespit etmek gerekir. Betimlemenin bu kısmı metin

yazarından sonra gelen kişileri de ilgilendiren çok basamaklı bir açılandır.

- Metne giriş-çıkış aralığını belirleyebilmek için farklı programlar kullanıldığı gibi kelime işlemcisi olan bir sistemde video üzerindeki zaman aralıklarını durdurarak da tespit yapılabilir. Dünya genelinde kullanılan farklı yazılım türleri metin yazarlarının işlerini kolaylaştırmaktadır. Bu yazılımlara örnek olarak Starfish, Fingertext, Frazier ve Youdescribe gibi bazı lisanslı alt yazı yazılım programları bulunmaktadır. Türkiye’de Sesli Betimleme Derneği bu amaç için geliştirdiği kendi özel yazılımını kullanmaktadır.
- SB’nin “aritmetik” bir kurgusu vardır. Bir denklemlerle sessiz aralığa girilebilecek sözcük sayısı belirlenir. Örneğin, bir saniyelik bir aralık ortalama altı harflik iki kelimeyi içerir. Bu aritmetiğe uygun olarak kurgulanan sessiz kısımlarda metne giriş ve çıkışların boşluk aralıklarını belirlemek, betimlemede ilk adımdır. Sestendirmen ilgili metni zaman aralıkları içinde kalacak şekilde akıcı olarak sestendirmelidir. Montaj yapan profesyonel ise bu betimlemenin doğru aralığa yerleştiğinden emin olmalıdır. Ayrıca, zaman zaman kaynak metnin alımlaması için gereklilik görüldüğü durumlarda, ses efektlerine yer açmak amacıyla betimlemenin bir saniye geriden gelmesi gibi esneklikler uygulanabilir.

5.1.4 Nesnel Bir Bakış Açısı Sunmak Neleri İçerir?

Metin yazarı metinde gördüğünü olabilecek en nesnel

biçimde aktarmalıdır. Anlatımlarını olabildiğince nesnel tutmalı, öznel anlatımlardan kaçınmalıdır. Kaynak sahnenin yorumlanmasını alıcıya bırakılmalıdır. Nesnel olmaya çalışırken bile sesli betimlemeci kendi birikimiyle ve analiziyle metne yaklaşıcağı için ancak belli bir ölçüde nesnel olabilecektir. Dolayısıyla, nesnel bir bakış açısı sunmak sadece somut bir olguya işaret etmemektedir. Bu bağlamda aşağıdaki maddeler önem kazanmaktadır:

- **Yalnızca gördüğün kadarını betimlemek:** Nesnelliğin olmazsa olmazı olarak kabul edilir, ancak yeterli değildir. Bu bir tartı meselesidir: Uzman, kaynak metnin içeriğini, sessiz aralık süresini, sesli betimleme ilkelerini, sesli betimleme kültürünü, alıcıları vb. düşünerek, işin uygulamasına karar vererek hareket eder. Bu kararın nesnelliği önemlidir.
- **Görülen her şeyi betimlememek:** Görülen her ögenin betimlenmesi her zaman tercih edilmez. Ögenin metin içindeki önemi, sıklığı, sahnedeki önemi, metnin anlamlandırmasındaki önemi vb. dikkate alınmalıdır. Neyin betimleneceğinin seçimi özünde profesyonel sesli betimlemeci ile profesyonel olmayanı ayıran temel unsurdur.
- **Üstsel bir bakışla alımlama için gerekli olan bilgileri seçip kısa ama anlamlı bir şekilde iletmek:** Uygulamada da en zor olan edim budur. Kaynak metnin (bütün ürünün) mesajını ve üzerinde çalışılan sahnenin mesajını saptamak önemlidir. Bu bağlamda sesli betimlemecinin ne kadar bilgi vereceği

konusunda farklılıklar yaşanabilir; bu da her tür çeviri için geçerlidir.

- **Alıcıyı yönlendirmemek:** SB metin yazarı da her insan gibi belli duygu ve düşünceleri taşıyacaktır, ancak metni yazarken alıcıyı yönlendirmemeye dikkat etmesi gerektiğinin bilinciyle hareket edecektir. Kaynak metni “doğru okumak” önemlidir. İlkesel olarak sesli betimlemeci kendi düşüncesini ve duygusunu metne yansıtılmaya özen gösterecektir.

5.1.5 Boşlukları Tamamlayan Betimleme Soruları

5.1.5.1 Kim/Ne?, Kiminle/Neyle?

Betimlemede çoğunlukla ilk olarak “kim/ne, kiminle, neyle ne yapar?” sorusunun cevabı aranır. O yüzden ilk sorular “kim/ne?, kiminle/neyle?” olmalıdır.

- Betimlemenin ana kuralı filmin anlatısal özelliklerini kaybettirmemek için karakter kişinin adı söylenmeden isminin metin yazarı tarafından ifşa edilmemesidir. Bu, filmin her karesi için geçerlidir. Akışın gizemini bozan bir betimleme tarzı kabul edilemez.
- Filmin öncelikle kişileri, adları film içinde geçmediği sürece en yakın görünen özelliği ile adlandırılarak betimlenir. Güncel yazılımları hakkında kör takipçilerinden aldığı dönüşler sonucunda Sesli Betimleme Derneği -körlerin Türkçe dublajlı filmlerde ana karakterleri dublaj sesinden tanıma imkanı olmadığı için- karakterlerin ilk konuşmalarıyla birlikte

gerçek hayattaki isimlerini de metne yerleştirmekte ve gören izleyicinin ana karakterleri ilk gördüğünde edindiği izlenime eş bir tecrübe yaratmaya çalışmaktadır. Bu betimleme tekniği sadece SEBEDER çevirilerinde betimleme yönergelerinde yer almakta ve Türk kültüründe SB geleneğine ek bir çalışma olarak değerlendirilmektedir.

- Aynı kişi farklı yerlerde farklı sıfatlarla çağrılmaz. Örneğin, adı çıkmayan birisine onuncu dakikada “kumral adam”, on yedinci dakikada “sakallı adam” ifadeleriyle hitap edilemez. Aynı kişiden bahsedildiği anlaşılсын diye kişiler her zaman aynı sıfatla betimlenmelidir.
- “Kim/ne, kiminle/neyle?” anlatımında hangi özelliklere odaklanılacağı yine materyalin bütününe hâkim olmakla ilgili bir durumdur. Bazen kişinin bir fiziksel özelliği ön plana çıkarken, bazı durumlarda giydiği bir kıyafet, kimi zaman da kolundaki bir dövme anlatımı daha iyi tamamlayabilir.
- İsmi geçmeyen karakterlere sıfatlarıyla bir ad yaratılırken değişmesi zor olan sıfatlar seçilmelidir. Örneğin adı geçmeyen birine “kırmızı yelekli kadın”, şeklinde hitap edilmesi önerilmez. Çünkü kadın eve gidip kırmızı değil de yeşil yelek giyerse anlatım bozulur. O yüzden değişmesi daha az muhtemel sıfatlar seçilmelidir. “Kumral kadın” ve “bıyıklı adam” bu durumun örnekleri arasındadır. Ancak, eğer filmde kişinin yüzü görünmüyor ve kıyafetiyle bir

gizem yaratılmaya çalışılıyorsa bu durum kuralın dışındadır. Bu duruma örnek olarak “maskeli adam, kapı aralığından ortaya çıkıp sessizce loş merdivenleri çıkmaya başladı” ifadesi verilebilir.

- Eğer bir serinin devam filmleri yapılıyorsa, önceki filmde geçen karakterler, söz konusu filmde adlarının söylenmesi beklenmeden bilinen adlarıyla çağrılır. Örneğin, *Yüzüklerin Efendisi* serisinin ikinci filminde “uzun gri sakallı büyücü esasını kaldırdı” yerine “Gandalf esasını kaldırdı” ya da “uzun gri sakallı, yaşlı bir adam olan Gandalf esasını kaldırdı” ifadesi tercih edilebilir. Herkes tarafından tanınan karakterler, sıfatlarıyla değil isimleriyle çağrılır. Örneğin, *Superman* filminde Superman karakteri betimlenirken “mavi mayolu, kırmızı pelerinli adam göğe yükseldi” ifadesi tercih edilmez.
- Tarihi filmlerde tanınırlığı yüksek karakterler adlarıyla çağrılır. Örneğin Lenin’den bahsederken “çene sakallı, geniş alınlı adam masadan kalkıp pencereye ilerledi” ifadesi kullanılmaz. Duvarda Atatürk tablosu asılıysa, “duvardaki tabloda askeri üniformalı, sarışın, renkli gözlü bir adam at sırtında” denilemez. Bu durumda, “duvarda Atatürk’ün at sırtında olduğu bir tablo asılı” anlatısı tercih edilir.
- “Kim/ne, kiminle/neyle?” anlatılırken, gerçekten bilinirliği tartışılmaz olduğu durumlar dışında, zamir kullanılmaz.
- Film içindeki diyaloglarda, görsellik dolayısıyla

net ifade edilmeye ihtiyaç duyulmayan, işaret zamirleriyle verilen yerler metin yazarı tarafından açıklanmalıdır. Yazar, filmdeki diyalogları son derece iyi takip etmelidir. Örneğin, filmdeki oyuncu diğerine kalemını uzatıp “al şunu, çekmeceye koy” ifadesini kullandığında, bu ifade gören kişi için gayet netken görmeyen için net değildir. Betimleme yazarının bu tür yerlerde, tek kelimeyle de olsa, mutlaka açıklama yapması gerekmektedir. Örneğin, “kalemi uzattı” ifadesi kullanılarak açıklama yapılabilir.

- Yabancı isimler, yazıldıkları şekilde değil, okundukları şekilde (tam olarak filmdeki dublaj seslendirmenin okuduğu şekilde) yazılmalıdır. Örneğin, “George çınar ağacının arkasından çıkıp yürümeye başladı” cümlesi yerine “Çorc, çınar ağacının arkasından çıkıp yürümeye başladı” cümlesi yazılmalıdır.
- Kişilerin kıyafet betimlemeleri özellikle dönem filmleri, tarihi filmler, bilim kurgu ve fantastik türlerde daha da önem kazanmaktadır. Kıyafet betimlemelerinde, diğer tüm detaylarda olduğu gibi renkler kullanılabilir. Özellikle rengin sahneye ya da karaktere katkısı söz konusuysa renkler mutlaka anlatılmalıdır. Örneğin, bir kişinin sürekli aynı renk kıyafetler giymesi ya da bir cenazede herkes siyah giyerken bir kişinin bembeyaz bir kıyafetle hazır bulunması gibi detaylar önemli olabilir.

5.1.5.2 Ne Yapıyor?

- **Eylemin Anlatımı:** Betimlemede “kim?” sorusu kadar “kimin ne yaptığı” da önemlidir. Bazı hızlı akan filmlerde özne ve mekân çok netse bunlar atlanıp, sadece eylemler betimlenebilir, çünkü genellikle alıcının asıl merak ettiği “şimdi ne oluyor?” sorusunun yanıtıdır.
- **Eylemde zaman kullanımı:** Eylem anlatımında en önemli nokta, zaman kiplerinin kullanımudur. Uluslararası betimleme uygulamalarının ve çoğu yabancı dilde ve yabancı dil için yazılmış geniş kabul görmüş kılavuzların aksine, Türkçe betimlemelerde günlük kullanım dil yapısına göre senaryo dili olarak adlandırılan geniş zaman kullanılması alıcı açısından sakıncalı olabilmektedir. Örneğin, “Zeynep başını kaldırıp Kadir’e bakar. Kadir pencere önünde ayakta durur” şeklinde bir anlatım yapılamaz. Bu anlatım, senaristin yönetmene yol gösterme dilidir. Oysaki, betimleme, gerçekleşen olayın anlatım dilidir. İzleyiciyi filmin doğal akışından uzaklaştırarak kişiyi izlediği materyale yabancılaştıracak bir dilin kullanılması bu anlamda gereksizdir, hatta kafa karıştırır. Alıcı o an akmakta olan bir olayı takip etmekte, senaryo okumamaktadır. Radyoda maç anlatan bir spor spikeri en basit anlamıyla betimleme yapmaktadır. Spiker de aynı mantıktan hareketle sesli betimlemeci gibi, anlatımında asla geniş zaman kipi kullanmaz.
- **Türk dil yapısına göre kullanılan zaman türleri:** Betimleme yazarı Türkçe SB yazılımlarında çoğunlukla

iki zaman türü kullanır. En yaygın olarak kullandığı, di'li geçmiş zamandır (örn. “adam çantasını yerden alıp yürüdü”).

- Kullanımı az olmakla birlikte eylemin yapılış aşaması belli olmadan bir sonraki zamana geçilen durumlarda eylemden bahsederken miş'li geçmiş zaman da geçmiş zaman kipi olarak kullanılabilir (örn. “adam üzerini değiştirmiş, mavi ceket ve pantolonuyla evden çıktı”). Devam eden eylemlerde ise (yürümek, bakmak, gülmek, uyumak, çalışmak vb.) şimdiki zaman kullanılır (örn. “adam etrafına bakarak yolda yürüyor”). Bu zaman türleri dışında kullanılan geniş zaman kipi yabancı dilden Türkçeye çeviride dayatma olarak yansır, Türkçe dil kullanımına uymaz ve kör izleyiciyi çeviriden uzaklaştırarak yabancılaştırır.

5.1.5.3 Nerede?

Betimlemede bir eylemin kim tarafından gerçekleştirildiği kadar nerede gerçekleştirildiği de önemlidir.

- SB metin yazarı, diyaloglar arasında değişen mekânları da izleyiciye aktarmalıdır. Sahne değişikçe tek kelimelik betimlemelerle de olsa mekân belirtilir. Mekâna ait detaylar, özellikle dönem filmlerinde, tarihi filmlerde, fantastik türlerde ve bilim-kurgu gibi türlerinde ve yönetmenin mekân üzerinden mesaj verme kaygısı taşıdığı durumlarda önem kazanmaktadır. Mekânın loş/ışıklı/karanlık, geniş/dar, kasvetli/neşeli, kapalı/açık, eski/yeni, oluşu ve daha pek çok detay söz konusu sahne için ya da filmin tamamı için önemli olabilir.

- Bu detayların betimlenmesinde zamanlama, eylemin anlatımı kadar kritik bir öneme sahip olmayabilir. Mekân detaylarının anlatımı esneklik taşıyabilir. Metin yazarı, farklı aralıklarda anlatımın akışını bozmadan detayları aktarabilir.
- Renklerin -görmeyenler için yaptığı çağrışımlar da düşünülerek- sahneye etkisi göz ardı edilemez.
- Çoğunluk tarafından bilindiği varsayılan mekânlar, tablolar, heykeller, anıtsal yapılar adları verilerek anlatılmalıdır. Örneğin, Eyfel Kulesi ya da Sen Nehri görüldüğünde “kuşbakışı yüksek, demir bir kulesi olan, içinden nehir geçen bir şehir görülüyor” ifadesi kullanılamaz; Eyfel Kulesi mutlaka metne dâhil edilir.

5.1.5.4 Ne Zaman?

Eylemin hangi zamanda gerçekleştiği (gündüz, gece, karlı bir kış günü, aydınlık bir yaz sabahı vb.) önemlidir. Bu yüzden filmin ilk sahnesinde metin yazarı genellikle zaman belirterek yazmaya başlar. Filmin devam eden sahnelerinde mekân atlamaları yazıldığı gibi zaman atlamaları da yazılmalıdır. Sabah ya da akşam olduysa ya da belli olmayan bir vakit geçtiyse, bu durum izleyiciye anlatılmalıdır. “Akşam olmuş, kır saçlı adam apartman merdivenlerini çıkıyor” ifadesi bu durumun bir örneği olabilir.

5.1.5.5 Nasıl Yapıyor?

Betimleme yazarlığına yeni başlayanların yaşadıkları en ciddi sorunlardan birisi de “kim, nerede, ne yapıyor”

durumlarını anlatırken nasıl sorusunun cevabını atlamalarıdır.

- Örneğin, “Hasan, Nalan’ın arkasından bakıyor” cümlesi ilk etapta doğru bir betimleme gibi görünmekle beraber “nasıl?” sorusuna yeterince odaklanılmadığı için betimlemenin tamamlayıcılık özelliği eksik kalmıştır. İzleyicinin, Hasan’ın nasıl baktığını anlaması filmin tamamlayıcı unsurlarından biridir. Bu nedenle, uygun zarf kullanımları (örn. öfkeyle, dikkatle, heyecanla, hayal kırıklığıyla) betimlemeyi tamamlayabilir.
- Bu noktada metin yazarının hem nesnelliği koruyup hem de “nasıl?” sorusunu doğru şekilde cevaplama dikkat gerektirmektedir. Buradaki en büyük risk, yazarın anlatıma kendi yorumunu katmasıdır. “Hasan, gözyaşlarını içine akıtarak Nalan’ın arkasından kederle bakıyor” cümlesinde SB yazarı aslında görünmeyen ve kendi yorumladığı bir zarf kullanımını (gözyaşlarını içine akıtarak) ortaya koymuştur. Burada betimleme, tamamlayıcı olma sınırını aşarak izleyicinin algısına müdahale etmiştir.
- SB metin yazarları, nesnelliği korumak adına, bir eylem için zarf kullanırken kuşku götürmeyecek şekilde anlaşılan ve betimleme olmadan eksik kalan durumları belirtmeli ve bunu beden dili anlatımlarıyla desteklemelidir.
- Kamera neye odaklanıyorsa onu anlatmak önemlidir.

- Bazı durumlarda, mimikleri betimlemek karışıklığa neden olabilmektedir. Örneğin, kaşları çatmak hem kızgın olduğumuzda hem güneşe çıktığımızda, hem de bir şeyi anlamadığımızda yaptığımız bir mimiktir; bu gibi “yalnızca mimiğin betimlendiği” anlatılar kafa karıştırabilir. Böyle bağlamlarda yalnızca mimiği değil, o mimiğin ne ifade ettiğini de iletmek önem kazanır.
- Duygu bazen işitsel düzgüde müzik ile verilmektedir. Bu işitsel düzgünün de sesli betimleme metni üzerine binmeden sunulması önem arz eder.
- Betimlemecinin kaynağı alımlarken hissettiği duyguları alıcıların da hissetmesi önemlidir. Sesli betimlemeci hiçbir şey hissetmiyor olamaz ama kendi hissettiği duygular yerine kamerayı takip ediyor olması önemlidir. Kimi zaman ise kaynak ürün sesli betimlemecide herhangi bir duyguya neden olmayabilir. Herkesin duygu ve algısı farklıdır ancak sesli betimlemeci nesnel olarak kaynakta hedeflenen duyguyu iletmekle yükümlüdür.

5.1.6 Anlatım Üslubu ve Kullanılan Kelimeler

- Betimleme dili edebî bir nitelik taşımak zorunda değildir. Bu noktada odak, anlatılan olayın en yalın ve kısa cümlelerle aktarılabilmesidir. Yazar her bir saniye için iki kelimedenden fazlasını yazamayacağını unutmamalıdır.
- Betimleme yazarı devrik cümlelerden sakınmalı, öğeleri yerli yerinde kullanmalıdır.

- Teknik ifadelerden (kamera, çekim, kamera açısı, yakın plan çekim vb.) uzak durmalıdır.
- Kullanılan kelimeler ve dil ise takip edilen materyalin diliyle uyumlu olmalıdır. Örneğin, bir komedi filminin anlatımında seçilen kelimelerle dram, tarih ya da aksiyon filminde kullanılan kelimeler farklı olacaktır.
- Yazımda öz Türkçe kelimeler seçilmeli, yabancı kelimelerden ve izleyici kitlesinin anlamakta zorlanacağı terimlerden uzak durulmalıdır. Yazım ve okuma dilinde, İstanbul Türkçesi tercih edilmelidir. Ancak, Türkçeye yerleşmiş yabancı kelimelerin kullanımında istisnalar olabilir.
- Anlamsal olarak ideolojik ve/veya siyasi görüşleri yansıtan kelimeler, taraf belirten kullanımlar ile ötekileştirme amacı taşıyan ifadeler konusunda SB metin yazarı özenli seçimler yapmalıdır. Örneğin ten rengi, dini simge olarak kullanılan kıyafetler ya da engellilik durumu karakterin bir özelliği olarak verilse de, ısrarla tekrarlanarak dikkat çekmek amacıyla kullanılmalıdır.
- Anlatımda bir başka önemli nokta ise kullanılan kelimelerdeki tutarlılıktır. Örneğin bir sahnede “tekli koltuk” denilen bir objeye bir sonraki sahnede “berjer” denildiğinde görmeyenin kafası karışabilir.
- SB metin yazarının kendi yarattığı yazım içinde tutarlı olması gerektiği gibi, filmin diliyle de tutarlılık oluşturması önemlidir.

- SB yazarı özellikle yabancı filmlerde çeviri hatası nedeniyle gerçekten görsele ters bir adlandırma fark ettiyse, bu durumu metinde betimleme yaparak telafi edebilir ama yine de filmdeki adlandırmanın dışında bir kelime kullanmaz. Örneğin, “Henri’nin elindeki çakı, normalden hayli büyük, daha çok bir ekmek bıçağına benziyor” ifadesi kullanılabilir; ancak, metnin devamında “çakı” sözcüğünün kullanılması gerekmektedir.
- SB metin yazarı yazdığı materyalin içeriğiyle tutarlı bir metin oluştururken anakronizmden uzak durmalıdır. Örneğin, Osmanlı döneminde geçen bir filmde “beton köprüden karşıya geçiyor” gibi bir ifade kullanılamaz.
- SB metin yazarı, benzetme yaparak anlatımını zenginleştirmelidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, benzetilen şeyin tanınırlığının yaygın olmasıdır. Benzetme yaparken ikinci bir bilinmeyen yaratmaktan kaçınılmalıdır. Boyut ve mesafe anlatımlarında karış ve adım gibi ölçüler kullanılabilir. Örneğin, metre ve santimetre gibi kullanımlar önerilmez. “Devasa”, “kocaman”, “minicik” kelimelerinin alıcıda bir karşılığı olup olmadığı üzerinde düşünülmelidir. Zaman yeterli olduğu ölçüde ne kadar kocaman, ne kadar devasa ya da ne kadar minik olduğu bilinen bir benzetme açıklama için kullanılabilir.
- SB metin yazarı -işi yaptığı kurumun özel bir talebi olmadığı sürece- sansür uygulamaz; savaş, kan, cinsellik, alkol ya da madde kullanımı sahnelerinde görseli olduğu gibi aktarır.

5.1.7 Hareketlerin ve Beden Dilinin Anlatımı

Beden dili anlatılırken özellikle doğuştan görme engeli bulunan kişiler tarafından bu hareketlerin anlamlarının bilinmeme olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, hareketle birlikte anlamına da betimlemede yer verilmesi önemlidir. Örneğin, “gülümseyerek bakıp başparmağını kaldırdı” cümlesi bazı insanlar için herhangi bir anlam ifade etmeyebilir. “Gülümseyerek, oldu bu iş anlamında, başparmağını kaldırdı” cümlesi ise hareketin anlamını betimlemenin içine aktarabilir.

Küfürlü el hareketlerinin anlatımı da aynı şekilde açıklanarak yapılmalıdır. “Diğer parmaklarını avucuna kapatıp orta parmağını yukarı dikti” cümlesi izleyici için hiçbir anlam ifade etmeyebilir. “Diğer parmaklarını avucuna kapatıp orta parmağını yukarı dikerek hareket çekti” cümlesi daha doğru bir ifade şeklindedir. Ancak, küfürlü el hareketlerinin olduğu sahneler genellikle çok fazla konuşma içeren sahneler olduğundan hareket genellikle anlatılamaz ve bu durumda en doğrusu “eliyle hareket çekti” ya da sadece “hareket çekti” ifadesi kullanılır.

5.1.8. Ekran Ögelerinin Betimlenmesi

- **Logolar**

Materyalin giriş ve son jeneriğinde yer alan logolar zaman elverdiği ölçüde betimlenmelidir.

- **Şarkı Sözleri**

Türkçe şarkı sözleri, materyalin içindeki herhangi

bir konuşmadan farklı kabul edilmez. Türkçe şarkı sözlerinin olduğu kısımlarda betimleme yapılmamasına özen gösterilir. Sadece şarkı esnasında anlatılması gereken bir detay varsa, kısaca ve çok hızlı bir şekilde betimlenir. Yabancı şarkılarda, çok baskın bir mesaj yok ise (ve bu mesajın alıcı tarafından algılanmayacağı düşünülüyorsa) bu kural uygulanmaz ve betimleme yapılır.

- **Ekranda Beliren Farklı Dilden Çeviriler**

Materyalde farklı dildeki konuşmalar ya da tabela, gazete haberi gibi çeviriler ekrana yansıyor ise ya da benzeri noktalar alt yazı dosyası ya da burn dosyasında yer alıyorsa, SB metnine dâhil edilir. Bu tür çeviriler, betimleme metnini seslendiren kişi tarafından ya da başka bir ses tarafından okunur.

- **Jenerik Yazımı**

Materyalin Başında Yer Alan Jenerik: Eğer altta bir hikâye akıyorsa filmin başlangıcındaki jenerik, filmin sonuna aktarılır ve ilk etapta hikâye anlatımına öncelik verilir.

Materyalin sonunda yer alan jenerik: Eğer altta betimleme gerektiren görseller varsa, bu görseller betimlendikten sonra jeneriğe geçilir. Jeneriğin ekranda görüldüğü anda okunması gibi bir kural yoktur. Örneğin, ekranda “directed by” ibaresi varken, seslendirmen görüntü altındaki bir fotoğrafı betimliyor olabilir. Sesli Betimleme Derneği'nin uyguladığı Türkçe

ve Türkçe dublajlı filmlerde, filmin ana karakterlerinin ilk görüntüsü ve/veya konuşmasıyla birlikte gerçek hayattaki isimlerini de metne yerleştirme uygulamasında, metne ilave edilecek karakterler ilk jenerikte adı geçen ana karakterlerle sınırlı tutulur.

Son Jenerik: Eğer iki bölümden oluşuyorsa, ilk bölümdeki yazılar okunur. İkinci bölüm okunmaz. SB metin yazarı kendi inisiyatifiyle ikinci bölümden önemli olduğunu düşündüğü görev ve isimleri jeneriğine ekleyebilir. Jenerikteki ilk bölüm daha hareketli, yazının belirip kaybolduğu ya da altta görsellerin olduğu kısımdır. İkinci bölüm ise genellikle siyah fon üzerinde beyaz harflerle aşağıdan yukarıya doğru yazıların aktığı kısımdır. Film içinde adı geçmediği için sıfatıyla çağrılan bir kişinin adı jenerikte yazılsa bile okunmaz. Örneğin, “esmer adam: Cenk Karatay” ifadesi kullanılabilir. Jenerikte “Murat: Cenk Karatay” yazılmış olsa bile, izleyici film içinde Murat adında birisini duymamış olduğu için bu şekildeki bilgi izleyici için bir şey ifade etmeyecektir.

5.1.9 Seslendirmene ve Montaj Ekibine Notlar

SB sürecinde metin yazılımı sonrası hazırlanmış metnin seslendirmen ve montaj ekibine yollanması sırasında en yaygın olarak uygulanan iki yöntem aşağıdaki gibidir:

- Seslendirmen (metin yazarının kendisi de olabilir) metin yazarından gelen sesi uygun koşullarda hazırlanmış ortam, ses kayıt aleti ve programları vasıtası ile metin yazarının yönlendirmeleri

doğrultusunda seslendirip kaydederek montaj ekibine yollar. Bu süreçte görsel-işitsel materyali izleyerek değerlendirme yapacak olan görme engelli editör kontrolü sonrasında tespit edilebilecek olası hatalı okuma ve metin değişikliği gibi noktalarda yeniden seslendirme ve düzeltmeler istenebilir. Bu durumda seslendirmenin revizyonu yapılır.

- Seslendirmen montaj ekibi ile birlikte stüdyoya girer ve seslendirdiği metinler anında montaj ekibinin montaja işlemesi ile yapılır. Bu süreçte, yanlış okuma durumu bertaraf edilmiş olsa bile görsel-işitsel materyali izleyerek değerlendirme yapacak olan görme engelli editör kontrolü sonrasında tespit edilebilecek metin hataları için seslendirmenin yeniden stüdyo ortamına girmesi söz konusu olabilir.

Yukarıda belirtilen iki farklı süreçten birincisi kapsamında çalışılıyorsa, SB metin yazarı metnini seslendirecek kişiye ve montajı yapacak ekibe metnin akışı ile ilgili bilgileri metnin baş ve ara kısımlarına yerleştirerek vermelidir. Metin yazarı duygu geçişlerini seslendirmene yol gösterici şekilde, belirgin ve dikkat çekici bir formda satır aralarında vermeli, metni yazan kişi metni seslendirmeyecekse seslendirmeni okurken kullanacağı tonlama (örn. hızlı, heyecanlı, duygusal) için yönlendirmelidir. Seslendirmen ikinci kapsamda belirtildiği gibi stüdyoya girerek seslendirme yapacak ve sesi anında montajlanacaksa metin yazarının yönlendirme başlıklarına ihtiyaç duyulmayacaktır. Metin yazarı-seslendirmen, her iki şekilde de metni seslendirse de metinde karakter isimlerinin ve

kısaltmaların okunuşlarında dublajda duyulduğu şekilde metnine işlemeli ve seslendirmeni yönlendirmelidir. “Steve Mcqueen, Sitiv Makkuin olarak okunmalıdır” ve “Laguna Nige için Laguna’da geçen ‘a’ harfi şapkalı okunmalıdır” şeklindeki ifadeler bu durumun tipik örneklerindedir. Fon sesleri ve duygu geçişleri sırasında SB metin yazarı montaj ekibine yönlendirme notları kullanarak bilgiler vermelidir.

5.2 SB Metninin Seslendirilmesi

SB metnini seslendirecek seslendirmenden aşağıdaki konulara dikkat etmesi beklenir:

- Betimleme metnini seslendiren kişi, her şeyden önce seslendirmesinin filmin önüne geçmemesine dikkat etmelidir. Seslendirmenden beklenen bir oyuncu gibi rol yapması değil, elindeki metni doğru ve akıcı şekilde alıcıya aktarmasıdır. Bu noktada diksiyon kullanımı ve vurgular önemlidir.
- Bununla birlikte seslendirmen, metnin türüne göre alıcıyı filmin içine sokacak bir seslendirme yapmalıdır. Yani, seslendirme tonu ne bir resmî konuşma metni gibi nötr, ne de aşırı teatral olmalıdır.
- Seslendirmen, okumasını metin yazarının belirttiği giriş çıkış-zaman aralıklarına sığacak şekilde, metin yazarının betimleme önüne belirlediği duygu yönlendirmesine göre okuyarak yapmalıdır.
- Seslendirmenin kendi ses kayıtlarını herhangi bir dip gürültünün ve çevre sesinin olmadığı, yankısız bir ortamda alması gerekmektedir.

- Seslendirmen, mikrofonla arasındaki mesafeyi iyi ayarlamalı, nefes patlamaları olmayacak şekilde ve mikrofondan çok uzak durmayacak bir ortamda kalmalıdır.
- Seslendirmenin stüdyo ortamında kayıt alması durumunda montajcı tarafından yapılan yönlendirmeler faydalı olmaktadır.

5.3 Sesin Görsel-İşitsel Ürün Üzerine Montajı

SB montajcısının görevi seslendirmenden gelen sesi, yazarın belirttiği zaman aralıklarına yerleştirmektir. Bu aşamada, aşağıdaki noktalar önem kazanmaktadır:

- **Zamanlama:** Montajcı betimlemeye bakarak gerçekten doğru zaman aralıkları olup olmadığı konusunda emin olmalı, gerekirse konuyla ilgili metin yazarı ve seslendirmene dönüş yapmalıdır. Dikkat edilmesi gereken diğer husus ise betimlemenin konuşmaların üzerine gelmediğinden emin olmaktır. Eğer bir çakışma varsa, durum metin yazarıyla görüşülmelidir.
- **Ses Dengesi:** Montajdaki en önemli husus, doğru ses dengesinin sağlanmasıdır. Olağan film akışında film sesiyle betimleme sesinin aynı yükseklikte olması gerekir. Ancak film sesinin aşırı yükseldiği aksiyon sahnelerinde montajcı, efektleri arka planda bırakmayacak şekilde film sesini bir nebze kısarak betimleme sesinin duyulmasını sağlamalıdır. Bu durumda genellikle betimleme sesi sabit tutularak film sesiyle oynanabilir.

- Çeşitli uluslararası betimlemelerde örnekleri görüldüğü gibi, film sesinin betimleme sesinden çok daha az duyulacak şekilde kısılması yöntemi tercih edilmemelidir çünkü bu yöntem tıpkı geniş zaman kullanımı örneğinde olduğu gibi izleyiciyi filmde uzaklaştırıp filmde geçen ana yabancılaştırmaktadır.

5.4 Görme Engelli Editör Tarafından Yapılan Son Kontrol

Yukarıda belirtildiği gibi, engelsiz erişimli ürünün yeti yitimi olan kör kitle için hazırlandığı düşüncesi ile değerlendirildiğinde, işin son kontrolünün bir görme engelli tarafından yapılması önem taşımaktadır. Betimleyicinin yalnızca gördüğünü anlatmanın ötesine geçerek, neyin nasıl anlamlandırılması gerektiği konusunda yorumlara da betimlemelerde yer vermesini engellemek için betimleme süreçlerinin bizzat kör olan bireylerin ihtiyaç ve beklentilerine göre şekillendirilmesi en doğru betimleme sürecini oluşturur. Bu nedenle, SB metni seslendirilip montajlandıktan sonra kontrolü görme engelli bir editör tarafından yapılmalıdır. Bu aşamada aşağıdaki maddeler önem kazanır:

- Kontrolör, betimleme sesinin ve film sesinin aynı gededede olmasına dikkat eder.
- Anlatımın körcül bakışla anlaşılır olup olmadığını kontrol eder.
- Metin seslerinin ve filmdeki konuşma seslerinin üst üste gelmemesine dikkat eder.

- Filmde anlamadığı kısımlar için metin yazarıyla fikir alışverişinde bulunup metne ekleme yaptırır, revize ister ya da gereksiz gördüğü kısımların çıkartılmasını sağlar.
- Kontrolör, SB metin yazarı, seslendirmen ve montajcı arasındaki koordinasyon ve takibi sağlar.
- Kontrolör, işin tesliminden sonra, SB metni, seslendirme ya da montajla ilgili gelecek revizyon taleplerinin takibinden sorumludur.

6. Sesli Betimlemede Karşılaşılan Sorunlar, Yaşanan Zorluklar ve Önerilen Çözümler

Yukarıda bahsedilen adımlar dikkatli bir şekilde takip edilse bile, SB sürecinde yaşanan pek çok zorluk çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Mendoza ve Matamala'nın (2019) SB hedef kitlesini oluşturan körler ve görme engelliler üzerinde yaptığı çalışmadan çıkan sonuçlardan uyarlanarak hazırlanan aşağıdaki tablolar, Türkiye'de yaşanan birçok soruna ışık tutmaktadır. Bu sorunlar bilgi kalitesine ilişkin, dil ve biçime ilişkin, SB metnine ilişkin ve teknik özelliklere ilişkin sorunlar olarak dört ana başlık altında toplanabilir (Mendoza & Matamala, 2019, ss. 163-165). Dünyada ve ülkemizde SB bağlamında yaşanan sorunların başında, bilgi içeriği ve verilen bilginin kalitesine yönelik olarak yapılan değerlendirmelerde, birtakım eksikliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum, aşağıdaki tabloda özetlenmektedir:

Tablo 2.

Bilgi kalitesine yönelik sorunlar

SB'nin diyaloglarla, ses efektleriyle ve görsel imgelerle senkronize edilememesi

SB'nin, özgün ürünün rahat bir şekilde takip edilmesini engellemesi

SB'nin özgün ürün görseline ilişkin bilgileri verirken çok sık atlama ve eleme yapması (örn. açıklanmadan bırakılan gürültü ya da betimlenmeyen önemli bir karakter)

SB anlatısını seslendiren kişinin, diyalogların ya da kritik derecede önem taşıyan ses efektlerinin üzerine konuşması

Sesli betimlemecinin kişisel fikirlerine yer vermesi ve bu durumun hedef kitlenin betimlenen ürüne, üründeki olay örgüsüne ya da karakterlere ilişkin olarak kendi sonuçlarını çıkarmasına ve kendi kararlarını vermesine engel olması

SB'nin kendi içinde tutarlı olmaması (görsel imgeler arasında, imgelerle sesler arasında ve imgelerle diyaloglar arasında tutarlılığın bulunmaması)

SB'nin gereken bilgileri vermemesi

Sesli betimlemecinin neyin, nasıl betimlenmesi gerektiğine ilişkin sağlıklı bir karar verememesi

SB'nin ürünün (oyun, film, dizi, sanat eseri vb.) dünyasına ilişkin bilgiyi iletememesi

SB'nin, hedef kitlenin eğlenceli vakit geçirmesini engelleyecek şekilde düzenlenmesi

SB'nin gereğinden fazla miktarda ve olay örgüsünün anlaşılması üzerinde hiçbir etkisi olmayan gereksiz bilgiler içermesi

SB sürecinde yaşanan sorunlardan bazıları dil ve biçem ile ilgili sorunlardır ve SB anlatısının kalitesini engelleyebilecek olan bu sorunların bilincinde olmak çok büyük bir önem taşımaktadır. Tablo 3, dil ve biçem bağlamında evrensel birer sorun olarak karşımıza çıkan durumları özetlemektedir:

Tablo 3.

Dil ve biçeme ilişkin sorunlar

Çok fazla bilgi tekrarının yapılması
Anlaşılabilir sözcüklerin kullanılmaması
Anlaşılabilir cümle yapılarının kullanılmaması
Betimlemenin hedef kitle üzerinde olay örgüsüne dair merak uyandırmaması
Muğlak bir dil kullanımı
Ürüne uygun olmayan dil kullanımı
Doğru dilbilgisi kalıplarının uygulanmaması
Uzmanlık bilgisi gerektiren dil ve terimce kullanımının eksik olması
Çağrışım yapma etkisine sahip sözcüklerin kullanılmaması
Hedef kitleye uygun bir dilin kullanılmaması
Yanlış sözcüklerin seçilmesi

Sözcük düzeyindeki mikro analizden daha geniş bir pencereden bakabileceğimiz makro analize geçecek olursak, metin düzeyinde karşılaşılan birtakım sorunların ön plana çıktığını görebiliriz. Aşağıdaki tablo, metin düzeyinde yaşanan sorunları özetlemektedir:

Tablo 4.

Metin düzeyinde karşılaşılan sorunlar

SB anlatısının betimlenen görselin anlaşılmasına engel olacak şekilde tasarlanması
Önemli detayların eksik kalması
Etkin bir anlatının gerçekleştirilememesi (betimlemenin olay örgüsüne katkıda bulunmaması ya da hedef kitleyi sürükleyecek tarzda bir anlatının oluşturulamaması)
Arka plan bilgisinin ve bağlamsal bilgilerin eksik kalması
Duygusal deneyimin aktarılamaması
Anlatım biçiminin uygun olmaması
Sesli giriş bölümünün eksik kalması
SB metninin genel organizasyonunda düzensizlik ve tutarsızlık olması
Görme duyusu haricindeki duylara (dokunma, tatma, koklama) hitap eden imgelerin kullanılmaması
Gereksiz detayların bilgi yüküne sebep olması
Görsel bilginin gerektiği gibi seçilememesi
Yazınsal araçlardan (benzetme, teşbih vb.) faydalanılmaması

Yukarıda bahsedilen sorunların yanında teknik ekipmanların kullanımı ile ilgili olarak ortaya çıkan sorunlar da SB sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesine engel olmakta ve bir önceki bölümde detaylı olarak anlatılan adımların atılamamasına neden olmaktadır. Aşağıdaki tablo, SB ekipleri tarafından yaşanan en temel teknik sorunları özetlemektedir:

Tablo 5.

Teknik sorunlar

SB zamanlamasının, özgün ürünlerdeki sesli düzgu ile çakışması

SB'nin, özgün ürünün anlaşılmasına engel olacak şekilde ürüne yerleştirilmesi

Teknik ses editörlüğünün (örn. yapılan kaydın akıcı bir şekilde ilerlemesi için tekrarların atılması) etkin bir şekilde gerçekleştirilememesi

SB anlatısını seslendiren kişinin, ses becerilerini etkin bir şekilde (SB'yi açık, sürükleyici ve ilgi uyandıracak şekilde seslendirerek) kullanamaması

Yukarıda bahsedilen sorunlardan birinin ya da birkaçının SB sürecine yansması sonucunda, SB ekipleri tarafından çeşitli zorluklar yaşansa da her bir zorluk beraberinde yeni bir çözüm yolu getirmektedir. Aşağıda yer alan tablolar, yukarıda belirtilen sorunların birer yansması olarak ortaya çıkan zorlukları ve bu zorlukları aşabilmek için gerek SB alanında çalışmalar yapan akademisyenler gerekse SB ekipleri tarafından tavsiye edilen çözümleri ortaya koymaktadır.

Tablo 6.*Zaman çakışması*

Zorluk: Görsel düzğünden çıkarılan bilgi, özgün ürüne işitsel düzğü olarak eklenen SB anlatısı ile zamanlama açısından tamamen örtüşmeyebilir.

Olası Çözüm: Bu tür durumlarda, SB'nin kısıtlı bir çeviri türü olduğu bilinci ile betimleme yapmak gerekir (Okyayuz, 2017, s. 584). Bir alt yazı çevirmeni nasıl zaman kısıtlamasına tabi ise, sesli betimlemeci de filmin sessiz aralıklarından oluşan zaman kısıtlamasına tabidir. Önemli olan nokta, SB'de yeni sahnelerin açılması ya da yeni mekân ve karakterlerin ilk kez ortaya çıkması ile birlikte kurgunun geçtiği yer, karakterler ve yeni mekânların mümkün olduğunca kısa ancak bilgi-yoğun bir betimleme şekli ile verilmesidir (Okyayuz, 2017, s. 572).

Tablo 7.*Özgün ürünü anlamının zorlaşması*

Zorluk: SB anlatısının, özgün ürüne ait işitsel düzğüyü etkilemeyecek şekilde eklenmesi her zaman kolay olmayabilir.

Olası Çözüm: SB anlatısının mümkün olan durumlarda özgün ürünle bütünleşik olarak üretilmesi etkin bir çözüm olarak kabul edilmektedir (Romero-Fresco, 2013). Özellikle tiyatro gibi sanat dallarında sahnelenen ürünler için üretilen SB anlatıları için sesli betimlemecinin yönetmen ve ekibin diğer çalışanları ile birlikte eş zamanlı olarak çalışması oldukça önemlidir. Televizyon programları söz konusu olduğunda sesli betimlemecilerin dublaj ekibini yakından izlemesi ve bu ekip tarafından üretilen dublaj metninden faydalanması gerekebilir (EBU, 2004, s. 14).

Tablo 8.*Yüksek maliyet, zaman darlığı*

Zorluk: İkinci bölümde belirtildiği üzere, bazı ülkelerde engelliler ile ilgili hazırlanan mevzuatların bir gereği olarak televizyon kanallarında yayınlanan programların belirli bir bölümünün SB esasına dayalı olarak hazırlanması bir zorunluluk hâline gelmiştir. Gerek SB'nin maliyetinin yüksek olması (López Vera, 2006), gerekse kanallardaki programların akış hızına yetişebilmek için kısa sürede çok fazla SB anlatısının hazırlanması için duyulan ihtiyaç, yüksek maliyet ve dar zaman sıkıntısı yaratmaktadır.

Olası Çözüm: Özellikle yabancı programlar için hâlihazırda yabancı dilde hazırlanan bir SB anlatısı mevcut ise, söz konusu SB anlatısının ana dile çevrilmesi yukarıda tanımlanan sorunun bir çözümü olabilir. Bu çözüm yüksek maliyetin önüne geçmekte etkili olduğu kadar, sesli betimlemeci sayısının az olduğu ya da zaman sınırlamasının yaşandığı durumlarda da etkilidir. Makine çevirisi de maliyet sorununun aşılmasında bir çözüm olarak ortaya çıkabilir (Salway, 2007, s. 168). Ancak SB bağlamında makine çevirisinin etkinliğine ve alıcı kitle memnuniyetine dair ileri düzeyde bir araştırma bulunmamaktadır. Bu noktada, DVD veya Blu-Ray platformundaki programlar söz konusu olduğunda alt yazı olarak üretilen SB anlatısını sesli düzgüye çeviren yazılımın (İng. text-to-speech) kullanılabilceğini de belirtmek gerekir (Szarkowska, 2011). Yüksek maliyetin önüne geçebilmek için tercih edilen bir başka yöntem ise yapay ses kullanımıdır (Braun & Orero, 2010, s. 173). Yapay ses özellikle de belgeseller gibi bilgilendirici metin türlerinde tercih edilebilir çünkü film ve dizi gibi duyu yoğunluğunun söz konusu olduğu programlarda insan sesinin etkili olduğu ve hedef kitlenin kadın ve erkek sesi arasında bile tercih yapmak isteyebileceği bulgusuna ulaşılmıştır (Sancaktaroğlu Bozkurt & Okyayuz, 2020).

Tablo 9.*Ses kaydı sürecinde zaman kullanımı*

Zorluk: SB anlatısının önceden hazırlanan bir zamansal-eşleme sürecinden sonra özgün ürüne eklenmesinde ön-hazırlık aşamasının yaratmış olduğu kolaylık, sinema ve tiyatro salonları gibi ortamlarda SB anlatısının canlı olarak sesli düzğüye dönüştürülmesi sürecinde yaşanamayabilir.

Olası Çözüm: Sadece metin üretmeyi değil, seslendirme ve kaydetme işlemlerini de kolaylaştıran ve canlı seslendirme kalitesini artıran yazılım ve araçların ses kaydı esnasında tercih edilmesi bu sorunu çözebilir. Bazı yazılımlarda sessiz boşluklara sığdırılabilecek sözcüklere ilişkin karakter sayısı belirtilmektedir (Salway, 2007, s. 166). Bazı yazılımlarda ise SB anlatısının ekleneceği sahenin seçilmesi ile birlikte anlatının kaydedileceği pencerenin otomatik olarak açılması betimlemeciye kolaylık sağlamaktadır. SB anlatısının eklendiği sahnelerde program sesinin daha kısık bir düzeyde işitilmesini sağlayan yazılımlar da tercih edilebilir (van der Heijden, 2007, s. 18).

Tablo 10.*Kadraj geçişlerinde gereken bilginin iletimi*

Zorluk: Çekim açılarının geçişlerinde (bir kadrajdan diğer kadraja geçiş) betimleme yapılması üründe yaşanan hareketliliği ve ifade zenginliğini yansıtmaya bakımından önemlidir ancak sözü edilen türdeki her geçişte SB anlatısını özgün işitsel düzğünün olmadığı aralıklara yerleştirmek oldukça zordur (Okyayuz, 2017, s. 575).

Olası Çözüm: Kadraj geçişlerindeki bilgileri dile getirmenin en temel yolu SB'de es vermektir (Okyayuz, 2017, s. 575).

Tablo 11.*Beden dili ve mimiklerin betimlenmesi*

Zorluk: Özgün üründe beden dili ve mimiklerle sergilenen hislerin ve duygusal atmosferin anlatımı diğer fiziksel ortam ve nesnelere oluşan görsel bilginin aktarımından daha zordur.

Olası Çözüm: SB anlatısını seslendiren kişinin konuşma hızını yavaşlatması ya da artırması ile metne duygu yüklemek mümkündür. Seslendirenin, ses tonunu farklı şekillerde kullanması da görsel düzgüde yaşanan duygu yoğunluğunun aktarımı için önemlidir. Genel olarak, SB'nin nesnel bilgilerden oluşması gerekir; ancak, bu durum "metni seslendiren kişinin duygudan yoksun bir şekilde konuşması gerektiği anlamına gelmemektedir" (Okyayuz, 2017, s. 580). SB anlatısı için farklı isim, fil, sıfat ve zarfların arasından görsele en uygun olanlarının seçilmesi doğru duygusal mesajın iletilmesini kolaylaştırabilir. Örneğin, "hoşlanmamak", "sevmemek", "nefret etmek" ve "tiksinmek" fiillerinin arasında var olan duygusal derece, görsel düzgüye en uygun şekilde gerçekleştirilecek bir seçimle anlatıya yansıtılmalıdır.

Tablo 12.*Hareketlerin betimlenmesi*

Zorluk: Özgün ürünün bazı sahnelerinde görsel düzgüyü oluşturan bazı hareketlerin betimlenmesi anlam kargaşasına ya da anlam muğlaklığına yol açabilir.

Olası Çözüm: Bu tür sahnelerde anlam kargaşasına neden olabilecek hareket yerine, bu hareketin altında yatan duygunun betimlenmesi önemlidir (Okyayuz, 2017). SB ile "[n]esnel olsa da, çıkarımla oluşturulan bir metin oluşturulur" (Okyayuz, 2017, s. 583). Örneğin, bir karakterin gözlerini aşağıya dikmesinin betimlenmesinin görsel düzgüye uygun olmayan bir anlamın ortaya çıkmasına neden olması durumunda önemli bir çeviri stratejisi olan "çeviride ödünleme" yoluna başvurulmalı ve göz dikme hareketinin betimlenmesinden ödün verilerek, bu harekete neden olan duygu betimlenmelidir (Okyayuz, 2017, s. 583).

Tablo 13.*Özgün üründeki gizemin korunması*

Zorluk: Özellikle görsel-işitsel ürünlerde hedef kitleyi heyecan ve meraka sürükleyen ve hiç beklenmeyen bir anda açık edilen “sürprizli öğeler[in]” özgün ürüne yerleştirilmesi her zaman kolay olmayabilir (Güven, 2018, s. 114).

Olası Çözüm: SB anlatısının içeriği ve zamanlaması, özgün üründeki olay örgüsünün heyecanını ve sürprizlerini bozmayacak şekilde planlanmalı ve sunulmalıdır. Merak uyandıran unsurların özgün üründeki sesli düzğü ile eş zamanlı olarak sunulması için SB anlatısını oluşturan ifadelerin anlamı bozmayacak şekilde kısaltılması ve gereğinden fazla ayrıntıya girilmesine neden olacak bilgilerin olay örgüsündeki heyecanı bozmaması için özetlenerek verilmesi gerekir.

Yukarıda özetlenen çözüm yollarına ek olarak, aşağıda belirtilen genel SB ilkelerine bağlı kalmak da bu bölümde bahsedilen zorluk ve sorunların aşılmasına katkıda bulunabilir:

- Olay örgüsünün ilerlemesine katkısı olan durumları ve karakterleri önceden tespit etmek
- Olay örgüsünün anlaşılmasını kolaylaştıracak ve tamamlayacak türde bilgileri betimlemek; anlamayı zorlaştıracak, algı karmaşasına neden olacak ve hedef kitlenin dikkatini dağıtacak bilgileri betimlemeye dâhil etmemek
- Sade, basit ve anlaşılır bir dille yazmak
- Cümleleri yarım bırakmamak

- “O” zamininin kullanılması durumunda, zaminin kimi ifade ettiğinin net olarak anlaşılmasını sağlamak
- Sözcük seçiminde hep aynı sözcüklere bağlı kalmaktan ve monoton bir anlatı oluşturmaktan kaçınmak
- “Görüleceği gibi” ya da “gördüğümüz gibi” şeklindeki ifadeleri SB anlatısına dâhil etmemek
- Kendinden emin, ilgili ve bilgili bir ses tonu ile betimleme yapmak; ancak bunu yaparken, hedef kitle üzerinde bilgi dayatması yapıldığına dair herhangi bir kanı uyandıracak şekilde kibirli bir ses tonu kullanmaktan kaçınmak
- Hedef kitle ile yüz göz olunuyormuş kanısına neden olabilecek doğrudan hitap tarzlarından kaçınmak
- Mikrofonu etkin bir şekilde kullanmak, mikrofona üflememek ve mikrofonla mesafeyi ayarlamak
- Betimlenen duruma uygun olmayan birtakım sesler, aşırı coşkulu ya da aşırı hüzünlü ses tonlamaları ve sesin gereksiz yere yükseltip alçaltılması gibi yollarla hedef kitlenin dikkatini sadece SB anlatısına odaklamaktan kaçınmak ve dikkatleri olay örgüsünde toplamaya çalışmak
- Olay örgüsüne uyumlu bir şekilde betimleme yapmak; özellikle de komik sahnelerde ve korku sahnelerinde hedef kitlenin söz konusu duyguları özgün ürüne eş zamanlı olarak yaşamasını sağlamak

7. Sesli Betimlemede Kalite Unsurları, Standartlar ve Beceri Setleri

İlk olarak görsel-işitsel ürünlere ilgi duyan sanatçıların ve gönüllülerin başlattığı SB uygulamaları, zamanla profesyonel çevirmenler ve metin yazarlarının ilgi kaynağı hâline gelmiştir. SB uygulamalarının uluslararası boyutta farklı mevzuatlarla desteklenmesi nedeniyle sayıları gün geçtikçe artan SB uzmanlarının piyasada istihdam edilmesi oldukça önemlidir. Ancak sesli betimleme metin yazarlığının metin yazarlığından farklı olduğunu ve kendisine has birtakım beceri ve yetkinlikleri de beraberinde getirdiğini bilmemiz gerekir (Matamala & Orero, 2007). SB yapan uzmanların dile yönelik, içerik aktarımına yönelik, teknolojiye yönelik ve genel olarak kültürel bilgi birikimine yönelik yetkinliklere sahip olması önemlidir (Matamala & Orero, 2007, ss. 331-332). Sesli betimlemeciler için öngörülen yetkinliklerle çevirmenler için öngörülen yetkinliklere çok benzemektedir ve bu sebeple SB Türkiye’de ve dünyada çeviribilim bölümlerinin müfredatının bir parçası olan görsel-işitsel çeviri derslerinde işlenmektedir.

SB, dünyada Görsel-İşitsel Çeviri ve Yerelleştirme yüksek lisans programlarında İşitme ve Görme Engelliler İçin Çeviri ve Erişim adlı derslerde, Mesleki Çeviri yüksek lisans programlarında yer alan Görsel-İşitsel Çeviri ve Erişim derslerinde, Uzmanlık Alanı Çevirisi yüksek lisans programlarında yer alan Kör ve Görme Engelliler İçin SB derslerinde, Görsel-İşitsel Çeviri yüksek lisans

programlarında yer alan Sağır ve Duyma Engelliler İçin Alt Yazı derslerinde ve Yaratıcı Yazın ve eviri yüksek lisans programlarında yer alan Görsel-İşitsel eviri ve Erişim derslerinde eğitimin bir parçası olarak işlenen temel başlıklardan birini oluşturmaktadır. SB'nin eviribilim bölümlerindeki müfredatın bir parçası hâline gelmesi ve kuram ve uygulamanın birleştirilip kaynaştırılması sonucunda başarılı ve yetkin betimlemeciler yetiştirilmesi sağlanmaktadır. Görsel-işitsel eviri eğitimi veren ders sorumlularının rahatlıkla gözlemleyebileceği gibi, SB eğitimi alan bireyler genellikle uygulama odaklı ilerlemektedir (Jankowska, 2019). Başka bir deyişle, SB anlatısının nasıl yazılacağı, ipuçlarının nasıl verileceği ve gerekli yazılımın nasıl kullanılacağı konuları uygulamalı derslerde verilmektedir (Baş, 2019). Çeviri alanında olduğu gibi, SB eğitimi alan birçok kişi kuramsal yaklaşımlardan rahatsız olabilir ya da kuramsal bilginin işe yaramayacağı n yargısına kapılabilir. Ancak, pek çok araştırmacının deneyimlerinden çıkan ortak sonuç şudur ki; eviribilim alanının tüm dallarında olduğu gibi SB alt alanında da kuram ve uygulama el ele yürümekte ve betimlemecilerin sahip olması gereken yetkinliklere bu bileşimin ışığında ulaşılabilmektedir (Jankowska, 2019, s. 199).

SB erevesindeki kuramsal bilgi betimlemecilere özellikle de üç farklı açıdan katkıda bulunmaktadır. Kuramsal SB bilgisi, (i) hap bilgi niteliğindeki hazır çözüm yollarının sunulması yerine farklı koşullarda ortaya çıkan farklı durumlara özgü zorluklar söz konusu olduğunda hazır

çözümlerin farklı durumlara uyarlanabilmesi ve bilinçli bir karar verme mekanizmasının işletilebilmesini sağlar; (ii) daha önce hiç karşılaşılmamış olan birtakım zorlukların ya da olağan dışı durumların neticesinde betimlemecilerin eleştirel ve öngörülü bir tutum sergilemesine olanak tanır; (iii) uygulama alanında genellikle ihmal edilen hedef-kitle (alıcı) tepkisinin izlenmesi ve ölçülmesini sağlar (Vilaró & Orero, 2013). Bu bağlamda, hedef-kitle tepkisinin, SB yetkinliklerinin belirlenmesi ve geliştirilmesinde merkezi bir öneme sahip olduğu gerçeğini unutmamak gerekir.

Ancak, kuramsal bilginin hedeflenen yetkinliklere ulaştırılmasında sadece belirli bir noktaya kadar yardımcı olabileceğini ve pratik eğitim olmaksızın sadece kuramsal eğitim ile yetkin betimlemeciler yetiştirilemeyeceğini de bilmek gerekir. Farklı kuramlardan elde edilen bilgilerin pratikte değerlendirilmesi, gerçek SB ortamlarında gerçek zorluklarla yüz yüze gelindiğinde gerçek çözümlerin üretilebilmesi yetkin betimlemecilerin yetiştirilmesinde bir ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Sesli betimlemeciler için beceri ve yetkinlik setlerinin oluşturulması, eğitimlerinin sağlıklı ve kaliteli koşullar altında gerçekleşmesine ve dolayısıyla istihdam fırsatlarının artmasına neden olmaktadır. Díaz Cintas (2006) sesli betimlemeciler ve alt yazı çevirmenleri için gerekli olabilecek dört farklı yetkinlik alanı belirlemiştir: (i) dilsel yetkinlik, (ii) içeriğe ilişkin yetkinlik, (iii) teknik ve uygulamalı yetkinlik, (iv) kişisel ve genel yetkinlik. Bu yetkinliklere sahip olunabilmesi için birtakım beceri setlerine sahip olunması gerekmektedir. Bu beceriler aşağıdaki maddelerin özümsemesine dayanır:

- SB kavramına ilişkin genel bir bilgi düzeyine erişilmesi
- Hedef kitle bilincinin edinimi: Birincil alıcı statüsündeki hedef kitlenin kim olduğunun öğrenilmesi ve bu kitlenin ihtiyaçlarının tespit edilmesinin yanında potansiyel olarak ikincil statüdeki hedef kitlenin belirlenmesi ve ihtiyaçlarının öğrenilmesi
- SB kapsamındaki standartların ve kılavuzların anlaşılması ve uygulamaya dökülebilmesi
- Yeniliklerin ve gerek kuramsal gerek uygulamaya ilişkin gelişmelerin takip edilmesi: makine çevirisi ve görsel üründen sözel çıktı üretimine ilişkin teknolojilerin SB sürecine entegre edilmesi
- Farklı SB türleri için SB anlatısı yazma becerisi: Farklı metin türleri ve geleneklerinin beraberinde getirdiği zorunluluklar ışığında neyin, ne zaman ve nasıl betimleneceğine karar verilebilmesi
- Çeviri becerisi: (i) Hangi tür görsel bilginin (mimik, beden dili, kıyafetler, olay örgüsünün geçtiği ortam vb. görsel bilgiler) betimleneceği ve çeviri sürecinde hangi öğelere öncelik verileceği; (ii) görsel bilginin ne ölçüde kullanılması gerektiği ve hangi bilgilerin sınırlandırılması gerektiğine dair karar verilmesi; (iii) kültürlerarası iletişimin nasıl sağlanabileceğinin bilinmesi
- SB'nin işitsel düzgüyü oluşturan işitsel bir anlatı olarak tasarlanması, dilbilimsel ve metinsel tercihlerin

yapılması ile birlikte anlatılarda açıklık ve netliğin sağlanması

- Uygun SB stratejilerinin seçilmesi (kültürel aktarım içeren görsel bilgilerin iletimi, öznel bakış açısıyla betimleme yapmaktan kaçınılması)
- Kaliteli bir nihai ürüne ulaşabilmek için SB anlatımının değerlendirilebilmesi ve düzeltilmesi
- SB çerçevesinde iş akışının takip edilmesi ve iş bölümü yapılabilmesi: SB sürecine dâhil olan farklı kişilerin (diller arası çevirmen, betimlemeci, seslendiren, editör vb.) tanımlanması ve görev dağılımının yapılması

Mendoza ve Matamala (2019) sesli betimlemeciler için yetkinlikleri belirlemek üzere Avrupa çapında uygulanan bir anket hazırlamıştır ve bu anketi ADLAB PRO (Sesli Betimleme: Yeni Bir Meslek Profilinin Geliştirilmesi için Bir Laboratuvar) adlı Avrupa projesinin bir parçası olarak geliştirmiştir. Mendoza ve Matamala (2019) ayrıca İspanya'da yüksek lisans düzeyinde eğitim veren eğitimcilerle de mülakatlar yaparak SB için gerekli olan yetkinlikler listesini oluşturmuştur.

Bilgi, beceri ve yetkinlik gibi terimler bir bağlamdan diğerine farklılık gösterebilir ve farklı kişiler tarafından farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılabilir. Bu nedenle, bu terimlerin kullanıldığı çalışmalarda ilgili tanımlamaların yapılması, araştırmanın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi açısından önemlidir. Örneğin, bilginin (İng. knowledge) kavranması, kuramsal ve/veya olgusal bir nitelik taşıır (Mendoza & Matamala, 2019, s. 145). Bilginin kavranması

“öğrenme yoluyla bilginin asimile edilmesinin sonucunda ortaya çıkan çıktıdır” (Avrupa Komisyonu, 2017, s. 3). Beceri (İng: skill), bilişsel (mantıksal, sezgisel ve yaratıcı düşünce de dâhil olmak üzere) ve pratik (el becerisi ve farklı yöntemlerin, araçların, materyallerin ve aletlerin kullanımı) bir niteliğe sahiptir (Avrupa Komisyonu, t.y., s.2). Beceri “kavranan bilginin uygulanması ve görevleri yerine getirmek ve sorunları çözmek için gerekli bilgiyi (bil-uygula) kullanma yetisidir” (Avrupa Komisyonu, 2017, s. 3). Yetkinlik (İng: competence) terimi ise “iş ve çalışma koşullarında ve mesleki ve bireysel gelişimde bilgi, beceri ve kişisel, sosyal ve/veya yönetsel yeteneklerin kullanılmasının” kanıtlanmış olduğu bir bağlamda kullanılır (Avrupa Komisyonu, 2017, s. 3).

Mendoza ve Matamala (2019) tarafından profesyonel sesli betimlemecilere, nihai SB ürününün kullanıcılarına ve hizmet sağlayıcılarına uygulanan anketlere dayandırılarak hazırlanan çalışmada belirli beceri setleri üzerinde karar kılınmıştır. Mendoza ve Matamala (2019, s. 146) ADLAB PRO çerçevesinde oluşturulan beceri setlerinin tasarımının, Díaz Cintas (2006, ss. 51-57) tarafından sunulan beceri setlerinden ilham alınarak hazırlandığını ifade etmektedir. Bu beceriler aşağıdaki maddelerden oluşmaktadır (Mendoza & Matamala, 2019):

- (i) teknik nitelikte olmayan beceriler (SB’nin bireysel ve genel boyutları),
- (ii) teknik beceriler (bilginin kavranması, genel ve özel SB yazılım ve teknolojilerinin öğrenilmesi ve yönetimine dair yeti ve isteklilik),

- (iii) metinsel/dilbilimsel beceriler (dil, yaratıcılık ve dilbilimsel hassasiyet gibi konularda sunulan bilgilerin kavranması),
- (iv) kuramsal bilgiye ilişkin beceriler (genel olarak erişim ve özel bağlamda ise SB konusunda bilgi birikimi, sinematografik dil, imgeler ve göstergebilime ilişkin bilgi birikimi, SB kuram ve uygulamalarına ilişkin bilgilerin uygulamaya dökülmesi).

Bu kapsamda, aşağıdaki tablolar, Mendoza ve Matamala (2019, ss. 150-160) tarafından düzenlenen anketlerin ışığında gerçekleştirilen çalışmadan uyarlanarak hazırlanmıştır:

Tablo 14.

Teknik nitelikte olmayan beceriler

Kendinden emin olma ve SB kalitesi için mücadele etme
İşin etkin bir şekilde organize etme
Aktif olarak geri-dönüt alma, alınan dönütleri değerlendirme ve uygun durumlarda geri-dönütleri sunulan hizmete entegre etme
İyi düzeyde iletişim ve çevre ile uyum yetisine sahip olma
Kör işverenlerle birlikte takım çalışması gerçekleştirme
Diğer sesli betimlemecilerle ekip ruhu içinde çalışma
Sorun çözme
Uzman yardımına başvurulacak zamanı belirleme
Zamana karşı yarışma
Son teslim tarihine yetiştirebilmek için betimlenen görsel düzgüyü hızlı bir şekilde yazıya dökme
Doğaçlama yapma

Bu noktada, teknik bir özellik taşımayan beceriler kadar teknik becerilerin ediminin de büyük bir önem taşıdığını belirtmek gerekir. Aşağıdaki tabloda, SB ekibinde bulunması gereken teknik beceriler sıralanmaktadır:

Tablo 15.

Teknik beceriler

SB (senaryo) yazarlığı ve metin editörlüğü
SB yazılımı kullanma
SB arzına ilişkin teknolojiyi bilme
SB'yi kaydetme
SB'yi özgün sesli düzgü ile örtüşmeyecek şekilde ürüne yerleştirme
SB'yi seslendirme

Yukarıda sıralanan becerilere ek olarak, çevirmenler ve betimlemecilerin ortak edinmesi gereken bazı beceriler bulunmaktadır. Çevirmen ve sesli betimlemecilerin sahip olması gereken bu becerilerin ortak noktası, metin düzeyinde edinilmesi ve dilbilim donanımının etkisi altında geliştirilebilir olmasıdır. Bu beceriler aşağıdaki tablo ile özetlenmiştir:

Tablo 16.

Metinsel/dilbilimsel beceriler

Önemli görsel bilgileri seçebilme
Çok iyi bir düzeyde ana dil bilgisine sahip olma ve bilgiyi etkili bir şekilde kullanma

Ürüne uygun bir dil kullanma

Anlamı açıkça ifade etme

Muğlak bir dil kullanımından kaçınma

Hedef kitleye uygun dili kullanma (çocuk alıcı, erişkin alıcı vb.)

Dinleyicide betimleneni görüyormuş hissi oluşturma

Dinleyicinin betimlenen görseli en iyi şekilde anlamasını sağlama

Dili, hedef kitlenin hayal gücünü çalıştıracak şekilde kullanma

En uygun üslubu seçme ve en uygun ifade tarzını kullanma

Ayrıca, çevirmenlerin çeviribilim kuramlarına vâkıf olması gerektiği gibi, sesli betimlemecilerin de hem genel anlamda çeviribilim kuramlarını öğrenmesi, hem de çeviribilimin bir alt alanı olan görsel-işitsel çeviri kuramlarını genel çeviri kuramlarının ışığında değerlendirmesi gerekmektedir. Sesli betimlemecilerin kuramsal bilgi düzeyinde sahip olması gereken beceriler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

Tablo 17.

Kuramsal bilgiye ilişkin beceriler

Erek kitleye ilişkin bilgileri kullanma

Dil ve dilbilim bilgisini kullanma

Dünya bilgisini kullanma

Görsel-işitsel metinler ve çok kipliliğe ilişkin bilgileri kullanma

Senaryo yazarlığı bilgisini kullanma

Medyaya engelsiz erişim bilgisini kullanma

SB prensipleri, standartları ve kılavuzlarını öğrenme ve kullanma

SB tarihi, statüsü ve uygulanabilir senaryolara ilişkin bilgileri kullanma

Çeviribilim kuramını ve çeviribilimin bir alt alanı olan görsel-işitsel çeviri kuramını bilme ve uygulamalarda kullanma

Yukarıdaki tablolarda belirtilen tüm beceriler, sesli betimlemecilerin eğitim sürecinde ayrı ayrı ele alınmalıdır. Avrupa Yükseköğretim Alanı çerçevesinde “iş piyasasının gün geçtikçe daha üst düzey becerileri ve birbiri ile örtüşen yetkinlikleri” ön plana çıkarması ile birlikte “yükseköğretimin öğrencileri profesyonel meslek hayatları boyunca ihtiyaç duyabilecekleri ileri düzeyde bilgi, beceri ve yetkinliklerle donatması gerekmektedir” (Avrupa Yükseköğretim Alanı, 2016). Bu nedenle, yetkin sesli betimlemecilerin yetiştirilmesi, üniversitelerde başta çeviribilim bölümleri olmak üzere ilgili tüm bölümlerin sorumluluk kapsamına girmektedir. Ayrıca, toplumsal bir boyuta sahip olan engelsiz erişim devlet kurumları, akademik bölümler ve işverenler tarafından desteklenmelidir (Mendoza & Matamala, 2019, s. 165). Engelsiz erişimin en önemli parçalarından birini oluşturan SB için üniversitelerin bünyesinde özel uzmanlık alanı kapsamında daha çok eğitim programının açılması, teknik becerilerin geliştirilmesi ve alanla ilgili kuramsal bilginin uygulamalı çalışmalarla desteklenmesi oldukça önemlidir.

8. Sonuç

Bu çalışma, Türkiye’de ve dünyada SB üzerine yapılan çalışmalar ışığında SB’nin tanımı, tarihçesi, önemli bir çeviri türü olan SB’nin çeviribilim alanındaki yeri, farklı çalışma alanlarında kullanımı, hedef kitlesi, SB sürecinde yaşanan zorluklar, yaşanan sorunların ışığında belirlenen ilkeler ve SB anlatılarını yazan ve seslendiren kişiler için önerilen beceri setlerine ışık tutmayı amaçlamıştır. Çeviribilim ışığında bu çalışmadan çıkarılabilecek en önemli sonuç, SB alanında çalışan kişilerin çevirmen olarak değerlendirilmesi ve çeviribilim alanında geçerli olan birtakım öngörülere sahip olması gerektiğidir. Çalışmanın ışığında, çevirmenler ile sesli betimlemecilerin sahip olması gereken en temel yetiler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Kaynak metin inceleme
- Erek metin oluşturma
- Erek metni belirli bir amaç doğrultusunda yazabilme
- Erek metni kaynak metinle örtüştürme
- Erek metinde dilin doğallığını koruma, doğru dil kesiti ve söylem kullanma
- Açık ve anlaşılabilir bir erek metin oluşturma
- Farklı (çeviri) stratejileri kullanarak erek metin oluşturma

- Çok katmanlı bir kaynak metinle çalışma
- SB üzerinde çalışırken kaynak metin nedeniyle ortaya çıkan kısıtlamalara (metnin tümüne müdahale edememe) uygun hareket edebilme
- Dünyasını tanımadığımız bir alıcı kitlesine uygun ürün üretme
- SB geleneklerini, kuramların da ötesine geçerek içselleştirme

Bu yetiler sadece teknik metin çevirmenleri, sözlü çevirmenler ya da yazın çevirmenleri için değil tüm alanlarda çalışan çevirmenlerin sahip olması gereken ortak yetiler olduğundan, televizyon gibi belirli bir alanda çalışan sesli betimlemecilerin yanı sıra müzelerde çalışan sesli betimlemeciler de dâhil olmak üzere tüm görsel ve görsel-işitsel ürünlerin söz konusu olduğu ortamlarda çalışan betimlemeciler için geçerlidir. Bu çalışma kapsamında da görülebileceği gibi, SB'nin en çok kullanıldığı alan televizyon olmakla birlikte, sahne sanatları gibi farklı bağlamlarda da SB'ye büyük bir önem atfedilmektedir. SB bazı ülkelerde çok yaygın olarak kullanılırken, bazı ülkelerin SB bağlamında küçük adımlar atarak ilerleyebildiği görülmektedir. Türkiye'de gerek akademik kurumların gerekse devlet düzeyindeki kurumların ve özel sektörde farklı televizyon kanalları, dernek ve şirketlerin attığı adımlar sayesinde SB üzerine yapılan akademik ve uygulamalı çalışmalar son yıllarda büyük bir hız kazanmıştır.

SB alanında dünya çapında yaşanan pek çok zorluk ülkemizde de yaşanmaktadır. Örneğin, teknolojinin büyük bir hızla ilerlemesi ve görsel-işitsel ürün sayısının teknolojinin hızıyla doğru orantılı olarak artması bu zorluklardan biridir. Ancak, bu çalışmanın kapsamında da görüldüğü gibi, her zorluk beraberinde kendisine uygun olanakları ve çözümleri getirmektedir. Bu nedenle, teknolojinin hızla ilerlemesinin neden olduğu zorluğa odaklanmakla birlikte, bu ilerlemenin SB alanında hangi yeniliklere kapı açabileceği ve hangi zorlukların çözümünde kullanılabileceğine dikkat etmek gerekir.

Çalışmada ortaya çıkan diğer bir sonuç da her ülkenin kendisine özgü koşulları doğrultusunda SB uygulaması yapmasıdır. Örneğin, İspanya gibi bazı ülkelerde, SB'nin opera alanında büyük bir gelişme kaydettiği bilinmektedir (Reviere, 2016). Aynı gelişme her ülkede eşit düzeyde görülmeyebilir. Bu nedenle, ulusal bazda yaşanan gelişmeleri değerlendirirken, her ülkenin kendi iç dinamiklerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu bağlamda, SB alanında anlatı yazarları ve seslendiriciler için öngörülen beceri setlerinin bir ülkeden diğerine değişiklik gösterebileceğini de bilmek gerekir.

SB alanında başı çeken ve büyük bir ilerleme kaydeden ülkelerin durumuna baktığımızda, bu ülkelerde var olan yönetmelik, düzenleme ve kılavuzların önemi ön plana çıkmaktadır. Buradan çıkarılabilecek en önemli sonuç ise SB gibi engelsiz erişime büyük bir katkıda bulunabilecek çeviri hizmetlerinin gerekli yasal düzenlemeler ile desteklenmesi hâlinde geniş bir uygulama alanına kavuşabileceğidir.

Kamusal alanda yapılacak yasal düzenlemeleri takiben özel sektör paydaşlarının da güçlü bir organizasyon ile yapılan çalışmalara destek vermesi büyük bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmadan çıkarılabilecek diğer bir sonuç ise iç dinamikler, teknik ve teknolojik fırsatlar ve zorluklar gibi farklı bağlamlarda ortaya çıkan her türlü bölgesel ve ulusal farklılığa rağmen, SB'nin uluslararası işbirliği ve dayanışma çerçevesinde ivme kazanabileceği, coğrafî sınırlar gözetilmeksizin farklı çalışmalardan faydalanabilineceği ve gerek akademi ve özel sektör arasında gerekse kamu kurumları ve özel sektör kurumları arasında var olan ortak çalışmaların sayısının artırılabilenecđidir.

Kaynakça

ADLAB PRO. (2018). *Simplified course structure*. <https://www.adlabpro.eu/wp-content/uploads/2018/11/Simplified-course-structure-IO3-1.pdf>

ADLAB PRO. (n.d.). *Audio description: A laboratory for the development of a new professional profile*. <https://www.adlabpro.eu/>

Arma, S. (2011). *The language of filmic audio description: a corpus-based analysis of adjectives*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Università degli Studi di Napoli Federico II.

Avrupa Birliği Komisyonu. (2017). *Çeviride Avrupa yüksek lisansı: Yeterlilikler çerçevesi*. http://relaunch.ecompetences.eu/wp-content/uploads/2013/11/EQF_broch_2008_en.pdf

Avrupa Birliği Komisyonu. (t.y.). *Hayat boyu öğrenme için yeterlilikler çerçevesi*. https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-efq/files/leaflet_en.pdf

Avrupa Birliği Parlamentosu ve Avrupa Konseyi (2007). 11 Aralık 2007 tarihli ve 2007/65/AT sayılı AB Parlamentosu ve Konseyi Direktifi. <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=7881>

Avrupa Yüksek Öğrenim Alanı. (2016). *Employability in the Bologna Process*. <http://www.ehea.info/cid102533/employability-historical-review.html>

Baş, N. (2019). Görenler sesli betimlenmiş bir filmi nasıl anlar? Sesli betimleme ile ilgili bir alımlama çalışması denemesi. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 26, 37-59. <https://doi.org/10.37599/ceviri.518756>

Benecke, B. (2004). Audio-description. *Meta*, 49(1), 78-80. <https://doi.org/10.7202/009022ar>

Braun, S., & Orero, P. (2010). Audio description with audio subtitling - an emergent modality of audiovisual localisation. *Perspectives*, 18(3), 173-188. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2010.485687>

Di Giovanni, E. (2014). Audio introduction meets audio description. *inTRALinea*, 14, 1-7.

<http://www.intraline.org/archive/article/2072>

Díaz Cintas, J. (2006). *Competencias profesionales del subtitulador y el audiodescriptor*.

http://www.cesya.es/sites/default/files/documentos/informe_formacion.pdf

Eardley-Weaver, S. (2014). *Lifting the curtain on opera translation and accessibility: Translating opera for audiences with varying sensory ability*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Durham Üniversitesi.

EBU (2004). *EBU Technical - Information I44: EBU report on Access Services - includes recommendations*.

<https://tech.ebu.ch/docs/i/i044.pdf>

Fryer, L. (2013). *Putting it into words: The impact of visual impairment on perception, experience and presence*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Londra Üniversitesi.

Güven, M. (2018). Sesli betimleme araştırmalarında güncel yönelimler. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 28(2), 107-127, <https://doi.org/10.18492/dad.424635>

Hirvonen, M. (2014). *Multimodal representation and intermodal similarity cues of space in the audio description of film*. Unigrafia.

Holland, A. (2009). Audio description in the theatre and visual arts: Images into words, J. Díaz Cintas & G. Anderman (Ed.), *Audiovisual Translation. Language Transfer on Screen* içinde (ss. 170-185).

Palgrave Macmillan, https://doi.org/10.1057/9780230234581_13

Krejtz, I., Szarkowska, A., Krejtz, K., Walczak, A., & Duchowski, A. (2012). Audio description as an aural guide of children's visual attention: Evidence from an eye-tracking study. *Proceedings of the Symposium on Eye Tracking Research and Applications* içinde (ss. 99-106). ACM.

Jankowska, A. (2019). Training future describers – a practice report from an audio description classroom. *Linguistica Antverpiensia, New Series: Themes in Translation Studies*, 18, 197–215.

López Vera, J. F. (2006). Translating audio description scripts: The way forward? - Tentative first stage project results. *MuTra 2006 -Audiovisual Translation Scenarios: Conference Proceedings içinde*(ss. 1-10). Mutra.

Matamala, A., & Orero, P. (2007). Designing a course on audio description and defining the main competences of the future professional. *Linguistica Antverpiensa*, 6, 329-344.

Mendoza, N., & Matamala, A. (2019). Skills and competences of audio describers in Spain. *Linguistica Antverpiensia, New Series: Themes in Translation Studies*, 18, 144–165.

Neves, J. (2012). Multi-sensory approaches to (audio) describing the visual arts. *MonTI*, 4, 277-293. <https://doi.org/10.6035/MonTI.2012.4.12>

Okyayuz, A. Ş. (2017). Sesli betimlemenin çeviribilim sınıflarında tanıtımı için bir eğitim bileşeni önerisi. *Turkish Studies*, 12(22), 559-586. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies>

Okyayuz, A. Ş., & Kaya, M. (2016). Erişim çağında azınlığa gönderim ve bir çeviri türü olarak sesli betimleme. *International Journal of Social Science*, 51(3), 15-32. <https://doi.org/10.9761/IASSS3803>.

Orero, P. (2007). Sampling audio description in Europe. J. Díaz Cintas, P. Orero & A. Remael (Ed.), *Media for all. Subtitling for the deaf, audio description, and sign language içinde* (ss. 111-125). Rodopi.

Rai, S., Greening, J., & Petré, L. (2010). *A comparative study of audio description guidelines prevalent in different countries*. Royal National Institute of Blind People.

Ramos Caro, M. (2016). Testing audio narration: the emotional impact of language in audio description. *Perspectives*, 24(4), 606-634. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2015.1120760>.

Reviere, N. (2016). Audio description services in Europe: An update. *The Journal of Specialised Translation*, 26, 232–247. https://www.jostrans.org/issue26/art_reviere.pdf.

Romero-Fresco, P. (2013). Accessible filmmaking: Joining the dots between audiovisual translation, accessibility and filmmaking. *The Journal of Specialised Translation*, 20, 201-223.

Salway, A. (2007). A Corpus-based Analysis of Audio Description. J. Díaz-Cintas, P. Orero & A. Remael (Ed.) *Media For All: Subtitling For The Deaf, Audio Description and Sign Language içinde* (ss. 151-174). Rodopi.

Sancaktaroğlu Bozkurt, S., & Okyayuz, A. Ş. (2020). Çeviride kadın sesi: Alıcıların ve işverenlerin gözünden sesli betimleme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1), 47-58. <https://doi.org/10.32600/huefd.618345>

Soler Gallego, S. (2013). *La traducción accesible en el espacio multimodal museográfico*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Córdoba Üniversitesi.

Szarkowska, A. (2011). Text-to-speech audio description: towards wider availability of AD. *The Journal of Specialised Translation*, 15, 142-162.

van der Heijden, M. (2007). *Making film and television accessible to the blind and visually impaired*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Utrecht Üniversitesi.

Vercauteren, G. (2016). *A narratological approach to content selection in audio description*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Antwerpen Üniversitesi.

Vilaró, A., & Orero, P. (2013). Leitmotif in audio description: Anchoring information to optimise retrieval. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(5), 56–64.

Whitfield, M., & Fels, D. I. (2013). Inclusive design, audio description and diversity of theatre experiences. *The Design Journal*, 16(2), 219-238. <https://doi.org/10.2752/175630613X13584367984983>.

3.1. Sağır ve İşitme Engelliler için Erişim: Toplum ve eviri

Elif Ersözlü* Banu Türkuğur**

*Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, eersozlu@hacettepe.edu.tr

** T.C. Cumhurbaşkanlığı, İşaret Dili Tercümanlar Derneği Başkanı, Sağırlar Konfederasyonu Başkan Yardımcısı, bturkuğur@gmail.com

1. Giriş

Kılavuz boyunca birkaç bölümde Sağır ve işitme engelli bireylere yönelik eviri türlerine değinilmekte ve her bölümde odak değişmektedir. Sağır ve işitme engelliler için medyaya ve benzeri hizmetlere erişimde kullanılan eviri türleri, Sağır ve işitme engelliler için eviri faaliyetleri ve projelere kamu kurumlarından örnekler, Sağır ve işitme engellilere ilişkin ulusal ve uluslararası düzenlemeler ve projeler, Sağır ve işitme engelli çocukların ürün ve hizmetlere erişimleri gibi farklı konular farklı bölümlerde ele alınmıştır. Bu bölümde ise Sağır ve işitme engelli bireylere ve onların gerçeklerine ve gereksinimlerine odaklanılmaktadır. İlk aşamada bölüm boyunca sözü edilen Sağır ve işitme engelli bireyin tanımlanması ve gerçeklerinin anlatılması hedeflenmiştir. İşaret dili ve işaret dili çevirisi konularına da bir diğer bölümde geniş bir şekilde ele alındığı için sadece üstsel bir bilgi olarak kısaca yer verilmiştir. Daha sonra da bu kitlelerin yaşadığı belli başlı zorluklara değinmek amacıyla yaşam

gerçeklerine dair kısa bilgiler verilmiş, ancak bu kısıtlı bilgiden tüm tablonun algılanabileceği varsayılmamıştır. Bunu takiben de söz konusu kitleler bağlamında önemli bir yer tutan sivil toplum kuruluşları (STK) konusu irdelenmiş, birkaçının girişimleri ve misyonları örneklem açısından sunulmuştur. Bu topluluklara hizmet sunan STK'lara somut projeler bazında örnekler verilmiştir. Sonuç bölümünde ise STK'ların verdiği bilgilere dayanarak ülkemizde sözü edilen kitlelerin hayat standartlarının iyileştirilmesi, kaliteli ve yaygın engelsiz erişim ve iletişim sağlanması için atılması gereken ulusal adımlara bazı sektörler bazında örnekler verilmiş ve olası açılımlara değinilmiştir. Bir kılavuz bölümünde, sözü edilen kitlelerin ne tüm gerçeklerinin ne tüm zorluklarının ne de gereksinimlerinin kapsamlı bir şekilde sunulması olası değildir. Söz konusu bölüm, bazı konularda okurları düşündürmek, uygulamadaki iyi örnekleri sunmaya çalışmak ve konuya genel bir bakış açısı sunmak üzere kaleme alınmıştır.

2. Sağır ve İşitme Engelliler: Sosyal Kimlik, Aidiyet ve Topluluk

Alan uzmanlarına göre, kimlik sosyal olarak kurgulanan bir süreçtir (Hadjikakou & Nikolaraizi, 2006). Belli bir kimliği benimseyen, ona aidiyet hisseden ve onunla özdeşleşen bireylerin, geçmiş ve şimdiki zamandaki deneyimleri ile şekillenen, nesiller boyunca anlatılanlar ve paylaşılanlar ile gelişen bir olgu olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır (Sikes & Gale, 2006). Konu, Sağır topluluk veya işitme engelli topluluk bağlamında düşünüldüğünde ise aidiyet duygusu ve kimliğin her kitlede olduğu gibi kesin çizgilerle

ayrılmış bir kurgu değil de geçişliliği olan ve sınırları tam olarak belirlenemeyen bir kurgu olarak düşünülmesi gerekir (Corker, 1996; Leigh, 2009; Wrigley, 1996). Sağır çalışmaları kapsamında betimlemelerde de amaç genelde duyan topluluk ve Sağır topluluk arasındaki kültürel farklılığı vurgulamak ve bu iki topluluğu yakınlılaştırmaktır. “Biz Sağırlar” diye başlayan söylemlerden anlaşılacağı üzere Sağır topluluk, Sağır kimlikleri ile gurur duyan ve kendi topluluklarını güçlü kıldığına inandıkları bir bütünleşme ile hareket eden bir topluluktur (Jankowski, 1997).

Sağır kültüründe, sağırlık kabul edilmiş bir durumdur ve bir engellilik olarak kabul görmez. Sağır topluluğundaki bireyler için sağırlık onların kimliklerinin bir parçasıdır. Bu durumu anlamak, işiten bireyler için zor olabilir. Çünkü işiten bireylerin birbirleriyle iletişimlerinin büyük bir bölümü işitmeye dayalı iletişim becerilerine bağlıdır. Sağır topluluk, aşağıda sıralanan nedenlerle geniş toplumda bir alt kültür olarak tanımlanabilir. Bunun dayanakları da kısaca şu şekilde özetlenebilir (Lane, 2005):

- Sağır topluluk kendini bir topluluk olarak betimler ve görür.
- Belli bir sosyal yapılanması vardır.
- Kimi zaman geniş toplumunkinden farklılaşan kendilerine özgü davranış normları mevcuttur.
- Kimi zaman geniş toplumunkinden farklılaşan kendilerine özgü değer yargıları olur.

- Dilleri farklıdır.
- Kendilerine özgü sanat türleri (türevleri) vardır.
- Kendi tarih anlatıları mevcuttur (özellikle de sosyal gelişim, haklar ve dilleri konusunda).
- Kendi aralarında aidiyet hisseder ve özdeşleşme yaşarlar.
- Topluluklarına dair bilgileri vardır.

Kendilerini Sağır topluluğun bir üyesi olarak tanımlayan bireyleri topluluk hâline getiren bu olgulardan birini açıklayarak anlatılanlara örnek vermek gerekirse, Sağırların ana iletişim dilleri olan işaret dili ve kendi alt kültürleri içinde birbirlerini tanıştırma, selamlama, iletişim sırasında konuşma sırasını belirleme, açıkça konuşma veya nazik konuşma şekilleri olduğunu ve kendilerine özgü tabuları olduğunu belirtmek yerinde olacaktır (bkz. Lane, 2004; Mindess, 1999). Kendilerini yaşam alanı ve benzeri nezdinde geniş toplumla bütünleşik olarak gören ancak bu geniş kurgunun içinde ayrı bir alt kültür olan Sağırlara (ve aşağıda irdeleneceği üzere işitme engellilere) dair bilginin algılanması ve içselleştirilmesi için bu bireylerle engelsiz erişim ve iletişim bağlamında çalışacak profesyonelin ilk önce sözü edilen kitleyi bir şekilde tanımlaması veya kitlenin kendi tanımlamalarından yola çıkarak bir çerçeveye oturtması gerekir.

3. Tanımlar

Türkiye’de geniş toplumun kendi arasında homojen bir grup gibi algılama eğiliminde olduğu Sağır ve işitme engelliler topluluğu, özünde kimi yerde iki farklı gruba işaret etmektedir. Bu topluluğa ait olan veya kendini bu topluluğun bir parçası gibi hisseden kişilerin tanımlanmasında birçok yaklaşım benimsenebilir. Bunlardan ilki tıbbi bir bakış açısıdır. Kişinin duyma kaybı ve sözlü dilde kendini ifade etme yeteneği gibi olguların üzerinden bir tanımlama yapılabilir. Bir başka bakış açısı da sosyolojik ve toplumsal olabilir. Burada iki açılım söz konusu olabilmektedir. Birinci açılımda geniş toplumun değer yargıları ve yaygın düşünceler çerçevesinde bir tanımlamadan söz edilebilirken, diğer bir açılımda hukuki belgeler ve bunlara ek olarak getirilen düzenlemelerdeki felsefe temel alınabilir. Yapılacak tanımlama, tanımlamanın hitap edeceği alana, tanımlamanın amacına göre doğal olarak değişecektir. Çeviribilimin bir alt araştırma ve uygulama alanı olan engelsiz erişim ve iletişim için çeviride de aynı şekilde bir tanımlama yapılır. Engelsiz erişim için çeviri veya iletişim bağlamında tanımlamalar yaparken olguya çevirmen-çeviri edimi veya iletişim edimi yönünden bakılır. Okyayuz (2019) konuyu söz konusu kitlelerin medya sağlayıcıların ürünlerine erişmesi için kullanılan bir engelsiz erişim için çeviri türü olan ayrıntılı alt yazıya özgülenmiş eserinde şu şekilde açıklamıştır:

Ayrıntılı alt yazı çevirisinin alıcıları, dilbilimcilerin, doktorların ve diğer alan uzmanlarının tanımladığından (kimi zaman) farklı şekilde tanımlanır.

Çeviri yapabilmek için çevirmen bakış açısından tanımlanırlar. Neves (2008, s. 172), bu konuda en yoğun çalışan ve alanda ilk çalışmaları yapan akademisyenlerden biridir. Araştırmacı, ayrıntılı alt yazı türünün üç ana alıcısını birbirinden ayırır. Büyük S harfi ile yazılan Sağır, çeviribilimde Sağır toplumun işaret dilini ana dili olarak kullanan bireylerine; küçük s ile yazılan sağır, belli bir süre içinde işitme duyusunu kaybetmiş ve kısmen de olsa sözlü dili kullanabilen veya “bilen” ve kendini duyan toplumun da bir parçası hisseden bireylere; işitme engelli ise duyan toplumun bir parçası olan ve kısmen işitme duyusu olan ve sese (daha az oranda erişebilse de) duyanlar gibi tepki verebilen kitleye verilen isimdir. Bu üç alıcı kitleye yönelik olarak çeviri yapabilmek için de, (eğer gerçekten erişilebilirliği sağlayan bir çeviri sunmak isteniyorsa) her bir kitlenin özelliklerini ve alıcılarının profillerini bilmek gerekir. (ss. 9-10)

Tüm bu tanımlar “söz konusu topluluklara dışarıdan bir bakışla” getirilen betimlemelerdir. RTÜK’ün 2019 yılında kendi web sitesinde yayımladığı “Sağırın İşitme Engellilerin ve Görme Engellilerin Görsel-İşitsel Medya Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesi Çalışmayı” sonuç bildirisinde ise sözü edilen medya hizmetlerinin alıcıları olarak iki kitle aşağıdaki şekilde betimlenmiştir.

İşitme engelli: Görsel-işitsel ürünlerin işitsel yapısına/ düzgüsüne kısmen veya tamamen erişimi olmayan bireyleri tanımlar.

Sağır: İşitmeyen ve “Sağır Toplumun” kültürünü taşıyan, ana dil olarak işaret dilini kullanan ve dolayısıyla görsel-işitsel ürünlerin işitsel yapısına/düzyüsüne hiçbir erişimi olmayan bireyleri tanımlar (s. 43).

Bunlarla birlikte bakılması gereken en önemli olgu ise söz konusu kitlelerin kendilerini ne şekilde tanımladıklarıdır. Hiçbir şekilde genellenemese de dışarıdan bakan bir gözün tek bir kitle olarak gördüğü topluluk aslında 4 ayrı gruba ayrılabilir ve bu gruplar kısaca şu şekilde ifade edilebilir:

3. 1. “Sağır” (Büyük S harfi ile)

Büyük S harfi ile yazılan Sağır, kültürel olarak Sağır kabul edilen ve aktif olarak Sağır topluluk ile bağlantısı olan kişileri betimlemek için kullanılmaktadır. Büyük S harfi ile yazılan Sağır, ortak bir kültürü paylaşan ve ortak bir işaret dilini kullanan, işitme kaybı yaşayan bireylerin oluşturduğu kültürel bir kimliğe işaret etmektedir. Sağır olarak kendilerini niteleyen kişiler sıklıkla doğuştan sağırdır ve bazı durumlarda diğer aile üyeleri arasında da sağır olanlar bulunur. Ancak, işitebilen anne-babaların çocukları olan ya da doğuştan sağır olmayıp işitme yetisini sonradan kaybedip Sağır topluluğun parçası olan kişiler de bulunmaktadır. Sağırlar genellikle işaret dili kullanmayı tercih eder ve bu onların ilk dilidir. Genellikle Sağır kültürün bir parçası olmalarına olanak sağlayan Sağır topluluk için yürütülen programlara ve okullara devam ederler. Sağır bireyler sıklıkla Sağır kimliklerinden gurur duyarlar. Bazıları sağırlıklarından bir engel olarak bahsetmez iken bazıları bunu engel olarak görebilirler.

3. 2. “sağır” (küçük s harfi ile)

Küçük s harfi ile yazılan sağır, işitme kaybının fiziksel durumunu ifade eder. Küçük s harfi ile tanımlanan sağırlar, her zaman Sağır topluluğu ile güçlü bağlantılar kurmayabilir ve her zaman işaret dili kullanmayabilirler. Konuşma yoluyla iletişim kurmayı tercih edebilirler. Bireyin küçük s harfi ile sağır olarak nitelendirilmesinin altında birçok sebep vardır. Örneğin işitebilen ailelerde doğmuş, Sağır toplulukla ya hiç bağlantısının olmadığı ya da çok az bağlantısının olduğu işiten dünyada yetişmiş olabilir.

3. 3. “İşitme Engelli”

İşitme engelli, hafiften orta dereceye işitme kaybını tanımlamak için yaygın olarak kullanılan bir terimdir. İşitme engelli bir kişi, genellikle işaret dilini ilk dili ya da tercih ettiği dil olarak kullanmayabilir. Bu durum, işaret dilini öğrenme fırsatı bulamamasından ya da işaret dilini kullanmayı tercih etmemesinden kaynaklanabilir. Öte yandan, hafiften orta dereceye işitme kaybı yaşayan birey kendini Sağır olarak da nitelendirilebilir ve Sağır kültürünün ve Sağır topluluğunun bir parçası olabilir. Ayrıca, çok az duyabilen ya da hiç duyamayan birisi de kendisini sağır ya da Sağır olarak tanımlamak yerine işitme engelli olarak tanımlayabilir.

İşitme engelli kapsamına girmeyen ancak işitme duyusunda yaş, hastalık ve benzeri nedenlerden dolayı kaybı olan bireyler kimi zaman alan yazınlarında ve kendi aralarında işitme zorluğu çeken veya işitme duyusunu kısmen kaybetmiş, işitme duyusu zayıflamış bireyler olarak

tanımlanabilmektedirler. Bu tanımlamaların herhangi biri bir kimliğe veya bir aidiyete işaret etmemekte, yaşam gerçeklerinin (yaş) veya koşullarının (kaza, hastalık vb.) bir sonucu olarak oluşan bir olgu olarak görülebilmektedir. Bu düşüncelerden hareketle toplum nezaket icabı engelli kişinin engelini “azaltmak” veya açıkça ifade etmemek için bir Sağıra “işitme kaybı var” veya “işitme zorluğu var” gibi betimlemelerin yapılması ise Sağır topluluk üyeleri tarafından pek de doğru karşılanmamaktadır. Bunun bir nedeni söz konusu kişinin aidiyet hissettiği bir topluluğa işaret etmemesidir. İkinci nedeni ise söz konusu engelli kitle için engelinin kendi doğal uzantısı olması ve bir eksiklik olarak görülmemesidir. Kendi gerçekliğinin bu şekilde “toplumsal yargılarla” farklı ifade edilmesi ise olumsuz olabilecektir. Sonuç olarak, her bireyin kendini tanımlamak için tercih ettiği bir terim vardır. Kişinin kendisini nasıl tanımladığının bilinmediği durumlarda bunun sorulması en doğru çözüm olacaktır.

Yukarıda sayılan tanımlamalar bireyin aidiyet duygusu, becerisi ve tercihleri üzerinden kurgulanmışken, kimi zaman alan yazınlarında farklı uzmanlıkları olan araştırmacıların tanımları da bulunmaktadır. Örneğin, Akçamete (1986), işitme engelli bireyleri, işitme organlarının görevini yeterince yerine getirmemesi nedeniyle, sözel iletişim becerilerini kazanmada güçlüklerle karşılaşan ve dolayısıyla da konuşma becerisinin kazanılmasında farklı eğitim yöntemlerine gereksinim duyan bireyler olarak ifade etmiştir. Bir başka tanımda ise Tüfekçioğlu (1998), işitme engelli bireyleri, kendi içinde işitmeyen ve ağır işitenler olarak sınıflandırmaktadır. Bu

sınıflandırmaya göre bir işitme cihazı ile ya da cihazsız, yalnız işitme yoluyla dile ilişkin bilgilerin başarılı bir biçimde işlemeleşmesi önemli derecede engellenen bireyler işitmeyenler; genellikle bir işitme cihazının yardımı ile işitme yoluyla dilsel bilgileri başarılı bir biçimde işlemeleşebilmesine olanak verecek derecede işitme kalıntısı bulunanları ise ağır işiten bireyler olarak tanımlamıştır. Girgin (2003) ise, işitme engelini, bireyin işitme düzeneğinde oluşan bir sorun nedeniyle günlük yaşamında sözel dili işlevsel olarak kullanamaması olarak ifade etmiştir.

Benzer şekilde, belli yasalar ve/veya yönetmelikler çerçevesinde de yukarıda verilen tanımlar farklılık gösterebilmektedir. 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (1997) ve Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne (2008) göre işitme yetersizliği, işitme duyarlılığının kısmen veya tamamen yetersizliğinden dolayı konuşmayı edinmede, dili kullanmada ve iletişimde güçlük nedeniyle bireyin eğitim performansının ve sosyal uyumunun olumsuz yönde etkilenmesi durumu olarak tanımlanmaktadır. ABD'deki IDEA'04 Yasası'na göre, işitme kaybı yaşayan öğrenciler sağır ve ağır derecede işitme yetersizliği olanlar olarak iki grupta tanımlanmışlardır. 2008 tarihinde yayımlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre ise işitme engelli birey, "işitme duyarlılığının kısmen veya tamamen kaybindan dolayı konuşmayı edinmede, dili kullanmada ve iletişimde yaşadığı güçlükler nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey" şeklinde tanımlanmıştır. Tanımlar incelendiğinde işitme engelliler için konuşmayı

edinmede, dili kullanmada ve iletişimde işitme kaybı nedeniyle sıkıntı yaşayan bireyler olarak görülmektedir.

Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik'te işitme özürlü birey, işitme kaybı sonucu, iletişimde yaşanan güçlük nedeniyle eğitimi, öğrenimi ve toplumsal yaşamı olumsuz yönde etkilenen bireyi; Resmî Gazete'nin 11 Ekim 2019 tarih ve 30915 sayısında yayımlanan, Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun "Sağırın, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik"te ise;

ı) İşaret dili: Duygu, düşünce, istek ve ihtiyaçların ifade edilmesi amacıyla el ve vücut hareketleri ile mimikler kullanılarak oluşturulan görsel dili,

i) İşitme engelli: Programların işitsel unsurlarına kısmen veya tamamen erişimi olmayan bireyleri,

o) Sağır: İşitmeyen ve sağır toplumun kültürünü taşıyan, ana dil olarak işaret dilini kullanan ve dolayısıyla programların işitsel unsurlarına hiçbir erişimi olmayan bireyleri, tanımlar.

Mesleki Yeterlilik Kurumu İşaret Dili Çevirmeni (Seviye 6) Ulusal Yeterliliği 19/10/2015 tarih ve 29507 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Ulusal Meslek Standartlarının ve Ulusal Yeterliliklerin Hazırlanması Hakkında Yönetmelik ve 27/11/2007 tarihli ve 26713 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Mesleki Yeterlilik

Kurumu Sektör Komitelerinin Kuruluş, Görev, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre MYK Yönetim Kurulunca onaylanmıştır.
20UY0407-6 İşaret Dili Çevirmeni (Seviye 6)
(29/04/2020)

Terimler, Simgeler ve Kısaltmalar bölümünde ise;

İŞİTME ENGELLİ: İşitme duyusunu kısmen veya tamamen yitirmiş olan kişiyi,

SAĞIR: İşitmeyen ve ‘Sağır Toplumun’ kültürünü taşıyan bireyi,

SEÇ: (Sağır Ebeveynlerin Çocukları) Bir veya iki Sağır ebeveyn tarafından yetiştirilmiş çift kültürlü (Sağır ve duyan kültür sahibi) kişileri (bkz. CODA),

CODA: (A child of deaf adult) Uluslararası akronimi “coda”. Bir veya iki Sağır ebeveyn tarafından yetiştirilmiş çift kültürlü (Sağır kültür ve duyan kültür sahibi) kişileri (bkz. SEÇ) belirtmektedir.

Yukarıda sayılan tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere, söz konusu alt kültürü ve kitleleri çalışma alanındaki vurgulara (örneğin, medikal açıdan işitme kaybının derecesi), çalışma alanındaki amaçlara (örneğin, çeviride hangi çeviri türü ile erişim sağlanabileceği), kişilerin becerilerine (örneğin, eğitimde dil edinimi becerisi vb.) göre tanımlayan pek çok farklı örnek bulunabilir. Ancak bütün bu tanımlamalara bakarken esas olanın sözü edilen kitlelere mensup bireylerin kendilerini nasıl tanımlamayacağı uygun gördükleri ve alan uzmanlarınca, mercilerce ortaya

konan tanımları kabul edip etmediklerini bilerek hareket edilmesi gerektiği düşünölmelidir.

4. Dünyada ve Türkiye’de Engelli Hakları, Eğitim ve İşaret Dillerine Dair

Yukarıdaki bölümde vurgulandığı üzere bu kitap bölümü boyunca işitme engelli ve Sağır bireylerin gerçekleri üzerinde durulacaktır; ancak bu bireyler şimdiye kadar betimlendiği üzere bir alt kültür veya topluluk oluştursa da özellikle konu eğitim, hukuk gibi toplumsal kurgu ve sistemlere geldiğinde geniş toplumca oluşturulan sistemlerin içinde yer alırlar. Ayrıca, betimlendiği üzere bu toplulukların kendi içlerinde bütünleşmeleri geniş toplumla bütünleşmiş bir şekilde yaşadıkları anlamına gelmemektedir. Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de özellikle ana iletişim dili ve kültürü geniş toplumdan farklılaşan Sağırlar kendi içlerinde oldukça kapalı bir gruptur. Özellikle de eğitim konusu bu gruplar için merkezî bir önemdedir. Bu konuyu birkaç açıdan inceleyerek toplumsal gerçeklere erişmek mümkün olacaktır. Konu, sözü edilen kitlelerin yaşam alanları (okullar, dernekler ve medya gibi farklı alanlara odaklanarak) ve özellikle de söz konusu kitle için önemli olan STK’lara değinerek aşağıda irdelenmektedir.

4. 1. Yaşam Alanları

Bireylerin yaşam koşullarını iyileştirebilmesi ve geliştirebilmesi, toplum içinde sağlıklı ve verimli yaşmalarının temin edilmesi için bir toplumdaki tüm bireyler için eğitim bir vazgeçilmezdir. Eğitim sistemleri

ise geniş toplumun gerçeklerine göre ve geniş toplumca tasarlanır. Bu sistemlerin içinde yer almayı arzu eden ve özellikle de Sağır ve işitme engelli kitle gibi geniş toplumla aynı iletişim dilini paylaşmayabilen gruplar için bu sistemin içinde yer almak zorlaşabilir ve özel düzenlemeler gerekebilir.

Rakamlarla konuşacak olursak, TÜİK'e göre, 2010 yılında kayıtlı engelli nüfusunun yüzde 5,9'u işitme engellidir. 2011 yılındaki verilerde ise nüfusun yüzde 1'i işitme cihazı kullanmalarına rağmen çok zor duyduğu veya hiç duymadığı saptanmıştır. Türkiye genelinde işitme engelliler için özel 42 tane ilk ve ortaokulu bulunmaktadır. MEB verilerine göre bu okullarda, 2016 yılında 2283 işitme engelli öğrenci eğitim almıştır. Buralardan mezun olan öğrenciler, işitme engelliler okulunda eğitimlerine devam etmek isterlerse, ülke genelindeki 21 meslek lisesine devam edebilmektedirler Üniversite seviyesinde ise işitme engellilere özel eğitim veren tek yüksek eğitim kurumu Anadolu Üniversitesi Engelliler Entegre Yüksekokuludur. Mevcut sistemde Türkçeye erişemedikleri ya da Türk işaret dilinde erişim sağlanmadığı için akademik bilgi akışını tam olarak alamayan öğrenciler, önce ortaokuldan liseye geçiş sınavlarında, sonrasında da üniversite sınavlarında sorunlar yaşamaktadır. YÖK verilerine göre, 2016-2017 eğitim yılında üniversitelerdeki işitme engelli öğrenci sayısı 1162'dir. Bu veriler ışığında işitme engellilerin eğitim olanaklarından faydalanabilmeleri için yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığının İşitme Engelliler için

hazırladığı Öğretmen Kılavuzunda da belirtildiği gibi dil, doğal yollarla işitme duyusu ile öğrenilir; işitilen konuşma seslerinin dinlenmesi ve taklit edilmesi ile de gelişir. Dolayısıyla, işitme kaybı olan çocuklarda özellikle konuşma ve dil gelişimini olumsuz etkilemektedir. Ancak, işitme kaybı yaşayan çocuğun mevcut sistem içinde sosyal, duygusal ve zihinsel gelişiminin de olumsuz etkilendiği alan yazında birçok araştırmada vurgulanmaktadır. İşitme kaybının gelişim alanları üzerindeki etkisi, işitme kaybının derecesine ve kişisel becerileri göre değişebilmektedir. İşitme kayıplı çocuğun dil gelişiminin ne kadar gelişeceği, verilen eğitimin özellikleri ile bazı faktörlere bağlıdır. Çocuğun işitme cihazını taktığı yaş, işitme cihazı ile ne kadar duyabildiği, sesleri tam olarak algılayıp algılayamadığı bu faktörlerden bazılarıdır. İşitme kayıplı çocuğun yeni bir kelimeyi kullanmayı öğrenmesi zaman alabilir. Bu sebeple kimi zaman kelime hazineleri yaşlarına göre daha yavaş gelişebilir. Ayrıca, söz konusu kitlede konuşma anlaşılabilirliği de düşük olabilir. İşitme kayıplı çocuğun ifade edici dil gelişiminin yanında anlamada da güçlükleri olabilir. Çocuk, duyduğu konuşmaları yorumlamada, birleştirmede ve analiz edip sonuca varmakta zorlanabilir. Yapılan bazı araştırmalara göre (Atika vd., 2018) işitme kayıplı çocuklar, somut kelimeleri soyut anlam taşıyanlara göre daha kolay öğrenmektedirler. Yazı yazarken kelime atlama veya kelimeleri yanlış yazma hatalarını sıklıkla yapabilirler (Malik vd., 2019). İşitme kayıplı çocuğun dil gelişiminin hangi dil ile başladığı da önemlidir. Eğer dil gelişimi işaret dili ile başlamışsa çocuğun Türkçeyi

yabancı dil gibi öğrenmeye başlaması daha faydalı olabilir. Ama ebeveynleri konuşan kişilerse ve dil gelişimi Türkçe ile başlamışsa öğretmen kılavuzunda belirtilen kıstaslar geçerli olacaktır.

Belirtilen bilgilerin ışığında Türkiye’de Sağır ve işitme engelli bireylerin eğitimi konusunda özel düzenlemeler ve araştırmalar gerektiği ortadadır. Günümüzde, ülkemizde belli gelişmelerin yaşandığı ancak umudun bu gelişmelerin zaman içinde daha da artması yönündedir. Eğitim alanındaki ihtiyaçlara kısaca değindikten sonra, Sağır ve işitme engelli bireylerin iletişim kurmak amacıyla kullandıkları işaret dillerinin eğitimde yeri yadsınamayacağı ve geniş toplumla iletişimdeki önemi göz ardı edilemeyeceği için kısaca bu dilden de söz etmek gerekir.

4. 2. İşaret Dili- Eğitim, Kültürleşme ve İletişim Aracı

İşaret dilleri, S/sağır ve işitme engellilerin kendi aralarında ve duyan konuşan insanlarla iletişim sağlamak amacıyla ellerini, üst gövdelerini ve yüzlerini kullandıkları görsel ve uzamsal dillerdir. Sağır alt-kültürlerin vazgeçilmez bir parçası olan işaret dillerinin kendine özgü dilbilgisi, fonetiği, söz dizimi ve ifade biçimleri bulunmaktadır (Oral, 2016, s. 51).

Geniş toplumlarda kimi zaman, tüm dünya üzerinde işaret dillerinin evrensel olduğuna dair bir görüş mevcuttur. Ancak, Ethnologue veri tabanından (2020) elde edilen verilere göre şimdiye kadar kaydedilmiş, bilinen 144 işaret dili bulunmaktadır. Bunlar birbirinden farklı, karşılıklı

anlaşılabilirliğin sağlanamadığı dillerdir. Yani, konuşma dilleri arasındaki farklılıklar işaret dilleri için de geçerlidir. İşaret dilleri, hemen hemen her ülkede ayrı bir dil olarak görülse de, yasalara resmen kabul edilen bir dil olarak yansımaları, ülkenin resmî dillerinden biri olması, resmî eğitim dili olarak geçmesi gibi farklı “dil statülerine” rastlanmaktadır. Örneğin, Belçika, Fransa, İtalya, Danimarka, Finlandiya, İspanya, Almanya, Hollanda, İsveç İşaret Dilleri resmî olarak tanınan diller arasında yer almaktadır. Bu konuda Avrupa Konseyinin “Avrupa’da İşaret Dillerinin Statüsü” başlıklı kapsamlı raporu daha detaylı bilgiler sunmaktadır (bkz. Timmermans, 2005).

Her ülkenin farklı işaret dili olduğu gibi aynı ülkede bölgeden bölgeye göre farklılaşan işaret dili lehçeleri de söz konusudur. İşaret dillerinde de konuşma dillerindeki gibi ağız farklılıkları bulunmakta ve işaret dili kullanıcıları arasında kullanımsal çeşitlilikler de yer almaktadır. Örneğin, Türk İşaret Dilinde Ankara’da S/sağır ve işitme engellilerin kullandığı bazı sözcüklerin işaretleri İzmir ve İstanbul’da kullanılan işaretlerden farklı olabilmektedir; ancak bu farklılık kendi aralarındaki iletişimi engellememektedir. Her ne kadar işaretler farklı olsa da çoğu bağlamda farklı ülkelerin S/sağır ve işitme engelli bireyleri de kısa sürede birbirlerinin işaret dillerine uyum sağlayarak iletişim kurabilmektedir (Oral, 2016, s. 60).

İşaret dillerinin Sağır topluluklarının ana iletişim dilleri olarak tanınması, sözü edilen kitlelere yönelik çalışmalarda çok önemli bir ilk adımdır ve doğrudan sosyal, politik ve eğitim alanlarında S/sağır ve işitme engelli

topluluklardaki insanlara değer yüklenmesi sonucunu doğurmuştur. Batı ülkelerindeki sosyal hak mücadeleleri işitme engelli insanların dilbilimsel haklarını ve eski eğitim politikalarında değişikliği gündeme getirmiştir. Kimi ülkelerde, işitme engelli ve Sağır topluluğa işaret ve konuşma dilini içeren iki dilli eğitim, işaret dilinde eğitim gereçleri, işaret dili çevirmenliği eğitimi ve işaret dili kursları eğitim sistemlerinde yerini almıştır. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde işitme engellilerin işaret dillerini tanıma ve koruma hakları tanınmıştır (Oral, 2016, s. 68).

Türk İşaret Dili, Türkiye'de bulunan ve yerel alt kültürlerin bir parçası olan Sağır topluluğun dilidir (Oral, 2016, s. 71). Türk İşaret Dili (TİD) üzerine yapılan çalışmalar, S/ sağır ve işitme engellilerin kendi dillerine (kültürlerine) sahip çıkmak için aralarında örgütlenerek verdikleri mücadele, TİD'in tarih içinde gelişimi ve günümüzdeki konumu bağlamında önemlidir. Türkiye'de Sağır ve işitme engellilere yönelik eğitimin ilk olarak İstanbul'da II. Abdülhamit döneminde 1889-1891 yıllarında kurulan "Yıldız Sağırlar Okulu" ile başladığı (Ergin, 1939), aynı dönemde ülkemizin farklı yerlerinde dört tane daha sağırlar okulu kurulduğu ve bu okullarda işaret dili eğitimi verildiği bilinmektedir. Ancak, 1925 yılından bu yana eğitimde işaret dilinin kullanımı sınırlandırılmıştır (Dikyuva vd., 2015, s. 83). Bu sınırlandırmaya rağmen S/ sağır ve işitme engelliler kendi aralarında işaret dili ile iletişim kurmaya ve ana dillerinde eğitim almak için mücadele etmeye devam etmiştir. Bu alanda önemli katkılarda bulunanlardan birisi de Süleyman Gök olmuştur. Gök, S/sağır ve işitme engellilerin eğitimleri ile ilgili

çalışmalar yürütmüş ve 1941 yılında Türkiye Sağırılar Tesanüt Derneğini kurarak, Sağır topluluğun dayanışması, dernekleşmesi ve eğitim yoluyla güçlü bir topluluk oluşturabilmesi için ilk temeli atmıştır (Gök, 1958). Daha sonra, 1944 yılında yine Gök tarafından İstanbul'da kurulan Sağır Dilsiz ve Körler Mektebinde işaret dili eğitimi verilmiştir. Ancak, ilerleyen yıllarda maddi sıkıntılardan dolayı okulun Maarif Vekaletine devredilmesi ile işaret dili yerine sözel eğitime geçilmiştir (Akalın vd., 2014, s. 47). 1950-1980 yılları arasında İstanbul, İzmir, Ankara, Diyarbakır ve Eskişehir gibi illerimizde işitme engelliler için okullar açılmasına rağmen bu tarih aralığında, bu okullarda da işaret dili yerine sözel eğitim uygulanmıştır (s. 47).

Türkiye'de işaret dili ile ilgili çalışmaların geç başlaması, bu alanda sözlüklerin, ders materyalinin, dilbilgisi kitaplarının çok yakın bir tarihe kadar basılmamasının altında yatan temel nedenlerden bir tanesi de işaret dilinin eğitim sisteminde kullanılmamasıdır. Aynı tarihlerde, dünyada işaret dili ile ilgili dilbilimsel çalışmalar yapılırken, Türkiye'de işaret dili eğitim sisteminde yer almamaktaydı. 1960 yılında işitme engelliler dernekleri kendi aralarında örgütlenerek ana iletişim dilleri olan işaret diline ve Türkiye'de yaşayan Sağır topluluğun ekonomik, sosyal, politik ve kültürel haklarına sahip çıkmak ve ayrımcılığı önlemek amacıyla İşitme Engelliler Milli Federasyonunu¹ kurmuşlardır.

¹ İşitme Engelliler Milli Federasyonu için bkz. <http://tsmf.org.tr/yonetim-kurulu/>

TİD'in uzun yıllar ihmal edilmesinin ardından 1980'li yıllarda bu alanda önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı 1983 yılında TİD ile ilgili bir kılavuz kitabın gerekliliğine dikkat çekerek ilk çalışmaları başlatmıştır (Akalın vd., 2014, s. 45). Bir diğer önemli gelişme de 1984 yılında medyada işaret dili farkındalığı yaratmak, S/sağırın ve işitme engellilerin haberlere erişimini sağlamak amacıyla TRT tarafından başlatılan "İşitme Özürlülere Haberler" programıdır (Çankaya, 2003, s. 377). Her ne kadar bu uygulama haftada bir gün, 15 dakika ile sınırlı ve haberler işaret dili yerine alt yazılar eşliğinde ve dudak okumaya olanak sağlayacak biçimde yavaşlatarak seslendirilmiş olsa da önemli bir gelişmedir (Güven, 2020, s. 164).

İşaret dillerinin varlığının kabul edilmesinde, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi ile Avrupa Parlamentosu tarafından 1988 yılında benimsenen İşaret Dili ile İlgili Ülke Kararı önemli bir yer tutmaktadır (Dikyuva vd., 2015, s. 84). İşaret dilinin tanınması ve işaret dillerinin geliştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına, araştırmaların yapılmasına gösterilen yoğun ilgi beraberinde, bu gelişmelere koşut olarak işaret dili çevirisi konusunu da gündeme getirmiştir. Sağır ve kimi işitme engellinin ana iletişim dili olan işaret dilinden ve bu dile doğru yapılan çevirilerle sözü edilen kitlenin geniş topluma, toplumsal hizmetlere, bilgiye ve medyaya erişim sağlanabileceği düşüncesinin yaygınlaşması beraberinde birçok açılımı da getirmiştir (ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm 3.2. Sağır ve İşitme Engelliler İçin Erişim: İşaret Dili Çevirisi).

4. 3. İşaret Dili Çevirisi: Geniş Topluma, Hizmetlere, Bilgiye ve Medyaya Erişim Aracı

İşaret dili çevirisi sayesinde bu dili ana iletişim dili olarak kullanan ve başka bir şekilde geniş toplum için üretilen ürünlere (örneğin, filmlere), tasarlanan hizmetlere (örneğin, hastanelere) ve bilgiye erişimi olmayan kitlelerin erişimini sağlamak 21 yüzyılda kabul edilmiş bir gerçektir. İşaret dili çevirisi birçok farklı alanda kullanılabilir.

Medyadan bir örnek vermek gerekirse, Türkiye'deki S/sağır ve işitme engellilere işaret diline çeviri yoluyla haberlerin aktarılması 1993'de TRT-1'de başlamış ve 2010'dan sonra özel kanallarda da devam etmiştir. Türk televizyonlarında S/sağır ve işitme engellilerin medyada haber dışında eğlence, sohbet ve çeşitli konularda bilgiye erişimleri ise 2012 yılında özel bir kanalda bir Türk İşaret Dili çevirmeninin yer almasıyla başlamıştır. Ancak, o tarihlerde medya ve internet sitelerinde TİD kullanımını teşvik eden herhangi bir yasa ya da yönetmelik yayımlanmamıştır (Arık, 2016).

İşaret dilleriyle ilgili yapılan çalışmalar ve girişimler bir süre sonra işaret dili çevirisi kavramının da yaygın olarak kullanılmasını beraberinde getirmiştir. S/sağır ve işitme engelli bireylerin sağlık, eğitim gibi toplumsal hizmetlere erişiminin bir hak olduğunu konusundaki yerleşik bilincin yükselmesi ve ana iletişim dili işaret dili olan bu bireylerin yaşadıkları zorlukların ön plana çıkmasıyla birlikte, dezavantajlı olarak tanımlanacak bu grupların geniş topluma entegrasyonu ile ilgili bir bilinçlenme ve farkındalık yaşanmaya başlanmıştır. 20. yüzyılda artan

insan hakları hareketleri de (ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm 3.2. Sağır ve İşitme Engelliler İçin Erişim: İşaret Dili Çevirisi) işaret dili çevirmenliğinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Dünyadaki gelişmelere koşut olarak Türkiye’de de özellikle işaret dili çevirisinin kalitesinin yükseltilmesi, işaret dili çevirisi eğitiminin yaygınlaştırılması, işaret dili çevirisinin profesyonel anlamda geliştirilmesi için girişimler 2000’li yıllarda artmıştır.

İşaret dili Sağır bireylerin topluluk olarak var olmalarında, işaret dili çevirisi de sözü edilen kitlelerin geniş toplumla bütünleşmesine ve her şeye erişimde merkezi roller oynar, ancak bunlara ek olarak Sağır ve işitme engelli bireylerin toplumsal gerçekleri arasında en önemli olgulardan biri de kitleleri temsil eden STK’lardır. Kendini geniş topluma ait hisseden sıradan veya ortalama bir bireyden farklı olarak bir Sağır alt kültür üyesinin hayatında sivil toplum kuruluşlarının ayrı bir yeri olacaktır; yaşam gerçeklerinin merkezi bir parçası olacaktır.

5. STK'lara Dair: Yaşam Gerçekleri

S/sağır ve işitme engelli toplulukların geniş topluma erişimi, haklarını savunabilmeleri ve seslerini duyurabilmeleri için STK’ların önemi yadsınamaz. Bu bölümde, S/sağır ve işitme engelli topluluklar için merkezi önem taşıyan uluslararası ve ulusal bazı STK’lar ile bu STK’lar tarafından yürütülen projeler ele alınacaktır. Yukarıda bahsedilen S/sağır ve işitme engelli topluluğun haklarının gerçek anlamda teslim edilmesi, bu toplulukların geniş topluma entegrasyonu, kimliklerini korumaları ve sosyal mücadelelerini sürdürebilmeleri uzun bir süreç

gerektirmiştir ve bu süreç zorluklara rağmen hl devam etmektedir. Bu süreçteki en temel aktörler ise birinci sırada uluslararası kurumlar ve devletler ve hemen ardından söz konusu toplulukları temsil eden ve sözü edilen resmî kurumlarla yakın işbirliği içinde alışan STK'lardır.

1970'li yıllarda Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin öncülüğünde engelli haklarıyla ilgili birçok uluslararası çalışma yürütülmüş, birçok sözleşme ve bildirme imzalanmıştır. Bunlar arasında en önemlileri Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, zrl Hakları Bildirgesi, Birleşmiş Milletler Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'dir (Balkır, 1997, s. 30). 1993 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen "Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Hakkında Standart Kurallar"², devletlerin, engellilerin millî, bölgesel ve yerel düzeylerde kendilerini temsil edebilmeleri için engelli haklarını, onlarla ilgili karar alırken engelli organizasyonlarının tavsiye niteliğindeki rollerini tanınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, taraf devletlere bazı yükümlülükler getirir. Sözleşmenin odağı, engellilerin hakları, toplumla bütünleşmesi ve korunmalarıdır. Bu konularla ilgili en önemli düzenlemelerden bir tanesidir. Bu sözleşmede bazı yükümlülükler vardır: Birincisi, devletlere engelli örgütlerinin kurulmasını sağlamak yükümlülüğü

² Engelliler için Fırsat Eşitliği Hakkında Standart Kurallar için bkz. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/standard-rules-on-the-equalization-of-opportunities-for-persons-with-disabilities.html>

getirilmesidir; ikinci olarak engellilere bu örgütlerde yer vermek yükümlülüğüdür. Ayrıca Sözleşme, engellilere ilişkin politikalarla ilgili karar alırken onların kurmuş oldukları örgütlere danışmak ve onları karar alma süreçlerine dâhil etmek yükümlülüğünü de getirmektedir. Aslında bu yükümlülüğün altında yatan mantık basittir: Engelliler kendi haklarını savunma, sosyal kabul görme gibi konularda çeşitli STK'lar altında örgütlenirler ve bu yapılanma içinde faaliyet gösteren engellilerin yaşadıkları sorunları en iyi ifade edebilecek ve alınacak kararların uygulanabilirliğine en doğru kararı verebilecek kişiler yine engellilerin kendileridir (Yurttagüler, 2006, ss. 19-25).

STK'lar Avrupa'da hükümet dışında (İngilizce: non-governmental organizations), Amerika'da özel sektör dışında (İngilizce: non-profit sector) bir alanda varlık gösteren kuruluşlar olarak tanımlanırken, Türkiye'de siyasal alanın dışında, sivil topluma hizmet veren bir alanda varlık gösteren kuruluşlar olarak kabul edilir. Kamusal alanda ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelen, gönüllü gruplardan oluşan, özerk, belli bir konuda uzmanlaşmış kurumlar olarak tanımlanabilirler. Genellikle, hizmet vermek amacıyla bir araya geldikleri toplulukların dileklerini, taleplerini yönetimlere iletmek, kamuyu bilinçlendirmek, yönetimi etkilemek gibi misyonlar üstlenirler ve temsil ettikleri topluluğun yaşadığı güçlüklerle ve sorunlara çözüm üretmek gibi amaçlar yüklenirler (Özdemir, 2007, s. 398).

STK'lar çok önemli bazı roller oynarlar. Örneğin, topluluk ve toplumun talep ve beklentilerinin yerine getirilmesinde,

demokratik sürecin etkili işleminde, toplumda güven düzeyini artırmada, farklı insanların bir araya gelerek ortak bir amaca hizmet etmesinde rolleri büyüktür³ (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2013). T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığının verilerine göre Türkiye’de faal derneklerin sayısı 2018 yılı Ocak ayı itibariyle 112.000’e yaklaşmıştır. Tüm bu dernekler içerisinde engellilere yönelik faaliyet gösteren dernek sayısı ise 1.378’dir (Dernekler Dairesi Başkanlığı, 2018). Engellilerin ekonomik ve sosyal haklarını ve çıkarlarını savunmak için kurulan engelli derneklerinden bazıları kişilerin engel durumlarına göre ayrı ayrı kurulabildiği gibi bazıları tüm engelli gruplarına hitap edecek şekilde (genel) nitelik taşır. Yerel düzeyde kurulan bu sivil toplum kuruluşları daha sonra federasyonları oluşturmakta ve en tepede konfederasyon çatısı altında birleşmektedirler.

Ülkemizde engellilere yönelik beş federasyon bulunmaktadır. Bunlar Türkiye Ortopedik Özürlüler Federasyonu, Türkiye İşitme Engelliler Milli Federasyonu, Zihinsel Özürlüler Federasyonu, Görme Engelliler Federasyonu, Spastik Çocuklar ve Erişkinler Dernekleri -Cerebral Palsy- Federasyonudur. Bu federasyonlar aralarında birleşerek Türkiye Sakatlar Konfederasyonunu oluşturmaktadır. Ancak, derneklerin genellikle birlikte hareket edemediği, dağınıklık ve çatışma olguları ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Özürlülerle İlgili Sosyal Politika Yönetim ve Örgütlenme, 1999, ss. 122-123). Bu bilgilerden

³ Ayrıntılar için bkz. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>

hareketle, Türkiye’de, her ne kadar dernekler zaman zaman kendi aralarında diğer STK ile işbirliğine gitseler de, ortak çalışmalarının olması gereken düzeye erişememiş olduğu ortaya sürülebilir.

Sosyal gelişim alanında yapılan çalışmalar, bölümün başında sözü edilen medikal yaklaşım bağlamında farklı girişimlere, sosyal model bağlamında da farklı bir dizi girişime işaret eder. Sosyal gelişim modelinde esas olan ilke, bir toplumda engellerinden dolayı sosyal, politik, ekonomik engellerle karşılaşan kişilerin gündelik hayata ve topluma tam entegrasyonunun sağlanmasıdır. Gelişim modelleri içinde sosyal yaklaşımların benimsendiği durumlarda, bazı ülkelerde hükümetler ve devletler engelli bireylerin üye olabilecekleri, onların haklarını temsil eden STK gibi kuruluşlara destek verir. Verilen bu destek, özellikle Sağır ve işitme engellileri bir araya getiren STK’lar tarafından işaret dili eğitimi, işaret dili çevirmeni eğitimi, engelli hakları savunma platformları, eğitim kurumları ve toplumsal tabanlı rehabilitasyon programlarında kullanılabilir. Nihai amaç sosyal gelişimdir (Gertz & Boudreault, 2016, s. iv).

Uluslararası platformda, yukarıda sözü edilen gelişime odaklanmış kurumların en başında engelliler bağlamında Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü ve son olarak söz konusu engelli kitle ile bağlantılı olarak Dünya Sağırılar Federasyonu (WFD) gelmektedir. Bu kurumlara ve Sağır ve işitme engellilerle ilgili çalışmalarına kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Birleşmiş Milletler 1983-1992 yılları arasında yaptığı çalışmalarla ve 2008’de yayımladığı Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD) ile, engelliye bütünsel bir bakış açısını benimsemiştir. Sözleşme, engelli bireyler hakkında olumlu bir kanaat oluşturmak amacıyla etkili bilinçlendirme politikaları yürütme sorumluluğundan, engellilerin hayatlarını bağımsız bir şekilde idame ettirebilmeleri ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılım sağlayabilmeleri için uygun tedbirleri alma sorumluluğuna, yasalar önünde eşit tanınma hakkından, bağımsız yaşayabilme ve topluma katkıda bulunma haklarına kadar pek çok konuyu içermektedir.

Dünya Sağırklar Federasyonu 1951 yılında kurulmuş ve Sağır ve işitme engelli bireylerin sorunları ve gereksinimleri konusunda lobicilik faaliyetleri yürütmüştür. Engelli Hakları Sözleşmesi’nde politikalar konusunda görüş bildirmiş, özellikle uluslararası bağlamda sağırkların yaşam gerçekleri ve deneyimleri konusunda anket ve benzeri çalışmalara imza atmıştır. Dünya Sağırklar Federasyonu, ulusal düzeyde sağırkları temsil eden kuruluşları, ulusal ve bölgesel devlet veya hükümet yetkilileriyle de çalışarak gelişmelere imza atmaları için teşvik etmektedir. Bu bağlamda, 80’li yıllardan sonra neo-liberal politik-ekonomik politikaların dünya çapında hükümetler tarafından benimsenmesiyle birlikte özellikle engellilik ve kalkınma konusunda sivil toplum kuruluşlarının daha merkezi bir rol oynamaya başladığı görülmektedir. Dünyanın değişik yerlerinde Sağır ve işitme engellilerle ilgili gelişmelere imza atan STK’lar, özellikle Sağır okulları kurmak, Sağırkların deneyimlerini uluslararası platforma

taşımak, işaret dili sözlükleri oluşturulmasına fon ve destek sağlamak, işaret dili çalışmaları yapmak, Sağır eğitimci ve sağır için eğitimci yetiştirmek, çeviri hizmeti sunacak işaret dili çevirmenlerini yetiştirmek, mesleki gelişim ve eğitim alanında sağır için destekleyecek girişimler sunmak gibi pek çok görevi üstlenmektedir. Genelde STK'ların mücadele alanlarına en fazla giren konular ise işaret dillerini geliştirmek, ulusal seviyede devamlılığı olan kalkınma ve istihdam girişimleri olmaktadır. Bir başka konu ise işaret dili kaynakları, sözlükleri ve söz konusu işaret dillerinin standardizasyonudur.

Dünya çapındaki genel uygulamalara kısaca değindikten ve STK'ların söz konusu toplumlar için önemini altını çizdikten sonra Türkiye'de listelenen görevleri ve misyonları üstlenen STK'lara bakmak gerekir.

6. Türkiye'de Sağır ve İşitme Engellileri Temsil Eden Sivil Toplum Kuruluşları

Bu bölüm altında yukarıda bahsedilen STK'ların Türkiye'deki muadilleri sayılabilecek kuruluşlardan örnekler verilmektedir. Bu konuda ilk olarak şöyle bir bilgi paylaşmak gerekir: Birincisi bu bölüm altında sunulan STK'lar ne Türkiye'de konuya özgülenmiş kuruluşların eksiksiz dökümüdür ne de özellikle başarıları veya benzeri bir özelliklerinden dolayı seçilmişlerdir. İkincisi, listeye dâhil edilen kuruluşların en belirgin özellikleri sürdürülebilirliği olan projelere imza atmış olmaları ve geniş kitleleri temsil etmeleridir. Üçüncüsü, sözü edilen kuruluşlar gerek faaliyetlerini gerekse görüşlerini

herkese erişebilir şekilde toplu iletişim araçları üzerinden paylaşmaktadırlar. Bu listeye dâhil edilmeyen çok verimli girişimleri olan birçok kuruluş olduğu ortadadır. Ancak bu bölümün amacı, bütün STK'ları listelemek değil, yukarıda sözü edilen üç maddeden hareketle Türkiye'de Sağır ve işitme engellileri temsil eden STK'ların kapsamları, yaptıkları ve kendilerine görev edindikleri konuları gündeme getirmektir.

Türkiye'de engellik konusunda Sağır'ların içinde aktif olarak yer aldıkları konfederasyonlardan Türkiye Sağır Konfederasyonu ve Türkiye Sakatlar Konfederasyonu hakkında hâlihazırdaki başkanlarıyla görüşme neticesinde Sağır'lar ve işitme engelliler için yapılan ve yapılacak çalışmalar konusunda ve Konfederasyonun işleyişi, misyon ve vizyonları hakkında bilgiye ulaşılmıştır. Bu konuda Türkiye Sağır Konfederasyonu Başkanı Orkun UTKUSARCI ve Türkiye Sakatlar Konfederasyonundan Yusuf ÇELEBİ ayrıntılı bilgiye ulaşmada yardımcı olmuşlardır. Öncelikle en üst STK'ların bilgilerinden başlanmasının amacı birçok dernek ve federasyonun bu konuda en üst STK üyesi olmasıdır. Ayrıca üye olmayan STK'lar içinden de işitme engelliler ve Sağır'lar adına çalışma yapan sivil toplum kuruluşları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. STK listesine İçişleri Bakanlığı DERBİS sisteminden ulaşılmıştır.

6. 1. Türkiye Sağır Konfederasyonu (TSK)

07 Eylül 2015 tarihinde Türkiye Sağır Spor Kulüpleri Federasyonu, İşitme Engelliler Federasyonu ve Ankara Sağır Konfederasyonu olmak üzere, üç federasyonun

katılımıyla kurulan Sağırklar Konfederasyonu takip eden aylarda tüm sağır kurumlarını katılıma davet edip üye federasyon sayısını sekize çıkarmış, ancak üyelik yükümlülüklerini yerine getiremeyen, faaliyeti olmayan federasyonları konfederasyondan çıkararak üye sayısını azaltmıştır. Yeni kurulan federasyonların da katılımıyla, günümüzde yedi federasyon ve bu federasyonlara üye 140 derneği bünyesinde barındırmaktadır. Konfederasyona üye federasyonlar: Türkiye Sağır Spor Kulüpleri Federasyonu, Ankara Sağırklar Federasyonu, İşitme Engelliler Federasyonu, Dünya Sağırklar İslam Federasyonu, Anadolu İşaret Dili ve Erişilebilirlik Federasyonu, Sağır Çocuk Gençlik ve Erişilebilirlik Federasyonu, Sağır Kadınlar Federasyonudur. Konfederasyon, aynı amaçla kurulmuş federasyonlar yerine, belirli konularda faaliyet gösteren, uzmanlık gerektiren konularda toplumdaki Sağır ve işitme engelli bireyleri bünyesinde toplayan sivil toplum kuruluşlarını yaygınlaştırmayı ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye Sağırklar Konfederasyonu, henüz bir federasyon oluşturamayan İşaret Dili Tercümanları Derneği ile Türk İşaret Dilinin (TİD) doğru ve yaygın olarak kullanılması amacıyla çalışmalar yürütmektedir. Aynı zamanda işaret dili çevirmenliği ve çevirmenlik etiği ile ilgili ortak çalışmalar da yapmaktadır. Türk İşaret Dili Bilim Onay Kurulunun (TİDBO) asil üyesi olan TSK, 2016 yılından bu yana Türk İşaret Dili sisteminin oluşturulmasına ve uygulanmasına yönelik yönetmelik ve mevzuat oluşturma çalışmalarına katılmaktadır. Aynı zamanda E-KPSS ve ÖSYM tarafından yapılan işitme engelli ve sağırlara yönelik sınav sorularının hazırlanmasında da görev almaktadır. TSK, 10

Ocak 2019 tarihinde dünyadaki işitme engelli kişilerin en eski uluslararası organizasyonlarından birisi olan Dünya Sağırlar Federasyonu üyeliğine kabul edilmiştir.

Türkiye Sağırlar Konfederasyonu, S/sağır ve işitme engelli topluluğun katılabileceği ve faydalanabileceği birçok etkinlik düzenlemiş; yine başka kurum ve kuruluşlar tarafından düzenlenen, bu topluluğun faydalanabileceği ve katılabileceği faaliyetlerle ilgili olarak topluluğu bilgilendirmiştir. Son beş yıl içerisinde TSK tarafından düzenlenen ve çok ses getiren etkinliklerin başında 2016 yılında Devlet Tiyatroları ile yapılan işbirliği ile sahnelenen *Sessizliğin İçinden* adlı tiyatro oyunu gelmektedir. Oyun, bir yıl süre ile sahnelenmiş ve 13 ödül kazanmıştır. 2017 yılı Aralık ayında düzenlenen Dünya Engelliler Günü kapsamında bir toplantı ve sempozyum düzenleyen TSK, 23 Eylül 2018 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından ilan edilen Dünya İşaret Dilleri Günü kutlamalarına ve organizasyonlarına katılmıştır.

Türkiye Sağırlar Federasyonu, düzenlediği konferanslar, sempozyumlar, vs. dışında S/sağır ve işitme engelli topluluğun yaşam kalitesini artırmak amacıyla çalışmalar da yapmaktadır. Örneğin, Sağırların iletişimde zorunlu olarak kullandıkları görüntülü telefon görüşmeleri, telefon faturalarında ciddi artışlara sebep olduğu için, Bilgi Teknolojileri Kurumuna (BTK) başvuruda bulunulmuş ve engelliler için %25 indirim yapılması onaylanmıştır. Türk Sağırlar Federasyonunun dijital medya ve televizyon kanallarında sağırlar için alt yazı ve işaret dili çevirisi talebi, yürütülen ortak çalıştaylar sonucu 2019 yılı

Ocak ayında RTÜK tarafından kabul edilmiş ve karar Resmî Gazete 'de yayımlanarak uygulamaya konmuştur. Türkiye'de Sağır topluluğun yüksek öğretime girme oranının çok düşük olduğunu gösteren çalışmalar ışığında, Konfederasyonun Sağırın sahip oldukları niteliklere ve aldıkları eğitime uygun bir sınav yöntemi geliştirilmesi konusunda YÖK Başkanlığına ilettiği talep kabul edilmiş ve YÖK bünyesinde engelliler birimi kurulmasına ve Sağırlara uygun sınav yöntemleri geliştirilmesine karar verilmiştir.

Engelsiz 112 Projesi ile ülkemizde yaşayan işitme ve dil-konuşma engelli kişilerin acil yardım hizmetlerine hızlı, etkin ve kolaylıkla ulaşabilmelerinin sağlanması hedeflenmiş; bu kapsamda işitme ve dil-konuşma engelli kişilerin acil yardım hizmetlerine ulaşmakta karşılaştıkları zorluklar tespit edilmiş, bu kişilere ilişkin veri tabanı oluşturularak, 112 Acil Çağrı Merkezi Çağrı Alma ve Yönlendirme Yazılımına entegre edilip engelli kişilerden gelen aramalarda sistemin çağrı alıcısıyı uyarması amaçlanmıştır (ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm 3.2. Sağır ve İşitme Engelliler için Erişim: İşaret Dili Çevirisi).

Benzer bir çalışma da üye federasyonlarla birlikte yürütülen, banka, iletişim, sağlık ve benzeri ortamlarda mobil telefonlar üzerinden iletişime olanak sağlayan sistemlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasıdır. Covid-19 pandemisi nedeniyle yaşanan kapanma sürecinde Konfederasyonun yürüttüğü çalışmalarda aksamalar yaşansa bile çeşitli resmî kurumlar ile çevrim içi toplantılar sürdürülmüş, Sağır toplumun pandemi ile ilgili bilgilendirilmesi amacıyla dijital medya üzerinden bilgilendirme yapılmıştır. İletişim zorluklarına rağmen

üyelerin büyük bir bölümüne maske, dezenfektan, eldiven vb. koruyucu malzemeler dağıtılmıştır.

Bu çalışmaların yanı sıra, Sağır topluluğun noterlerde yaşadığı sıkıntıların giderilmesi, T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğünde sağırın gözaltında sorgulama tekniklerinin geliştirilmesi, özellikle adli konularda görevlendirilecek işaret dili tercümanlarının Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından yayımlanan (ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm 3.2. Sağır ve İşitme Engelliler için Erişim: İşaret Dili Çevirisi) kriterlerine uygun olarak alınması gibi konularda ilgili kurum ve kuruluşlarla bağlantı kuran TSK, alınan kararlar ve düzenlemelerle ilgili olarak üyelerini bilgilendirmiştir.

Yukarıda bahsedilen tamamlanmış proje ve faaliyetlerin yanı sıra TSK başka birçok alanda da faaliyetlerini sürdürmektedir. Sürmekte olan bu faaliyetler arasında sürücü ehliyeti almak isteyen Sağırın karşılaştığı sorunlarla ilgili T.C. İçişleri Bakanlığı ve T.C. Sağlık Bakanlığı ile yapılan görüşmeler, bazı ulaşım araçlarında Sağırın için yapılan ilave tesisat montajı için ÖTV indirimi başvuruları, pandemi nedeniyle eğitimden uzak kalan Sağır öğrenciler için ilgili makamlara sunulmak üzere rapor hazırlanması, 200 saat işaret dili kurs sonunda işaret dili tercümanlık belgesi verilmesine yapılan itirazlar ve çeviri hatalarından mağdur duruma düşen Sağırın sorunlarının ilgili makamlara iletilmesi, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının başlattığı “Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı” hazırlık çalıştaylarına katılım gibi birçok faaliyet yer almaktadır.

Türkiye Sağırklar Konfederasyonunun planladığı ve zaman içerisinde gerçekleştirilmesi için çalışmalarına başladığı büyük projeler de bulunmaktadır. Bu projelerden ilki ülkemizde mevcut olmayan, birçok ülkede bulunan 1-6 yaş aralığındaki sağır çocuğa sahip işiten ebeveynler ve/veya işiten çocuğa sahip sağır ebeveynleri birbirleriyle ve akranlarıyla iletişim kurma, Sağır kültürünü tanıtmaya amacıyla konusunda bilgili sağırklar, uzmanlar ve odyologlarla, tercihan şehir merkezinden uzakta 6 veya 8 ailenin dönüşümlü olarak 1-2 hafta birlikte yaşayacakları, Sağır personel tarafından işletilen, tüm işe, ibate gereksinimlerin karşılandığı bir konaklama tesisi kurmaktır. İkinci proje ise 2023 yılında Ankara'da yapılacak iki yılda bir düzenlenen Uluslararası Müslüman Sağırklar İslam Konferansı etkinliklerine faal olarak katılmayı hedeflemektedirler.

Yukarıda Türkiye Sağırklar Konfederasyonunun tamamlanmış ve devam etmekte olan faaliyetleri ile ilerde gerçekleştirmeyi düşündükleri projelere değinilmiştir. Bu projeler ve faaliyetlerle ilgili daha detaylı bilgi almak için konfederasyonun sayfasını ziyaret edebilirsiniz.⁴

6. 2. Türkiye Sakatlar Konfederasyonu (TSK)

Türkiye Sakatlar Konfederasyonu; Türkiye Sağırklar Milli Federasyonu, Türkiye Ortopedik Engelliler Federasyonu, Zihinsel Özürlüler Federasyonu, Görme Engelliler Federasyonu, Spastik Engelliler Federasyonu ve başka birçok derneğin bir araya gelmesiyle 1986 yılında

⁴ Türkiye Sağırklar Konfederasyonu için bkz. <http://tsk.org.tr/dernek-tuzuk/>

engellilere hizmet için kurulmuş, kamu yararına çalışan üst düzey sivil toplum kuruluşudur. Konfederasyonun hedef kitleleri tek bir engelli grubuyla sınırlı değildir.

Ulusal ve uluslararası alanda ülkemizi temsil yetkisine sahip olan Türkiye Sakatlar Konfederasyonunun temel amacı engellilerin sosyal, ekonomik, kültürel, mimari, hukuki, mesleki ve sportif yönlerden sosyal yaşama, topluma ve çalışma hayatına kazandırılması için Anayasa, ilgili yasa ve yönetmeliklere uygun olarak ortak hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmektir. Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, yerel ve genel yönetimlere danışmanlık yapmanın yanı sıra, engellilerle birlikte yaşama kültürünün yerleşmesi ve yaygınlaşması; geniş toplumda farkındalık oluşturulması; sosyal ve kültürel alanlarda, teknoloji, erişilebilirlik, eğitim ve istihdam gibi alanlarda projeler yürütmektedir.

Aşağıda Türkiye Sakatlar Konfederasyonunun yaptığı çalışmaların temsil yetkisinin bulunduğu kurumların bazıları yer almaktadır:

- Engelli ve Eski Hükümlü Çalıştırmayan İşverenlerden Tahsil Edilen İdari Para Cezalarını Kullanmaya Yetkili Komisyon / Alt Komisyon üyeliği;
- Ulaştırma Bakanlığının Yaşlı ve Engelliler İçin Yolcu Taşımacılığının Geliştirilmesi Çalışma Kurulu üyeliği;
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı- Avrupa Birliği ve Mali Yardımlar Dairesi Başkanlığının İESP-SOP-IPA Sektörel İzleme Komitesi üyeliği;

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 9. Uluslararası İş Sağlığı ve Güvenliği Kongre üyeliği;
- TÜBİTAK ULAKBİM/MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Projesi Kapsamında Çalışma Kurulu üyeliği;
- Türk Akreditasyon Kurumunun Danışma Kurulu üyeliği;
- Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının Erişilebilir Ulaşım Hizmetleri Danışma Kurulu üyeliği;
- Türkiye İş Kurumu-Dış İlişkiler ve Projeler Dairesi Başkanlığının Türkiye’de İşgücü Piyasası Araştırması Değerlendirme Toplantısı Çalışma üyeliği;
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler ve Türk Vatandaşlar İçin İstihdam Desteği Proje iştirakçiliği;
- AFAD Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Özel Gereksinimli Bireyler İçin Afet Risklerinin Azaltılması Çalışma Kurulu üyeliği;
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının “Türkiye’de Yolcu Taşımacılığı Hizmetlerinin Erişilebilirliği İçin Teknik Yardım - Harekete Geçme Çalışma Kurulu üyeliği;
- Türkiye Ulusal Ajansı Danışma Kurulu üyeliği;
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Konut Araştırması Projesi Çalışma üyeliği;

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı Hazırlık Çalışmaları üyeliği.

Türkiye Sakatlar Konfederasyonun⁵ yürüttüğü çalışmalar ve diğer konularla ilgili daha detaylı bilgi almak için konfederasyonun sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

6. 3. Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu (TİESF)

Türkiye Özürlüler Federasyonu (TÖSF), engelli sporcuların gerçekleştirdikleri tüm sportif etkinlikleri bünyesinde toplamak, bu çalışmaları yurt düzeyinde yaygınlaştırıp sporu rehabilitasyonun bir parçası hâline getirmek ve uluslararası etkinliklerde engelli sporcuya çağdaş yarışma ortamının hazırlanması için gerekli çalışmaları planlamak ve uygulamak amacıyla 1990 yılında kurulmuştur. İlk kurulduğunda bünyesinde Bedensel Engelliler, Zihinsel Engelliler, İşitme Engelliler ve Görme Engelliler Spor Federasyonlarını barındırmıştır. 1997 yılında Türkiye Özürlüler Federasyonunun adı Türkiye Engelliler Spor Federasyonu olarak değiştirilmiştir. 2000 yılında ise Türkiye Engelliler Spor Federasyonu dağılarak dört ayrı federasyona dönüşmüştür. 2000 yılında kurulan Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu (TİESF) Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü çatısı altında çalışmalarını sürdürmektedir.

Federasyon, her yaştaki sporcuya, 24 farklı branşta hizmet etmektedir. Bu branşlar arasında futbol, basketbol, voleybol, hentbol, güreş, taekwondo, badminton, atletizm, bisiklet, tenis, plaj voleybolu, karate, judo, masa tenisi, kayak, yüzme,

⁵ Türkiye Sakatlar Konfederasyonu için bkz. <http://tsk.org.tr/>

bowling, futsal, oryantiring ve atıcılık yer almaktadır. Diğer engelli spor federasyonlarından farklı olarak İşitme Engelliler Spor Federasyonundaki spor branşlarında diğer sporcular ile aynı kurallar ve saha ölçüleri geçerlidir. İşitme engelli bireylerin hayata tutunmaları için onları spora yönlendirmeyi, uluslararası müsabakalara katılmayı, okullar, kulüpler ve basın ile işbirliği yaparak sporcularını ülke genelinde tanıtmayı, sporcular için bir rekabet ortamı yaratmayı ve ülkemizi uluslararası platformda en üst düzeyde temsil etmeyi amaçlayan Federasyon, Avrupa İşitme Engelliler Spor Organizasyonu (EDSO), Dünya Sağırlar Spor Birliği (CISS) ve İşitme Engelliler Olimpiyat Komitesinin (DEAFLYMPICS) bir üyesidir.

Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonunun⁶ yürüttüğü çalışmalar ve diğer konularla ilgili daha detaylı bilgi almak için Federasyonun sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

6. 4. Türkiye Sağırlar Milli Federasyonu (TSMF)

Türkiye Sağırlar Milli Federasyonu 05.12.1960 tarihinde, Türkiye’de yaşayan Sağırların politik, sosyal, ekonomik ve kültürel haklarını korumak için kurulmuş bir sivil toplum örgütüdür. 1963 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla uluslararası işbirliği yetkisi kazanan federasyon “milli” sıfatı almıştır. Aynı yıl Dünya Sağırlar Federasyonunun (WFD) üyesi olmuştur. TSMF, 1986 Yılında Ortopedik, Zihinsel ve Görme Engelliler Federasyonları ile bir araya gelerek ülkemizin engelliler alanında faaliyet göstermekte olan en büyük sivil toplum örgütü olan Türkiye Sakatlar

⁶ Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu için bkz. <https://tiesf.gov.tr/>

Konfederasyonunu kurmuştur. 1996 yılında Türkiye Sakatlar Konfederasyonu ile başlayan çabalar, günümüzde T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı “Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü”nün kurulması için ilk adımları oluşturmuştur.

İstanbul Büyükşehir Belediyesiyle işbirliği yapan TSMF, 2000’li yılların başlarında Türkiye’de ilk kez Türk İşaret Dili Ar-Ge Merkezinin kurulmasına önyak olmuştur. Yine aynı yıllarda ilk kez kültür-sanat festivalini başlatan Federasyon, Sağırın toplumsal yaşama en etkin katılımı için işaret dili kullanımını desteklemiştir. Bu çabalar, 2005 yılında 5378 sayılı Kanun’la Türk İşaret Dilinin resmen bir dil olarak kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Türkiye Sağırın Milli Federasyonu, Türk İşaret Dilinin ve Türk İşaret Dili çevirmenliğinin yaygınlaşması için birçok projede ve girişimde etkin rol oynamıştır. Bunlardan en önemlilerinden bir tanesi Avrupa Birliği tarafından desteklenen “Üreme Sağlığı Projesi” ile ilgili bilgilerin Türk İşaret Diline çevrilmesidir. Aynı zamanda, İşaret Dili tercümanlarının devlet memurluğu statüsüne kavuşmasında da Federasyonun çabaları olmuştur. 2011 yılında yine TSMF hamiliğinde ülkemizde işaret dili tercümanı olarak görev yapmakta olan bireylerin yeni bir sivil toplum örgütü çatısı altında mesleklerini geliştirebilmeleri için İşaret Dili Tercümanları Derneği kurulmuştur. Bu çalışmaların, günümüzde işaret dili kullanımının yaygınlaşması ve işaret dili çevirmenliğinin bir meslek olarak tanınması için ne kadar büyük bir önem taşıdığı yadsınamaz.

TMSF tarafından 2008 yılında başlatılan ve engelli insanların toplumsal yaşama katılırken yaşadıkları güçlükler hakkında toplumsal farkındalık yaratmak amacı taşıyan AB Projesi “Acıma değil, onur hakkımıza saygı istiyoruz” kapsamında kamu spotları, kısa filmler ve broşürler hazırlanmıştır. TMSF, ülkemizde yaşamakta olan işitme ve konuşma engelli bireylerin ev ve cep telefonlarından kısa mesaj (SMS) ile kamu ve özel sektördeki kurum ve kuruluşların sabit telefon hatlarına ücretsiz ulaşmalarına, istek, şikâyet ve önerilerini ilgili kurumlara kolayca iletmelerine olanak sağlayacak “İletişimde Engelleri Kaldırıyoruz” projesine öncülük etmiştir. 2015 yılında İstanbul’da düzenlenen WFD 17. Dünya Sağırlar Kongresine TSMF ev sahipliği yapmıştır.

Türkiye Sağırlar Milli Federasyonunun⁷ yürüttüğü çalışmalar ve diğer konularla ilgili daha detaylı bilgi almak için federasyonun sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

6. 5. Dünya İşitme Engelliler ve Engelliler Federasyonu (DİEF)

Engelli-engelsiz dayanışması ile Türkiye Cumhuriyeti’ndeki tüm engellilerin sosyal, kültürel, ekonomik, eğitsel, problemlerine ve erişilebilirlikleriyle ilgili sorunlarına çözüm üretmek, eğitimlerinin, rehabilitasyon ve ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak ve engellilere uygun koşullar oluşturmak amacıyla kurulmuş bir sivil toplum kuruluşudur. TDİEF tarafından yürütülmekte olan birçok proje bulunmaktadır. Örneğin, “Engelim Özgürlüğüme

⁷ Türkiye Sağırlar Milli Federasyonu için bkz. <http://tsmf.org.tr/>

Engel Değil” projesinde engelli bireylerin ve ailelerin yaşadıkları sorunlara çözüm bulmak, evinden hiç çıkmamış engelli bireylerin etraflarını tanımalarına olanak sağlamak amaçlanırken, “Eğitim Engel Tanımaz” projesiyle engelli bireylerin eğitime erişimi için çalışmalar yürütülmektedir. Dünya İşitme Engelliler Federasyonunun⁸ yürüttüğü çalışmalar ve diğer konularla ilgili daha detaylı bilgi almak için federasyonun sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

6. 6. İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği (İED)

2004 yılında işitme kayıplı çocuğu olan aileler tarafından, Sağır ve işitme engelli çocuklara “fırsat eşitliği” sağlanması ve haklarının savunulması amacıyla İstanbul’da kurulmuş yerel bir sivil toplum kuruluşudur. Dernek, gerekli durumlarda ikinci el bağış cihazları toplayıp ihtiyaç sahiplerine dağıtmaktadır. Ayrıca sanata yatkınlığı olan öğrencilerin özel eğitim alabilmeleri için de çalışmaktadır. Dernek ayrıca erişilebilirlik üzerine bir kitap yayımlamıştır. International Federation of Hard of Hearing Young People (Uluslararası İşitme Engelli Gençler Federasyonu) üyesi, Engelli Çocuk Hakları Ağı Kurucu Üyesi, Eşitlik Forumu Kurul Üyesi, Eğitimde Eşit Haklar Platformu üyesi ve Türkiye Engelsiz Bilişim Platformu üyesi olan İED, erişilebilirlik, sosyal güvenlik sorunları başta olmak üzere çeşitli konularda sayısız basın açıklaması, kampanya, lobi faaliyeti gibi hak temelli faaliyetler ve savunuculuk faaliyetleri yürütmüştür. Farkındalık faaliyetleri de yapan İED, BKM Mutfak İşbirliği ile Türkiye’de ilk defa işaret dili

⁸ Dünya İşitme Engelliler Federasyonu için bkz. <https://www.dieef.com/>

ile stand-up gerçekleştirmiştir. Kamu kurum ve kuruluşları ile ortak çalışmalar da yapan İED, Zeytinburnu Belediyesi ile “Sen de 1 Kulak Ver” projesi ile toplanan atık pillerin ihtiyaçlılar için işitme cihazına dönüşmesini sağlamış, Bakırköy Belediyesi BAKGEM kursunda işaret dili tercümanı sağlayarak sağır bireylerin üniversiteye girebilmelerine katkıda bulunmuştur. Türkiye’de ilk kez Sağır ve işitme engellilerin erişilebilirlik ihtiyaçları hakkında *Bizim İçin Bizsiz Asla- Sağır ve İşitme Engelli Bireyler İçin Erişilebilirlik Kılavuzu* isimli kılavuz kitap, derneğin başkan yardımcısı tarafından yazılmıştır.

Derneğin pandemi döneminde hazırladığı işaret dili ile uyarı videosu, Covid-19 uyarı afişleri, erişilebilir Covid eğitimi, rapor alımları için bilgilendirme afişi Koronavirüs Whatsapp Hattı bilgilendirme afişi Covid-19 kapsamında Sağır ve işitme engelli topluluğa verdiği hizmetlere birkaç örnektir.

İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği⁹ (İED) tarafından yürütülen çalışmalar ve diğer konularla ilgili detaylı bilgi almak için derneğin sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

6. 7. İşaret Dili Tercümanları Derneği

İşaret Dili Tercümanları Derneği, işaret dili tercümanlarının mesleki ve sosyal alanda yaşadıkları sorunların çözümlenmesi, mesleğin yaygınlaşması ve profesyonelleştirilmesi için kurulmuştur. Mesleğin Türkiye’de tanınması, anlaşılması, yaygınlaşması ve

⁹ İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği için bkz. <https://www.ied.org.tr/>

geliştirilmesi için kurum ve kuruluşlarla ortak projeler yürütmek, ulusal bir politika izleyerek işaret dili çevirmenleri ile hareket edebilmek, çevirmenlerin iş ve sosyal hayatlarında eşit muamele görmelerine katkıda bulunmak, kariyer olanaklarını artırmak ve düzenlemek, meslek elemanlarının hak ve menfaatlerini gözetmek ve profesyonelleşmeleri için imkânlar sağlamak derneğin kuruluş amaçları arasında yer almaktadır. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığında 2008 yılında işaret dili tercümanlığı alım şartları ve sınav aşamalarında Bakanlığa her türlü desteği sağlayarak işaret dili çevirmenlerinin iş olanaklarını geliştirme konusunda çalışmalar yapmıştır.

2015 yılında İstanbul'da düzenlenen WFD 17. Dünya Sağırlar Kongresine ev sahipliği yapan TSMF ile birlikte işbirliği yaparak çeviri hizmetinde bu organizasyon ile ülkemize büyük bir prestij kazandırmıştır. İşitme engellilere ve Sağırlara yönelik dini eğitim-öğretimde birlik ve beraberliğinin sağlanması, alanda hissedilen eksikliklerin giderilmesi, eğitim amacının etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi ve Sağırlardan gelen talebe istinaden oluşturulan Dini İşaret Dili Platformunun üyesidir.

Dernek aynı zamanda Türkiye Engelsiz Bilişim Platformu üyesidir. Türkiye Engelsiz Bilişim Platformu, 2011 yılında başlatılan Engelsiz Bilişim çalışmalarıyla, başta kamu kurumları olmak üzere kurumlar arası işbirliğinin gelişmesi ve farkındalık sağlanmasına çalışmaktadır. Bu amaçla gerçekleştirilen faaliyetlerde; uluslararası engelsiz bilişim kongreleri, engelsiz bilişim ödülleri, farklı organizasyon ve illerde engelsiz bilişim toplantıları, eğitim seminerleri, web

sayfası ve sosyal medya aracılığıyla farkındalık sağlayıcı ve bilgilendirici faaliyetler, hazırlanan raporlarla ilgili kurumların çalışmalarına katkı, gönüllü ekip tarafından teknoloji ve hizmetlerin yaygınlaşması ve örnek olması amacıyla Ar-Ge faaliyetleri ve danışmanlık hizmetleri verirken Sağırılar ve işitme engelliler alanında da destek verilmektedir. Platforma, Türkiye genelinde konuyla ilgili başta kamu kurumları olmak üzere, üniversiteler, bilişim veya engelli alanında faaliyet gösteren STK'lar, özel sektör ve bireysel düzeyde birçok kurum ve kişi destek sağlamaktadır. Dernek, aynı zamanda işaret dili ve farkındalık çalışmaları da yürütmektedir.

2010-2019 yılları arasında T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde Türk İşaret Dili Bilim Onay Kurulu toplantılarına katılarak Türk İşaret Dili ve TİD Tercümanlığı sisteminin eksik kısımlarının düzenlenmesi ve yeni bir TİDBO yönetmeliğinin hazırlanması için birçok toplantı ve çalışmaya katılmıştır. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Mesleki Yeterlilik Kurumu ile 2014 yılında başlatılan toplantı ve çalışmalar sonucu TİD Türk İşaret Dili Çevirmenliği Mesleki Yeterlilik Yönetmeliği hazırlanarak 29 Nisan 2020 tarihinde 20UY0407-6 İşaret Dili Çevirmeni (Seviye 6) Resmî Gazetede yayımlanarak onaylanmıştır. T.C. Ankara Valiliği ve Türkiye Sağırılar Konfederasyonu ile birlikte yürütülen, Türkiye'nin tüm illerinde Sağır vatandaşlara acil durumlarda tek kanaldan hizmet veren görüntülü çağrı ve yardım merkezi projesinde (Engelsiz 112 Projesi) dernek üyesi profesyonel çevirmenlere iş olanağı sağlanmıştır. Ayrıca, Covid-19 Mücadelesi Kapsamında Uzaktan Eğitim Sürecinde Engelli Öğrencilerin Durumu

Sorunlar ve Çözüm Önerileri (2020) konularında Engelsiz Bilişim Platformu ile birlikte kılavuz hazırlanmasında çalışmalar yapmıştır.

7. Sağır ve İşitme Engellilere Yönelik Hizmet ve Ürün Veren STK'lar: Çalışmalar ve Projeler Konularında Bir Örnek

Türkiye’de Sağır ve işitme engellileri birlikte veya ayrı ayrı temsil eden STK'lara ek olarak engelsiz erişim alanında çalışmalar yürüten dernekler de bulunmaktadır. Bu dernekler yaptıkları işin doğası gereği, engelsiz erişim çalışmaları ve araştırmaları yürüttüklerinden, her ne kadar söz konusu alıcı kitleyi temsil eden kuruluşlar olarak görülme de bu topluluklara hizmet sunan kuruluşlar olarak düşünölmeli ve çalışmaları göz ardı edilmemelidir.

Ölkemizde engelsiz erişim çalışmaları pek çok dernek kapsamında proje ile desteklenmektedir. Tüm bu girişimlerin veya kurumların tek tek isimlerini sıralamak ve girişimlerini anlatmak mümkün olmayacaktır. Bunun iki nedeni vardır. Konuyu araştıranlar, söz konusu kuruluşların halkı bilgilendirdiği ölçüde girişimlere vakıf olacaklardır. Ayrıca, girişimin “örnek” teşkil edip etmeyeceği veya “kalitesi” de gerçekleştirilmiş olmasına bağlı olmayacaktır, bu nedenle de iyi niyetli bir girişim olsa bile amacına hizmet edip etmediği tespit edilemeyecektir.

Engelsiz erişim ve iletişim için yapılan girişimlerde STK'lar penceresinden olguya bakıldığında Sağır ve işitme engelli toplumu temsil eden STK'ların girişimlerini değerlendirirken bazı konularda emin olunabilir. Örneğin, söz konusu kitleleri temsil eden bir STK, kendi üyeleriyle

çalışacağı ve söz konusu girişimin son ürününü test edeceği için girişimleri sonucunda erişimin sağlandığını teyit edecektir. Zira alıcılar kendileridir. Buna ek olarak, girişimin fikri veya tasarımı da söz konusu kitlelerin hissettiği bir eksiklikten veya iyileştirme istedikleri bir konudan kaynaklanacaktır, dolayısıyla bir ihtiyaca hizmet edecektir. Bu gibi durumlarda da asgari bir kalite standardından söz edilebildiği ortaya konulabilir. Dolayısıyla, söz konusu kitlelerin mensuplarından oluşan STK'ların girişimleri değerli olabilecektir.

Öte yandan, söz konusu son alıcılarla ilgilenen ve bu alıcı kitle için hizmet ve ürün sunan kuruluşların girişimleri değerlendirilirken başka bir ölçüt listesi kullanmak gerekir. Bu ölçütler kısaca şu şekilde özetlenebilir: Birincisi hizmetin veya ürünün ortaya konması için oluşturulan süreç son alıcılarla birlikte ve onların istekleri ve gereksinimleri doğrultusunda tasarlanmış mıdır? İkincisi, ürün veya hizmetler sunulurken veya sunulduktan sonra geri bildirim alınmış ve proje/ girişim/ çalışmanın erişim sağladığı teyit edilmiş midir?

Bu iki sorunun yanıtına göre de girişimin, projenin başarısı nesnel bir gözle değerlendirilebilecektir. Bu konudaki girişimleri, belli alanlara odaklanmış STK'lar arasından bir örnekle konuyu açıklamak yerinde olacaktır. Türkiye'de engelsiz erişim kurumsal girişimini başlatan SEBEDER (Sesli Betimleme Derneği) ilk aşamada adından da anlaşılacağı üzere görme engelli kitleye sesli betimleme ile çeviri yoluyla medya sağlayıcıların, sahne sanatçılarının, kültür merkezlerinin ve benzerlerinin ürün ve hizmetlerine

erişim sağlamak üzere kurulmuştur. Engelsiz erişim konusunda deneyim kazandıkça başka engelsiz erişim türlerinde de hizmetler sunmak için ekipler kuran ve altyapılarını geliştiren dernek, zaman içinde özellikle de medya sağlayıcıların ürün ve hizmetlerine erişimde işaret dili çevirisi ve ayrıntılı alt yazı çevirisi hizmetlerini de çeviri portföyüne eklemiştir. Dernek, bir engelli grubun çabalarıyla kurularak ve profesyonel kalitede hizmet verme anlayışını benimseyerek başlattığı engelsiz erişim için çeviri faaliyetlerini genişletirken de ilk başta benimsediği felsefeden uzaklaşmamıştır. Sağır ve işitme engelliler için ürün ve hizmetler sunarken aynen sesli betimlemede olduğu gibi son alıcıları ürünlerin üretim aşamasında merkezi bir konuma oturtmuştur.

Bu konuya bir örnek vermek gerekirse: Bir ayrıntılı alt yazı çevirisi oluşturma döngüsünde ilk aşamada çevirmenin ürünü incelemesi ve çevirisini alıcı kitlenin gerçekleri ve ihtiyaçları göz önüne alınarak oluşturulan bir kılavuzdan hareketle şekillendirilmesi gerekir. Bu bağlamda da gerçekler ve ihtiyaçları belirtecek olan kitle, alıcı kitledir. Sağır ve işitme engellilerin girdileri, akademik çalışmaların bulguları, Sağırlarla çalışma konusunda deneyimli işaret dili çevirmenlerinin görüşleri ve benzeri birçok unsur göz önüne alınarak oluşturulan kılavuzlar, alıcı kitlenin merkeze oturtulduğunun ilk kanıtıdır.

İkinci adımda çevirmenin verdiği ürünün “kontrolünden” söz edilebilir. Bu kontrol yazılı Türkçenin denetimi için bir dil uzmanı editör tarafından yapılırsa da, bu kişinin denetiminden geçen metin iyi uygulamalarda mutlaka

ayrıntılı alt yazı alanına aşına, editörlük konusunda birikimi olan, Sağır ve işitme topluluğu temsil edebilecek kültür ve bilgi birikimine sahip bir Sağır editör tarafından kontrol edilir. Bu da alıcıların süreçte son sözü söyleyen kitle olduğunun bir örneğidir.

Üçüncü olarak da SEBEDER gibi kurumlarda geri bildirim için pek çok platform kurulmakta ve son alıcılardan gelen geri bildirimler tüm çeviri ekibi (çevirmen, editör, son okumacı vb.) tarafından değerlendirilmekte ve gerekli görüldüğü tüm durumlarda iyileştirme çabalarına gidilmektedir. Bu bağlamda ayrıntılı alt yazı üzerinden betimlenen iş döngüsünün bir benzeri de aynı profesyonellerle işaret dili çevirileri için de yürütülmektedir. Sözü edilen döngüden de anlaşılacağı üzere STK'nın kendisi alıcı kitleyi temsilen kurulmamış olsa bile, sunduğu ürün ve hizmetlerde alıcı kitlenin temsil edilmesine önem verilmiş ve özen gösterilmiştir.

Yine aynı dernekten devam etmek gerekirse, STK'ların bir başka açılımı olan projelerden de söz etmek yerinde olacaktır. Engelsiz erişim projeleri diğer girişimlerden farklı olarak alıcı kitlelere bir ürün veya hizmet sunmakla sınırlı kalmayacaktır. Engelsiz erişim ve iletişim alanında yürütülen projelerin engelli gruplarla akademisyenleri, araştırmacıları, uygulayıcıları ve kurumları bir araya getirme, dolayısıyla da toplumsal etkileşim ve entegrasyon sağlama gibi bir özelliği vardır. Proje, doğası gereği çok ortaklı ve değişik uzmanların bakış açısıyla, bir ihtiyaca yönelik olarak tasarlanır. Yine bu tasarımın merkezinde alıcı kitleler duracaktır. Bu artısına ek olarak her girişimde

girişimin tasarımı, adımları, ayrıntıları anlatılması bir zorunluluk değilken bir projede aktörlerin niteliklerinden, proje adımlarına, kaliteyi sağlamak için yapılan tüm tasarımlara kadar ayrıntılı bir anlatı, sunum olacaktır (proje sonuç raporu). Belirtilen belgeler sayesinde de projelere nesnel bir şekilde bakılabilecek, eleştiriler ve iyileştirmeler yapılabilecek bunun da ötesinde alıcı kitlenin başarılı bulduğu projeler tekrarlanabilecek veya genişletilebilecektir. SEBEDER'in birkaç projesinden örnekle konu daha açık hâle getirilebilir.

Derneğin web sitesinde¹⁰ “Projelerimiz” sekmesi¹¹ altında ayrıntılı alt yazı ve işaret dili çevirileri ile yürütülen projelerin ayrıntılı proje evrakları verilmektedir. Her proje evrakında aktörler, süreçler, işler, kalite kontrol mekanizmaları, sonuçlar ve dönütler ve benzeri bilgiler mevcuttur. Bu bilgilerden özetle STK'ların yapabilecekleri projeleri örneklendirmek yerinde olacaktır. “Sağır ve İşitme Engelliler İçin Eğitim Desteği Kaynakların Hazırlanmasına İlişkin Araştırma Projesi”¹² SEBEDER'in desteği ile Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinin Sağır ve İşitme engelli öğrencilerine yönelik yapılan derslere ve eğitime “erişim için eğitim desteği”, erişilebilir kaynakların oluşturulmasından yola çıkarak benzer taleplerin nitelikli bir biçimde karşılanması için araştırmaya dayalı bir proje döngüsünün tasarlanmasını amaçlamıştır. Projede,

¹⁰ Sesli Betimleme Derneği ağ sayfası için bkz. <http://sebeder.org/index.html>

¹¹ SEBEDER projeleri için bkz. <http://sebeder.org/Projelerimiz-17.html>

¹² “Sağır ve İşitme Engelliler İçin Eğitim Desteği Kaynakların Hazırlanmasına İlişkin Araştırma Projesi” için bkz. http://sebeder.org/Sagir_ve_Isitme_Engelliler_Icin_Egitim_Destegi_Kaynaklarin_Hazirlanmasina_Iliskin_Arastirma_Projesi-392.html#gallery

- AÜ Spor Bilimleri Fakültesinde eğitim gören Sağır ve işitme engelli bireylere, alanla ilgili, erişilebilir, eğitim desteği sağlayacak kaynakların oluşturulması;
- Yukarıda belirtilen kapsamdan elde edilecek veriler ve dönütlerle benzer eğitimde engelsiz erişimi destekleyen kaynakların oluşturulması için akademik açıdan onanmış bir proje döngüsünün oluşturulması;
- Oluşturulan proje döngüsünden elde edilen deneyimle, eğitimde engelsiz erişimi destekleyecek çalışmalara katkı sağlamak ve bu çalışmaların yaygınlaştırılması;
- Derneğe bağlı çalışan ayrıntılı alt yazı çevirmenleri ve editörleri, engelsiz erişim için çeviri türleri konusunda araştırma yapan akademisyenleri ve uygulayıcıları, dil içi ve diller arası ayrıntılı alt yazı çevirmenlerini, Sağırlara yönelik çeviri yapan görsel-işitsel işaret dili çevirmenlerini ve üniversitelerinde engelli bireylere eğitim desteği ihtiyacı duyan akademisyenleri bir araya getirerek, bir iletişim ve mesleki paylaşım köprüsünün kurulması;
- Akademik araştırmalardan ve SEBEDER'in uygulamalarından elde edilen, erişim için çeviri niteliğini geliştirmek için kullanılabilir bilgilerin ve birikimin uygulamaya yansıtılması;
- SEBEDER'in benzer potansiyel uygulamalarının standartlaştırılması ve yeni uygulamaları içeren güncellenmiş, Sağır ve işitme engelli bireyin gereksinimlerine hizmet edecek bir proje kılavuzunun hazırlanması amaçlanmıştır.

Söz konusu proje günümüzde engelsiz erişim ve iletişim konusunda çok önemli bir konuya parmak basmış ve engelli bireylerin yükseköğretimde destek materyal olarak kullanabilecekleri kaynakların oluşturulması için bir sistem geliştirilmesi konusunda bir örnek olmuştur.

“Türkçe Dil İçi Ayrıntılı Altyazı Çevirisi Uygulamalarını Araştırma ve İyileştirme Projesi”nin¹³ amacı SEBEDER’in kanallar ve platformlara sunduğu ayrıntılı alt yazı çevirisi hizmetinin geliştirilmesi olmuştur. Ekim 2018-Şubat 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen projede ana hedefler şu şekilde belirtilmiştir:

- Derneğe bağlı çalışan ayrıntılı alt yazı çevirmenleri ve editörleri, engelsiz erişim için çeviri türleri konusunda araştırma yapan akademisyenler ve uygulayıcılar, dil içi ve diller arası ayrıntılı alt yazı çevirmenleri, Sağırlara yönelik çeviri yapan görsel-işitsel işaret dili çevirmenleri arasında bir iletişim ve mesleki paylaşım köprüsü kurmak,
- Akademik araştırmalardan ve SEBEDER’in uygulamalarından elde edilen, ayrıntılı alt yazı çevirisi kalitesini geliştirmek için kullanılabilir bilgileri ve birikimi ayrıntılı alt yazı çevirisi uygulamalarına yansıtmak,
- SEBEDER’in ayrıntılı alt yazı çevirisi uygulamalarını standartlaştırmak ve yeni uygulamaları içeren

¹³ “Türkçe Dil İçi Ayrıntılı Altyazı Çevirisi Uygulamalarını Araştırma ve İyileştirme Projesi” için bkz. http://sebeder.org/Turkce_Dil_Ici_Ayrintili_Alt_yazi_Cevirisi_Uygulamalarını_Arastırma_ve_İyileştirme_Projesi-391.html#gallery

güncellenmiş, Sağır bireyin gereksinimlerine hizmet edecek bir ayrıntılı alt yazı çevirisi kılavuzu hazırlamak.

Çeviribilimci görsel-işitsel çeviri uzmanları, ayrıntılı alt yazı çevirmenleri, ayrıntılı alt yazı çevirisi yazım editörleri, ayrıntılı alt yazı çevirisi Sağır editörleri, görsel-işitsel işaret dili çevirmenleri ve Sağır TİD uzmanı dilbilimcilerin katkısıyla gerçekleştirilen projede elde edilen somut çıktılar, tüm sürecin video kayıtları (sürecin arşivlenmesi ve sonradan da kullanılması için) ve ayrıntılı alt yazı çevirmenleri mesleki yenileme çalıştay ile birlikte Türkçeye özgülenmiş, Türkiye’de yaşayan Sağır alıcıların ihtiyaçları düşünülerek tasarlanmış bir yenilenmiş ve geliştirilmiş ayrıntılı alt yazı çevirisi kılavuzu olmuştur.

“Ana Dili İşaret Dili Olan Çocukları Türkçe Çocuk Edebiyatı Yazarlarının Eserleriyle Buluşturmak İçin Pilot Proje”¹⁴ Şubat-Eylül 2019 tarihleri arasında SEBEDER’in, Türkiye İşitme Engelliler Derneği, çocuk edebiyatı yazarı/ çevirmeni/araştırmacısı, çeviribilimci/araştırmacı, çocuk edebiyatı çevirmeni, işaret dili çevirmeni, Sağır anlatıcı, Sağır editörlerin katkısıyla gerçekleştirilmiştir. Projenin ana hedefleri Sağır kültürde büyüyen ve Türk İşaret Dilini (TİD) ana dili olarak kullanan ilkokul çağındaki çocukların, Türkiye’de yayımlanan çocuk edebiyatı ürünlerine duydukları ilgiyi arttırmak, söz konusu alıcıların yazınsal

¹⁴ “Ana Dili İşaret Dili Olan Çocukları Türkçe Çocuk Edebiyatı Yazarlarının Eserleriyle Buluşturmak İçin Pilot Proje” için bkz. http://sebeder.org/Ana_Dili_Isaret_Dili_Olan_Cocuklari_Turkce_Cocuk_Edebiyatı_Yazarlari_nin_Eserleriyle_Bulusturmak_Icin_Pilot_Proje-390.html#gallery

eserleri okuma zevkini perçinlemek, yazınsal eserlere erişimle gelişen “yaşam ve toplulaşma” becerisini geliştirmek, yazınsal ve insanî estetik birikimine katkıda bulunarak dünya ve hümanizma bilgisini arttırmak olarak belirlenmiş ve bu amaca uygun olarak proje çıktıları tasarlanmıştır. Proje çıktıları kısaca şu şekilde özetlenebilir:

- Ana dilleri işaret dili olan Sağır ve/veya işitme engelli çocuk alıcılar için işaret diliyle yazın eseri çevirisi/ anlatısı ile erişilebilir kaynaklar oluşturmak,
- Yukarıda belirtilen kapsamdan elde edilecek veriler ve dönütlerle benzer kaynakların oluşturulması için akademik açıdan onanmış bir proje döngüsü ve tavsiye niteliğinde bir çeviri kılavuzu oluşturmak,
- Oluşturulan proje döngüsünden elde edilen deneyimle, söz konusu alıcıların yazınsal eserlere erişimlerini destekleyecek çalışmalara katkı sağlamak ve bu çalışmaları yaygınlaştırmak,
- Proje kapsamında çocuk edebiyatı yazarlarını, yazın çevirmenlerini, işaret dili çevirmenlerini ve editörlerini ve engelsiz erişim için çeviri yapan SEBEDER uzmanlarını bir araya getirerek bir iletişim ve mesleki paylaşım köprüsü kurmak,
- Akademik araştırmalardan ve SEBEDER’in uygulamalarından elde edilen, erişim için çeviri niteliğini geliştirmek için kullanılacak bilgileri ve birikimi uygulamaya yansıtmak,

- SEBEDER'in benzer potansiyel uygulamalarını standartlaştırmak ve yeni uygulamaları içeren güncellenmiş, Sağır ve işitme engelli çocuk bireyin gereksinimlerine hizmet edecek bir proje kılavuzu hazırlamak,
- Doç. Dr. Necdet Neydim tarafından kaleme alınan 3 adet çocuk yazını eserinin (*Selim'in Maceraları 1, 2, 3*) işaret dili ile anlatısının çekimi,
- VOD (talebe bağlı video) olarak kaydedilen ürünlerin SEBEDER'in ve eserlerin yazarının uygun göreceği platformlardan ana dili işaret dili olan çocuk alıcılara sunulması,
- Projeden elde edilecek birikim ve deneyimin SEBEDER tarafından basılacak bir proje evrakı olarak arşivlenmesi ve uygun görülen platformlarda ve paydaşlarla paylaşılması.

“Sağır, İşitme Engelli ve Görme Engelli Çocukların Televizyon Programlarına Engelsiz Erişimi Projesi”¹⁵ SEBEDER'in yürüttüğü bir projedir. TİD-GİÇ (Türk İşaret Dili Görsel İşitsel Çevirmeni) çevirmenleri, Sağır editör/çevirmenler, ayrıntılı alt yazı çevirmenleri ve sesli betimleme metin yazarları, çocuk edebiyatı yazarı/çevirmeni/araştırmacıları, engelsiz erişim uzmanları, çeviribilimciler, okul öncesi eğitim uzmanları danışmanlığında yürütülen projenin ana amacı görme

¹⁵ “Sağır, İşitme Engelli ve Görme Engelli Çocukların Televizyon Programlarına Engelsiz Erişimi Projesi” için bkz. http://sebeder.org/TRT_Cocuk_Kanali_Sagir_Isitme_Engelli_Ve_Gorme_Engelli_Cocukların_Televizyon_Programlarına_Engelsiz_Erisimi_Projesi-1707.html#gallery

engelli çocuklar ile Sağır kültürde büyüyen ve Türk İşaret Dilini (TİD) ana dili olarak kullanan çocukların, işitme engelli olup ayrıntılı alt yazı ile programlara erişimi olan çocukların TRT Çocuk programlarına duydukları ilgiyi arttırmak; söz konusu alıcıların programları izleme zevkini perçinlemek; yayınlara erişimle gelişen “yaşam ve toplumsallaşma” becerisini geliştirmek, diğer çocuklar ile aynı haklara sahip olarak, yaşıtlarıyla eşit edimlerini ve erişimlerini sağlamak olarak belirlenmiştir.

Projede hedeflenen somut ve diğer çıktılar şu şekilde sıralanmıştır:

- Ana dilleri işaret dili olan Sağır ve/veya işitme engelli çocuk alıcılar için işaret diliyle ve/veya ayrıntılı alt yazıyla erişilebilir çeviri kaynaklar oluşturmak, görme engelli çocuklar için programlara sesli betimleme metinleri eklenmesi için kaynaklar oluşturmak,
- Yukarıda belirtilen kapsamda elde edilecek veriler ve dönütlerle benzer kaynakların oluşturulması için akademik açıdan onanmış bir proje döngüsü ve bir çeviri kılavuzu oluşturmak,
- Oluşturulan proje döngüsünden elde edilen deneyimle, söz konusu alıcıların, sözü edilen programlara erişimlerini destekleyecek çalışmalara katkı sağlamak ve bu çalışmaları yaygınlaştırmak,
- Proje kapsamında çeviribilimcileri, işaret dili çevirmenlerini, ayrıntılı alt yazı çevirmenleri, sesli betimleme metin yazarları ile editörlerini ve engelsiz

erişim için çeviri yapan SEBEDER uzmanlarını bir araya getirerek bir iletişim ve mesleki paylaşım köprüsü kurmak,

- Akademik araştırmalardan ve SEBEDER'in uygulamalarından elde edilen, erişimde çeviri niteliğini geliştirmek için kullanılabilir bilgileri ve birikimi uygulamaya yansıtmak,
- Sağır, işitme engelli ve görme engelli çocukların birer birey olarak gereksinimlerine hizmet edecek bir proje kılavuzu hazırlamak,
- ÇEVİRİ: Aşağıda belirtilen TRT Çocuk Kanalında yayınlanan programların işaret dili ile çevrilmiş ve/veya ayrıntılı alt yazı ile çevrilmiş ve/veya sesli betimleme metni yazılmış sürümlerinin oluşturulması;
- PROGRAMLAR: *Rafadan Tayfa* 57-59-62.Bölümleri, *Pırlı* 03-13-17.Bölümleri, *Nasrettin Hoca Zaman Yolcusu* 08-13-16.Bölümleri, *Sürpriz Kutusu* 72-76-79. Bölümleri, *Şef Roka'nın Lezzet Dünyası* 06-08-11. Bölümleri, *Yade Yade* 16-19-23. Bölümleri, *Doru* 23-30-34. Bölümleri, *Ege ve Gaga* 41-44-47. Bölümleri, *Kare* 12-22-30. Bölümleri;
- KILAVUZLAR: Proje kapsamında edinilen verilerden ve dönütlerden yola çıkarak çocuk programlarının işaret dili ile çevirisi, ayrıntılı alt yazı ile çevirisi ve sesli betimleme metin yazımı ile ilgili akademik olarak doğrulanmış "iyi uygulama" kılavuzları ortaya koymak.

- ODAK GRUBU VERİLERİ: Proje kapsamında yapılan çevirilerin hedeflenen çocuk alıcı kitleler tarafından değerlendirilmesini içeren bir odak grubu çalışmasının sonuçlarını ortaya koymak.
- EBEVEYN ODAK GRUBU VERİLERİ: Proje kapsamında yapılan çevirilerin hedeflenen görme engelli ebeveyn alıcı kitleler ve çocukları görme engelli olan ebeveyn alıcı kitleler tarafından değerlendirilmesini içeren bir odak grubu çalışmasının sonuçlarını ortaya koymak.

Yukarıda örneklenen projeler, başta da belirtildiği gibi, her ne kadar Sağır ve işitme engellileri temsil eden STK'lar tarafından başlatılmamış olsa da, kısa özetlerinden anlaşılacağı üzere, tüm projelerde bu alıcı kitlelere danışılmış, Sağır ve işitme engelliler ile birlikte proje tasarımı, üretim gerçekleştirilmiş ve çoğu durumda Sağır ve işitme engellileri temsil eden STK'lar da sürece paydaş olarak dâhil edilmiştir. Bu projelerin bölümümüz kapsamında ayrıntısı ile anlatılması ve yer verilmesi önemlidir. Zira, herhangi bir STK tarafından, kurum ve/veya kuruluş tarafından yapılacak tüm projelerde birkaç konunun gündemde olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Birinci konu "bizim hakkımızda bir olmadan asla" ilkesinden hareketle Sağır ve işitme engelliler için yapılan tüm girişimlerde gerek politikaları belirleme gerek ürünleri tasarlama ve benzeri tüm aşamalarda ekibe alıcıları temsilen dâhil edilmesi konusudur. İkincisi, her başarılı girişimin yol haritası ve ayrıntıları değerlidir. Bir proje yürütüldüğünde bir sonuç elde edildiğinde bunun toplumla paylaşılması bir sonraki projelerin ve girişimlerin

de proje bulguları üzerine kurulması ile “engelsiz erişim standartları” ve “kalitesi” ortaya konulabilecektir. Projeler ve detaylı raporları bu bağlamda değerli çalışmalardır. Üçüncüsü, projeler doğaları gereği uygulayıcıları, alıcıları, uzmanları bir araya getirdiğinden karşılıklı işbirliği ve etkileşimle adımlar atılmakta bu da paydaşların birbirinden öğrenme ve entegre olmalarına fırsat sağlamaktadır.

Her ne kadar bölümde SEBEDER üzerinden projeler ve STK’lar konusu anlatıldıysa da bu derneğin alanda faaliyet gösteren tek kuruluş olmadığını hatırlatmakta fayda vardır. Derneğin çalışmalarının örneklenmesinin nedeni ise çalışmalarındaki akademik nitelik ve tüm çalışmaları ayrıntıları ile gerekçelendirip yayımlamalarıdır. Dolayısıyla, her girişim ayrıntısı ile takip edilebilmekte, örneklenen projecilik kavramı net bir şekilde anlatılabilmektedir.

8. Sonuç

Bölüm boyunca değinilen konular, sözü edilen STK’lar ve girişimler göz önüne alındığında Türkiye’de Sağır ve işitme engellilerin engelsiz erişim ve iletişim bağlamında daha pek çok girişime ihtiyacı olduğu, günümüze kadar özellikle son 10-15 yılda çok yol kat edildiği, gerek devletin gerekse STK’ların bu gelişmelerde çok katkısı olduğu yadsınamaz. Ancak günümüzde hâlen giderilmesi gereken “mağduriyetlerden” veya iyileştirilmesi gereken hizmetlerden, sistematize edilmesi gereken girişimlerden söz edebiliriz.

Özellikle toplumsal hizmetlere erişimde ve söz konusu alanlarda iletişimde yapılan iyi niyetli girişimlerin, kalite

döngüleri doğrulanmış, alıcı kitlenin taleplerine hitap edebilecek şekilde tasarlanmış girişimlerle ikame edilmesi önemli bir gelişme olacaktır. (bkz. Bölüm 1. Engelsiz Erişim ve İletişim İçin Çeviri) Bunun için de Sağır ve işitme engellilerin zorluk çektiği konuların saptanması ve bu konulara eğilinerek sözü edilen toplulukların istekleri doğrultusunda adımlar atılması esastır. Bölümümüzün sonunda, bölüm boyunca sözünü ettiğimiz iyi uygulamalar, verimli girişimler ve benzerine ek olarak bunlardan da söz etmek yerinde olacaktır.

Aşağıda herhangi bir önem sırası gözetmeksizin Sağır ve işitme engelli topluluklardan yıllar içinde toplanan görüş ve verilere istinaden bazı konu alanlarına değinilmiştir.

Ulaşım Hizmetleri. Sağır ve işitme engelliler, işiten ve sesli dil ile iletişim kuran Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından farklı olarak, ulaşım alanında çalışan bazı kamuya ait kurumların ve/veya özel şirketlerin hizmetlerine erişmekte zorluklar çekmektedirler.

Sağır ve işitme engelliler, ulaşım hizmetleri sunan kurumların ve firmaların görüntüsüz, telefon üzerinden Türkçe konuşarak rezervasyon yapılması için kurgulanan sistemlerine erişim sağlayamamakta ve/veya sağlamakta zorluk çekmektedirler.

Bu erişim engelinin kaldırılması amacıyla sistemlerde bazı değişiklikler/eklemeler yapılması gerekmektedir. Kısaca;

- a) Sistemlere görüntülü erişim seçeneğinin eklenmesi,

- b) Görüntülü erişim sistemi üzerinden Sağır ve/veya işitme engelli bireyle işaret dili ile iletişim sağlamak amacıyla ana iletişim dili Türk İşaret Dili olan bir Sağır ve/veya işitme engelli bireyin ve/veya Türk İşaret Diline, Sağır ve/veya işitme engelli birey ile iletişim kurabilecek düzeyde hâkim olan bir bireyin istihdam edilmesi, bu bireyin hizmet içi eğitimle bilgilendirilmiş ve donatılmış olması ve işaret dili yetkinliklerinin Sağır Türk İşaret Dili uzmanlarından görüş alarak uygulanacak bir Türk İşaret Dilinde iletişim sınavıyla belirlenmiş olması, uygun olacaktır.

Yukarıda sıralanan altyapı ve personel sağlandığı durumlarda, Sağır ve/veya işitme engelli bireylerin işaret dilinde rezervasyon yapabilmesi seçeneğinin eklenmesi uygun olabilecektir. Aynı mecrada Sağırlar ve/veya işitme engelliler otogar, tren garı, havalimanı ve benzeri ulaşım merkezlerinde sesli anonslara erişememektedirler. Bu sorunun giderilmesi için engelsiz erişimi sağlayacak bir sistemin kurulması uygun olacaktır. Bu amaç doğrultusunda kısaca atılması gereken adımlar:

- a) İlgili merkezin (otogar, tren garı, havalimanı vb.) merkezi bir sistem kurması,
- b) Sağır ve/veya işitme engelli birey, söz konusu kurum ve/veya şirketten rezervasyon yaptığında, sistemde engelliye uygun şekilde erişim sağlanması için işaretleyebileceği bir seçeneği olması (örn. Sesli anonsların bana cep telefonu mesajı olarak/e-posta olarak vb. iletilmesini istiyorum),

- c) Teknolojik altyapı sağlandığı takdirde, sesli anonslarla iletilen tüm bilgilerin Sağır ve işitme engellilere cep telefonlarına yollanacak SMS'lerle veya e-posta mesajlarıyla iletilmesi,
- d) Teknik altyapı sağlanamadığı durumlarda ise, anonslarda belirtilen konularla ilgili ayrıntılı bilgi içermeyen, ancak bir sesli anons yapıldığını ve anonsun genel içeriğini belirtilen (örn. kapı değişikliği anonsu yapıldı) SMS mesajları yollanması ve Sağır ve/veya işitme engellinin anonsun tüm içeriğine yazılı olarak erişeceği merkezi bir panoyu yönlendirilmesi,
- e) Ayrıntılı bilginin iletilemediği durumlarda (bkz. d) ulaşım merkezlerindeki iletişim panolarında sesli anonslarla iletilen kapı değişikliği, çağrı ve benzeri duyuruların alt yazı bilgilendirmesi şeklinde iletilmesi, uygun olabilecektir.

Aynı konudan devamla duraklama, mola vb. durumlarda bilgiye erişimdeki sıkıntıdan da söz etmek gerekmektedir. Sağır ve/veya işitme engelliler ulaşım araçlarında ve/veya duraklama, mola vb. yerlerde sesli anonslara erişememektedirler. Bu sorunun giderilmesi için, engelsiz erişimi sağlayacak bir sistemin kurulması ve ulaşım hizmetlerinde duraklamalarda ve/veya verilen molalarda görüntülü bir sistemde (pano, ekran vb.) yazıyla bilgi verilmesi uygun olacaktır. Bu amaç doğrultusunda kısaca atılması gereken adımlar:

- a) Görüntülü altyapının bulunduğu yerlerde panolarda veya ekranlarda verilen molanın veya duraklamanın süresinin bildirilmesi,

- b) Görüntülü altyapının bulunduğu yerlerde panolarda ve/veya ekranlarda söz konusu durak hakkında bilgi verilmesi (örn. durak adı), görüntülü bir altyapının bulunmadığı yerlerde (istasyon, mola yeri vb.), bileti kesen kurumun, yolculuk başlamadan önce duraklanacak/durulacak yer (şehir, durak adı) ve duraklama süresi hakkında Sağır ve/veya işitme engelliye ayrıntılı bilgiyi cep telefonuna SMS ile ve/veya e-posta ile iletilmesi, uygun olabilecektir. Bu yönetime alternatif olarak söz konusu ulaşım araçlarının üstünde (camında, yanında vb.) de bu bilgiler iletilebilir.

Ulaşım alanında medyaya engelsiz erişim konusuna da değinmek gerekecektir. Ulaşım araçlarında ve merkezlerinde eğlence amaçlı aktiviteler için altyapı sağlanıyorsa (örn. film ve dizilere merkezi bir ekran veya koltuk arkası ekrandan erişim) bu kaynakların Sağır ve işitme engellilerin de erişim sağlayabileceği şekilde çeşitlendirilmesi, ulaşım araçlarını kullanan Sağır ve/veya işitme engelli yolcuların diğer yolculara sağlanan olanaklardan da yararlanmalarını sağlayacaktır. Bu amaçla atılması gereken adımlar şu şekilde sıralanabilir:

- a) Engelsiz erişimin sağlanması için, kullanılan sistem altyapısı buna izin verdiği takdirde, seçenekli (örn. ayrıca açılabilir) ayrıntılı alt yazılı programların da bulundurulması,
- b) Engelsiz erişimin sağlanması için, kullanılan sistem altyapısı buna izin verdiği takdirde, işaret dili çevirisi eklenmiş programların da bulundurulması,

- c) Sağır ve/veya işitme engelli birey program seçimi yapmak durumundaysa (örn. bir menüden izleyeceği programı seçebiliyorsa), programların listelendiği ortamda hangi programlarda hangi tür engelsiz erişim sağlandığının (ayrıntılı alt yazı, işaret dili çevirisi) akıllı işaret kullanımı ile belirtilmesi uygun olabilecektir.

Kültür Hizmetleri. Sağır ve işitme engelliler, işiten ve sesli dil ile iletişim kuran Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından farklı olarak, kültür alanındaki bazı kamuya ait kurumların veya özel kuruluşların hizmetlerine erişmekte zorluklar çekmektedirler.

Sağır ve işitme engelli bireylerin kendilerine engelsiz erişimle iletilen kültür hizmetlerinden haberdar olmaları için gerek internet üzerinden gerekse toplulukla bilgi paylaşarak (örn. STK'lar üzerinden) bir iletişim ağı kurulması ve bu ağın sürdürülebilirliğinin korunması önemlidir. Bu amaçla,

- a) Söz konusu kurumların Sağır ve işitme engelliler için engelsiz erişim faaliyetlerinin (ve ileride oluşturulacak/sunulacak hizmetlerin/faaliyetlerin) duyurulması için söz konusu kurumun ve ilgili başka kurumların internet sitelerinde “Engelsiz Kültür” sekmesi açılması,
- b) Söz konusu kurumların Sağır ve işitme engelliler için engelsiz erişim faaliyetlerinin (ve ileride oluşturulacak/sunulacak hizmetlerin/faaliyetlerin) duyurulması için söz konusu kurumun ve ilgili başka kurumların Sağır ve işitme engellileri temsil eden STK'larla bir araya gelerek iletişim kurulması,

- c) Engelsiz kùltür platformuna kayıt sistemi oluşturulması, Kùltür Bakanlığı bünyesinde Sağır ve işitme engellilerin kayıt olabilecekleri bir platform kurulması ve bu platform üzerinden engelsiz erişim seçeneği ile sunulacak performanslara ilişkin SMS yollanması için bir sistem geliştirilmesi uygun olabilecektir.

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü tarafından yapılan üst yazı ile erişim uygulamaları Sağır ve işitme engellilerin de sanata erişimi için önemlidir. Ancak bu hizmetin söz konusu topluluğa duyurulması gerekmektedir. Bu amaçla,

- a) Engelsiz Kùltür sekmesinde işaret dili ve alt yazı ile ilgili sanat dalını ve engelsiz erişim olanaklarını anlatan bir tanıtım videosu hazırlanması (bkz. yukarıda belirtilen tanıtım videosu ile ilgili hususlar aynıyla bu bağlamda da geçerli olacaktır),
- b) Tanıtım videosunda kùltür ile ilgili tüm kurumlarda engelsiz erişim kapsamında yapılan/desteklenen faaliyetlerin ve hizmetlerin duyurulması, üst yazı çevirisi hakkında bilgi verilmesi, engelsiz erişim ile sunulan performansların tarihlerinin, yerlerinin belirtilerek ve içeriklerinin (örn. performans türü, konunun genel tanıtımı, özeti vb.) duyurulması uygun olacaktır.

Tiyatrolara engelsiz erişimin teşvik edilmesi için, kurumların, kendi belirleyeceği bir zaman çizelgesinde, belli zaman aralıklarında artan oranlarda, nihai olarak

mümkün olduğu her durumda istisnasız engelsiz erişimi sağlayacak bir eylem planı hazırlamaları Sağır ve işitme engellilerin erişiminin önündeki engelleri kaldıracaktır. Engelsiz erişimin tiyatrolarda da desteklenmesi amacıyla,

- a) Kademeli geçişle, ilgili kurumun öngöreceği ve sonuç olarak yaygın erişimin sağlanması için kurulması gereken altyapının elverdiği bir oranda performansın, engelsiz erişime uygun üst yazı çevirisi (örn. ayrıntılı alt yazı çevirisi benzeri uygulamalar) ile sunulması için altyapı çalışmalarının ve pilot çalışmaların yapılması,
- b) Kademeli geçişle, ilgili kurumun öngöreceği bir oranda performansın engelsiz erişime uygun işaret dili çevirisiyle sunulması için altyapı çalışmalarının ve pilot çalışmaların yapılması,
- c) Söz konusu pilot çalışmalarda Sağır ve işitme engelli bireylerle ve ayrıntılı alt yazı konusuna odaklanmış çevirmenlerle birlikte çalışılması,
- d) Söz konusu pilot çalışmalardan elde edilecek bilgi ve deneyimle Türk İşaret Dili ile Tiyatro Çevirisi ve Sağır ve İşitme Engellilerin Erişimine Uygun Üst yazı Çevirisi uygulamaları standartlarının engelsiz erişim uzmanları çeviribilimci ve çevirmenlerin desteği ile kurum tarafından oluşturulması,
- e) Söz konusu uygulamada kaliteli engelsiz erişim sağlandığı görüldüğünde uygulamanın yaygınlaştırılması uygun olabilecektir.

Bir yılda birkaç defa, Sağır okullarında ve kaynaştırma eğitiminde eğitim gören Sağır ve işitme engelli öğrencilerden oluşacak, kurumun uygun göreceği büyüklükte grupların, Devlet Opera ve Balesi ve Devlet Tiyatroları tarafından düzenlenecek “Engelsiz Sanat ve Kültür Tanıtım Günleri” kapsamında misafir edilmeleri,

- a) Söz konusu organizasyonlarda Sağır ve işitme engelli çocuklara tiyatro, bale, opera ve diğer dalların tanıtılması,
- b) Çocukların, kısa, yaşlarına uygun, örnek performansları (uygun olduğu bağlamda) işaret dili çevirisi ile izleyebilecekleri bir gösteri sunulması,
- c) Tüm süreçte çocuk gruplarının sanatçılarla ve yetkililerle iletişiminin sağlanması için, kendilerine eşlik eden veli, eğitimci vb. kişilere ek olarak, işaret dili çevirmenlerinin bulundurulması ve üst yazı ile erişim olanağı sağlanması,
- d) Çocuklarla iletişim deneyimi olan, karakterleri öykünerek ve işaret dili çevirisinde konumlama ile performansı çevirisine yansıtabilen, Sağır ve işitme engelli çocukların söz ve bilgi hazinesi konusunda deneyimi olan ve daha önce bu kitleye engelsiz erişim için bilgi ve/veya hikâye çevirmiş olduğu belgelerle tespit edilmiş Sağır işaret dili çevirmeninin performansı aktarması, performansın ayrıca üst yazı ile sunulması,
- e) Yukarıda belirtilen konularda deneyimi ve/veya bilgisi olduğunu belgeleyebilen işiten işaret dili çevirmenin ise iletişimi sağlaması uygun olabilecektir.

Sesli rehberlerin satın alınabildiği müze ve öğren yerlerinde, sesli rehberlerle iletilen bilgilere Sağır ve/veya işitme engelli bireyin de erişiminin sağlanması yerinde olacaktır. Bu amaçla,

- a) Ücret karşılığı kiralanacak bir teknoloji ile ve/veya altyapı uygun olduğu takdirde internet üzerinden sağlanacak şifreli bir platforma giriş izni verilmesiyle, işaret dili ve alt yazı çevirisi ile hazırlanmış video rehber hizmetinin sunulması,
- b) Söz konusu engelsiz erişim olanaklarının varlığından Sağır ve işitme engellileri haberdar etmek amacıyla, uygun görülecek ortamlarda (müze girişleri, internet siteleri, STK siteleri vb.) bilgilendirme yapılması; Sağır ve işitme engelli çocuklar ve gençler için özel ziyaret günleri belirlemek ve katılımı teşvik etmek amacıyla ilgili kurumlarla bilgilerinin paylaşılması uygun olacaktır.

Sağır ve işitme engellilerin, yaygın tanımıyla film ve tiyatro geleneğinden farklı olarak, kendi ana iletişim dilleri ve kültürleri ile şekillenerek oluşturulan sanatsal yapıtlarının (işaret dilinde filmlerin, tiyatro gösterimlerinin, pandomimlerin vb.) desteklenmesi amacıyla bir teşvik mekanizması oluşturulması gerekmektedir. Bu amaçla;

- a) Bu konuda çalışma yapan Sağır ve işitme engelli sanatçılardan gelecek talepleri değerlendirerek, ilgili birimlerin yılda bir kereden az olmamak kaydıyla söz konusu sanatçıların başka sanatçılarla bir araya gelebileceği toplantılar, toplu gösterimler ve/veya

benzeri etkinlikler düzenlemek üzere erişilebilirlik altyapısının sağlandığı bir organizasyon yapısı oluşturması,

- b) Bu yapı içinde sanatçıların somut olarak desteklenmesi (performansların sahnelenmesi, mümkün olabildiği durumlarda uygun görülen maddi ve/veya altyapı desteği sağlanması vb.) için karşılıklı iletişim ve bilgi akışı sağlanarak teşvik mekanizmaları oluşturulması ile girişimler yapılması uygun olabilecektir.

Sağlık Hizmetleri. Sağır ve işitme engelliler, işiten ve sesli dil ile iletişim kuran Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından farklı olarak, sağlık hizmetlerini veren bazı kamuya ait kurumların veya özel kuruluşların hizmetlerine erişmekte zorluklar çekmektedirler.

ESİM (Engelsiz Sağlık İletişim Merkezi) ve 112’de sunulan işaret diliyle iletişim sisteminden ve E-Devlet MHRS seçeneğinden edinilen deneyimlerle sağlık sistemine engelsiz erişimin genişletilmesi Sağır ve işitme engelli bireyler için çok önemli bir konudur. Bu amaçla, 182 sistemi veya benzer bir sistem üzerinde işaret dili ve yazışma ile erişimin sağlanabileceği bir randevu ve görüşme sistemi geliştirilmesi, Sağır ve işitme engellilerin randevu alma konusundaki zorluklarını giderecektir.

Uygun görülecek ortamda kurulacak sistemin Sağır ve işitme engellilerin randevularını kayıt altına alması ve hastaların, yönlendirildikleri kurumla temas hâlinde etkin iletişiminin sağlanması ve kurulacak sistemin randevunun alınmasından, hastanın söz konusu sağlık

kurumunda işlemlerinin bitirilmesine kadar devam etmesi önemlidir. Sağır ve işitme engelliler, randevu almanın haricinde, hastanelerde sağlık personeli ile iletişim, idari işlemlerin yapılması, hastane içinde yönlendirme ve benzeri prosedürlerde erişim sorunu yaşamaktadırlar. Bu sorunların giderilmesi amacıyla kurulacak sistemde, işaret dili çevirmenlerinin, Sağır ve işitme engelli sistem kullanıcılarıyla akıllı telefon, tablet veya benzer özelliklere sahip, görüntülü görüşmeye izin veren bir cihaz üzerinden ve/veya kurumların kendi altyapılarının izin verdiği alternatif sistem ve cihazlar üzerinden iletişim sisteminden bağlantılandırılması ve gerektiğinde randevularını almaları, gerektiğinde ise mobil uygulama üzerinden uzaktan çeviri hizmeti almaları için olanaklar sunmaları uygun olabilecektir.

Söz konusu sağlık kurumunun altyapısı ve koşulları elverdiği durumda, arzu eden hastalara yukarıda açıklanan kesintisiz mobil uygulama ile erişim sisteminde belirtilen aynı etkin iletişim sisteminin, eşlik işaret dili çevirmeniyle de sağlanması önemlidir.

Diğer Kamu Hizmetlerine Erişim. Sağır ve işitme engelliler, işiten ve sesli dil ile iletişim kuran Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından farklı olarak, bazı kamu hizmetlerine erişmekte zorluklar çekmektedirler. Örneğin, İçişleri Bakanlığına bağlı, polis, jandarma, kaymakamlık, valilik ve benzeri makamlarda Sağır ve işitme engellilerle iletişimde uygulanacak prosedürlerin bir çizelge ile açıklanması önemlidir.

Kamu personeli tüm profesyonel birikimi ve bilgisine rağmen, nadir karşılaştığı Sağır ve işitme engelli bireyle ilgili bilgiye sahip olmayabilir ve/veya bu bireyle karşılaştığında nasıl hareket etmesi gerektiğinin bilincinde olmayabilir. Dolayısıyla, yılda bir kereden az olmamak kaydıyla, ilgili personele bilgilendirme seminerleri düzenlenmesi önemlidir.

Kurulacak bir teknolojik altyapı üzerinden düzenlenecek iletişim sistemi ile işaret dili ve yazışma ile İçişleri Bakanlığı ve ilgili kurumlarının hizmetlerine erişimin sağlanabileceği bir görüşme ağının kurulması Sağır ve/veya işitme engellilerin hizmetlere erişimde yaşadıkları sorunları gidermek açısından önemlidir.

Yukarıda belirtilen maddelerdeki bilgiler de göz önünde bulundurularak kurulacak sistemin Sağır ve işitme engellilerin işlemlerini kayıt altına alması ve sistem kullanıcılarının yönlendirildikleri kurumla temas hâlinde etkin iletişimin sağlanması için bazı adımların atılması önemlidir.

Sağır ve işitme engelliler, işiten ve sesli dil ile iletişim kuran Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından farklı olarak, örneğin adalet sistemi kapsamında etkili iletişim kurmakta da zorluklar çekmektedirler. Örneğin, T.C. Adalet Bakanlığı yetkisinde yürütülen mahkeme süreçlerinde ve ceza infaz kurumlarında Sağır ve işitme engelli vatandaşlardan ana iletişim dilini işaret dili olarak belirleyenler için ehil çevirmen istihdam edilmesi merkezinem arz etmektedir.

Yukarıda sıralanan öneriler, Sağır ve işitme engelli kitlelerin kendi taleplerinden yola çıkılarak tasarlanmıştır. Ancak, ne yazık ki kapsamlı bir liste değildir. Bölüm anlatısından da anlaşılacağı üzere tüm alt başlıklarda ve değinilen konularda eviri faaliyetleri ve iletifimin merkezde olduğu kurgular ve durumlar betimlenmiştir. Kılavuz kapsamında odak noktası çevirmenlik, eviri veya hizmet alıcısı olarak Sağır ve işitme engelli ve geniş tanımıyla iletifim olduğu için diğer konulara değinilmemiş ve dolayısıyla ancak başka konularda farklı alan uzmanlarının çalışmaları ile derlenebilecek ve şekillenebilecek öneriler silsilesine gereksinim olduğuna dikkat çekilmiştir.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H., Oral, Z., & Çavkaydar, S. (2014). *Türk işaret dili*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi.
- Akçamete, G. (2003). *İşitme engelliler eğitiminde öğretmen el kitabı*. MEB
- Atika, I. N., Ediyanto, E., & Kawai, N. (2008). Improving deaf and hard of hearing students' achievements using STS approach: A literature review. *International Journal of Pedagogy and Teacher Education (IJPTE)*, 2(Focus issue), 19-30. <http://doi.org/10.20961/ijpte.v2i0.19748>
- Arık, E. (2016). Geçmişten geleceğe Türk İşaret Dili araştırmaları. E. Arık (Ed.), *Ellerle konuşmak: Türk İşaret Dili araştırmaları* içinde (ss. 7-22). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Balkır, Z. G. (1997). *Türk çalışma hayatında sakatların korunması*. Kocaeli Üniversitesi.
- Corker, M. (1996). *Deaf transitions, images and origins of deaf families, deaf communities and deaf identities*. Jessica Kingsley.
- Çankaya, Ö. (2003). *Bir kitle iletişiminin tarihi: TRT 1927-2000*. YKY.
- Dernekler Dairesi Başkanlığı. (2018). *İstatistikler*. www.dernekler.gov.tr
- Dikyuva, H., Makaroğlu, B., & Arık, E. (2015). *Türk İşaret Dili dilbilgisi kitabı*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, O. N. (1939). *Dilsizler ve körler mektebi Türk maarif tarihi (Cilt 3)*. Osmanbey Matbaası.
- Gertz, G., & Boudreault P. (Ed.). (2016). *The SAGE Deaf Studies Encyclopedia*. Sage
- Girgin, Ü. (2003). İşitme, konuşma ve görme sorunu olan çocukların eğitimi. U. Tüfekçioğlu (Ed.), *İşitme engelli çocuklar için bireysel ve grup eğitimi* içinde (ss. 119-138). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Gök, S. (1958). Dünyada ve Türkiye’de Sağır, dilsiz okulları tarihçesi ve eğitim sistemi. *Türkiye Sağır, Dilsiz ve Körler Tesanüt Cemiyeti Neşriyatı (Sayı 1)*, Hüsniyat Matbaası.

Güven, M. (2020). Televizyon ortamında erişilebilirlik uygulamalarının gelişimi: Sesli betimleme, alt yazılama ve işaret dili çevirisi. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 152-175. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuefad/issue/54054/644608>

Hadjikakou, K., & Nikolarazi, M. (2006). The role of educational experiences in the development of deaf identity. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 11, 477–492. <http://doi.org/10.1093/deafed/enl003>.

Jankowski, K. (1997). *Deaf empowerment*. Gallaudet University Press.

Lane, H. (2004). *A Deaf artist in early America: The worlds of John Brewster Jr.* Beacon Press.

Lane, H. (2005). Ethnicity, ethics, and the Deaf-world, *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 10(3), 291–310. <http://doi.org/10.1093/deafed/eni030>

Leigh, I. W. (2009). *A lens on deaf identities: Perspectives on deafness*. Oxford University Press.

Malik, M. (2019). Writing skills development among students with deafness at elementary level. *Bulletin of Education and Research*, 41(1), 1-16. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1217863.pdf>

Mindess, A. (1999). *Reading between the signs: Intercultural communication for sign language interpreters*. Intercultural Press.

Monikowski, C., & Peterson R. (2005). Service learning in interpreting education: Living and learning. *Sign Language Interpreting and Interpreter Education: Directions for Research and Practice*. <http://doi.org/10.1093/acprof/9780195176940.003.0008>

Neves, J. (2008). 10 fallacies about subtitling for the d/Deaf and the hard of hearing. *The Journal of Specialised Translation*, 10. 128-143. http://www.jostrans.org/issue10/art_neves.pdf.

Okyayuz, A. Ş. (2019). *Görsel-işitsel çeviri ve engelsiz erişim*. Siyasal Kitabevi.

Oral, A. Z. (2016). *Türk İşaret Dili çevirisi*. Siyasal Yayınevi.

Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (1997).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.573.pdf>

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2008). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>

Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. İstanbul Ticaret Odası.

Özürllülerle ilgili sosyal politika, yönetim ve örgütlenme. (1999).
Özürllüler şurası, çağdaş toplum, yaşam ve özürllüler, komisyon raporları, Genel Kurul Görüşmeleri. https://kutuphane.fisek.org.tr/kitap.php?book_id=1078

RTÜK. (2019). *Sağırkların işitme engellilerin ve görme engellilerin görsel-İşitsel medya hizmetlerine erişiminin iyileştirilmesi çalıştayın sonuç bildirisi* https://sebeder.org/RTUK_Radyo_ve_Televizyon_Ust_Kurulu_Sagirlarin_Isitme_ve_Gorme_Engellilerin_Gorsel_Isitsel_Medya_Hizmetlerine_Erisiminin_Iyilestirilmesi_Calistayi_Sonuc_Bildirisi-1324.html#gallery

Sağırkların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191011-15.htm>

Sikes, P., & Gale, T. (2006). Narrative approaches to education research. *Research in Education*. <http://www.edu.plymouth.ac.uk/resined/narrative/narrativehome.htm>

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019, Temmuz) On birinci kalkınma planı kalkınma sürecinde sivil toplum kuruluşları özel ihtisas komisyon raporu (2019-2023). <https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2020/04/KalkinmaSurecindeSivilToplumKuruluslariOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf>.

Talas, D. (2011). Sivil toplum kuruluşları ve Türkiye perspektifi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29, 387-401. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tubar/issue/16970/177312>

Timmermans, M. N. (2005). *Le statut des langues des signes en Europe*. Conseil de l'Europe.

Tomanbay, İ. (1999). *Sosyal çalışma sözlüğü*. Selvi Yayınları.

Tüfekçioğlu, U. (1998). İÇEM'de uygulandığı şekli ile doğal işitsel-sözel yaklaşım nedir? *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), 113-123.

United Nations Department of Economic and Social Affairs. (1993, 20 Aralık). *A/RES/48/96 85 Tth plenary meeting 20 December 1993 Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/standard-rules-on-the-equalization-of-opportunities-for-persons-with-disabilities.html>

Wrigley, O. (1996). *The politics of deafness*. Gallaudet University Press.

Yurttagüler, L., & Akyüz, A. (2006). *Gönüllülerle işbirliği*. Bilgi Üniversitesi sivil toplum eğitim ve araştırma birimi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

3.2. Sağır ve İşitme Engelliler için Erişim: İşaret Dili evirisi

A. Zeynep ORAL

Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, zen@hacettepe.edu.tr

1. Giriş

Kılavuzun bu bölümünde işaret dili çevirisi ve çevirmenliği konusuna odaklanılmış ve bu bağlamda ilk olarak ülkemizde ve yurt dışında işaret dili çevirmenliği olgusuna ve tarihine kısaca değinilmiştir. Bunun ardından devlet kurumlarının (rn. Üniversiteler, bakanlıklar, resmî kurum ve kuruluşlar) zellikle 21. yüzyıldaki işaret dili çevirisi ile engelsiz erişim girişimleri betimlenmiştir.

Bu erveden hareketle özellikle toplumsal bütünleşme bağlamında toplum çevirmenliği konusuna değinilmiştir. Blmde ayrıntısıyla anlatılacağı üzere işaret dili çevirisi ve toplum çevirmenliği konularının keşişimini iki açıdan değerlendirmek olasıdır. Birinci bakış açısından konuya yaklaşıldığında çoğunluğu işiten ve konuşan bireylerin oluşturduğu geniş toplum içindeki bir alt kültürün veya topluluğun toplumsal hizmet, olanak, bilgi ve benzerine erişimini sağlayan işaret dili çevirmenliğinin her uygulaması aslında bir toplum çevirmenliği edimi olarak

görülebilir. Zira özünde geniş toplumla aynı ana iletişim dilini paylaşmayan bir topluluğun bu topluma erişiminden söz edilmektedir.

Ancak, çalışma bağlamında bu bakış açısından hareket edilmemiştir. Zira, bölüm boyunca örneklenen ve betimlenen hizmetler devlet eliyle yapılan girişimler bazında ele alınmış ve toplum çevirmenliği kavramı toplumsal hizmetlere erişim şeklinde irdelenmiştir. Konuyu açıklamak gerekirse, ilk bakış açısından bakıldığında bir konferansta yapılan işaret dili çevirisi de toplumsal bilgiye erişim bağlamında bu bölüm kapsamında ele alınabilirdi, ancak bu çeviri türü devlet eliyle yapılan sistematik bir girişime işaret etmemektedir. Bu girişim bir konferans organizasyonunda bir dilde çevirinin eklenmesidir.

Bu açıklamadan yola çıkılarak vurgulanması gereken ikinci bir nokta ise “sistematik girişim” kavramıdır. Ülkemizde, bölüm boyunca anlatılmayan başka birçok girişim de bulunmaktadır. Örneğin, belediyeler veya benzeri kurumlar işaret dili çevirisini teşvik eden veya çevirmen eğitmek için girişimleri teşvik eden projeler yürütmektedirler. Ancak, bu girişimler süreklilik arz etmediği için bölüm kapsamında ele alınmamıştır.

Aynı şekilde birçok devlet kurumu ile S/sağır ve işitme engelliler dernekleri ortak birtakım projelere imza atmakta ve ortaklarla işaret dili çevirisi konusunda yeni girişimler gözlemlenmektedir. Bu tür girişimler, çok takdir edilmesi gereken girişimler olsa da, ülkemizde işaret dili çevirisi

ve çevirmenliği konusunda farkındalığın artmasına, kalite eşiğinin belirlenmesine ve alandaki profesyonellerin mesleklaşmasına destek verse de tek seferlik girişimlerdir. Çoğu durumda da sözü edilen türden tek seferlik girişimler ise toplumsal hizmetlere erişimde büyük bir katkı sağlamamakta, yasallaşmış veya standartlaşmış uygulamaları getirmemektedir. Dolayısıyla, başarılı olsalar bile ülkemizde toplum çevirmenliği ve işaret dili çevirmenliği kesişiminde ortaya konması gereken adımlara ancak belli bir ölçüde katkı sağlayabilmektedir.

İşaret dili çevirmenliği uygulamasının olması, bunun yaygınlaşması bir ilk adım olarak düşünülebilir. Ancak, bu adımların sistematik bir şekilde atılması, girişimlerin kendinden öncekilerin üstüne kurulması ve süreklilik arz etmesi, tüm paydaşlarca ve ortamlarda aynı standartlarda uygulanması işaret dili çevirisinde kaliteyi belirleyecektir. Doğal olarak, kaliteli bir işaret dili çevirisi toplumsal hizmetlere erişimde de kaliteyi beraberinde getirecektir. Tüm bu düşüncelerden hareketle bölümün kapsamına alınan örnekler kısıtlanmış ve özellikle standart, norm, iyi uygulama örneği getiren örnekler ve kurumsallaşmış uygulamalar üzerinde daha fazla durulmuştur.

2. İşaret Dili Çevirisi Tarihi

İşaret dili çevirisinin doğasını ve önemini anlamak için işaret dili çevirisinin tarihine ve özellikle de bu tarih içindeki eyleyenleri ve eyleyicileri (örn. dernekler, kamu menşeli girişimler, yasalar vb.) ele almak gerekir.

İşaret dilleri ne yazık ki yıllar boyunca dünyadaki işitsel ve sözel düzgüye sahip konuşma dillerinden farklı olarak ayrı bir statüde değerlendirilmiştir. Bu dillere gereken önem verilmediği için de işaret dilinden veya işaret diline çeviri olgusu ancak zaman içinde kurumsallaştırılmıştır. Herhangi bir ülkenin dilinden başka bir dile çeviri konusunda girişimler doğal girişimler olarak görülse de, işaret dili çevirisi konusundaki girişimler ve ilerlemeler daha yavaş bir şekilde yasal düzenlemelerle ve benzeri uygulamalarla geliştirilmiştir. Bu durumun birçok nedeni vardır ve bunlardan birkaçına örnek vermek açıklayıcı olabilecektir. Tarih boyunca S/sağır ve işitme engelliler ötekileştirilmiştir. Dolayısıyla toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel hayatının dışında kalarak dezavantajlı gruplar içinde yer almaktadırlar ve dezavantajlılar içerisinde en dezavantajlı kesimin engelliler olduğu belirtilmektedir. Alan literatüründe “dezavantajlılık” kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar dezavantajlı grupları toplumun çoğunun ulaşabildiği ve kullanabildiği araçlara ulaşamayan gruplar olarak tanımlar. Bu araçlardan birkaçı istihdam, bilgiye erişim, sağlık, eğitim, öz saygı, topluluk desteği, özerklik ve teşviktir (Dericioğlu Ergun vd., 2019). Bir başka ifadeyle baskın ve avantajlı grubun içinde ayrımcılık gösterilen grup olarak tanımlanabilir. Dezavantajlılık durumunun ortaya çıkmasında “beşer altı eşitsizlikler”, “beşer üstü eşitsizlikler” ve “beşeri düzlemdeki eşitsizlikler” olmak üzere üç farklı eşitsizlik kategorisinden söz edebiliriz. Beşer altı faktörler, genellikle doğumdan önce ve doğumla ortaya çıkarak bireyin kontrolünün

dışında gerçekleşen görme, işitme ve konuşma yetisinin olmayışı ya da bedensel ve de zihinsel engellilik gibi fizyolojik özellikleri anlatmak için kullanılan bir alt kavramdır (Dericioğlu Ergun vd., 2019, s. 28). Bu özellikler kişi ve grupları diğer insanlara göre dezavantajlı hâle getirmektedir. S/sağır ve işitme engelliler de beşer altı düzlemde dezavantajlı grubun içinde yer almaktadır. Görme engelliler ve körler beyaz baston ve gözlükleriyle, bedensel engelliler de örneğin tekerlekli sandalyeleriyle toplum içinde ayırt edilirken, Sağır toplum bu anlamda kendisini “görünmez engelli” olarak tanımlamakta, engellerinin görünmez olması nedeniyle de diğer engel grupları arasında farklılaşmaktadırlar. Bu bağlamda seslerini gerçek anlamda duyuramayan ve dolayısıyla geniş toplumla bütünleşmede tarih boyunca zorluk yaşayan, ana iletişim dili işaret dili olan S/sağır ve işitme engelliler için çeviri her zaman var olmuştur. Ancak, bu gerçeğin yasalara ve düzenlemelere yansımaları zaman içinde gerçekleşmiş ve insan hakları çerçevesinde ele alınmıştır. Dolayısıyla, özünde her çeviri (bilgiye erişim açısından düşünüldüğünde) bir insan hakkıyken, S/sağır ve işitme engellilerin bu hakkı diğer topluluklara göre oldukça geç teslim edilmiştir. Aynı şekilde işaret dili çevirmenliğine de gereken özen nispeten daha geç bir tarihte gösterilmiştir.

Bu durumun bir başka nedeni ise gerek akademik gerekse toplumsal çalışmalarla farkındalığın yaratılmasının gecikmesidir. Zira bir dilden veya bir dile çeviriden söz etmek için ilk önce o dilin varlığını ortaya koymak ve

sistematiik bir iletişim aracı olarak kullanıldığını kanıtlamak gerekecektir. Bu nedenle de diğer dillerden farklı olarak işaret dili çevirisi tarihinden söz ederken dil hakkında yapılan çalışmalara ve girişimlere de değinmek bir bütünlük sağlayacaktır.

Tüm bu düşüncelere ek olarak işaret dillerinin konuları veya daha doğrusu “statüleri” politik içerikli bir konudur. İşaret dilinin resmî bir dil olarak tanınıp tanınmaması, bir ülkedeki resmî diller arasında belirip belirmemesi, dil-toplum ve politika bağlamında ele alınan bir açılmıdır. Bir dile belli statülerin atfedilmesi ne kolay ne de doğal bir gelişim olacaktır. Bu çerçevede, bu dile veya bu dilden çeviriye duyulan ilgi, araştırma, incelemeler de geride kalacak, toplumsal farkındalığın, akademik eğilimin artmasıyla belli adımlar atılabilecektir. Bu bakış açısından hareketle, her ne kadar bu bölüm altında işaret dilinin kendi tarihine uzun uzun değinilmese de, belli bağlantılı yerlerde gönderme yapılmış ancak özellikle işaret dili çevirisine odaklanılmıştır.

İşaret dilleri, S/sağır ve işitme engellilerin kendi aralarında ve işiten konuşan insanlarla iletişim sağlamak amacıyla ellerin, üst gövdenin ve yüzün kullanıldığı görsel ve uzamsal dillerdir. Sağır alt-kültürlerin vazgeçilmez parçaları olan işaret dilleri, konuşma dilleri gibi karmaşık bir görünüm sergileyen, dilbilgisel ve anlamsal yapıları bulunan doğal, yaşayan dillerdir (Dikyuva vd., 2015).

Bu dilin kullanıcıları olan Sağır ve işitme engellileri tanımlarken engelsiz erişim için çevirinin söz konusu

edildiği bağlamlarda uygulama açısından iki kitle arasındaki ayrım çok önemli olduğu için, “Sağır” sözcüğünün baş harfi büyük “S” ile yazılmaktadır. Kemaloğlu ve Kemaloğlu’na göre bunun nedeni bu sözcüğün işaret dilini öncelikli iletişim dili olarak benimseyerek kullanan ve kendilerini Sağır topluluğa ait hissederek o kültürün özelliklerini yansıtan bireyler için bir kimliğin ifadesi olmasıdır. “Sağır” kavramı sosyo- kültürel bir yapıya gönderme yapmaktadır (akt. Dikyuva vd., 2015).

İşaret dillerinin tam ve eksiksiz diller olarak kabul edilmesi zaman almış ve günümüze kadar süren dilbilimsel, yapısal, bilişsel vb. birçok alan çalışmasından dolayı son yıllarda çeviribilimin uygulama ve araştırma alanına girmiştir. S/ sağır ve işitme engelli topluluğun kullandığı işaret dilleri, günümüzde yasallaştırılmış diller olarak tanınmakta, kimi ülkelerde ise resmî dil konumunda kabul edilmektedir. Örneğin, Avrupa Birliği’ne üye ülkelerde işitme engellilerin işaret dillerini tanıma ve koruma hakları tanınmıştır. Türk İşaret Dili (TİD) ise farklı bir süreç yaşamıştır. Günümüzde bu dil, Türkiye’de bulunan ve yerel alt kültürlerin bir parçası olan Sağır topluluğun kullandığı kendine özgü dilbilgisi, söz varlığı, kullanım özellikleriyle Türk Sağırılarının kültürünü yansıtan doğal, görsel-uzamsal bir dil olarak kabul edilir.

TİD’in uzun yıllar ihmal edilmesinin ardından, yaşanan en önemli gelişme T.C. Millî Eğitim Bakanlığının TİD ile ilgili bir kılavuz kitabın bulunması gerekliliğinin altını çizerek 1983 yılında ilk çalışmayı başlatmasıdır (Akalın vd., 2014, s. 45).

Yine 1980’li yıllarda politik ve akademik girişimlerin yanı sıra toplumsal farkındalıkta da bir artış gözlemlenmiştir. Bunun en büyük göstergesi ise medyaya yansıyan işaret dili çevirisi olmuştur. Bu gelişme de kamu kurumu olan TRT tarafından başlatılmıştır. Medyada TİD kullanılarak işaret dili farkındalığının oluşmasını, S/sağırların ve işitme engellilerin haberlere erişimini sağlayan önemli bir gelişme ilk defa TRT tarafından 14 Ekim 1984’te başlatılan ve her Pazar günü 15 dakika süreyle yayınlanan “İşitme Özürlülere Haberler” programıdır (Çankaya, 2003, s. 377). Bu programda günümüzde olduğu gibi TİD çevirisi yapılmamış, TRT’nin deneyimli spikerlerinden Ersin İmer haber metnini, ekrandaki Türkçe alt yazılar eşliğinde ve dudak okumaya olanak sağlayacak biçimde yavaşlatarak seslendirmiştir (Güven, 2020, s. 164) Türkiye’deki S/sağır ve işitme engellilere işaret diline çeviri yoluyla haberlerin aktarımı ise 1993’ten itibaren, TİD’i anadil olarak kullanan kendisi de CODA olan Nermin Merdanoğlu’nun uygulamasıyla hayata geçirilmiştir. Türkiye’de S/sağır ve işitme engelli bireyin Türkçe dil topluluğu ile olan iletişimi işaret dilini bilen aile bireyleri ya da yakın çevresi tarafından sağlanabilmektedir. Anne ve babası işitme engelli olduğu hâlde kendisi duyan ve konuşan çocuklara İngilizce “child of a deaf adult” tanımlamasının kısaltması olan CODA denilmektedir. İşaret dilinde araştırma yapan dilbilimciler (Arık, 2015) Türkçede de aynı şekilde kullanılan CODA sözcüğünün Türkçe Sağır Ebeveynlerin Çocukları tanımlamasının kısaltması olan SEÇ olarak değiştirilmesini önermektedirler (Oral,

2016, s. 96). CODA'lar hem işaret dilini hem de toplumun doğal sözlü dilini aynı anda edindikleri için iki dilli ve iki kültürlüdür. Türkçe-TİD çevirisiyle sunulan İşitme Engelliler Haber Bülteni 10 yıl boyunca haftada bir kez TRT-1'den yayımlanmıştır (İlkbaşaran'dan akt. Güven, 2020, s. 165). Bu haber bülteni, 2000'li yıllarda TRT-2'den Bahar Kobal ve Bahar Gökkuş'un çevirisiyle sürdürülmüştür. 2010'dan sonra da TRT-Haber kanalından yayınlanan bu programda Bahar Gökkuş çevirmenlik görevini üstlenmiştir. TRT dışında TİD çevirisiyle haber sunan ilk özel kanal ise 2011'de Fox TV'dir. Sabah yayınlanan "Çalar Saat" programında işaret dili çevirisi Ercüment Tanrıverdi tarafından yapılmaya başlanmıştır (Güven, 2020).

Bu girişimlerin ardından da diğer medya hizmet sağlayıcıları kamunun girişimini örnek alarak bazı sistematik girişimlere imza atmıştır. Buna bir örnek vermek gerekirse; S/sağır ve işitme engellilerin haber dışında eğlence programlarına erişimi TV8'de 2012 yılında başlayan, Okan Bayülgen'in hazırlayıp sunduğu canlı yayınlanan programlarında S/sağır ve işitme engelliler için bir Türk İşaret Dili çevirmeninin yer almaya başlamasıyla gerçekleşmiştir. Bu programla Türk televizyonlarında S/sağır ve işitme engellilerin medyada haber dışında eğlence, sohbet ve çeşitli konulara ilişkin bilgiye erişimi sağlanmıştır. Bu gelişmelere rağmen o yıllarda medya ve internet sitelerindeki TİD kullanımını teşvik eden herhangi bir yasa ya da yönetmelik oluşturulmamıştır (Arık, 2016). Sistematik girişim, ileriki bölümlerde anlatılacağı üzere 2019 yılında RTÜK tarafından gerçekleştirilmiştir.

Başlangıçta da belirttiğimiz gibi, işaret dillerine yönelik girişimler dünyanın her yerinde kısa bir süre sonra işaret dili çevirisi ile ilgili gelişmelere de gebe olmuştur. Bunun önemli bir nedeni de ilk önce dil hakkında yaşanan bilinçlenme ve farkındalığın ardından özellikle toplumsal hizmetlere (sağlık, eğitim vb.) erişimin bir hak olduğunun ve toplumlarda ana dili işaret dili olan bireylerin yaşadığı zorlukların ön plana çıkmasıdır. Zira, dezavantajlı olarak tanımlanabilecek grupların geniş topluma entegrasyonu için en önemli etmen iletişim ve etkileşimdir. Bu bağlamda işaret dili çevirisinin kapsamına da değinmek gerekir. Genel yanılgıya göre işaret dili çevirisinin yönü TİD'den Türkçeye veya tersi olarak düşünülmektedir. Ancak, işaret dili çevirisi bir işaret dili ve bir konuşma dili ya da iki işaret dili arasında gerçekleştirilebilir.

İşaret dili gelişiminin diğer diller arasında çevirinin gelişimiyle koşut olarak ilerlemediği konusuna önceden değinilmiştir. Bu bağlamda konu ele alındığında özellikle 20. yüzyılda artan insan hakları hareketlerinin işaret dili çevirmenliğinin dünyadaki gelişiminde özellikle büyük rol oynadığı göz ardı edilemez (Pöchhacker, 1999). S/sağır ve işitme engelli bireylerin profesyonel iş hayatına ve örgün eğitime entegrasyonunda çevirmenler kaçınılmaz eyleyenler olabilmektedir. Oysaki, işaret dili çevirisinin yaygınlaşması ve sistematik hâle gelmesinin (bir insan hakkı olarak görülmesi) gündeme gelmesi, bir toplumun bu bireyleri gerçek anlamda eğitime, hizmetlere erişime, iş hayatına dâhil etmeyi ilke edinmesiyle mümkün olacaktır. Bakış açısı değişene kadar söz konusu dili ana iletişim

dili olarak kullanan kitle, çevresinden aldığı (çoğu zaman gönüllülük esasına dayanan) yardım ve destekle bir şekilde hizmetlere ve ürünlere erişmiştir. Bu gerçek de sistematik ve sürdürülebilir bir yapının olmadığına da işaret etmektedir. Ayrıca, engelli birey bu yapı olmadan “bağımsız” yaşayamaz ve bu durum söz konusu topluluk için hassas bir konudur. Konuşan işiten toplum açısından çeviri hizmeti bir yardım olarak algılsa da Sağır toplulukların bakış açısından olguya bakıldığında aslında bu yardımdan çok bir erişim gereksinimidir (Napier, 2015, s. 135).

Dünyanın birçok yerinde Sağır topluluklar tarafından artan bu farkındalık, işaret dili çevirmenliği alanında önemli gelişmeleri de doğurmuştur. Bu farkındalığa ek olarak işaret dili çevirmenliği alanının gelişiminde uluslararası örgütler de önemli roller oynamışlardır. En etkili örgütler arasında sayılabilecek EFSLI (Avrupa İşaret Dilleri Çevirmenleri Forumu)¹ 1993 yılında, WASLI (Dünya İşaret Dili Çevirmenleri Federasyonu)² 2003 yılında kurulmuştur. Bu oluşumlar da işaret dili çevirmenlerini bir araya getirmekte ve dünyada uygulama, örnek ve çalışmalarla mesleğin gelişimine merkezî önem arz edecek şekilde katkı sağlamaktadır. Bu gelişmeler, işaret dili çevirmeni eğitimi konusunu da gündeme getirmektedir.

Ölçünlü eğitimlerin sunulduğu veya en azından işaret dili çevirmenliği eğitiminin önemi hakkında farkındalığın arttığı günümüzden önce işaret dili çevirmenleri genelde

¹ <https://efsl.org/about/history/>

² <https://wasli.org/about/history>

Sağır topluluk tarafından CODA'lar ve diğer aile fertleri arasından seçilirdi (Cokely, 2005; Janzen, 2005; Stone 2008). Günümüzde ise işaret dili çevirmenliği eğitimleri dünyanın değişik yerlerinde artmış ve birkaç temel ilke (çevirmen eğitimine Sağır topluluğun entegre edilmesi, eğitim boyunca Sağır topluluğun sosyo-kültürel gerçekleri hakkında farkındalığın arttırılması vb.) benimsenmiştir (Monikowski & Peterson, 2005).

Türkiye'de de dünyadaki gelişmelere koşut olarak özellikle işaret dili çevirisinin kalitesinin yükseltilmesi, işaret dili çevirisi eğitiminin yaygınlaştırılması, işaret dili çevirisinin profesyonel anlamda geliştirilmesine yönelik girişimler 2000'li yıllarda artmıştır.

3. İşaret Dili Çevirisinde (İDÇ) İlk Yasal Girişimler: Eğitim, Sertifikasyon, Meslekleşme ve Araştırma

Bölümün başında da ifade edildiği üzere TİD ile ilgili gelişmeler devamında işaret dili ile ilgili gelişmeleri de getirmiştir. TİD konusundaki sistematik ve kurumsallaşmış düzenlemeler bu bağlamda önem kazanmaktadır. Türk İşaret Dili ile ilgili yasal düzenlemeler yapmak ve bu alanda bilimsel çalışmaların başlaması ve yaygınlaşması 21. yüzyılda dünyada engellilere yönelik uluslararası yasal düzenlemelerin doğal bir sonucudur. Sağır topluluk ile ilgili dilsel, kültürel ve erişimsel konular dilbilim, eğitim ve çeviribilimin de araştırma alanına dâhil olmuştur. Türkiye'de TİD alanında bilimsel çalışmalar 2000'li yılların başında başlamıştır. Türk İşaret Dili (TİD) 1 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5375 sayılı "Özürlüler ve Bazı

Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”la resmen tanınmıştır.

Aynı yıl, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununa eklenen bir madde ile S/sağır ve işitme engelli bireylere devlet tarafından kamusal alanda işaret dili çevirisi hizmeti sunulması yönünde bir adım atılmıştır (Conker, 2018, s. 67). 5378 sayılı Kanun’un 30. maddesinde yer alan 8. Ek maddeye göre,

İşitme ve konuşma özürllülerine gerek görüldüğü hallerde tercümanlık yapmak üzere illerde işaret dili bilen personel görevlendirilir. Personelin işaret lisansı öğrenmeleri için gerekli kursların düzenlenmesi sağlanır. Bu personelin görev ve yetkileri, çalışma koşulları ile ilgili usul ve esaslar Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü’nün müştereken hazırlayacakları yönetmelikle belirlenir. (T.C. Resmî Gazete, 2005)

Engellilere yönelik bu Kanuna dayalı olarak Resmî Gazete’nin 14 Nisan 2006 tarihli sayısında *Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik* yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. İlgili Yönetmelik işaret dili tercümanını ve görevlerini tanımlamaktadır: “İşitme özürllü, dil ve konuşma bozukluğu olan bireylerin eğitim, iş, sağlık, eğlence, çalışma, sosyal hayata katılım, hukuki durumlar veya buna benzer hâllerde çevreleri ile iletişimine yardımcı olan ve yeterliliği onaylanmış kişiyi ifade eder” (T.C. Resmî Gazete, 2006).

Yönetmelikte yer alan hükümler gereğince TDK, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, İşitme Engelliler Millî Federasyonu ile üniversitelerin ilgili bölümlerinden TDK tarafından belirlenen temsilcilerden oluşan Türk İşaret Dili Bilim ve Onay (TİDBO) Kurulu kurulmuştur (Akalın vd., 2014, s. 49). TİDBO'nun alanda ilk çalışmalarından biri SHÇEK il teşkilatlarında görev yapacak işaret dili çevirmenlerinin belirlenmesini amaçlayan ve 2007 yılında gerçekleştirilen sertifika sınavıdır. TİDBO temsilcileri tarafından yapılan sınavda ilk olarak 24 kişi başarılı olmuş ve işaret dili tercümanı olarak görev yapmaya başlamıştır. Bu sayı illere göre dağılım yapılması gerektiği düşünüldüğünde oldukça yetersiz kalmıştır (Conker, 2018, s. 70). TDK, 7-8 Haziran 2007 yılında Türk İşaret Dili ve S/sağır topluluk ve işitme engellilere yönelik yerli ve yabancı bilim insanları ve katılımcıların bildirilerinin sunulduğu, ilgili kurum ve akademisyenlerin de katıldığı *Birinci Türk İşaret Dili Çalıştayı*'nı düzenlemiştir. 7 Haziran İşitme Engelliler Millî Federasyonunun da önerisiyle Türk İşaret Dili Bayramı olarak kutlanmaya başlanmıştır.

İşaret dillerine yönelik dilbilimsel çalışmalar doğrultusunda çeviribilim alanında da Sağır topluluğun en önemli iletişim aracı olan işaret dili çevirmenliği ve türleri, işaret dili çevirmeni ve Sağır topluluğa yönelik yapılan akademik çalışmalar da ivme kazanmaya başlamış, sosyoloji, ergoterapi, psikoloji, eğitim gibi farklı disiplinlerde yapılan çalışmalar da giderek artmıştır. S/sağır ve işitme engelli topluluk hakkında toplumun bilinci ve farkındalığı da yükselmeye başlamıştır.

Akademik alanda yapılan araştırma ve çalışmaların ivme kazanması ve çeşitlenmesinin temelinde uluslararası yasal düzenlemelerin ülkemizde de ulusal boyutta yasal düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılması yatmaktadır. Bu bağlamda engellilerle ilgili hizmetleri iyileştirme çalışmalarında ilgili kamu kurumlarının olduğu kadar üniversitelerin ilgili bölümleri de sorumluluk alarak katkı sağlamaya başlamıştır. *Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesinde* (13 Aralık 2006) ve 15 Kasım 2010 tarihinde yürürlüğe giren *Avrupa Engellilik Stratejisi* gibi uluslararası belgelerde, engelli kişilerin de eşit fırsatlar çerçevesinde topluma ve ekonomiye katılım hakkı olması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Yukarıda belirtilen ve alanda çok önemli bir gelişme olarak görülen Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 13 Aralık 2006 tarihli A/RES/61/106 kararıyla kabul edilmiş ve 3 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşme'yi 30 Mart 2007 tarihinde imzalamıştır.

Bu alanda işaret dili çevirisi ve Türk İşaret Dili Çevirisi, çeviri türleri, süreçleri, çıktılarını çeviribilim bağlamında ele alan ve işaret dili çevirmenin görünürlüğü, meslek kriterleri ve çevirmen etiği açısından irdeleyen çalışma, araştırma ve tezler yapılmaya başlanmıştır. Oral (2016) *Türk İşaret Dili Çevirisi* adlı kitabında, dünyada ve Türkiye'de işaret dili çevirmenliğinin tarihi, gelişimi, konuşma dillerinde yapılan sözlü çeviriden ayrılan yönleri ve çeviri sürecini İDÇ çevirmenin çeviri stratejileri ve teknikleri bağlamında incelemiştir. Bu kitap, Türk İşaret Dilini çeviri bağlamında inceleyerek diğer TİD alanında yapılan dilbilimsel çalışmalardan farklılaşarak İDÇ çalışmalarına kaynak oluşturmaktadır.

Son yıllarda çeviribilimde yeni açılımlar çerçevesinde önemli ve ayrı bir yere sahip olan görsel-işitsel çeviri alanında yapılan araştırma ve akademik çalışmalar alana katkılar sağlamıştır (bkz. Okyayuz & Kaya, 2017; Tanış-Polat, 2009, 2011; Gökce, 2018). Engellilerin her türlü bilgi, haber ve eğlence gibi farklı içeriklere erişimini hedefleyen engelsiz erişim ve çeviri türleri de görsel-işitsel çeviri şemsiyesi altında ele alınarak çeviribilimci görsel-işitsel çeviri uzmanları tarafından çeşitli araştırma ve proje konuları hâlinde incelenmiştir. S/sağır ve işitme engellilere yönelik diller arası yapılan alt yazı çevirisinden farklı olarak bir tür dil içi çeviri olan ayrıntılı alt yazı ve görsel-işitsel ürünlerin işaret diliyle aktarılmasıyla erişimi sağlamaya yönelik çeviri türleri ve teknikleri üzerinde yeni akademik yayınları teşvik etmiştir (ayrıntılı alt yazı için bkz. Okyayuz, 2019). Söz konusu yayınlar, çeviri tür ve tekniklerinin yanı sıra görsel-işitsel ürünün hazırlanışı, çeviri süreci, ürün çıktısı, kontrol ve düzeltme aşamasına kadar kısıtlar, zorluklarla baş etme ve etik gibi konulara değinerek işaret dili çevirmenine de yol gösterici niteliktedir.

CODA'lar işitme engelli ebeveynlerine, akraba ve yakınlarına yardımcı olarak onların iletişimde aracı rolünde gönüllü-zorunlu bir tür çevirmenlik görevi yapmakta, hastane, mahkeme, banka, okul gibi kurumlarda işitme engelli bireyin sesi olmaktadır (Oral, 2016, s. 96). Engellilerle ilgili yapılan ulusal düzenlemeler, işaret dili ve Sağır toplulukla ilgili çalışmalar doğrultusunda işaret dili çevirmenleri T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı başta olmak üzere devletin çeşitli kurumlarında istihdam edilmektedirler. İşaret dili çevirmenlerinin mesleki ve

sosyal alanda yaşadıkları sorunların çözümlendirilmesi ve mesleğin profesyonelleştirilerek etik kurallarının belirlenmesi ve ulusal anlamda tanınması amacıyla 25.11.2011 yılında İstanbul'da, onursal başkanlığını Cumhurbaşkanı Başdanışmanı H. İlnur Çevik'in yaptığı İşaret Dili Tercümanlar Derneği kurulmuştur.³ Derneğin başkanlığını CODA ve işaret dili çevirmeni Banu Türkuğur Şahin yürütmektedir. Dernek, Avrupa İşaret Dili Tercümanları Forumunun resmî üyesidir. Dernek 2015 yılında iki önemli organizasyona ev sahipliği yapmıştır. Bunlardan bir tanesi 17. Sağırklar Kongresinde Türkiye Sağırklar Millî Federasyonu ile çevirmenlik hizmetlerini üstlenmesidir. Diğeri ise Dünya İşaret Dili Tercümanları Federasyonunun (WASLI) Dünya Kongresi öncesi Temmuz ayında İstanbul'da yapılmasıdır. Dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen Sağır akademisyenlerin katıldığı Kongre, Sağır topluluğun problemleri ve işaret dili çevirmenlerinin karşılaştıkları sorunlar, çözüm önerileri ve fikir alışverişi bakımından teşvik edici olması açısından önemlidir.⁴

Üniversitelerin çeviribilim bölümlerinde de araştırma ve çalışmalar çeşitlenmeye devam etmiştir. Örneğin, Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ebru Diriker, 2018 yılında Türkiye'de sözlü çeviri alanında farklı alanlarda yapılan çalışmaları içeren makaleleri derlediği *Türkiye'de Sözlü Çeviri 1: Eğitim, Uygulama ve Araştırmalar* adlı bir kitap yayımlamıştır. Bu kitapta Boğaziçi

³ bkz. <https://www.dernekeara.com/kurulus/isaret-dili-tercumanlari-dernege>

⁴ Sözü edilen dernekle ilgili ek bilgi için bkz. Sağır ve İşitme Engelliler için Erişim: Toplum ve Çeviri bölümü

Üniversitesi Çeviribilim Bölümü Arş. Gör. Nesrin Conker “İşaret Dili Çevirmenliğinin Türkiye’deki Gelişimi” başlıklı makalesinde işaret dili çevirmenliğinin bir meslek alanı olarak yapılanmasında rol oynayan faktörleri ve süreci ele almıştır (bkz. Conker, 2018, ss. 57-84).

Daha önce de belirtildiği üzere işaret dili çevirmenlerinin istihdamı için 2007 yılında gerçekleştirilen sertifika sınavının ardından T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2013 yılında ikinci bir TİDBO sınavı yapılmıştır. Bu sınava 950 kişi katılmış ve 87 kişi başarılı olmuştur (Conker, 2018, s. 71). İşaret dili çevirmenlerinin istihdamı için yapılan en son sınav T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının da iş birliğiyle hayata geçirilen TİDYES’tir (Türk İşaret Dili Yeterlilik Sınavı).⁵ Sınav 14-29 Kasım 2020’de Ankara Üniversitesi TÖMER bünyesinde, İşaret dili çevirmenlerinin TİD yeterliliğini ölçmek amacıyla Ankara Üniversitesi Sınav Yönetim Merkezinde, elektronik ortamda, Bireyselleştirilmiş Bilgisayarlı Test altyapısı kullanılarak yapılmıştır.⁶ Sınavda Avrupa Ortak Dil Çerçevesi temel alınmıştır ve dil seviyesini ölçmek hedeflenmiştir. Türkiye’de hâlihazırdaki durumda Türk İşaret Dili çevirmeni olarak çalışmak isteyen veya istihdam edilecek kişinin söz konusu sınavdan yeterli puanı aldığını gösterir bir belge ibraz etmesi beklenir. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından işe alımda kullanılan son sınavda, TİDYES’te 50 kişinin 75 ve üstü puan alarak B2 seviyesinde başarılı olduğu değerlendirilmiştir.⁷

⁵ bkz. <http://tidyes.ankara.edu.tr/2021/01/04/web-sayfamiz-yenilendi/>

⁶ bkz. <http://tidyes.ankara.edu.tr/tidyas-hakkinda/>

⁷ <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/haberler/turk-isaret-dili-yeterlilik-sinavi-tidyas-yapildi-1/>

Engellilerin medya ürünlerine erişimi konusunda Avrupa ve Amerika'daki gelişmelere paralel olarak Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) önemli adımlar atmıştır. RTÜK'ün 2011 yılında yürürlüğe giren 6112 sayılı Kanun'un 37. maddesinde yer alan "Engellilerin ve yaşlıların yayın hizmetlerine ve yeni teknolojilere erişimini kolaylaştırmak amacıyla gerekli tedbirlerin alınmasını teşvik etmek" hükmü ve 2016-2020 Stratejik Planında yer alan 1.5.4. numaralı "Dezavantajlı birey ve grupların medya görünürlüklerinin arttırılması, sağlıklı temsillerin oluşması ve yayına erişim şartlarının iyileştirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak" faaliyetiyle tanımlanan görevler kapsamında Üst Kurulun 21/06/2018 tarihli ve 2018/25 sayılı toplantısında alınan 3 no'lu karar ile görme ve işitme engellilerin medya hizmetlerine erişiminin iyileştirilmesine yönelik bir yönetmelik çalışması yapılması yönünde karar alınmıştır (RTÜK, 2019a). Buradan hareketle RTÜK, alanında uzman akademisyenler, ulusal medya sağlayıcı kuruluşlar, S/sağır, işitme ve görme engellileri temsil eden sivil toplum örgütleriyle görüş alışverişinde bulunmak ve yönetmelik çalışmalarını eş güdümlü yürütmek için Ankara'da 26 Aralık 2018 ve 07 Ocak 2019 tarihleri arasında düzenlediği "Sağırın, İşitme ve Görme Engellilerin Görsel-İşitsel Medya Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesi Çalıştayı"nı 15 Ocak 2019'da yapılan bir toplantıda sunulan bir sonuç bildirisiyle sonlandırmıştır. Bu toplantıda işaret dili çevirisi, büyük bir özveriyle iletişimi sağlayan CODA'lar tarafından yapılmıştır (RTÜK, 2019b). Sonuç bildirisinin ardından *Sağırın, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında*

Yönetmelik yayımlanmıştır. Söz konusu yönetmelik 11 Ekim 2019 tarihli ve 30915 sayılı Resmî Gazete’de ilan edilerek yürürlüğe girmiştir (T.C. Resmî Gazete, 2019).

Engelsiz erişim, uygulanan çeviri türleri ve tekniklerinin nitelikli bir biçimde uygulanmasıyla gerçek amacına ulaşacak bir olgudur. Bu amaçla TÜBİTAK desteğiyle Bilkent, İstanbul ve Çankaya Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümlerinin görsel-ışitsel çeviri alanında uzman akademisyenlerinin desteğiyle 9 Aralık 2019 tarihinde Bilkent Üniversitesinde GİMEK “Görsel-İşitsel Medyaya Engelsiz Erişimde Kalite Çalıştayı” düzenlenmiştir. GİMEK Çalıştayı’nda alan uzmanı yabancı akademisyenler, STK temsilcileri, engelsiz erişim çeviri türlerinde medya ürünleri sunmuş ulusal medya hizmet sağlayıcıları, akademisyenler, resmî kurum ve bakanlık temsilcileri, engelsiz erişim için çeviri türleriyle ürün hazırlamış uygulayıcılar katılım ve önemli katkılar sağlamışlardır (bkz. GİMEK, 2019). RTÜK, medya sağlayıcıları ve akademisyenlerin eş güdümüyle yapılan düzenlemeler erişim konusunda akademik çalışmalara da yansımıştır (Güven, 2020).

YÖK’ün teşvikiyle “Engelsiz Üniversite” kavramı altında akademik çalışmalara ışık tutması ve temellendirilmesi açısından işaret dili alanında yapılan çalışmaların çok yönlü olarak yürütülebileceği lisansüstü programlar açılmıştır. Yükseköğretim tarihinde ilk kez, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak kurulan Türk İşaret Dili ve Sağır Çalışmaları Anabilim Dalı bünyesinde Türk İşaret Dili Tercümanlığı Tezli ve Tezsiz

Yüksek Lisans Programları ile Türk İşaret Dili Doktora Programı açılmıştır.⁸ Program 2018-2019 eğitim öğretim yılında öğrenci almaya başlamıştır.

Diğer bir gelişme ise Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak açılan “Türk İşaret Dili Çalışmaları ve Uygulamaları” adı altında Tezsiz Yüksek Lisans Programının başlatılmasıdır. İletişim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Mütercim- Tercümanlık ve İngiliz Dilbilimi bölümlerinin katkı verdiği bu disiplinler arası program 2019-2020 eğitim ve öğretim yılında öğrenci almaya başlamıştır. Programın amacı, Sağır ve CODA eğitmenlerin de yer aldığı TİD’in dilbilimsel, tarihsel, kültürel görünümünün yanı sıra özellikle mahkeme, sağlık alanlarını kapsayan toplum çevirmenliği bağlamında işaret dili çevirisini hem kuramsal hem de uygulamada çeşitli yönleriyle ele alan eğitimler vermek, araştırmalar ve projeler üretmektir.⁹ Türkiye’de İşaret dili çevirmenliğinin gelişimi, mesleklaşma çalışmaları, ulusal standartlar, çevirmenlerin öz algısını ele alan ve işaret dili çevirmenini görünür kılma hedefini güden çalışmaları içeren yüksek lisans tezleri ve üretilen makaleler alana katkıda bulunmuştur (bkz. Conker, 2017, Gökce, 2018).

Türkiye’de işaret dili çevirmenine en çok ihtiyaç duyulan alanlardan biri olan sağır sporlarında “Antrenör-Sporcu İlişkisinin Değerlendirilmesi ve İşaret Dili Çevirmeninin Rolü” başlıklı doktora tezi de alana akademik olarak

⁸ https://basin.yok.gov.tr/AciklamaBelgeleri/2018/09_isaret_didli_anabilimdali_acildi.pdf

⁹ Program hakkında bilgi için (bkz. http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr/menu/yuksek_lisans-77).

katkı sağlamış önemli bir çalışmadır (Fırat, 2020). CODA, akademisyen, çevirmen ve aynı zamanda sporcu olan Dr. Berrak Fırat'ın Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalında tamamlamış olduğu doktora tezine Hacettepe Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümünden bir öğretim üyesi, çeviribilim bağlamında danışmanlık yaparak teze çeviribilim bakış açısıyla katkı sunmuştur. Akademisyenlerin CODA çevirmenlerle iş birliği, pratik ve teorik uygulamaları birleştirme ve karşılıklı bilgi ve kültür alışverişini de teşvik etmek açılarından önemlidir.

Akademi ve uygulayıcı ekseninde önemli bir başka konu da çevirmen yeterliliklerinin yazımıdır. Çevirmen yeterlilikleri yazım sürecine bakıldığında ilk çalışmaların 2012 ve 2013 yıllarında başladığı görülmektedir. Yeterliliklerin yazılması farklı alanlardaki çevirmen yeterliliklerinin içinde işaret dili çevirmeni yeterliliğini de gündeme getirmiştir. İşaret dili çevirmeni yeterliliğinden bahsetmeden önce yeterliliklerin yazılma nedeninin üzerinde durmak gerekir. Yeterlilik, bir mesleğin eğitim almış ve/veya nitelik kazandırılmış kişiler tarafından yürütülmesi ve çalışmalarda kaliteyi artırmak, adayların sahip olması gereken nitelikleri, bilgi, beceri ve yetkinlikleri tanımlamak, adayların mesleki yeterliliklerini geçerli ve güvenilir bir belge ile kanıtlayabilmek, eğitim sistemine, sınav ve belgelendirme kuruluşlarına kaynak ve referans oluşturmak, adayı istihdam edecek kurum ve kuruluşlara bilgi akışını sağlamak ve bireylere mesleğe ilişkin eğitim konusunda rehberlik sağlamak için yazılmaktadır (MYK Ulusal Yeterlilik Tanımı ve İçeriği, 2018). 2012 yılında MYK, Türkiye'de çeviri eğitimi

veren farklı akademisyenleri, STK temsilcilerini, kamuda çalışan uzmanları bir araya getirerek çevirmen standardı ve yeterliliklerin yazılması sürecini başlatmış ve 2013 yılında ilk çevirmen standardı (Seviye 6) yayımlanmıştır. 2014-2015 yılında Çevirmen Yeterlilikleri çalışmaları başlamıştır. 2017 yılında İstanbul Üniversitesi altında kurulan ve 5 üniversiteden ve 5 STK'dan uzmanların içinde yer aldığı “Eş Güdüm Grubu” adı verilen bir konsorsiyum, çevirmen yeterliliklerini yazmak için MYK ile protokol imzalamıştır. 2018 yılında ise MYK'dan gelen öneri üzerine İşaret Dili Çevirmen Yeterliliği yazım sürecine başlanmıştır. Bu süreçte, Türkiye gerçeklerine uygun bir yeterlilik hazırlamak amacıyla yurt dışındaki yeterlilik örnekleri incelenmiş, bunlardan hareketle bir yeterlilik taslağı hazırlanmıştır. Kalite güvenilirliği ve geçerliliği açısından nitelikli bir yeterlilik oluşturmak için İşaret Dili Çevirmeni Yeterliliği yazım ekibini oluşturan alan uzmanları, akademisyenler, alanda aktif çalışan nitelikli çevirmenler, Sağır topluyla ve Sağır çevirmenlerle eş güdüm hâlinde çalışmalarını yürütmüşlerdir. 2020 yılının Ocak ayında çalışmaların son aşamasında pilot sınavlar yapılmış ve İşaret Dili Çevirmen Yeterliliği MYK'ya teslim edilmiştir. 1 Şubat 2020 tarihinde Bilkent Üniversitesinde İşaret Dili Çevirmenliği Yeterliliği Ekibi, Mesleki Yeterlilik Kurumu ve İstanbul Üniversitesi Çevirmen Yeterlilikleri Yazımı Eş Güdüm Grubu adına İşaret Dili Çevirmenliği Yeterliliği yazım ve yayın sürecinin şeffaf ve katılımcı bir yapıyla ilerlemesi için sektörel bilgilendirme toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda alanı ve sektörü temsil eden STK'ların katılımı sağlanmış, görüş alışverişi yapılmıştır.

Zorunlu ve seçmeli olarak ikiye ayrılan sınav birimleri adayların çeviri becerilerini birtakım başarımla ölçütleriyle sınamayı amaçlamaktadır. İşaret dili çevirmenliği, toplum, konferans, görsel-işitsel ve eğitimde işaret dili çevirmeni yeterliliği birimi seçmeli olarak 4 yeterlilik birimine ayrılmıştır. Pilot sınav gerçek bir sınav kurgusuyla düzenlenmiş ve Sağırın ve işaret dili çevirmenlerinin de yer aldığı bir jüri tarafından değerlendirilmiştir. Sınav, MYK Yeterlilik Birimi yetkilisi tarafından izlenmiştir. İşaret Dili Çevirmen Yeterliliği MYK, TRT, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ve T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığından yetkili kişilerin katılımıyla MYK bünyesinde düzenlenen bir toplantıda Hacettepe Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü akademisyenleri, Sağır akademisyen ve işaret dili çevirmeninden oluşan işaret dili çevirmen yeterliliği yazım ekibi tarafından son hâli sunulmuş ve söz konusu yeterlilik onaylanarak 29/04/2020 tarihinde yayımlanmıştır.¹⁰

Bu gelişmeler Türkiye’de işaret dili çevirmenliği için önemli olduğu gibi işaret dili çevirmenlerinin mesleki gerçeklerini de ortaya koymakta yardımcı olmuştur. Uzun ve dikkatli bir çalışmanın ürünü olan bu iki belge işaret dili çevirmenliği alanına katkı sağlar niteliktedir. Söz konusu standart ve yeterlilik belgeleri Türkiye’de işaret dili çevirmenliğinde çevirmenlerin profesyonelliği, çevirmenlerin becerilerinin tanınması, işaret dili çevirisinde uzmanlaşma, çevirmenlerin yaşam boyu gelişimi, işaret dili çevirmenliği eğitiminin öneminin tanınması ve işaret dili çalışmaları alanının

¹⁰ bkz.myk.gov.tr-<https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=cevirmen-yeterlilikleri---isaret-dili-cevirmeni---yayinlanan-taslak-15.12.2018.pdf>

ilerlemesi konusunda önemli adımlara vesile olmuştur. İşaret Dili Çevirmen Meslek Yeterliliklerinin yazım sürecinde S/sağır ve CODA'larla paylaşılan deneyimler ve yapılan çalışmalar bu alanda akademik yayınların yapılmasını teşvik etmiştir (bkz. Oral & Okyayuz, 2020)

3.1. Kurumsal Girişimler

2020 yılının “Erişilebilirlik Yılı” ilan edilmesinin ardından T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının engellilere yönelik farkındalık ve onların bilgiye erişimini kolaylaştırmak amacıyla yapılan çalışmaları hız kazanmıştır. Bu bağlamda S/sağır ve işitme engellilere yönelik verilen hizmetler artırılarak özellikle işaret dili uygulamaları yaygınlaştırılmıştır. 7 Haziran Türk İşaret Dili Bayramında, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Zehra Zümrüt Selçuk, “Erişilebilir Aile ve Çalışma” ismiyle bir Twitter hesabı açıldığını ve bu hesapta Bakanlığın tüm haberlerinin işitme engelliler ve görme engelliler için işaret dili ve seslendirme ile verildiğini duyurmuştur.¹¹ Bakanlık bünyesinde hâlihazırda görev yapan 56 TİD çevirmeninin sayılarının da artırılması planlanmıştır. “Türk İşaret Dili Tercümanları İş Takip Modülü” pilot uygulaması başlatılmıştır.

Türk İşaret Dili çevirmeni bulunmayan illere çevirmen ataması yapmak, ayrıca 7/24 işitme engelli vatandaşlara hizmet vermek amacıyla çalışmaları devam eden Çağrı Merkezinde görevlendirilmek üzere Türk İşaret Dili (TİD)

¹¹ <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/erisilebilirlik-yilinda-isaret-dili-uygulamalari-yayginlastirildi/>

çevirmeni adaylarının dil yeterliliklerinin belirlenmesine yönelik Ankara Üniversitesi TÖMER bünyesinde ilk TİDYES (Türk İşaret Dili Yeterlilik) Sınavı 14-16 Kasım 2020 tarihlerinde yapılmıştır. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Ankara Üniversitesi arasında “Türk İşaret Dili Çalışmaları” iş birliği protokolü imzalanmıştır. Bu protokolle Türk İşaret Dili üzerine çalışmalar yaparak sağlık, hukuk, eğitim gibi farklı alanlarda terminoloji geliştirmek, aynı zamanda bu alanda yetişmiş insan kaynağı sağlamak ve toplumsal farkındalığa katkı sunacak çeşitli etkinlikler gerçekleştirmek amaçlanmaktadır. Alanda çalışan sivil toplum kuruluşları, kamu kurum ve kuruluşları ile üniversitelerin temsilcilerinin katılımıyla “*Türk İşaret Dili Uygulamalarının Geliştirilmesi ve Yaygınlaştırılmasına Yönelik Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik*” çalışmaları devam etmektedir. Alo 183, Alo 144 ve Alo 170 Çağrı Hatlarında Türk İşaret Dili bilen personel görevlendirilerek, işitme engelli vatandaşlara görüntülü hizmet verilmektedir.

Bütün dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemi döneminde başlayan uzaktan eğitim, engellileri de etkilemiştir. S/sağır ve işitme engelli genç ve çocukların eğitim hizmetinden mahrum kalmaması amacıyla EBA TV ders içerikleri büyük oranda işaret diline çevrilmiştir. Pandemi döneminde uzaktan eğitim devam ederken EBA TV’de de engellilere yönelik içeriklere yer verilmiştir. Engelliler haftası kapsamında “Temel Türk İşaret Dili” ders içerikleri hazırlanarak video kayıtları yapılmış ve EBA TV üzerinden yayınlanmıştır. Aynı zamanda buldukları şehirlerde kaynaştırma eğitimine devam eden işitme engelli öğrencilerin derslerde ve okulda yaşadığı sorunları

anlattıkları farkındalık çalışması da EBA TV’de yer almış, Dünya Bankası ve T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) arasında yapılan mutabakat doğrultusunda MEB tarafından düzenlenen EBA TV ders içerikleri de işaret diline çevrilmiştir.¹²

Engellilerin dini bilgilere ulaşımını kolaylaştırmaya yönelik adımlar da atılmış, aile temalı hadisler Türk İşaret Diline çevrilerek erişime sunulmuştur¹³. Ayrıca Çocuk Hakları Sözleşmesi Türk İşaret Diline çevrilmiş, Engelli Hakları Sözleşmesi’nin Türk İşaret Diline çeviri çalışmaları da başlamıştır.

81 İl kapsamında işitme engelli bireylerin; 7/24 iletişim ihtiyacını karşılayabileceği “TİD Engelsiz Erişim Merkezi Projesi” de sürmektedir. Bu proje ile engellilerin işaret dili çevirmenine sürekli ulaşabilmesi ve tüm mecralara engelsiz erişebilmesi sağlanacaktır. Pandemi döneminde S/ sağır ve işitme engellilere yönelik bir etkinlik de 23 Eylül 2020’de “Dünya İşaret Dilleri Günü” vesilesiyle T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün “Dünya İşaret Dilleri Günü’nde Türk İşaret Dilinin Dünyü Bugünü Yarını” adlı düzenlediği panelidir. Çevrim içi düzenlenen panel, S/sağır ve işitme engellilere yönelik alanda çalışan sivil toplum örgütü temsilcileri ve akademisyenleri bir araya getirmiştir. Panelde Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, S/ sağır ve işitme engellilere verilen çevirmenlik hizmetleri,

¹² <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/haberler/23-eylul-dunya-isaret-dilleri-gunu-nde-turk-isaret-dilinin-dunu-bugunu-yarini-paneli-isitme-engellilerin-sesi-oldu/>

¹³ <https://www.aile.gov.tr/denizli/haberler/hadisler-engellilerimizin-erisimi-icin-isaret-diline-cevrildi/>

düzenlemeler ve iyileştirmeler için alanda çalışan sivil toplum örgütlerinin tamamıyla birlikte hareket ettiklerini; T.C. Sağlık Bakanlığı, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve üniversitelerle eş güdümlü çalışmalar yaptıklarını ifade etmiştir. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde ülke genelinde 55 işaret dili çevirmeninin bulunduğu dile getirilirken, işaret dili çevirmeni istihdam edilmesinde Ankara Üniversitesi ile iş birliği yapıldığı, TÖMER üzerinden verilecek eğitim sonrasında yeterlilik sınavı ile kamunun işaret dili çevirmeni açığının kapatılacağı ifade edilmiştir. Panelde aynı zamanda İşaret Dili Çevirmenliği Ulusal Meslek Standartları'nın yayımlandığı, meslek açısından çok önemli olan standartların uygulanmasına yönelik Mesleki Yeterlilik Kurumu ile görüşmelerin devam ettiği bilgisi de verilmiştir.¹⁴

Pandemi döneminde, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından S/sağır ve işitme engellilerin evden çıkmak zorunda kalmadan tercüman desteği başvurularını e-devlet üzerinden yapabilecekleri yeni bir uygulama da hayata geçirilmiştir. Bu uygulama özellikle pandemi koşullarında S/sağır ve işitme engellilerin yaşamını kolaylaştırmakta ve işaret dili tercümanları aracılığıyla banka, noter gibi kamu kurum ve kuruluşlarındaki hizmetlere güvenli ve hızlı erişimini sağlamaktadır. Hâlihazırda 32 ilde hayata geçirilen sistemde, S/sağır ve işitme engelliler, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerine dilekçeyle başvurarak,

¹⁴ bkz. <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/haberler/23-eylul-dunya-isaret-dilleri-gunu-nde-turk-isaret-dilinin-dunu-bugunu-yarini-paneli-isisitme-engellilerin-sesi-oldu/>

bireysel resmî işlemlerinde yardımcı olması amacıyla Türk İşaret Dili tercümanı talep edebilmektedir. Ayrıca S/sağır ve işitme engelli bireyler başvurularıyla ilgili Bakanlık Aile Bilgi Sisteminde oluşan kayıtlar doğrultusunda telefon üzerinden görüntülü Türk İşaret Dili çevirmenliği hizmeti de alabileceklerdir.¹⁵

4. Toplum Çevirmenliği Bağlamında İşaret Dili Çevirmenliği

Ülkemizde işaret dili çevirmenlerinin istihdam alanlarına bakıldığında bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de giderek önem kazanan toplum çevirmenliği alanlarında istihdamın yoğun olduğu gözlemlenmektedir. Toplum çevirmenliği, çeviribilim bağlamında farklı şekillerde tanımlanabilmekte, ancak en yaygın şekliyle kamu hizmeti sağlayanlar ile bu hizmetten faydalanan bireysel müşterilerin aynı dili konuşmadığı bir toplumda kurumsal ortamlarda gerçekleşen sözlü çeviri türü olarak tanımlanmaktadır (Pöchhacker, 1999, s. 126). Toplum çevirmenliğine yönelik tanımlar, ülkelerin politik, sosyal yapılanmaları ve ihtiyaçlarına göre değişkenlik göstermekte ve farklı türlere ayrılmaktadır. Toplum çevirmenliğine ilişkin alan literatüründe tanımlara bakıldığında çok farklı terimlerle karşılaşılmaktadır. Örneğin Amerika’da “toplum çevirmenliği”; Avustralya’da “üç taraflı çevirmenlik”, “diyalog çevirmenliği”; Fransa’da “arabuluculuk”; Kanada’da “toplum çevirmenliği” ve “kültürel çeviri” bu alanda verilen hizmetlerin tanımlamaları arasında yer almaktadır (Duman, 2018,

¹⁵ <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turk-isaret-dili-destegi-icin-basvurular-e-devletten-de-yapilacak-569960.html>

s. 12). Bu bağlamda, çevirmenin üstlendiği rol ve çeviri süreçleri de ilgili alanlara göre sınıflandırılmaktadır. Toplum çevirmenliği hizmetinden çoğunlukla göçmenler, azınlıklar, sığınmacılar yararlanmaktadır. Yerel alt kültürün bir parçası olan S/sağır ve işitme engelliler de kültürel ve dilsel engellerini aşmak için toplum çevirmenlerine ihtiyaç duymaktadır. Uluslararası Standartlar Teşkilâtının 2014 tarihli, ISO 13611: 2014 numaralı standardına göre kamu kuruluşları, sosyal hizmet, sağlık, iş ve sanayi kuruluşlarıyla inanç temelli organizasyonlar ve acil durum ortamları toplum çevirmenlerin çalışma ortamları olarak belirlenmiştir.¹⁶ Ülkemizdeki uygulamalarda işaret dili çevirmenleri adliyelerde, emniyet, sağlık ve eğitim alanlarında hizmet sağlayıcılar ve S/sağır, işitme engelliler arasında iletişimi sağlarken bir nevi arabuluculuk rolü de üstlenmektedir. Kişinin devredemediği ve ikamesi mümkün olmayan en temel insan haklarından biri olan sağlık hakkı ve bu haklardan eşit bir şekilde yararlanma konusunda da Sağır ve işitme engelliler çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Sağlık çevirmenliği, iletişimin en gerekli olduğu ve yapılacak en ufak bir hatanın telafisi mümkün olmayan sonuçlara neden olabileceği en önemli alandır. Bu bağlamda işaret dili çevirmenlerinin rolü çok önemlidir. Belirtilen alanda çeviri yapılırken iletişim kurulmasının ötesinde kişilerin özel hayatları, duyguları ve mahrem konuları da çevirmenle paylaşılmaktadır. Son yıllarda sağlık alanında engelsiz erişimde Türkiye’de yeni düzenlemeler yapılmaktadır.

¹⁶ <https://www.iso.org/standard/54082.html>

Sağır topluluğa faydalı olabilmek amacıyla geliştirilen önemli projelerden biri de Engelsiz Sağlık İletifim Merkezi (ESİM)'dir. ESİM, T.C. Sağlık Bakanlığı bünyesinde 2015 yılında kurulmuş, Aralık 2016 tarihinden itibaren kullanıma açılmıştır. Bu merkez, Türk İşaret Dili bilen personelin çalıştığı bir iletişim merkezidir. S/sağır ve işitme engellilere işaret dilinde görüntülü olarak 7/24 hizmet veren ücretsiz ve dünyada tek olan bir mobil uygulamadır. Bu uygulama sayesinde, işaret dili bilen Sağırlar ve işitme kaybı yaşayan kişiler 112 Acil Çağrı Merkezi ile iletişime geçebilirler, ambulans isteyebilir, randevu sisteminden yararlanarak doktor randevusu alabilirler ve doktor muayenesi sırasında çevirmenlik hizmetinden faydalanabilirler. ESİM'de 2021 itibarıyla 8 işaret dili çevirmeni ve 4 sağlık personeli çalışmaktadır. Acil durumlarda S/sağırların, işaret dilinde görüntülü olarak hızlı iletişim kurması ESİM uygulaması ile gerçekleştirilir; böylece S/sağırların ve işitme engellilerin sağlık hizmetine erişimleri ve etkin bir sağlık hizmeti almaları sağlanmaktadır. Muayene randevusu için profesyonel sağlık ekibinden destek alınması, kişilerin doğru yönlendirilmesi, muayene ya da tedavi sırasında yaşanan iletişim problemlerinin çeviri hizmeti ile ortadan kalkması ESİM uygulaması ile mümkün olmakta ve iletişimde mağduriyet yaşanmamaktadır. Bu mobil uygulama, IOS ve Android işletim sistemlerine sahip tüm akıllı cihazlara yüklenebilmekte ve bireyler sisteme T.C. kimlik numarası ile giriş yaptıktan sonra cep telefonuna gelen doğrulama kodu ile kayıt olabilmektedir. Sağır toplumun ücretsiz faydalanması için Bakanlık, Bilgi Teknolojileri ve İletifim Kurumuna (BTK) talepte

bulunmuş ve BTK'nın aldığı kurul kararı ile 1 Nisan 2019 tarihinden itibaren ESİM mobil uygulamasının kullanımı ücretsiz olmuştur (akt. Akalın, 2020). S/sağır ve işitme engelliler için çok hayati öneme haiz bir uygulama olması açısından oldukça yenilikçi bir girişim olan ESİM projesiyle T.C. Sağlık Bakanlığı ulusal platformda üç ve uluslararası platforma bir ödüle lâyık görülmüştür. Bunlardan ilki 2017 yılında TÜSİAD ve Türkiye Bilişim Vakfı (TBV) tarafından düzenlenen 14. eTürkiye Ödülleri kapsamında “Kamudan Vatandaşa e-Hizmetler” ödülü¹⁷, ikincisi Türkiye Engelsiz Bilişim Platformu tarafından 5-7 Eylül 2018'de Manisa'da düzenlenen, Biltevt'18 Uluslararası Engelsiz Bilişim 2018 Kongresi'nde “ESİM Engelsiz Bilişim Kamu Hizmet Ödülü”¹⁸, üçüncüsü HIMMS'in (Healthcare Information and Management Systems Society) 27-28 Mayıs 2018 tarihlerinde Barselona'da gerçekleştirdiği etkinlikte “İnovasyon” ödülü¹⁹ ve son olarak 3 Aralık 2019 Dünya Engelliler Günü vesilesiyle T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından verilen erişilebilirlik ödülleri kapsamında sağlık kategorisinde “Engelsiz Sağlık İletişim Merkezi (ESİM) ve Erişilebilir Şehir Hastaneleri” ödülünü almıştır.²⁰

ESİM uygulamasının yanında diğer bir uygulama ise yine bir mobil uygulama olan “Engelsiz 112” uygulamasıdır.

¹⁷ <https://tusiad.org/tr/basin-bultenleri/item/9685-14-etr-odulleri>

¹⁸ <https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR,46813/engelsiz-bilisim-odulleri----esim.html>

¹⁹ <https://dijitalhastane.saglik.gov.tr/TR,37063/bir-odul-de-engelsiz-saglik-iletisim-merkezi-esim-projesine-geldi.html>

²⁰ <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/haberler/3-aralik-dunya-engelliler-gunu-nde-aile-calisma-ve-sosyal-hizmetler-bakanligi-tarafindan-7-ayri-dalda-erisilebilirlik-odulleri-verildi/>

T.C. İçişleri Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı tarafından geliştirilen ücretsiz uygulama 08.04.2019 tarihinde kullanıma açılmıştır. Bu uygulama ile engelli bireylerin acil durumlarda yazılı veya görüntülü olarak çağrı merkezine hızlıca ulaşabilmeleri gerçekleşmektedir. Pandemi döneminde bilginin hızlı, doğru bir şekilde iletilmesi engelli bireyler için de büyük bir önem taşımaktadır. Bu doğrultuda T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından S/sağır ve işitme engelli bireyler için “Koronavirüs Bilgilendirme Rehberi” hazırlanmış, rehber hem Türk İşaret Dili çevirisi içeren video formatında, hem de PDF formatında erişime açılmıştır. Aynı zamanda pandemi sürecinde T.C. Sağlık Bakanlığı “koronavirüs kamu spotları” ve “sağlık bilgilendirme” videolarına işaret dili ile erişim sağlanmıştır.²¹ T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının portalında yayınladığı T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından koronavirüsle mücadelede 14 kuralın işaret dili çevirisi üzerine “Covid 19 Pandemi Sürecinde 14 Kuralın Türk İşaret Dili Çevirileri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bir araştırma makalesi yayımlanmıştır (bkz. Oral & Okyayuz, 2020). Bu makalede Bakanlık bünyesinde istihdam edilen CODA işaret dili çevirmeninin çevirisi ve Sağır bireyin kendi toplumuna 14 kuralı anlatımı karşılaştırılarak S/sağır ve işitme engelli bireylerin bilgiye erişimi irdelenmiştir.

Erişebilirlik yılı bağlamında özellikle S/sağır ve işitme engelli çocukların eğitimine ve kültürlenmesine yönelik en son gelişmelerden biri ise T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler

²¹ <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/erisilebilirlik-yilinda-isaret-dili-uygulamaları-yayginlastirildi/>

Bakanlığı tarafından düzenlenen “2020 Türkiye Erişebilirlik Ödülleri Dijital Uygulama” kategorisinde Türkiye İşitme Engelliler Derneği “Türk İşaret Dili Kullanan Sağır Çocuklar İçin İki Dilli Okuma Gelişimi Uygulamaları” projesi kapsamında, 4 yaş üstü Sağır çocukların dil ve bilişsel gelişimlerini desteklemek için *Keloğlan Gemi Mühendisi* adlı e-kitap uygulamasının hayata geçirilmesidir. Boğaziçi Üniversitesi, Gallaudet Üniversitesi ve Türkiye İşitme Engelliler Derneğiyle hazırlanan ve Sabancı Vakfı tarafından desteklenen proje kapsamında, Apple App Store ve Google Play Store’den ücretsiz indirilebilen bir uygulamayla masal kahramanı Keloğlan, Türk İşaret Dili, Amerikan İşaret Dili ve İngilizceye çevrilerek S/sağır ve işitme engelli çocukların eğitimine büyük katkıda bulunmaktadır.²²

Akademi, ilgili dernekler ve federasyonlar, özel kurumlar ve devlet kurumlarının eş güdümüyle hayata geçirilen projelerin elle tutulur veriler ortaya koyması, engelsiz erişimin her alanında yapılacak olan akademik araştırma ve çalışmaların projeler niteliğinde yapılandırılmasının önemini ve gerekliliğini ortaya koymuştur.

Akademisyenlerin engelsiz erişim konusunda uzmanlaşmış yurt dışı paydaşlarla ortak seminerler ve çalışmalar düzenlemesi oldukça önemli ve yol göstericidir. Bu çerçevede yapılan en son etkinliklerden biri 26 Mart 2021 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Mütercim ve Tercümanlık Bölümü akademisyenleri tarafından düzenlenen çevrim içi seminerleridir. Bu seminerler Avrupa’da engelsiz erişim

²² bkz. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/keloglan-isitme-engelli-cocuklar-icin-anlatiyor-41678263>

kapsamında çok değerli projeler yürüten ve alanda önde gelen akademisyenlerin yürüttükleri projelere odaklanırken yeni açılımlara da ışık tutması açısından önemli bir iş birliği ve girişimdir. Nitekim bu bağlamda kaydedilen en son ve hem Türkiye hem de Hacettepe Üniversitesi için çok önemli bir başarı ise Hacettepe Üniversitesi Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı Üyesi Doç. Dr. A. Şirin Okyayuz'un Birleşmiş Milletlerin "International Telecommunication Union, Intersector Rapporteur Group on Audiovisual Media Accesibility" kurumunun daveti üzerine 9 Nisan 2021 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü akademisyenleri tarafından engelsiz erişim alanında yapılan araştırma ve projeleri tanıtarak sunmasıdır. Engelsiz erişim alanında akademik bağlamda Türkiye'de bir ilk olarak kabul edilen bu girişimle, sunumda yer alan çalışma ve araştırmaların sonuç çıktıklarına bir kod atanmış ve ilgili sunum Birleşmiş Milletlerin yayımlanan resmî evrakları arasında yer almıştır. Bu önemli girişim, dünyada ve Türkiye'de engelsiz erişim bağlamında engellilerin haklarına yönelik çalışma ve araştırmaların somut bir çıktısı olarak değerlendirilmektedir.

Alanda yapılan nitelikli çalışmalar, çalıştaylar, projeler, işaret dili ve işaret dili çevirisinin ayrı ve önemli bir alan olarak kabul edilmesi gereğini ortaya koyarken, S/sağır ve işitme engellilerle ilgili yapılacak çalışmaların etkili ve verimli olması açısından Sağır toplulukla eş güdümlü çalışma zorunluluğu ve gerekliliğini de ortaya koymuştur. Bu bağlamda üniversitelerde açılan Türk İşaret Dili yüksek

lisans programlarının işaret dili ve çevirisi alanında yeni araştırma, açılımlara ve toplumsal sorumluluk projelerine rehberlik etmesi önemlidir.

5. Sonuç

İşaret dili çevirisi olgusunun günümüzde Türkiye’de ivmelenerek önem kazanması çok önemlidir. Bir insan hakkının teslim edilmesi için temel bir hizmet olan bu edimin yaygınlaşması ve uygulama kalitesinin geliştirilmesi merkezîdir.

Günümüzde, özellikle de yakın tarihte Türkiye’de yapılan girişimlere bakıldığında bazı sistematik, yasalarla desteklenmiş ve kurumsal nitelikli adımların atılmış olması heyecan vericidir. Ancak, dünya genelinde yapılan çalışmalara ve gelişmelere bakıldığında hâlen yapılması gereken birçok açılım ve girişim olduğu da ortadadır. Bu bağlamda da farklı aktörlere değişik görevler düşmektedir. Bunların bazıları kısaca örneklenebilir.

Her şeyden önce işaret dili çevirisi konusunda yapılan girişimler hakkında bilgi paylaşılması ve ülkemizdeki işaret dili çalışmalarının birbirinin üzerine kurulması veya alınan derslerden öğrenilmesi gerekir. Bunu gerçekleştirebilmek için paydaşlar, alana katkı sağlayacaklar arasında sistematik iletişim esastır.

Kimi çok değerli girişim ancak belli bir kitle tarafından yapılmakta, ilgililere gerektiği ölçüde duyurulmamakta, alıcıları olan Sağır ve işitme engelli toplum aktif paydaş olmadan (sadece “danışman” olarak) sürdürülmekte ve

dolayısıyla birtakım eksiklikler ortaya çıkmaktadır.

Bunun da ötesinde, koordinasyon olmadığı için kimi zaman “tekrarlanan” çalışmalar veya çelişen girişimler, örtüşen girişimler birbirini değersiz kılmaktadır. Aynı şekilde bir girişimden öğrenilen birikim (know-how) ancak sonuç çıktısı olarak ilan edilmekte (örn: bir girişim yapıldı) ve sürece, aktörlere, kalite ölçütlerine, çalıştırılan profesyonellerin profillerine dair bilgi paylaşılmadığı için gerçek anlamda kalite değerlendirmesi yapılamamaktadır.

Bunlara ek olarak hizmetlerin ve girişimlerin son alıcısı olan Sağır ve işitme engellilerin bu hizmet ve ürünlere erişiminde yaşadıkları zorluklar, aldıkları hizmete dair fikirleri ve yorumları derlenmemekte ve geri bildirim olmadığı ortamda yapılan girişimler “yapıldı” statüsüne erişip başarılı olarak görülmektedir. Hâlbuki bu başarıyı belirleyecek olan bireyler hizmetin alıcılarıdır. Bir girişimin başarılı olması için yapılması ve hatta kalite döngüsü ile yapılması değil, o girişim sonucunda amaca erişip erişilmediğinin kontrol edilmesi gerekir. Bu da ancak dönüt toplanması ile yapılabilir. Dolayısıyla söz konusu grup için yapılan her girişimle ilgili olarak veri toplanmalı, görüşler derlenmeli, alan uzmanları, uygulayıcılar, düzenleyici kurumlar ve alıcılar arasında müzakere edilmelidir.

Bunlara ek olarak teknolojinin sunduğu olanaklarla, eğitim sistemlerinin iyileştirilmesiyle çeviribilim alanı sürekli evrilen bir alandır. Bu da şu gerçeği getirmektedir: Yapılan girişimler zaman içinde toplanan dönütlerle ve yenilikçi yaklaşımlarla iyileştirilmelidir ve geliştirilmelidir.

İşaret dili çevirmenliği bağlamında bazı kılavuzların veya yol gösterici evrakın oluşturulması ve en azından bu evraklarda belirlenen normların alan uzmanları ve uygulayıcıları tarafından kabul edilmesi önemlidir. Örneğin, bir işaret dili çevirisi ortamında çevirmenin niteliği, ortamı nasıl yöneteceği, alıcının beklentisinin ne olabileceği, diyalogun nasıl kurulabileceği, çevirmenin işini gerçekleştirmek için ihtiyacı olan altyapı, iş döngüsü vb. sistematize edilmesi gerekir. Ancak bu döngü ve süreklilik sağlandığında gerek hizmeti alan gerekse veren birey kalite unsurlarının gözetildiğinden emin olabilecektir.

Kalite ile koşut giden bir başka konu ise eğitimidir. Mesleki eğitimin tüm çevirmenler için şart olduğu günümüzde çağdaş dünyada yadsınamaz bir gerçektir. Ülkemizde bu konuda bu bölümde betimlenen bazı girişimlerin olması umut verici iken, hâlen başka ülkelerdeki olanaklar aynıyla mevcut değildir. Bu bağlamda da söz konusu engelli grubun da toplumsal döngüye dâhil edilmesi ve onların da eğitiminde çevirmenin (toplum çevirmenliği bağlamında) bir araç olarak kaliteli hizmet sunması esastır. Bu, üzerinde aciliyetle durulması gereken bir konudur.

İşaret dili çevirisindeki gelişmeler ve ülkemizde yaşanan ilerlemeler umut vericidir. Ancak, bunun nihai değerlendirmesi ve hangi girişimin verimli olup olmadığı, alıcıya kalacaktır. Bu konuda da alıcı kitle olan Sağır ve işitme engellilere sorumluluk düşmektedir. Bu kitlenin kendilerine sunulan olanak ve hizmetleri nesnel bir şekilde değerlendirmeleri, tüm çalışmalara katkı sağlamaları ve iş birliğine hazır olmaları gerekmektedir.

Geniş toplum “bizim için biz olmadan asla” ilkesini benimsediği zaman (ki Türkiye’de bunun belli bir ölçüde benimsendiğini görüyoruz) bu alıcıya farklı bir sorumluluk da yüklemektedir. Aktivist bir yaklaşımla geniş toplumun gerçeklerine hâkim olarak süreçlere dâhil olmak, hizmet sağlayıcılarını (çevirmen, kurum vb.) doğru yönlendirmek, akademik ve somut dönüşlerle görüşlerini ve fikirlerini savunmak önemli olacaktır.

Kaynakça

Akalın, G. O. (2020). *Türkiye’de sağlık iletişiminde işaret dili çevirmenliği*. [Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesi], Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akalın, Ş. H., & Oral, A. Z. (2013, 30 Eylül-4 Ekim). İşitme engellilerin eğitiminde Osmanlı yazısının kullanımı üzerine. VIII. Milletlerarası Türkoloji Konferansı, İstanbul, Türkiye.

Akalın, Ş. H., Oral, A. Z., & Çavkaydar, S. (2014). *Türk İşaret Dili*. Anadolu Üniversitesi.

Ankara Üniversitesi TÖMER (Türk İşaret Dili Yeterlilik Sınavı hakkında (<http://tidyes.ankara.edu.tr/tidyes-hakkinda/>)).

Arık, E. (2016). *Ellerle konuşmak: Türk İşaret Dili araştırmaları*. Koç Üniversitesi Yayınları.

Bozkurt, S., & Okyayuz, A. Ş. (2020). Türkiye’de Sağır ve işitme engelli çocuklar için ayrıntılı alt yazı çevirisi hakkında bir araştırma: Uygulamada sadeleştirme. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 29, 139-160. <http://10.37599/ceviri.824787>

Cokely, D. (2005). Shifting positionality: A critical examination of the turning point in the relationship of interpreters and the deaf community. M. Marschark, R. Peterson & E. Winston (Ed.) *Sign language interpreting and interpreter education* içinde (ss. 208-234). Oxford University Press.

Conker, N. (2017). *The professionalization of sign language interpreting in Turkey: Interpreter training and public interpreting services*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.

Conker, N. (2018). İşaret dili çevirmenliğinin Türkiye'deki gelişimi. Ebru Diriker (Ed.) *Türkiye'de sözlü çeviri eğitim uygulama ve araştırmalar 1* içinde (ss. 57-84). Scala Yayıncılık.

Çankaya, Ö. (2003). *Bir kitle iletişim kurumunun tarihi: TRT 1927-2000*. YKY.

Dericioğlu Ergun, A., Namal, M. K., & Koçancı, M. (Ed.) (2019). *Türkiye'de sosyal politika ve dezavantajlı bireyler*. Kırmızı Yayınları.

Dikyuva, H., Makaroğlu, B., & Arık, E. (2015). *Türk işaret dili dilbilgisi kitabı*. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yayınları.

Diriker, E. (2018). *Türkiye'de sözlü çeviri eğitim uygulama ve araştırmalar 1*. Scala Yayıncılık.

Duman, D. (2018). *Toplum çevirmenliğine yorumbilgisel bir yaklaşım: Sağlık çevirmeni ve öznellik* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Firat, F. B. (2020). Sağır sporlarında antrenör-sporcu ilişkisinin değerlendirilmesi ve işaret dili çevirmeninin rolü [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

GIMEK (2019). Görsel işitsel medyaya engelsiz erişimde kalite çalışmayı. <https://www.gimek.net/>

Goldin-Meadow, S., & Feldman, H. (1977). The development of language-like communication without a language model. *Science*, 197(4301), 401-403.

Gökce, İ. (2018). (In)accessibility of the deaf to the television contents through sign language interpreting and SDH in Turkey. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 109-122.

Gökce, İ. (2017). *Türkiye'de işaret dili tercümanlığının normları: İşaret dili tercümanlarının rollerine özelemleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Gökce, İ. (2018). The norms of sign language interpreting in Turkey: A pre-investigational study on the field. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 25, 165-180.

Güven, M. (2020). Televizyon ortamında erişilebilirlik uygulamalarının gelişimi: Sesli betimleme, alt yazılama ve işaret dili çevirisi. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 152-175.

Janzen, T. (2005). Introduction to the theory and practice of signed language interpreting. T. Janzen (Ed.), *Topics in Signed Language Interpreting: Theory and Practice* içinde (ss. 3-24). John Benjamins.

Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK). (2012). *MYK çalışma grubu tarafından taslak meslek standardı hazırlandı*. <https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/haberler/34-meslek-standartlar-dairesi-bakanl/1056-myk-calma-grubu-tarafndan-taslak-meslek-standar-hazrlan%202012>.

Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK). (2018). *Ulusal yeterlilik tanımı ve içeriği*. <https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/ulusal-yeterlilikler/95-ulusal-ye-terllkler#:~:text=Ulusal%20yeterlilik%3B%20yetkilendirilmi%C5%9F%20belgelendirme%20kurulu%C5%9Flar%C4%B1nca,gereken%20bilgi%2C%20beceri%20ve%20yetkinliktir>.

Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK). (2020). *İşaret dili çevirmeni (Seviye 6) ulusal yeterliliği onaylandı*. <https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/haberler/34-meslek-standartlar-dairesi-bakanl/1794-aret-dili-cevirmeni-seviye-6-taslak-yeterlili-hazrlan>

Monikowski, C., & Peterson, R. (2009). Service learning in interpreting education: Living and learning. *Sign Language Interpreting and Interpreter Education: Directions for Research and Practice*. 10.1093/acprof/9780195176940.003.0008.

Napier, J. (2015). Comparing signed and spoken language interpreting. H. Mikkelsen, & R. Jourdain (Ed.), *The Routledge Handbook of Interpreting* içinde (ss. 129-143). Routledge.

Neves, J. (2005). *Audiovisual translation: Subtitling for the deaf and hard-of-hearing* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Surrey-Roehampton Üniversitesi.

- Neves, J. (2007). Of pride and prejudice: The divide between subtitling and sign language interpreting on television. *The Sign Language Translator and Interpreter*, 1, 251–274.
- Okyayuz, A. Ş. (2019a). *Görsel-işitsel çeviri ve engelsiz erişim*. Siyasal Kitabevi.
- Okyayuz, A. Ş. (2019b). *Ayrıntılı altyazı çevirisi*. Siyasal Kitabevi.
- Okyayuz, A. Ş., & Kaya, M. (2017). *Görsel-işitsel çeviri eğitimi*. Siyasal Kitabevi.
- Oral, A. Z. (2016). *Türk İşaret Dili çevirisi*. Siyasal Kitabevi.
- Oral, A. Z., & Okyayuz, A. Ş. (2020a). Developing national standards and qualifications for sign language interpreting in Turkey. *Turkish Studies Language* 15(3) 1379-1397. <https://dx.doi.org/10.47845/TurkishStudies.44052>
- Oral, A.Z., & Okyayuz, A. Ş. (2020b). Covid-19 pandemi sürecinde 14 kuralın Türk İşaret Dili çevirileri üzerine bir inceleme. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 29, 117-138. <https://doi.org/10.37599/ceviri.831793>
- Pöchhacker, F. (1999). Getting organized: The evolution of community interpreting. *Interpreting*, 4(1), 125–140.
- RTÜK (2019a). *Sağırkların, işitme ve görme engellilerin medya hizmetlerine erişiminin iyileştirilmesi çalıştayı*. <https://www.rtuk.gov.tr/assets/Galeri/Haberler/sagirlarin-isisitme-vegorme-engellilerin-gorsel-isisitme-medya-hizmetlerineerisiminin-iyilestirilmesi-calistayi-sonuc-bildirisi.pdf>
- RTÜK. (2019b). Sağırkların, işitme ve görme engellilerin yayın hizmetlerine erişiminin iyileştirilmesine ilişkin usul ve esaslar hakkında yönetmelik. *Resmî Gazete* (11 Ekim 2019). <https://www.resmi.gazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191011-15.htm>.
- Stone, C. (2008). Whose interpreter is the anyway? Interpreting within the community or for the community, diversity and community in the worldwide sign language interpreting profession. C. Roy (Ed.), *Proceedings of the 2nd conference of the*

World Association of Sign Language Interpreters. Douglas McLean.

T.C. Resmî Gazete (2006). *Türk İşaret Dili sisteminin oluşturulması ve uygulanmasına yönelik usul ve esasların belirlenmesine ilişkin yönetmelik*<https://www.resmîgazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060414-2.htm>.

T.C. Resmî Gazete (2009). *Engellilerin haklarına ilişkin sözleşme*. <http://www.resmîgazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>.

T.C. Resmî Gazete. (2005). *Özürlüler ve bazı kanun hükmünde kararnemelerde değişiklik yapılması hakkında kanun*. <https://www.resmîgazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm>.

Tanış-Polat, N. (2009). *Çeviribilim ve dilbilim bağlamında Türkiye’de sesli betimlemenin yeri ve önemi. Dilbilim Araştırmaları, 2009, 1-10.*

Türk İşaret Dili Dini Kavramlar Sözlüğü. (2020). *Diyanet İşleri Başkanlığı Türk İşaret Dili dini kavramlar sözlüğü*. <http://engelsiz.diyanet.gov.tr>

Türk İşaret Dili Sözlüğü. (2012). Türk Dil Kurumu. <https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2012/07/ONSOZ.pdf>

Türk İşaret Dili Sözlüğü. (2015). T.C. Millî Eğitim Bakanlığı *Türk İşaret Dili* sözlüğü. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_06/25021710_tidsozlukortaboyut_para8.pdf

Türk İşaret Dili Sözlüğü. (2020). <https://tidsozluk.ailevecalisma.gov.tr/>

Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu-İşaret Dili Komisyonu (2012). *Türk İşaret Dili ve uluslararası işaret eğitim materyali*. Ankara

Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu-İşaret Dili Komisyonu (2012). *Türk İşaret Dili uluslararası işaret dili sözlüğü*. Ankara

Çevrim İçi Haber Kaynakları:

EFSLI (Avrupa İşaret Dili Tercümanları Forumu). <https://efsl.org/about/history/>

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk İşaret Dili Çalışmaları ve Uygulamaları Tezsiz Yüksek Lisans Programı (http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr/tr/menu/yuksek_lisans-77).

HIMMS (Healthcare Information and Management Systems Society). <https://dijitalhastane.saglik.gov.tr/TR,37063/bir-odul-de-engelsiz-saglik-iletisim-merkezi-esim-projesine-geldi.html>

Hürriyet İşitme Engelliler Haberleri <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/keloglan-isitme-engelli-cocuklar-icin-anlatiyor-41678263>

ISO 13611:2014 Interpreting Guidelines for community interpreting/ <https://www.iso.org/standard/54082.html>

İşaret Dili Tercümanlar Derneği. <https://www.dernekara.com/kurulus/isaret-dili-tercumanlari-dernegi>

İşitme Engelliler Millî Federasyonu. <http://tsmf.org.tr/yonetim-kurulu/>

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sözleşmeli Personel Alım İlanı. (2014). *Sözleşmeli Personel Alımı Sınav Duyurusu*. <https://ilan.memurlar.net/ilan/30388/aile-bakanligi-sozlesmeli-personel-alim-ilani.html>.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (<https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/haberler/turk-isaret-dili-yeterlilik-sinavi-tidyeyapildi-1/>)

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/haberler/23-eylul-dunya-isaret-dilleri-gunu-nde-turk-isaret-dilinin-dunu-bugunu-yarini-paneli-isitme-engellilerin-sesildi/>

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/haberler/3-aralik-dunya-engelliler-gunu-nde-aile-calisma-ve-sosyal-hizmetler-bakanligi-tarafindan-7-ayri-dalda-erisilebilirlik-odulleri-verildi/>

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı <https://tidsozluk.ailevecalisma.gov.tr/>

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/guncel-turk-isaret-dili-sozlugune-86-farkli-ulkeden-2-7-milyon-defa-erisim-saglandi/>

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/erisilebilirlik-yilinda-isaret-dili-uygulamalari-yayginlastirildi/>

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakan-selcuk-7-haziran-turk-isaret-dili-bayramini-kutladi/>

T.C. Sağlık Bakanlığı Dijital Hastane (2015). <https://dijitalhastane.saglik.gov.tr/TR,37063/bir-odul-de-engelsiz-saglik-iletisim-merkezi-esim-projesine-geldi.html>

T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü. (2015). <https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR,46813/engelsiz-bilisim-odulleri---esim.html>

T.C. Sağlık Bakanlığının yeni uygulaması (2015). *ESİM* <https://haberegider.com/saglik-bakanliginin-yeni-uygulamasi-esim/>

TRT (<https://www.trthaber.com/haber/gundem/turk-isaret-dili-destegi-icin-basvurular-e-devletten-de-yapilacak-569960.html>)

WASLI. Dünya İşaret Dili Tercümanları Forumu. <https://wasli.org/about/history>

3.3. Sağır ve İşitme Engelliler için Erişim: Alt Yazı Çevirisi

A. şirin Okyayuz *, Ebru KANIK**

*Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, sirinokyayuz@hacettepe.edu.tr

**Konferans Çevirmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı Koordinatörü, Bilkent Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, İngilizce, Fransızca Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, ebrukanik@yahoo.com

1. Giriş

Alt yazı çevirisi olarak adlandırılan çeviri türünün engelsiz erişim ve iletişim bağlamında çok önemli ve merkezi bir yeri vardır. Ancak, bu çeviri türü toplum içindeki genel geçer yargının aksine tek bir edim ve uygulamaya işaret etmez ve değişik alanlarda ve amaçlarla uygulandığında da farklı açılım ve türevlere işaret eder.

Alt yazı çevirisi olgusu birçok bakış açısından ele alınabilir. Alt yazı çevirisi başlığı altındaki erişim türünün hangi ürüne eklendiği, ne amaçla eklendiği, tam olarak hangi kitleyi hedefleyerek eklendiği, ne kadar özenle eklendiği, ne kadar etkin bir engelsiz erişim aracı olduğu gibi farklı yaklaşımlar olabilecektir.

Bu yaklaşımlar konuyu görselleştirmek amacıyla aşağıdaki şekilde sunulabilir:

Şekil 1.

Alt Yazı Çevirisi

Türevleri	Kullanıldığı ortama göre	Alıcı kitleye göre	Edimin sürecine göre
Alt yazı çevirisi (diller arası/ dil içi) Ayrıntılı alt yazı çevirisi Canlı alt yazı çevirisi Üst yazı çevirisi Dillendirilen alt yazı çevirisi Yaratıcı alt yazı çevirisi Sadeleştirilmiş ayrıntılı alt yazı Vb...	Sahne sanatları Kayıttan/Canlı medya ürünleri Sosyal (örn. bilgi videoları) ve kültürel (örn. müzeler) içeriğe (kayıttan) erişim Eğitim ürünleri/ eğitim süreci Dil edinimi Vb...	Görme, işitme, bilişsel engeli olanlar Dil bilmeyenler Bilgiye/hizmete/ ürüne erişmek isteyenler Vb..	Canlı ürüne ekleme Kaynakta erişilebilir ürün oluşturma

Yukarıda sunulan şekil ne alt yazı çevirisinin tüm türlerini ne de tüm uygulama alanlarını kapsamaktadır. Bu şeklin amacı özünde ne kadar kapsamlı bir uygulamadan söz edildiğinin görselleştirilmesidir.

Yukarıda sunulan bakış açısından hareketle bir tek kılavuz bölümü dâhilinde tüm alt yazı çevirisi açılımlarından söz edilemeyeceği aşikârdır. Dolayısıyla, bu bölümde bu kapsamın dar bir kesiti ele alınmış ve bazı açılımlar anlatının dışında bırakılmıştır.

Aşağıda sunulan bölüm belli bir mantık akışını takip etmektedir: Alt yazı çevirisinin günümüzdeki kapsamını ve amaçlarını anlamak için alt yazı çevirisi diye adlandırılan alanın tarihine ve zaman içindeki evrimine bakmak gerekmektedir. İlk başlık altında bu gelişim anlatılmıştır. Alt yazı çevirisinin kısıtları yukarıda sayılan tüm türlerde, ortamlarda ve alıcılar için geçerli olacağından ikinci başlık altında bu kısıtlardan söz edilmektedir. Üçüncü başlık

altında ise ilk iki başlıkta çizilen çerçeve dâhilinde özellikle engelsiz erişim ve iletişim kapsamında, günümüzde önemli hâle gelen dört uygulamadan kısmen daha ayrıntılı olarak söz edilecektir: ayrıntılı alt yazı çevirisi, üst yazı çevirisi, canlı alt yazı çevirisi ve yaratıcı alt yazı çevirisi. Bu bölümde kaleme alınanlar “alt yazı çevirisi” türleri ve uygulama alanlarının ancak dar bir kapsamına denk gelmektedir. Özünde burada söz edilenden çok daha geniş bir bakış açısı vardır.

Bölüm boyunca didaktik bir bakış açısı benimsenirse de “kalite” unsuru önemle vurgulanmıştır. Bu bağlamda bölüm boyunca dile getirilen ve desteklenen uygulamaların neden merkezî önemde olduğunu anlatmak için çeviri edimi ve kalite konusuna, özellikle de alt yazı çevirisi bağlamında bakmak gerekecektir. Ne yazık ki, her çeviri ediminde olduğu gibi “kalite” alt yazı çevirisi uygulamalarında da tam anlamıyla nesnel ve somut bir şekilde kanıtlanabilen bir olgu değildir. Bu alandaki kalite çalışmaları “iyi uygulamalardan” yola çıkacaktır. “İyi uygulama” tanımlaması ise amacına hizmet eden bir çıktı/ürün/hizmet ortaya konmuş olması ve bu çıktının alıcıları tarafından “erişilebildiğinin” mümkün olabilecek en nesnel şekilde ve yöntemlerle ortaya konmasını içerir. Bu bağlamda da “kalite” ancak “ortalama alıcı” kurgusu üzerinden yürüyecektir. Bir ürün veya hizmetin, bir alıcı kitlenin her bir bireyinin erişebileceği şekilde tasarlanmış olması ihtimali çok düşüktür. Herkes için tasarım (kapsayıcı tasarım) ilkesiyle hareket edilse de aslında bu gerçek anlamda “herkes” için erişilebilir bir ürün ortaya konduğu

anlamına gelmeyecektir. Mutlaka istisnalar olacaktır.

Bu bağlamda da sayılara ve verilere bakmak ve olasılıkları görmek gerekecektir. Eğer ortaya konan ürün ve/veya hizmetin alıcıların %50'sine erişim sağladığı ispatlanırsa bu iyi bir çabadır, ama bu başarılı bir girişim değildir, çünkü erişim sağlanmamış %50'lik bir kitle söz konusudur. O zaman da araştırmacılar yüzde kaçta erişildiğinde girişimin başarılı olup olmadığını sorgulayacaktır. Bu da her bağlamda değişecektir. Örneğin, belli beceri ve bilgilere sahip bir işitme engelli grubundan söz ediliyorsa, sözün gelişi makine parçaları montaj hattında en az 5 yıl çalışmış bir Sağır ve/veya işitme engelli gruba alt yazı çevirisi ile teknik terimleri öğretmek için video tasarlanmasından söz ediliyorsa, bu bağlamda alıcı kitle çok dardır. Öncelikle, alıcı kitlenin profilleri (sahada çalışma deneyimi, aynı iş koşullarında deneyimi olması, belli bir hizmet içi eğitimden geçmiş olması vb.), ayrıca, alıcı kitlenin becerileri (sahada montajı yapabilme dolayısıyla makine ve parçalarını tanıma ve bunlarla çalışabilme vb.) belirlenmiştir. Böyle bir kitle ile (çok fazla sayıda alıcıdan söz edilemeyeceği için) çalışmak ve bu kitleye materyal üretmek daha kolay olabilecektir. Böyle bir girişimden beklenen "kalite" (başarı) kıstası çok yüksek seyredebilecektir. Ancak, televizyon kanallarına canlı alt yazı uygulaması ile erişim sağlamak için yapılacak bir girişimde söz konusu alıcı kitle yediden yetmişe değişik okuma hızları olan, değişik genel kültür ve dünya bilgisi birikimleri olan, kimi zaman görme engeli olan, değişik okuma seviyeleri olan vb. bir kitle olacaktır. Bu kitlede aynı kalite ve başarı oranını yakalamak olası değildir. Dolayısıyla, kalite ve erişimde başarı, akademik

açıdan ve nesnel bir yaklaşımla çok boyutlu düşünülmesi gereken konulardır.

Yukarıda betimlenen mantıktan hareketle ortaya çıkan resimde nerede hangi unsurun ölçülebilir ve kontrol edilebilir olduğuna bakmak gerekir. Engelsiz erişim ve alt yazı kesişiminde kontrol edilebilir/ölçülebilir unsurlara bakıldığında üstsel bir bakışla olgu şu şekilde görülebilir:

Şekil 2.

Kalite Dayanakları

Çevirmen ve sürece katkı sağlayacak diğer uzmanlar:

Ürünü sunan çevirmen ürünün amacına hizmet etmesini sağlayabilecek eğitim/birikim/deneyime sahip miydi? (örn. dünyadan iyi uygulama örneklerinin üstüne kurulmuş, Türkiye gerçeklerine de uygun bir "alt yazı çevirmeni" profili var mıydı? işi yapan çevirmenin bu profile uyduğu tespit edildi mi? Profil uygunluk tespiti yapılırken bu nesnel ölçütlerle yapıldı mı?)

Teknik ve tasarımsal altyapı:

Ürünün içinde sunulduğu ortam erişilebilir miydi? Teknik konulara dünyadaki iyi uygulamalar ve teknik yönetmelikler çerçevesinde yeterince özen gösterildi mi? (örn. işaret dili çevirisi çok iyi yapılsa da bu çeviri işaret dilinin anlaşılmasını zorlaştıran bir boyutta, fonda, görünürlükte ve alanda bir video ile sunulduysa ortam erişilebilir olmayacaktır.)

Kılavuzlar ve süreç:

Ürünü ortaya koyabilmek için nasıl bir süreç izlenmesi gerektiği ortaya kondu mu? (örn. Hangi vasıflara sahip uzmanlar hangi aşamada ve ne şekilde ne işi yapacak?) Ürünü ortaya koyan profesyonel süreç içinde tutarlı ve amacına hizmet edecek bir çıktı sağlaması için gerekli olan tüm ilkeler, yaklaşımlar, olasılıklar, olanaklar mevcut muydu? Bunlara uyulduğu tespit edildi mi? (örn. bir ilkeler, yaklaşımlar, olasılıklar kılavuzu var mıydı? Uzmanların uygulaması ile bu kılavuz zenginleştirildi mi?)

**Dağıtım ve kullanım-
Alıcı kitle:**

Erişim sağlamak için sisteme dâhil olan kişi sayısı (örn. alıcı kitle olarak hedeflenen kitle bazında kaç kişi bir programın alt yazılı sürümünü izledi?)

Doğrulama araştırmaları:

Sistematik geri bildirim oldu mu? (örn. alıcı kitle ürünü/hizmeti takdir ettiğini, beğendiğini ve bunun ürüne engelsiz erişimini sağladığını çoğunlukla teyit etti mi?)

Yukarıda betimlenen unsurlardan hareketle alt yazı çevirisinin türevlerine bakış açımızda da hangi konuların gündemimizde en üst sıralarda yer alacağı netleşmektedir: Alt yazı çevirisinin yetkin bir birey tarafından yapılması, bu çevirinin erişilebilir bir teknik altyapı ve tasarımla sunulması, sürecin en etkin şekilde ve eksiksiz yürütülmesi, ürüne erişimin sağlanması ve amaca ulaşılması (alıcı kitlenin ürüne erişimini sağlamış olmak) temel kalite unsurlarıdır.

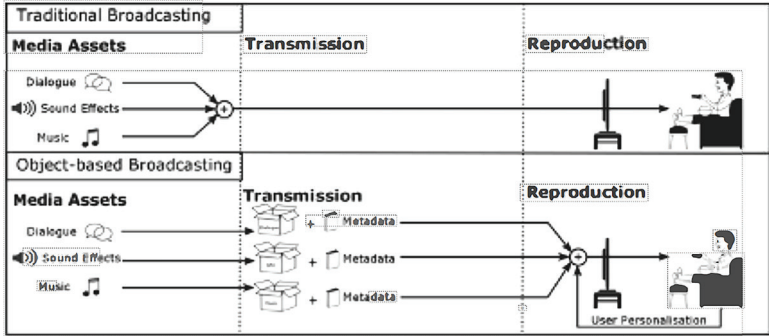
Bu unsurlara ek olarak başka unsurlar da (olanaklar çerçevesinde) gündemde olabilecektir. Örneğin, alt yazı çevirisi türevlerinden birkaçı uygulandıysa (örn. sadeleştirilmiş ayrıntılı alt yazı, yaratıcı ayrıntılı alt yazı vb.), alt yazı formatı erişime en uygun tasarımla farklı erişim sağlayacak araçlar için de ayrıştırıldıysa (örn. tablet, bilgisayar, televizyon vb.) ve bunlar arasında bir seçim yapılabilecek bir düzen ve altyapı (örn. kumanda,

arayüz, yazılım vb.) varsa, erişimde kişiselleştirmeden de söz edebiliriz (nesne tabanlı yayıncılık ve erişim). Bu bağlamda yapılacak her uygulamada ve çalışmada ise yukarıda sıralanan kalite ölçütlerine ek birtakım ölçütler eklenebilecektir.

Konuyu görselleştirmek amacıyla nesne tabanlı erişim konusu aşağıdaki şekilde sunulabilir:

Şekil 3.

Geleneksel Yayıncılık ve Nesne Tabanlı Erişim

Yukarıda sözü edilen alt yazı türlerini de anlatmak yerinde olacaktır. Günümüzde, aşağıda tarihsel akışın anlatıldığı başlık altında da değinileceği üzere alt yazı çevirisi ilk başta gerçek anlamda ekranın altına sözel olarak ifade edilen tüm bilgilerin iki satırla aktarımı ile başlamış, zaman içinde edim, hitap ve hizmet edeceği alıcı kitleye göre farklı uygulamalarla gelişmiş, türevlerine ayrılmıştır. Her ne kadar bütün uygulamaları sıralamak ve açıklamak mümkün olmasa da günümüzde ve yakın gelecekte Türkiye'deki alıcı kitesinin profili ve uygulamaların seyri düşünülerek birkaç

farklı “alt yazı çevirisi” türünden söz edilebilir. Bu türevler uygulama şekillerine, uygulanabildikleri ürünlere ve benzeri birçok ölçüte göre ayrıştırılabilir ancak bu bölüm kapsamında bu türevleri hizmet ettikleri alıcı kitleye göre sınıflandırmak yerinde olacaktır.

Şekil 4.

Sağır ve İşitme Engelli Topluluklar İçin Farklı Alt Yazı Çevirisi Türleri

I.Canlı alt yazı çevirisi

Alıcı: (Öncelikli alıcı) Sağır ve işitme engelli birey, (ikincil alıcı) işitsele erişmekte zorluk çeken her birey, (üçüncü grup) yazılı dile erişmek isteyen alıcı
Uygulama kapsamı: Canlı programlarda eş zamanlı edimle uygulanır.

II.Ayrıntılı alt yazı çevirisi

Alıcı: (Öncelikli alıcı) Sağır ve işitme engelli birey, (ikincil alıcı) işitsele erişmekte zorluk çeken her birey, (üçüncü grup) yazılı dile erişmek isteyen alıcı
Uygulama kapsamı: Banttan kayıtlı ürünlere / ürüne eklenti olarak uygulanır ve sunulur.

II.A. Sadeleştirilmiş alt yazı çevirisi

Alıcı: (Öncelikli alıcı) Alt yazı okuma hızı ve etkinliği toplum geneline kıyasla daha düşük olan birey ve ana iletişim dili Türk İşaret Dili olan Sağır ve işitme engelli birey, (ikincil alıcı) işitsele erişmekte zorluk çeken her birey, (üçüncü grup) yazılı dile erişmek isteyen alıcı
Uygulama kapsamı: Banttan kayıtlı ürünlere / ürüne eklenti olarak uygulanır ve sunulur

II.B. Yaratıcı alt yazı çevirisi

Alıcı: (Öncelikli alıcı) Alt yazı okuma hızı ve etkinliği toplum geneline kıyasla daha düşük olan birey ve ana iletişim dili Türk İşaret Dili olan Sağır ve işitme engelli birey. (ikincil alıcı) işitsel erişimde zorluk çeken her birey. (üçüncü grup) yazılı dile erişmek isteyen alıcı
Uygulama kapsamı: Banttan kayıtlı ürünlere ürüne eklenti olarak uygulanır ve sunulur

III. Üst yazı çevirisi

Alıcı: (Öncelikli alıcı) Sağır ve işitme engelli birey. (ikincil alıcı) kaynaktaki sözlü dile erişimde zorluk çeken her birey. (üçüncü grup) yazılı dile erişmek isteyen alıcı
Uygulama kapsamı: Sahne sanatlarının icrasında önceden tasarlanmış olan çeviri ürünün performansına eş zamanlı olarak eklenir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında alt yazı çevirisi şemsiyesi altında anılan çeviri türlerinin tarihsel gelişimine bakarak sürekli evrilen alt yazı çevirisinde evrimin altında yatan nedenleri gözlemlemek olasıdır.

2. Alt Yazı Çevirisi: Tarihi, Kapsamı ve Gelişimi

Alt yazı çevirisi, çeviribilim kapsamında görsel-işitsel çeviri şemsiyesi alanı altında incelenen bir uygulamadır. Çeviribilimciler, 1990'lı yılların ortalarına kadar çalışmalarında, ekran çevirisi, çoklu ortam çevirisi, film çevirisi olarak adlandırdıkları görsel-işitsel çeviri alanına yoğun ilgi göstermemişlerdir. Bu durum sinemanın 100. yılının kutlandığı 1995 yılında değişmeye başlamıştır. Son 25 yılda ise dünyada görsel-işitsel çeviri alanıyla ilgili yazılan kitaplar ve farklı dillerde yapılan araştırmalar öyle bir oranda artmıştır ki, bu alan çeviribilimde önemli bir yer edinmiştir.

Görsel-işitsel çeviri araştırmalarına akademisyenlerin ilgisinin artması ve uygulama sayısının katlanarak çoğalmasının altında tek bir neden aranmamalıdır. Bu artıştaki en önemli etmen; haber almak, eğlendirmek ve eğitmek için kullanılan medyanın, günümüzde geçmişe oranla çok daha geliştiği olabilir. Günümüzde dünya geneline bakıldığında birçok ülkede, dilde ve platformda sürekli yeni medya kanalları açılmakta, yayıncılar ise en yeni programları izleyicilere sunmak için yarışmaktadır. Bu rekabet ortamı da görsel-işitsel çeviri türlerinin uygulamalarına olan ilgiyi arttırmaktadır. Ayrıca medya sağlayıcıları birtakım çeviri açılımlarıyla farklı alıcı kitlelere hitap edebileceklerinin farkına varmışlardır. Geçmişte diller arası görsel-işitsel çeviri ön plandayken, yabancı bir dildeki programların belli bir ülkedeki o dili bilmeyen alıcılara ulaştırılması gibi bir esas üzerinden hareket edilmekteydi. Günümüzde engelsiz erişimin de görsel-işitsel çeviri kapsamında öneminin kavranmasıyla birlikte sadece bir ürünü erek (hedef) dilde alıcıya sunmak değil, bir ürünü mümkün olduğu kadar çeşitli alıcı gruplarına sunmak da önem kazanmıştır. Bu bağlamda da bazı medya sağlayıcıları VOD (talep üzerine video) uygulaması ile yayınlarına ek olarak belli platformlardan farklı çeviri gereksinimleri olan kitlelere erişebildiklerini görmüşlerdir. Okyayuz (2016) konuyu şu şekilde anlatmaktadır:

Diaz Cintas ve Anderman (2009, s. 1), görsel-işitsel çeviri gereksiniminin ve dolayısıyla da alanın öneminin artmasının tek bir nedeni olmadığını; aynı anda yaşanan birçok

gelişmenin bu durumda etkisi olduğunu ifade ederler. Uluslararası, ülkesel ve bölgesel kanal sayılarının artmasıyla birlikte, kanalların yayın akışlarını doldurmak için gereksinim duyulan program sayısı da artmıştır. Dünyanın birçok ülkesinde, televizyonlarda açılan yeni kanalların sayısında patlama yaşanırken (Hamilton & Stevenson, 2005), sinema sektörü de yükselişe geçmiştir. Bu gelişmelere koşut olarak, DVD'ler yaygınlaşmış ve internet hayatın vazgeçilmez bir parçası hâline gelmiştir. Yaşanan bu ve buna benzer tüm gelişmeler görsel-işitsel çevirinin önemini arttırmıştır.

Bir ülkede izleyicilere ulaşan çeviri programların sayısını veya tüm kanalların yayın akışında yer alan çeviri programların yüzdesini belirlemek neredeyse imkânsızdır. Günümüzde, izleyiciler, görsel-işitsel ürünlere DVD, televizyon, sinema ve internet gibi farklı ortamlardan da erişebilmektedirler. Ancak, izlenen görsel-işitsel ürünlerin büyük kısmının yabancı kaynaklı olduğu söylenebilir ve bunlar, başka bir kültür için, başka bir dilde üretilmiştir. Bu durum sadece Türkiye için değil, dünyanın birçok ülkesi için de geçerlidir. Örneğin, 1995 yılında yapılan bir araştırma, İspanya'daki programların %95'inin; Yunanistan'daki programların %94'ünün; Danimarka, Fransa, Lüksemburg ve Almanya'daki programların %90'ünün; Birleşik Krallık'taki programların %88'inin; İtalya'daki programların %80'inin ve Portekiz'deki programların %70'inin ABD menşeli olduğunu ortaya koymuştur (Yvane, 1995).

Bununla birlikte, birçok ülkede, yerli dizi ve filmlerin, yani yerel yapımların, yeniden çevrimlerin (formatı satın alınarak

farklı bir dilde çekilen programların) sayıları da artmıştır. Ancak, birçok ülke ve bölgede, yerel üretimlerin sayılarının artması, çeviriye duyulan gereksinimi azaltmamıştır. Yayın akışlarını çeşitlendirmek isteyen yayıncılar, portföylerini genişletmektedirler. Daha önceleri çevrilmeyen yabancı polisiye, macera, komedi ve benzeri diziler, yemek programları, çizgi filmler, moda programları, ödül törenleri çevrilmektedir. Bu programlar dünyada birçok ülkede, üretildikleri ülkelerden çok kısa bir süre sonra yayına girmektedir.

Bunlara ek olarak, görsel-işitsel çeviri şemsiyesi altında anılabilecek alan da çok genişlemiştir. Teknolojik gelişmeler, yeni çalışma koşulları, şekilleri ve gerçekleriyle, yeni görsel-işitsel çeviri türleri ortaya çıkmış ve belirli türler geçmişe oranla yaygınlaşmıştır.

Görsel- işitsel çeviri yapacak çevirmenin kullanabileceği teknolojilerde de gelişmeler yaşanmıştır. Gerek alt yazı gerek dublaj çevirisi yapmak için kullanılabilecek teknolojiler geliştirilmiş, bilgisayar programlarının sayısında artış yaşanmıştır. Bütün bu hızlı gelişmeler sonucunda, sözü edilen alandaki ürünlere erişimin kolaylaşmasıyla da, çeviri yapanların sayısı artmış ve daha fazla profesyonel ve sosyal çevirmen bu alanla ilgilenmiş ve ürün vermiştir. (ss. 9-10)

Görsel-işitsel çeviri alanına bakış açısı zaman içinde evrilirken bu kapsamda çalışılabilecek ürünlere ve ortamlara da bakış açısı değişmiştir. Örneğin, daha 15 yıl önce Gambier (2003, s. 171), görsel-işitsel çeviriye özgülenmiş bir derlemede, bu alandan ekran çevirisi olarak söz etmeyi yeğlemiştir. Bu alanın çeviribilim tarihi içinde

farklı şekillerde anılmasına açıklama getiren çeviribilimci, ilk başlarda bu türde o dönemde en yoğun çevrilen görsel-işitsel ürün film olduğundan, film çevirisi olarak isimlendirildiğini söyler.

Yukarıda sözü edilen ilk dönemi takiben, televizyon ve videonun yaygınlaştığı dönemde, bu tür çevirinin dilsel aktarım boyutu ön plana çıkmıştır. Bu nedenle de dil eksenine vurgu yapılarak dilsel içeriğin, görsel ve işitsel unsurlarla desteklendiği olgusu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bakış açısının gelişmesiyle, görsel-işitsel çeviri kavramı türetilmiştir. Fransızcadan gelen bu (audiovisuel) alıntılama ile film, radyo, televizyon ve video için üretilen tüm ürünlerin çevirisi ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu adlandırma ile söz konusu çeviri türünün çoklögöstergesel nitelik taşıdığı vurgulanmıştır. Bazı çeviribilimciler ise çoklu ortam çevirisi kavramını tercih etmişlerdir. Bu adlandırmanın akıl karışıklığı yaratabileceğini düşünen bazı araştırmacılar, bu tanımın, tiyatro eserleri, karikatür ve çizgi roman çevirisini, internet sayfaları ile çevrim içi ve çevrim dışı bilgisayar oyunları gibi ürünlerin çevirilerini de kapsayabileceğini ifade ederler (Gambier, 2003, s. 171). Aslında, 1932'den itibaren üzerinde çalışmalar yürütülen bu alan, ancak 1990'lardan sonra çeviribilimin bir alt alanı olarak kabul edilmiştir (Orero, 2009, s. 130).

Pardo (2013), görsel-işitsel çeviri çalışmaları tarihini anlatırken, ilk çalışmalarda, bu alanı incelemek için kullanılacak çeviri norm ve terimlerinin (metin, eşdeğerlik kavramı vb.) yeniden düşünülmesi gerektiğini

dile getiren makaleler yazıldığına değinir. Günümüzde ise, çeviribilimin bu alt alanında araştırma yapmak için gerekli kuramlar üretilmiş, kavramlar türetilmiştir. Ancak, Gambier'nin (2006) de vurguladığı gibi, çevirmenlerin, görsel-işitsel çevirinin etkileri kadar sonuçlarını da daha iyi anlayabilmesi gerekir. Dolayısıyla, görsel-işitsel çeviri araştırmalarının kapsamına bilişsel araştırmalar, engelsiz erişim çalışmaları, tasarım çalışmaları ve benzeri günümüzde dâhil edilmiştir. Öte yandan, görsel-işitsel çeviri alanı günümüzde hâlen hızla değişmektedir. Örneğin, alt yazı çevirisi yapmak için kullanılan teknolojiler ve programlar günden güne gelişmektedir. Araştırmalar ve eğitim her zaman uygulamanın bir adım gerisinden gelmekte ve araştırmacılar uygulamaya gereken hızda uyum sağlayamayabilmektedirler (Diaz Cintas & Anderman 2009, s. 8). Alt yazı çevirisi türlerinin tarihsel gelişiminin anlatıldığı bölümlerde de ele alınacağı üzere, alan “yaşayan bir alandır”. Hem uygulamadaki ve teknolojilerdeki yeniliklerden hem de araştırmaların ortaya koyduğu verilerden hareketle, sürekli değişim hâindedir ve her an yeni açılımlar geliştirilmektedir. Kılavuz kapsamında değinilecek uygulamalar Şekil 4'te ifade edilse de bunun kapsamlı bir betimleme olduğu yanılgısına düşülmemelidir.

3. Alt Yazı Çevirisi Türevleri

Alt yazı çevirisi türevlerinden söz ederken, bu türlerin bazılarında uygulamaların örtüşümlü olabileceği gerçeğinin unutulmaması gerekir. Dolayısıyla lineer ve birbirinden kopuk bir betimlemeden yola çıkılamaz.

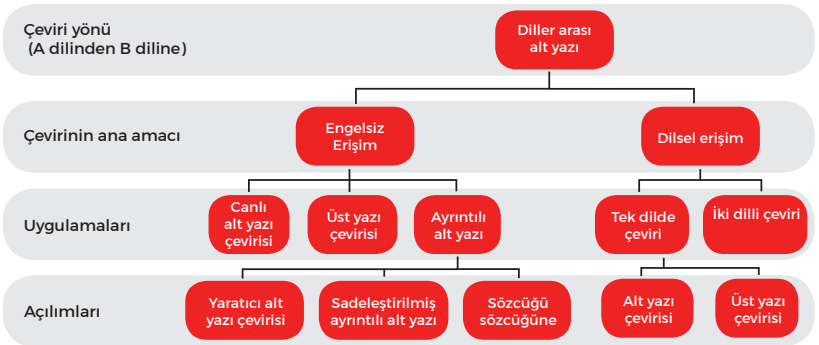
Aşağıda betimlenen her bir türün altında verilen şekillerle üst başlıkta anılan edimin kapsamının ne kadar geniş olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.1 Diller Arası Alt Yazı Çevirisi

Diller arası alt yazı çevirisinde bir kaynak, bir de erek dil söz konusudur ve görsel ile işitsel değişmez. Alt yazı, genelde görselin altında yer alacak şekilde verilir. Bu çeviri türü, görsel-işitsel bir metindeki diyalogların (ve kimi zaman ekranda yer alan yazıların veya not, tabela, isim vb. öğelerin) yazılı olarak kaynak dilden erek dile bir veya iki satırla aktarılmasıdır. Örneğin, Türkiye’de sinemalarda gösterilen yabancı filmlerin birçoğunda, diller arası alt yazı çevirisi yapılır. Ancak diller arası alt yazı çevirisinin en yaygın olarak bilinen uygulaması bu olsa da alt yazı çevirisi birçok farklı bağlamda da diller arası yapılabilir.

Şekil 5.

Alt Yazı Çevirisi Uygulamaları

Diller arası alt yazı çevirisi, çeviribilimin görsel-işitsel çeviri alt alanı kapsamında, en yaygın araştırma yapılan çeviri türüdür. Bu konuda Diaz Cintas'ın, Gottlieb'in (2001) ve Ivarsson ve Carroll'ın (1998) pek çok araştırması bulunmaktadır. Ayrıca, bu çeviri türünde getirilebilecek yeniliklerle ilgili birçok çalışma da hâlen yapılmaktadır (Neves, 2005, ss. 220-231).

Yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere bir çeviri yönü ile betimlemeyi esas alan bu ayrımın aslında pek çok açılım, uygulama ve ürün türü söz konusudur. Bu açılımlar aşağıdaki başlıklar altında ele alınacağından bu başlık altında diller arası alt yazı çevirisi, dilsel erişim kapsamında tek dilli alt yazı çevirisi odağında betimlenmektedir.

Diller arası alt yazı çevirisi uygulamaları tek tip uygulamalar değildir; kanala ve ortama göre farklı ilkeler benimsenecektir. Örneğin, bir sinema filminin diller arası alt yazı çevirisi yapılırken uyulan normlar ile televizyon programı için alt yazı çevirisi yapılırken uyulanlar farklılaşabilecektir. Araştırmacı, Oncins (2013, s. 79), film festivallerinde yapılan diller arası alt yazı çevirisinde de sinema için filmlerin diller arası alt yazı çevirisiyle sunulması ediminde farklılaşan normlardan söz eder. Filmin uluslararası başarısı için diller arası alt yazı çevirisinin önemini altını çizen araştırmacı, bu bağlamda ortamın yapısının ve kurallarının çeviriye getirdiği ek kısıtlarla beraber teknolojik gelişmelerden ve erişim olanaklarından da söz etmiş, film festivallerinde politik seçimler yapılması gerektiğini vurgulayarak çeviride hangi dillerin kullanılacağı gibi kararların da verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Diller arası alt yazı çevirisinde tek bir edimsel süreçten söz edilemese de profesyonel bir çevirmen olan Sánchez (2004), kendi profesyonel alt yazı çevirisi şirketindeki çalışmalarını anlattığı makalesinde farklı ekip çalışması yöntemlerini betimlemeye çalışmıştır.

Çevirmen, alt yazılar girilmeden oluşturulan diyalog dökümleri çevirisini, ön çeviri; alt yazıların ekranda belirecekleri karelerin saptanması ve bunların bölümlenmesini, uyarlama; alt yazının ekranda belirmediği an ve ekranda kalış süresini de spotlama olarak adlandırır. Alt yazı çevirisinin sadece bir kişi tarafından yapılmadığı profesyonel ortamlarda, dört farklı alt yazı çevirisi sürecinden söz eder: 1) Ön çeviri-uyarlama-spotlama; 2) Ön çeviri-spotlama-uyarlama; 3) Uyarlama-spotlama-çeviri; 4) Çeviri/uyarlama-spotlama.

Yukarıda sözü edilen süreçlerden sonra, alt yazı çevirisinin iki aşamalı bir kontrolden geçirilmesi gerekir. Birinci aşamada, alt yazı dosyasının, ana dili erek dil olan biri tarafından sesli biçimde okunmasıyla anlaşılmayan bölümler ve yazım hataları tespit edilebilir. İkinci aşamada ise, alt yazı çevirisinin ekrana aktarımının simülasyonu yapılır ve böylece uzamsal konularda düzeltme yapılır (s. 10).

3.2 Diller Arası İki Dilli Alt Yazı Çevirisi

Diller arası iki dilli alt yazı çevirisi uygulamasında, diller arası tek dilli alt yazı çevirisinden farklı olarak görsel-ışitsel metindeki diyaloglar, yazılı olarak, bir veya iki satırla, kaynak dilden iki erek dile aktarılır. Bu çok dilli çeviri uygulaması Türkiye’de görülmemektedir. Çift dilli alt yazı çevirisi birkaç resmî dili olan bazı ülkelerde ulusal dil ve çeviri politikaları gereği uygulanmaktadır. Bu uygulamanın olduğu ülkelere

Finlandiya, Belçika ve İsrail örnek gösterilebilir. Bu çeviri türünün, diller arası tek dilli Alt yazı çevirisinden en önemli farkı, alt yazıların kimi zaman ekranda daha fazla yer kaplaması gereğinden dolayı, genelde her bir dildeki alt yazının mümkün olduğu ölçüde kısaltılarak aktarılmasıdır.

3.3 Dil İçi Alt Yazı Çevirisi

Dil İçi alt yazı çevirisi kapsamındaki olası uygulamaları aşağıdaki şekilde görselleştirmek mümkündür:

Şekil 6.

Dil İçi Alt Yazı Çevirisi Uygulamaları

Dil içi alt yazı çevirisi, yukarıdaki şekilde de görselleştirildiği üzere birçok farklı şekilde ve birçok alıcıya uygun olarak yapılabilir. Bu açılımlardan bazıları aşağıdaki bölümlerde ele alınacağı için bu başlık altında temel hatlarıyla işitme engellilerin görsel-ışitsel ürünlere erişimini sağlamak; aynı dilin konuşulduğu ancak sözcük, deyiş, şive ve lehçe düzeyinde farklılıkların olduğu

ülkelerde, ürünü daha anlaşılır kılmak ya da okuma yazma oranlarıyla ilintili olarak kaynak dil eğitimi desteklemek amacıyla kullanılabildiğini ifade etmek yeterli olacaktır. Sözü edilen tüm uygulamalar arasında bazı farklılıklar vardır. Dil içi alt yazı çevirisinin işitme engelliler için yapıldığı durumlardaki uygulamalar bir sonraki başlık altında irdelendiğinden, bu başlık altında diğer iki açılımına odaklanılmıştır.

Aynı dilin konuşulduğu, ancak sözcük, deyiş, şive veya lehçe düzeyinde farklılıkların olduğu ülkelerde, bu dilsel farklılıkların görsel-işitsel metni anlamayı zorlaştırdığı veya engellediği durumlarda, aynı dil içinde çeviri yapılır. Okyayuz (2016), İngiliz filmlerinin ABD pazarına satılırken bunların alt yazı çevirisinin yapıldığından söz etmiştir. *Trainspotting* (1996) filmi ABD’de gösterime girdiğinde, ilk yirmi dakikasındaki diyaloglar yeniden düzenlenerek sunulduğunu ve orijinali *Harry Potter and the Philosopher’s Stone* olan Harry Potter serisinin ilk filminin ABD’de *Harry Potter and the Sorcerer’s Stone* (2001) adıyla gösterildiğini ve ABD’de satılan DVD’lerde kullanılan alt yazı çevirisi için Amerikan İngilizcesine uygun sözcük seçimleri yapıldığını (Türkçe süveter anlamına gelen İngiliz İngilizcesinde *jumper* yerine Amerikan İngilizcesinde *sweater* sözcüğünün kullanılması gibi) örnek vermiştir.

Dil içi alt yazı çevirisinin dil eğitimi üzerindeki etkilerini araştıran ve bu konularda saha çalışmaları yapan çeviribilimciler, dil içi alt yazı çevirisinin, bir ülkede

misafir veya göçmen sayısı arttığında, bu kişilerin dil hâkimiyetlerini ilerletmek amacıyla da kullanılabileceğini ortaya koyarlar (Caimi, 2006, ss. 85-98). Dil içi alt yazı çevirisinde, kaynak işitsel duyulduğu ve diyaloglardan oluşan bir işitsel etkileşim söz konusu olduğundan o dildeki işitsel metnin duyulması ve alt yazıların takip edil(ebil)mesi, sözcüklerin sesletim ve yazılışlarının öğrenilmesinde etkili olacağı için, dil içi alt yazı çevirisinin dil eğitimine katkısı gözlemlenmektedir. Örneğin, İngiltere'deki çalışmalar, işitsel metnin yazılı metinle aynı anda sunulmasının, konuşulan sözcüklerin belleğe kaydedilmesi ve dil belleğinin genişletilmesi konusunda olumlu etkileri olduğunu da ortaya koymuştur (Bird & Williams, 2002). Ayrıca, İngilizce öğrenenler arasında yapılan çalışmalar da dil içi alt yazıların bir öğretim aracı olarak etkili olabileceğini ortaya koymuştur (Vanderplank, 1988). Sözlü iletişime ek olarak sunulan yazılı metnin (alt yazılar), öğrencilerin dil bilgileri konusunda özgüvenini arttırdığı ve dil öğrenimini eğlenceli bir hâle getirerek teşvik ettiği kanıtlanmıştır (Krashen, 1982). Bu konudaki çalışmaların en önemlilerinden biri 2009 yılında, Avrupa Komisyonu Eğitim ve Kültür Genel Müdürlüğünün talebi üzerine gerçekleştirilmiştir. Üniversitelerle medya ve araştırma enstitüleri uzmanlarından oluşturulan bir araştırma grubu, alt yazı çevirisinin dil eğitiminde kullanımı üzerine gerçekleştirilen kapsamlı araştırmanın anket ve çalışmalar sonucunda yayımlanan raporunda, dil içi (ve diller arası) alt yazı çevirisinin yabancı dil eğitimine olumlu katkısı olduğunu ortaya koymuştur (European Education and Culture Executive Agency [EACEA], 2009/01).

3.4 Üst Yazı Çevirisi

Üst yazı çevirisi, sahne sanatlarında uygulanan alt yazı çevirisi açılımıdır. Tiyatro ve operada, işitsel metinlerin, seyircilerin önündeki koltukların arkasında veya sahnenin üstünde asılı duran bir ekranda tek satırlık yazılı çevirisinin sunulmasını içerir ve yukarıda sunulan şekillerden de anlaşılabilceği üzere dil içi veya diller arası üst yazı çevirisi yapılabilir (Chaume 2013, s. 112). Mateo (2001, ss. 43-44), üst yazı çevirisinin iki tür izleyicisi olduğunu söyler. Dil içi üst yazı çevirisi, işitme engellilerin tiyatro izlemesini mümkün kılan bir uygulamadır; diller arası üst yazı çevirisi ise, opera gibi, kimi zaman özgün dilinde söylenen eserlerin (Almanca gibi) konusunun, farklı dili konuşan izleyici/dinleyiciler tarafından takip edilmesini kolaylaştırır. Ancak ülkemizde genelde diller arası üst yazı çevirisi daha yaygındır. Devlet Opera ve Balesinin sergilediği birçok performansta dilsel erişim sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Okyayuz (2016, ss. 45-46) bu çeviri türünü şu şekilde betimler:

J. Burton (2009, 5), televizyonda alt yazı ile opera çevirilerinin ilk olarak 1970'li yıllarda yapıldığını ve çevirinin aktarımı için kullanılan yöntemin oldukça karmaşık olduğunu söyler. 1980'li yıllarda ise, ilk olarak Hong Kong'daki canlı bir performansta yazı ile çeviri yapıldığını, ancak, söz konusu yazılar Çince olduğu ve sahnenin yanında dikey olarak verildiği için bunlara ne üst yazı ne de alt yazı tarifinin uyacağını söyler. İngilizce üst yazı çevirisi 1984'te ilk olarak

Kanada’da kullanılmış, 1986’da İngiltere’de Royal Opera House’da bu konuda denemeler yapılmıştır. English National Opera topluluğu ise, 2005-2006 sezonundan itibaren, daha fazla izleyicinin erişimini sağlamak amacıyla üst yazı çevirisi uygulamasına başlamıştır (Burton 2009, 59).

Üst yazı çevirisi yapılırken performansta ortaya konan anlama odaklanılır. Örneğin, bir operadaki şarkıların anlamına odaklanılır, şarkının söyleniş şekline fazla önem verilmediğinden de anlama katkıda bulunmayan tüm öğeler çıkartılır. Mesela, “Zavallı kalbim, bin bir parçaya bölünüyormuş gibi hissediyorum âdeta” gibi bir şarkı sözü “Kalbim kırılıyor” şeklinde aktarılabilir.

En yaygın kullanıldığı ortamlardan biri olan opera söz konusu olduğunda (Griesel 2009, s. 120), bazı çeviri ilkelerinin geniş çapta benimsendiği söylenebilir (Okyayuz 2016, ss. 46-47):

- 1) Her bir giriş ya tek ya da iki satırdır ve azamî 40 karakterden oluşur;
- 2) Metin ortalanmış olarak verilir; 3) Aynı üst yazıda farklı karakterler konuşuyorsa, konuşmanın başına çizgi konur (örneğin, -Merhaba); 4) Sahne dışından gelen sesleri belirtmek için eğik yazı tipi kullanılır; 5) Sanatçı başka bir karakterin sözlerini aktardığında tırnak işaretleri kullanılır (örneğin, “Ben ölüyorum” dedi dün); 6) Diğer karakterlerin duymaması için fısıldayarak (apar) söylenen sözler parantez içinde verilir [örneğin, -Seni seviyorum (kaçıncı deyişim bunu)] (Burton 2009, s. 64).

Bu tür çeviri, genelde yönetmen veya yazar ile iş birliği içinde, belirli adımlar izlenerek yapılır. Bunlar kısaca şu şekilde özetlenebilir: Metnin çevirisi; önceden kaydedilmiş bir gösterimin izlenmesi ve sözlü metnin yazılı metne çevrilmiş hâlinin ritme uygun olarak bölümlenmesi; yönetmenin istekleri doğrultusunda düzeltim yapılması, provalar yapılarak, çevirilerin eserin gösterimi ile eşlenmesi. İşitme engelli izleyiciler için oluşturulan üst yazı çevirileri ile işitme engeli olmayan izleyiciler için yapılan üst yazı çevirileri arasında da bazı farklılıklar olacaktır. Örneğin, işitme engelliler için üst yazı çevirisi yapıldığında ses efektleri ve müzik ile ilgili bilgi vermek de gerekecektir.

Bu çeviri türü tiyatrolarda da yaygınlaşmaktadır (Griesel, 2000; Zatlin, 2005). Tiyatro ve operada uygulamaları bazı açılardan farklı olsa da genel hatlarıyla, görsel-ışitsel çeviri, tiyatro metinleri çevirisi ve eş zamanlı çeviride gereken yetenek ve becerilerin bir sentezidir. Özellikle müzikal veya operada, bu çeviri türünün uygulanmasında karşılaşılan zorluklar Mateo (2001), Dewolf (2001) ve Hay (1998) tarafından kaleme alınmıştır. Bu çeviri türünden yararlanabilecek kitleler geniştir. Örneğin, tiyatro veya operada izledikleri özgün eserin kültürünü daha iyi kavramak isteyenler, işitme engelli izleyiciler veya sahnelenen eserin diline hâkimiyeti olmayan yeni göçmenler bunlar arasında sayılabilir.

3.5 İşitme Engelliler için Alt Yazı Çevirisi: Ayrıntılı Alt Yazı Çevirisi

İşitme engelliler için alt yazı çevirisinin, dil içi ve diller arası diğer alt yazı çevirisi türleriyle ortak birçok özelliği olmasına rağmen, bu çeviri türünün kendine özgü birtakım özellikleri de bulunmaktadır. Bu alan aşağıda görselleştirilmiştir (bkz. Şekil 7).

Şekil 7.

Ayrıntılı Alt Yazı Çevirisi Süreci

Bu çeviri türü ilk olarak 1970-80'li yıllarda görülmüştür. ABD ve İngiltere'de eş zamanlı olarak işitme engelliler için alt yazı çevirisi yapılmaya başlanmıştır (Neves, 2005, s. 107). Bununla birlikte işitme engelliler için alt yazı çevirisine hâlen tüm ülkelerde rastlanmamaktadır. Avrupa'da bazı ülkelerde yaygın olarak kullanılan bu çeviri türü, ne yazık ki bazı ülkelerde pek yaygın değildir. Wurm (2007, s. 115), ister dil içi ister diller arası ayrıntılı alt yazı çevirisi yapılırken, konuşulan diyalogları yazıya dökme aşamasında, çevirmenin birtakım bilgiler ışığında seçimlerini ve çevirisini yönlendirmesi gerektiğini söyler. Bu çeviri türü bu

sebeple farklı bir birikimle ve anlayışla yapılması gereken bir çeviri türüdür.

Bu çeviri türü konusunda yoğun çalışmalar yürüten Neves (2009, s. 167), işitme engelli gruplarla çalışılması ve işitme engelli bireylerin gereksinimlerinin araştırılması gerektiğini vurgular. Araştırmacı, bu çeviri türünün işitme engelli ve işitme kaybı olanların görsel-ışitsel ürüne erişimini sağladığını vurgularken çeviri ediminin ana amacına gönderme yapmaktadır. Uygulamada farklı çeviri yöntemleri gerekebilir. Bu bağlamda, işitsel metnin kısaltılmasından yazılı metne eklemeler yapılmasına kadar birçok yöntem ortaya konmuştur (Szarkowska, 2013, s. 68).

Ayrıca, dil içi alt yazı çevirisi ve işitme engelliler için alt yazı çevirisi genelde aynı şey değildir. İşitme engellilerin yalnızca diyalogları değil, kaynak işitseldeki diğer sesleri de duymadıkları, duyamayabilecekleri veya duymakta sıkıntı çekecekleri düşünülürse, alt yazıların tüm işitsel dair bilgiler içermesi gerekir (Neves, 2008, s. 128).

Buna ek olarak, işitme engelliler homojen bir grup değildir ve farklı ihtiyaçları olan alt gruplara ayrılabilir. Örneğin, doğuştan işitme engeli olan bir kişiyle, konuşma becerisini edindikten sonra işitme yetisini kaybeden bir kişi, ilerleyen yaşlarda işitme becerileri körelen bir kişi, sözlü iletişimde bulunabilen (konuşabilen) kişi veya sadece işaret dilini kullanabilen biri ile yazı dilini işaret dilinin üstüne ikinci bir dil olarak öğrenmiş kişi için ayrıntılı alt yazı çevirisini algılama şekli ve alımlayabilme oranı farklı olacaktır. Her grubun gereksinimleri, okuma hızları ve kaynak görsel-

işitsel metinle etkileşim şekilleri birbirinden farklılık gösterecektir (Neves 2008, s. 128). Çeviri türünün alıcıları olarak nitelendirilen Sağır, sağır ve işitme engellilerin kendilerine özgü alımlama gereksinimleri bulunmaktadır. Ayrıntılı alt yazı çevirisinin, Perego'nun (2016) sözleriyle, “başarılı bir görsel-işitsel ürün izleme deneyimini, aynı zamanda bilişsel olarak etkin ve eğlendirici” kılması önemlidir. Dolayısıyla ayrıntılı alt yazı çevirisi yapmak, özünde, bir kitleye yönelik olarak bir ürünü tasarlamayı gerektirir.

İşitme engelliler için ayrıntılı alt yazı çevirisi “normlarını” ortaya koyan birtakım kılavuzların oluşturulması gerekir. Zira her ülke ve her alıcı grubu için benzer bazı unsurlar olacaktır. Ancak, bu kılavuzların değişik ülkelerdeki izleyicilerin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmesi de gerekecektir. Örneğin, bu tür çevirilerde diyalogların aynen aktarılması (yazıya dökülmesi) doğru olmayabilir, çünkü sözlü iletişim yazıya döküldüğünde akıl karıştırıp anlaşılmasız hâle gelebilmektedir. (Neves, 2008, ss. 128-139). Bu tür çeviride yapılması gereken kısaltmalar, teknik kısıtlar, zaman ve uzam kısıtlamaları ile bu alt yazıların, belli gereksinimleri olan bir gruba yönelik olarak tasarlanacaktır. Dolayısıyla, ayrıntılı alt yazıların belirli düşünceler ve gerçekler ışığında şekillenmesi gerekir.

Ayrıntılı alt yazı çevirisinin alıcıları, çeviri yapıldığında çevirmen bakış açısından tanımlanırlar ve bu dilbilimcilerin, doktorların ve diğer alan uzmanlarının tanımladığından (kimi zaman) farklılaşabilir. Örneğin, Neves (2008, s. 172), ayrıntılı alt yazı çevirisi türünün üç ana

alıcısını birbirinden ayırır. Büyük S harfi ile yazılan Sağır, çeviribilimde Sağır topluluğun işaret dilini ana dili olarak kullanan bireylerine; küçük s ile yazılan sağır, belli bir süre içinde işitme duyusunu kaybetmiş ve kısmen de olsa sözlü dili kullanabilen veya “bilen” ve kendini işiten toplumun da bir parçası hisseden bireylere; işitme engelli ise işiten toplumun bir parçası olan ve kısmen işitme duyusu olan ve sese (daha az oranda erişebilse de) duyanlar gibi tepki verebilen kitleyi işaret eder.

Eğer gerçekten erişilebilirliği sağlayan bir çeviri sunmak isteniyorsa her bir kitlenin özelliklerini ve alıcıların profillerini bilmek önemlidir. Buna ek olarak da görsel-ışitsel ürün kompozisyonunu, özellikle de görsel ve işitsel düğüleri bütünleşik olarak anlaşılan ürünün içinde sesin yerini ve (her türlü) anlamını analiz edebilmek gerekir. Çevirmenin, artıklık, dilsel ve sessel öğelerde ayırıcılık ve belirginlik, yeterlilik, bağlaşıklık ve bağdaşıklık konularına hâkim olması, çeviri ediminde zor kararları verebilmesi için çeviri mantığına hâkim ve çevirmen duyarlılığına sahip olması gerekir.

Ayrıntılı alt yazı söz konusu olduğunda yukarıda belirtilen en az üç farklı alıcı grubuna yönelik bir ürün sunulmaktadır. Burada bir parantez açıp dil içi ayrıntılı alt yazının aynı zamanda belli bir yaştan sonra işitme duyusu zayıflayan kişilere, Türkçe yazı dilinde yetkinliğini geliştirmek isteyenlere, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmek isteyenlere yönelik olarak da faydaları olduğunu ortaya koyan ve bu kişilerin bu çeviri türünü de takip ettiklerini yansıtan çok sayıda çalışma olduğunu hatırlatmak gerekir.

Ama ayrıntılı alt yazı (özel bir durum söz konusu değilse) bu kitlelere yönelik tasarlanmayacaktır.

Ayrıntılı alt yazı çevirmeni, kendi ana dili ve üründeki “konuşanların ve işitenlerin” ana dili olan bir yazın dilinde ürün verir. Aslında, Sağır bireyin ana iletişim dilinde (işaret dilinde) ürün vermemektedir. Sağır birey, örneğin Türkçe yazılı dili okurken, aslında ana dili olmayan ikinci dilinde okuma yapmaktadır. Ayrıca, bu bireyler, diğer diller arası alt yazı alıcılarından farklı olarak görsel-işitsel ürünün akustik (işitsel) öğelerinden, konuşma akışından, ses kalitesinden, tonlama ve hızdan ve diğer işiten alıcıların hangi dilde ürün izlerlerse izlesinler edinecekleri bilgilerden yararlanamayarak (ayrıntılı) alt yazı çevirisini takip edeceklerdir.

Bu nedenle de ayrıntılı alt yazı çevirmeni için en önemli “yatırımlardan” biri Sağır bireyleri tanımaktır.

Ayrıntılı alt yazı çevirisiyle sunulan ürünleri incelemek de çok önemlidir. Farklı platformlarda (örneğin ulusal kanallar, dijital platformlar, sinema, DVD) değişik örnekler ve çevirmen seçimleri görülebilir. Farklı ürünlerde (örneğin belgesel, dizi, film, tartışma programı, yarışma) farklı çevirmen yaklaşımları incelenebilir. Değişik türlerde (örneğin komedi, dram, aksiyon ve benzeri) farklılaşan çözümler saptanabilir. Farklı dillerde ve dil kombinasyonlarında (örneğin dil içi çeviri ve/veya diller arası çeviri) ürünü etkin kılan çevirmen seçimleri saptanabilir. Bu gibi kişisel mesleki gelişim çalışmalarına ek olarak, ayrıntılı alt yazı çevirmeninin görsel-işitsel

ürünleri de yakından bilmesi, görsel-işitsel çeviri kuramına ve farklı uygulamalarına hâkim olması, görsel-işitsel ürünün farklı düzgülerinin ayrışık ve bütünleşik olarak çözümlemesini yapabilmesi de önemlidir.

Sese erişimi olmayan bir alıcıya sesi (dolayısıyla ürünü) erişilir kılmak için yapılan bu çeviri türünde, Neves'in (2008, s. 177) tabiriyle, çevirmenin "ses bilgisinin olması" gerekir. Bu çeviri türünde, işitsel "işaretleri" çözümleme ve anlamlandırma, bunları görsel işaretlere (yazıya) dönüştürebilme yetisi merkezî öneme sahiptir. Bir ayrıntılı alt yazı çevirmeni sesi duymak ve anlamlandırmak, bunu yorumlayabilmek, anlatsal değerini bilebilmek, belirginliğini ve ayrıcalığını saptayabilmek ve görsel olarak (yazıyla) bunu iletebilmek üzere kendini geliştirmelidir.

Ancak bazı çevirmenler, kaynak işitseli çözümlmek ve bilinçli, etkin, yeterli çeviri yapmaktan daha çok, kendilerine işveren tarafından verilen ayrıntılı alt yazı çevirisi kılavuzuna uymakla ilgilenirler (ayrıntılı alt yazı çevirisi eğitimi ile ilgili olarak bkz. De Higes Andino & Cerezo Merchan, 2018). Bu durum da ayrıntılı alt yazı çevirisinin (çoğu zaman) "tüm potansiyelinin" ortaya konmaması anlamına gelmektedir. Öte yandan çeviribilimde ayrıntılı alt yazı çevirisinin çok daha fazla emek gerektiren bir edim olduğu vurgulanır. Örneğin, Chesterman ve Wagner (2002, s. 10), bir çevirinin başarıya ulaşması için çevirmenin kaynakta amaçlanana yorumlaması ve hangi öğelerinin yeniden dillendirileceğine kanaat getirmesi gerektiğini, bunu yaparken de belli bir algısal profili olan erek alıcının gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade ederler.

Ayrıntılı alt yazı çevirisinin yapılabilmesi için belli bir süre gerekir. Bir ürünü incelemeyi, üzerinde çalışmayı gerektirir. Bugünün teknolojik olanaklarıyla canlı programlarda ayrıntılı alt yazı çevirisi yapılamamaktadır. Ayrıntılı alt yazı çevirisi önceden tamamlanmış programlara uygulanabilir. Buna ek olarak bir montaj süreci de bulunmaktadır. Ayrıntılı alt yazı çevirisi kapalı olarak (izleyenlerin ekrandan kaldıracabileceği formatta) veya açık olarak (izleyicilerin ekrandan kaldıramayacağı formatta, örneğin sinemalarda sunulan alt yazı gibi) sunulabilir. Günümüzde, Türkiye’de her kanalın kapalı alt yazı çevirisi sunabilecek altyapısı olup olmadığı tartışılabilir bir konudur. Ayrıca, her evdeki (hanedeki) kumandayla da bu işlevin (alt yazıyı açıp kapamayı) gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği de araştırılmamıştır. Dolayısıyla, ayrıntılı alt yazı çevirisinin olumlu ve zorlayıcı tarafları bulunmaktadır.

Ayrıntılı alt yazı çevirisi aslında bir ekip işi olarak tanımlanabilir ve kaliteli ürün sunulması için belli bir sürecin takip edilmesi önemlidir. Süreçte ise ilk aşamada şirket, kanal ve/veya yapımcı, doğru çevirmenle ürünü buluşturacak ve gerekli olacak diğer belgeleri (örneğin, varsa senaryo dökümü, çeviri kılavuzu, önceki örnekleri vb.) işi verdiği çevirmene teslim edecektir. Ekibin ilk halkası çıktıyı veren işverendir. İkinci halkada çevirmen ve editörler yer alacaktır. Ürünün oluşturulma aşamasında ekip hâlinde çalışmak ürünü daha kaliteli kılacaktır. Üçüncü halkada ise alıcılar yer almaktadır. İşveren ilk alıcı olsa da esas alıcılar, yukarıda da belirtildiği üzere, farklı erişim gereksinimleri olan kitledir. Kısaca anlatılan ayrıntılı alt yazı temellerinin ardından ayrıntılı alt yazının birçok “ayrıntısı” olduğunu,

aslında bir ürün tasarımı olduğunu hatırlatmakta fayda bulunmaktadır.

3.6 Canlı Alt Yazı Çevirisi

Canlı alt yazı çevirisi Sağırın ve işitme engellilerin haberler, spor programları, tartışma programları ve bazı gündüz kuşağı programları gibi canlı yayınlanan programlara erişimini sağlar. 2001'den beri batıda dil içi çeviri olarak yapılmaktadır. Diller arası canlı alt yazı çevirisi ise daha yenidir; ancak günümüzde birçok ülkede yapılmaktadır (Dawson, 2019, s. 37).

Canlı alt yazı çevirisi sürecinde, bir kişi canlı olarak yayınlanan bir programı izler, bir kulaklık takarak işitsel girdiyi dinler ve duyduklarını ses geçirmez bir odada, ses tanıma programının olduğu bir bilgisayara bağlı bir mikrofona sözcüğü sözcüğüne ya da açıklama ve/veya yeniden yapılandırma gibi stratejiler uygulayarak “yeniden dillendirir”. Ses tanıma programı yeniden dillendiricinin konuşmasını alt yazıya dönüştürür (Remael vd., 2014, s. 124). Alt yazı canlı yayına verilmeden önce hatalar düzeltilir. Hatalar yeniden dillendiricinin kendisi ya da ikinci bir kişi, bir editör/düzeltilmen tarafından düzeltilebilir. Üçüncü bir seçenek olarak da yeniden dillendirici, düzeltilmen ve son okumacıdan oluşan bir ekip yeniden dillendirme yoluyla canlı alt yazı çevirisi yapar. Üçüncü seçenekte alt yazının canlı yayına verilmesinde meydana gelen gecikme daha fazla olacaktır. Süreç içerisinde öncelikle yeniden dillendiriciden, buna ek olarak ses tanıma programından kaynaklanan kaçınılmaz iki katmanlı bir gecikme vardır.

Yeniden dillendiricinin, Sağır ve işitme engelli alıcının konuşmacıları ayırt edebilmesi için belli yöntemleri (örneğin farklı konuşmacılara farklı renk kodu atanması) kullanması ve sözlü bir iletiyi yazılı olarak anlaşılır kılması gerektiği bilinciyle hareket etmesi gerekir (Romero-Fresco, 2012, s. 94). Süreç içinde ayrıca uzamsal kısıtlara (örneğin ekranda belirecek satır sayısı) ve zamansal kısıtlara (örneğin alt yazının konuşmayla eş zamanlı olarak ekranda belirmesi) uymak gerekir.

Canlı alt yazı çevirisinin başlangıcı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. ABD’de ilk olarak 1982’de duruşmalardaki konuşmaları steno ile yazıya döken mahkeme kâtipleri haberler, spor programları gibi canlı programların alt yazılarını gerçek zamanlı olarak yazmak için yeniden eğitilmişlerdir. Avrupa’da ise ilk canlı alt yazı çevirisi uygulamaları Birleşik Krallık ve Belçika’nın Flaman bölgesinde 1982’de başlamıştır. İlk canlı alt yazı çevirisi uygulamalarında sözle iletilen bilginin hızlı bir şekilde yazılması üzerinde durulmuştur (Romero-Fresco, 2011, ss. 21-44). Duyulanın yazılmasına odaklanılan ilk yaklaşımlarda ürünün oluşturulmasında bir çeviri politikasından/yaklaşımından söz etmek pek de olası değildir. Zira, sessel düzgüde sözel olarak iletilen bilginin hızla aktarımına odaklanan (hızlı yazmayı benimseyen) her yaklaşımda öncelik, bilginin eksiksiz olarak iletilmesi üzerinde olacaktır. Dolayısıyla, bu aktarım sürecinde sözcüğü sözcüğüne bir yaklaşımın benimsenmesi ve bir çevirmenden veya çeviri becerisinden çok bir yazıcının becerilerinin kullanılması doğaldır.

Bu yüzden hızlı yazı becerisi ve bu edimi kolaylaştıracak ekipmanlara odaklanmış ve stenograf olabilmek için gereken 3-4 yıllık eğitim, maliyeti oldukça arttırmıştır. Sessel girdinin sessel bir düzgü ile daha hızlı aktarılabilceği fikrinin ortaya çıkması ile sesi yazıya döken ses tanıma programlarının kullanılması konusu gündeme gelmiştir. Bu teknolojiden faydalanan yeniden dillendirme tekniği ancak 2001’de uygulanmaya başlandı. Yeniden dillendirme yoluyla yapılan canlı alt yazı çevirisinde odak değişmiş ve dolayısıyla da bir çeviri yaklaşımı veya çeviri politikasından söz etmek mümkün olmuştur. Bu da ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermiştir. Bazı ülkelerde özgün metnin/ konuşmanın sözcüğü sözcüğüne aynıyla aktarıldığı bir politika izlenirken, diğer ülkelerde ise sözcüğü sözcüğüne yakın ancak birebir aktarımın sağlanmadığı bir çeviri politikası tercih edilmektedir.

Benimsenen politikaların rasyonelinde de birçok etmen etkili olmaktadır; bunlardan bazıları ürünü üretme hızı, alıcıların talepleri, maliyetler olarak sıralanabilir. Zaten, alt yazı çevirisi literatüründe en tartışmalı konulardan biri “hız” (ürünün üretilebilme, sunulabilme hızı) olmuştur. Duyan toplum için yapılan standart alt yazı çevirisinde de önemli bir unsur olan hız, Sağır ve işitme engelliler için yapılan canlı alt yazı çevirisinde çok daha kritik bir öneme sahiptir. Örneğin, Birleşik Krallık medya ve iletişim düzenleyici kuruluşu Ofcom gibi düzenleyici kuruluşlar alt yazı çevirmenleri için daha kolay ve ancak belli becerilere sahip çevirmenlerin çalıştırılmasını gerektirdiğinden kendileri için daha hızlı ve ekonomik olan “sözcüğü sözcüğüne” alt yazı çevirisini tercih etmektedir. Bir diğer

paydaş olan Sağır topluluk ve STK'ları da daha hızlı olduğu için sözcüğü sözcüğüne bir alt yazı çevirisi istemiştir. Sağır topluluğun böyle bir yaklaşımı olmasının birkaç nedeni olabilmektedir. Birincisi, işitsel düzğüye erişimleri olmadığı veya kısıtlı erişimleri olduğu için sözcüğü sözcüğüne bir aktarım olmaması durumunda belli eksiklikler olabileceğini düşünmeleri; ikincisi, ürünlerin kendilerine en hızlı ve erken sürede sunulmasıdır. Akademisyenler ve araştırmacılar ise genellikle “sözcüğü sözcüğüne olmayan”, düzenlenmiş alt yazı çevirisini destekler. Akademisyenler sözcüğü sözcüğüne çevrilen alt yazının çok hızlı olduğunu, dolayısıyla birçok Sağır ve işitme engelli izleyicinin program(lar)a tam erişim sağlayamadığını ifade ederler (Romero-Fresco, 2009, ss. 111-112). Bu bağlamda yapılan çalışmalar ve araştırmalar, Sağır ve işitme engellilerin belli bir alt yazı okuma hızının üstüne çıkmakta zorlandıklarını ve sözlü dile ait bazı ifade şekillerinin modlar (sözelin yazıyla ve işitselin görselle) arası geçiş yaparken anlamsızlaştığını ve zorlaştığını ortaya koymaktadır.

Alt yazı içeriğinin nasıl şekillendirileceğinin yanı sıra diğer önemli bir konu ise alt yazının ekranda belirme şeklidir. Alt yazının bloklar hâlinde ve kayan alt yazı olmak üzere iki şekilde ekranda belirdiğini söyleyebiliriz. Alt yazı bir, iki veya üç satırdan ve hatta cümleden oluşan bloklar hâlinde ekranda belirebileceği gibi, genellikle yeniden dillendirmenin yapıldığı canlı alt yazı çevirisinde olduğu gibi kayan alt yazı şeklinde, harf harf, hece hece ya da sözcük sözcük olarak da ekranda belirebilir. Alt yazının ekranda nasıl belireceğine dair kararın verilmesinde rol oynayan diğer faktörler ise gecikme, doğruluk, okuma

kolaylığı ve alıcıların (Sağırılar ve işitme engelliler) tercihleri ve alışkanlıkları olarak sayılabilir (Romero-Fresco, 2011, s. 17).

Banttan yayınlanan programların ayrıntılı alt yazı çevirisinde, duyan toplumun gereksinim duymadığı bazı bilgiler (konuşan kişinin duygu hâli, ses efektleri, müzik vb.) verilir (Neves, 2005). Ancak, canlı alt yazı çevirisi sırasında zaman kısıtından dolayı bu bilgilerin iletilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, canlı alt yazı çevirisi sırasında yalnızca alkış, tezahürat vb. gibi görseli anlamlandıracak işitsele dair kısıtlı bilgilerin verilmesi ve konuşan kişinin renk kodlarıyla tanımlanması yaygın uygulamalardır (Romero-Fresco, 2011, s. 17).

Yukarıda da söz edildiği üzere ses tanıma teknolojilerindeki gelişmeler yeniden dillendirme tekniğinin doğmasına yol açmıştır. Alan yazınında yeniden dillendirme şu şekilde tanımlanmaktadır:

Bir yeniden dillendiricinin (respeaker), canlı bir program ya da etkinlikteki özgün konuşmayı dinlediği ve noktalama işaretlerini de seslendirerek bir ses tanıma programına yeniden dillendirerek tekrar ettiği teknik. Bu ses tanıma programı daha sonra mümkün olan en az gecikmeyle bu kelimeleri ekranda izlenen alt yazılar haline getirir. (Romero-Fresco, 2011, s. 1)

Avrupa Birliği'nin Erasmus+ programının da finansman sağladığı LTA (Live Text Access, [LTA], 2018a) projesinin tanımına göre yeniden dillendirme, canlı televizyon programlarının yanı sıra konferanslar ve/veya okul ya

da üniversitedeki dersler gibi canlı etkinliklerin gerçek zamanlı olarak alt yazıya çevrilmesi için de kullanılabilen bir tekniktir.

Ses tanıma programları yeniden dillendirme sürecinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Canlı alt yazı çevirisi yapılacak programlara ilişkin kelimelerin daha önceden ses tanıma programına tanıtılması gerekir; özellikle özel isimler ve alan terimcesinin tanımlanması editörlük/düzeltilme sürecini kolaylaştırmak açısından önem taşır.

Yeniden dillendirici, duygu içermeyen, monoton bir ses tonuyla ve kelimeleri çok açık bir şekilde sesleterek konuşur. Ayrıca noktalama işaretlerini de sesletir ve noktalama işaretleri ekrandaki alt yazıda izlenir (Romero-Fresco, 2011, s. 46). Noktalama işaretleri sesletme dışında joystick kullanılarak ya da İtalya'da olduğu gibi dokunmatik bir ekran yardımıyla alt yazıya eklenebilir. Bu uygulamaların amacı noktalama işaretlerinin sesletilmesi sırasında ses tanıma programının yapabileceği hatalardan kaçınmaktır (Romero-Fresco, 2012, s. 96).

Yeniden dillendirici bütün bunları yaparken devam eden konuşmayı dinlemeye ve takip eden cümleleri yeniden dillendirmeye devam eder. Romero-Fresco bu edimin bir tür "ses tanıma temelli simultane çeviri" olarak tanımlanabileceğini söyler (Romero-Fresco, 2012, s. 99).

Alan yazınına bakıldığında, yeniden dillendirmenin aynen simultane çeviride olduğu gibi gecikmeli bir çeviri türü olduğu söylenebilir (Moore, 2020, s. 179). Sözcüğün yeniden dillendirilmesi ile ses tanıma programının bu sözcüğü tanımasını takiben gerektiğinde düzeltmelerin yapıp alt

yazı programı aracılığıyla bu sözcüğün ekranda belirmesi arasında geçen sürede gerçekleşen bu gecikme genellikle kısadır. Birleşik Krallık'taki medya ve iletişim düzenleyici kuruluşu Ofcom'un kılavuzunda azami 3 saniyelik bir gecikme öngörülür. Ofcom'un 2015 yılında yayınlanan canlı alt yazı çevirisi kalitesi raporunda ise örneklem içinde yer alan programlarda ortalama gecikme süresinin 5,6 saniye olduğu belirtilmiştir (The Office of Communications, [Ofcom], 2013-2015). Türkiye örneğinde sözcüğü sözcüğüne çeviri talep edilmediği için bu gecikmeye ek olarak yeniden dillendiricinin sözel girdiyi anlam birimleri şeklinde algılaması ve yeniden yapılandırma, açıklama, bölümlenme vb. stratejiler kullanarak ses tanıma programına aktarmasından kaynaklanan ikinci bir gecikme olacaktır.

Gecikmenin mümkün olan en kısa süreye indirilebilmesi, alt yazının ekrana en az hata ile aktarılabilmesi ve ortaya çıkan son ürünün erişilebilir olması için yeniden dillendiricinin hem ayrıntılı alt yazı çevirisi hem sözlü çeviri yapanlarda olması beklenen bazı bilgi ve becerilere sahip olması gerekir. Yeniden dillendirme yoluyla canlı alt yazı çevirisi süreci öncesinde sahip olması gereken öncelikli beceri alt yazı programı/yazılımı bilgisidir. Yazılımla ilgili genel bilgiye ek olarak ses tanıma programının nasıl çalıştığını, kısıtlarının neler olduğunu bilmesi ve yeni bir teknoloji ile çalışmak konusunda açık ve rahat olması gerekir. Ayrıca, sözlü çeviride olduğu gibi yeniden dillendiricinin edim öncesinde ön hazırlık yapmayı bilmesi, araştırma yaptığı konuda terimce hazırlama konusunda deneyimi olması ve ekip çalışması yapabilmesi gerekir.

Edim sırasında gerekli olan becerilere bakacak olursak, ayrıntılı alt yazı çevirmeninden beklendiği gibi:

- yeniden yapılandırma ve düzenleme,
- kısaltarak ifade edebilme,
- ardışık olarak birbirini takip eden veya üst üste binen diyaloglarla başa çıkabilme,
- farklı program türlerine uyum sağlayabilme becerilerine sahip olması gerekir.

Sözlü çevirmenlerde de aranan becerilerden

- aktif dinleme,
- lehçe ve sesletim farklılıkları sorunuyla başa çıkma,
- kültürel bağlama aşına olma,
- güçlü bir kısa dönemli hafızaya sahip olma,
- kaynak metni anlamadığında hızlı çözüm üretebilme,
- iletinin amacını anlayabilme,
- söylem çözümlemesi yapabilme,
- ana fikri ve ikincil fikirleri tespit edebilme,
- bağlamdan ve dil dışı göstergelerden anlam çıkarabilme,
- bilgiyi ekonomik bir şekilde iletebilme,
- bilgiyi anlamlı birimlere bölebilme,
- aynı anda birden fazla işi yapma,
- mesajı analiz edebilme ve
- kendi ürettiği çeviriyi kontrol etme becerileri olması beklenir.

Bütün bunlara ek olarak

- sözlü diyalog ve görseli eşleştirebilmesi,
- dilbilgisi kurallarına uyması,
- yazım kurallarını bilmesi,
- anlaşılır alt yazılar üretmesi,
- stresi yönetmesi,
- hata yaptığında bu hatayı düzeltebilmesi ve
- hedef kitlesini düşünerek çeviri yapması (Sağır toplum ve Sağır kültürü ile ilgili bilgi sahibi olması),
- geniş bir kelime dağarcığına sahip olması,
- sesini kontrol edebilmesi,
- akıcı bir şekilde aktarımı sağlayabilmesi,
- kaynak metindeki tonu ve kesit dili erek dilde (veya aynı dilde dil içi çeviri olarak yeniden dillendirerek) üretebilmesi,
- çevirisinde gereksiz tekrarlardan kaçınabilmesi,
- iyi bir diksiyona sahip olması gerekir.

Yeniden dillendirmeye özgü becerilere bakacak olursak; yeniden dillendirici ayrıntılı alt yazı çevirmeni ve sözlü çevirmenden farklı olarak aynı anda dinler, konuşur, okur ve yazar. Dolayısıyla bu dört edimi aynı anda yapması beklenir. Her sözcüğü açık bir şekilde sesletmesi ve tutarlı bir aktarım sağlaması gerekir. Sözcükleri birbirinden ayırtırmalı ve ses tanıma programını doğru bir şekilde algılayabilmesi, dolayısıyla alıcıların kolayca okuyabilmesi için kısa birimler hâlinde konuşmalıdır (Arumi Ribas & Romero-Fresco, 2008; Romero-Fresco, 2011; Okyayuz,

2019). Kısaca, yeniden dillendiricinin hem ayrıntılı alt yazı çevirmeninin, hem sözlü çevirmenin sahip olması gereken becerilere ve bunlara ek olarak sadece yeniden dillendirmeye özgü becerilere sahip olması gereklidir.

Yukarıda bahsedilen becerilerin edinilmesi için yeniden dillendirme eğitimi gerekir. Yeniden dillendirme yoluyla dil içi canlı alt yazı çevirisi eğitim modülleri ilk olarak Antwerp Üniversitesi sözlü çeviri yüksek lisans programında ve Universitat Autònoma de Barcelona ve Roehampton Üniversitelerinde uygulanmaya başlanmıştır. Bu eğitim dil içi canlı alt yazı çevirisine odaklanmıştır (Sandrelli, 2019, s. 162). LTA (Live Text Access, 2018b) projesi ise on beş haftalık bir eğitim modeli ve müfredatı öngörmektedir.

Günümüzde canlı alt yazı çevirisi edimi ve eğitimi daha çok dil içi çeviriye odaklanmış durumdadır. Diller arası canlı alt yazı çevirisi ise yeni bir uygulamadır. Canlı televizyon programlarında bir dilde verilen içeriği başka bir dilde alt yazıyla aktarmayı amaçlayan bir çeviri türüdür. Diller arası canlı alt yazı çevirisi projesi olan ILSA (Interlingual Live Subtitling for Access, 2017-2021) diller arası canlı alt yazı çevirisi için gerekli beceri setini tespit etmeyi, diller arası canlı alt yazı çevirisi hakkında oluşturulacak ilk eğitim programını geliştirmeyi ve test etmeyi ve bu disiplini özellikle televizyonda, siyasi/sosyal ortamlarda ve sınıfta uygulamayı amaçlamaktadır.

Bu becerilerin çeşitliliği, yeniden dillendirmenin bir konuşmada geçen sözcükleri tekrar etmekten ibaret olmadığını ve yeniden dillendirme eğitiminin zorunlu

olduğunu göstermektedir. Bu durumda ortaya çıkacak ürün Sağırlar ve işitme engelliler tarafından “erişilebilir”, yani anlaşılabilir bir ürün olacaktır. Dolayısıyla, amaç Sağırların ve işitme engellilerin takip edemeyecekleri bir alt yazı üretmek değil, ortaya çıkan son ürünün “erişilebilir” yani kaliteli olmasıdır.

Nihai ürünün kalitesini ölçmek ve değerlendirmek için Romero-Fresco ve Martinez (2015) tarafından ortaya koyulmuş NER modeli mevcuttur. Kabaca anlatmak gerekirse NER modeli, bir formül üzerinden doğruluk hesaplaması yapar; bir yeniden dillendirilen kesitteki sözcük sayısından (N), yeniden dillendiricinin yaptığını dillendirme “hatası” sayısı (E- edition errors) ve ses tanıma sisteminden kaynaklı hatalı algılanan sözcük sayısı (R- recognition errors) çıkartılır ve elde edilen sayı toplama (N) bölünür ve 100 ile çarpılır. Elde edilen sayı doğruluk oranına işaret eder. Örneğin, Ofcom’un 2013-2015 kalite değerlendirme raporunda NER modeli kullanılarak bir kalite ölçümü yapılmıştır (Ofcom, 2013-2015).

Canlı alt yazı çevirisinin kalitesini değerlendirmek için kullanılan model ise NTR’dir. Büyük oranda NER modeline dayalıdır (Romero-Fresco & Pöchhacker, 2017) ancak aynı mantıktan hareketle diller arası canlı alt yazı çevirisi ediminde kalite ölçümünü yapmak için kullanılır.

3.7 Yaratıcı Alt Yazı Çevirisi

Alt yazı çevirisinin bir türevi olan yaratıcı alt yazı çevirisini anlamak için alt yazı çevirisinde bugüne kadar süregelen ve değişmeyenlerden de söz etmek gerekecektir, zira yaratıcı alt yazı çevirisi bu değişmeyen gerçekleri de dikkate alarak tasarlanacaktır.

Yaratıcı alt yazı çevirisi ürünlere eklenti olarak konur ve diller arası ve dil içi uygulaması vardır. Bazı örneklerde ürünle tümleşik (İngilizce: integrated) alt yazılar, bazılarında kaynaktan eklenen alt yazılara (İngilizce: accessible filmmaking) bazıları ise sonradan eklenti olarak (İngilizce: subtitling proper) ürüne ek bir görsel düzgü olarak eklenen alt yazılar olarak sunulabilir. Bu uygulamaların aralarındaki fark, çevirmenin alt yazı çevirisi yapılacak kaynak ürüne ne aşamada eriştiği ile ilgilidir. Bir ürün oluşturulurken alt yazısıyla birlikte tasarlanmış tümleşik ve kaynaktan eklenen alt yazılardan söz edilebilirken, sonradan eklenti olarak getirilmiş yaratıcı alt yazı çevirilerinden de söz edilebilir. Bu bağlamdaki en kritik ayrım çevirmenin görsel düzgüye ne oranda müdahale edebilmiş olmasıdır.

Yaratıcı alt yazı çevirisi daha çok banttın yayınlar ve kurgusal içerikler için düşünülen bir türevidir. Teknoloji ilerledikçe bazılarının canlı alt yazı çevirisinde de geçerli olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yaratıcı alt yazı çevirisinin ne kadar yaygınlaşabileceği ise tartışmalı bir konudur. Alanında yetkin çevirmenlerin, araştırmalara dayalı bulgular üzerinden hareket ederek, teknolojinin en

gelişmiş örneklerini kullanarak ve gelenekselleşmiş alt yazı çevirisinden daha fazla emek ve zaman harcayarak yaptıkları bu çeviri türevinin maddi nedenler, ürünü alıcı ile hızlı bir şekilde buluşturma gibi gereksinimler olduğunda, bu alt yazı çevirisi türevinin uygulama alanının şimdilik (günümüz gerçeklerinde) daha kısıtlı olacağı ortaya konabilir. Ayrıca yaratıcı alt yazı çevirisi henüz yaygınlaşmış bir uygulama değildir; dolayısıyla da alıcı kitlenin istekleri ve düşünceleri hakkında somut veriler pek de bulunmamaktadır. Dolayısıyla, izleyicisini yeni bir türevle tanıştıran belki de kaybetmeyi göze almayacak medya sağlayıcıları da olacaktır. Öte yandan özellikle bazı yapımcılar ve şirketler daha kaliteli alt yazı çevirisi sunmak isteyebilecekler ve yaratıcı alt yazı çevirisini benimseyeceklerdir.

Tüm bunlara ek olarak ilk uygulanmaya başlandığı günden beri sunum süresi ve uzamı düşünüldüğünde kısıtlı bir çeviri türü olduğu kabul edilen alt yazı çevirisine dair bazı gerçekler de hâlen değişmemiştir (kısıtlılık ve parametrelerle ilgili çalışmalar ve örnekler ile ilgili bkz. ABC, 2010; Albertini & Mayer, 2011; Baker, Lambourne & Rowston, 1984; BBC, 2017; Doherty & Kruger, 2018; Ehrlich & Rayner, 1981; Kruger & Steyn, 2014; Kruger, Szarkowska & Krejtz, 2015; Media Access Australia, 2012; Perego, 2008a, 2008b). Genelde, alt yazı çevirisi görsel olarak sunulan bir düzgüdür -ancak son zamanlarda örnekleri görülmeye başlanan görme engelliler için sesli alt yazı çevirisi uygulaması açılımı da bulunmaktadır. Alt yazı çevirisi kaynak ürünün alımlanmasına, erişilmesine izin veren, kaynak görselle bütünlüklü olarak anlaşılan

bir çeviri türüdür. Bu gerçek değişmemiştir. Ayrıca, alt yazı çevirisindeki açılımlar teknolojik yenilikleri takip etmektedir. Alt yazı çevirisindeki zorluklar ise uygulamanın ilk yapıldığı günden bu yana fazla değişmemiştir: örneğin, aynı sahnedeki birden fazla konuşanı belirlemek, seslerin nereden geldiğini ve duyulma oranlarını belirtmek, tekrarlanan sesleri iletmek, ses efektlerini, dış sesleri ve müziği aktarmak vb.

Yaratıcı alt yazı çevirisi açılımı, alt yazı çevirisi türündeki en yenilikçi açılımlardan bir tanesidir ve çeviribilimde daha yeni yeni araştırılmaya başlanmıştır. Bu alana şimdiye kadar yönelen uzmanların birçoğu çeviribilimci değildir (örnekler için bkz. Rashid vd., 2008; Rawsthorn, 2007; Rosenberg, 2007; Vy, 2012; Hong, Wang, Xu vd., 2010; Lee, Jun, Forlizzi vd., 2006; Rashid, Aitken, Fels, 2002; Rashid, Vy, Hunt vd., 2008; Vy & Fels, 2009; Vy, Mori, Fourney, & Fels, 2008). Günümüz teknolojileri gereği yaratıcı alt yazı çevirisi insan eliyle, çevirmen tarafından tasarlanır; ancak yine de çeviribilim alanında diğer alanlara kıyasla çok daha az çalışma üretilmektedir (örnekler için bkz: Diaz-Cintas, 2013; Mcclarty, 2012; Möhnle, 2020; Butler, 2017).

Yaratıcı alt yazı çevirisi ile nelerin alt yazı çevirisine yenilik olarak getirildiğini kısıtlı örneklerle kısaca özetlemek gerekirse, bu olgu aşağıdaki şekilde görselleştirilebilir. Ancak bu kapsamlı bir liste değildir:

Şekil 8.

Yaratıcı Alt Yazı Çevirisinin Getirdiği Yenilikler

Sesli düzgünden kaynaklanan etkinin yansıtımı	işitsel düzgüde sunulan bir ögenin yazı modu ile yansıtılmayan unsurlarını da yansıtmak amacıyla, aynı etkiyi yaratabilmek için görsel düzgüde (alt yazıda) tasarlamak. dil düzeyinde yaratıcılık, alt yazının sunulduğu şekilde tasarımı. sesletim ve algılama şeklini tasarıma yansıtmak.
Belli noktaları vurgulamak	kaynak işitsel düzgüde ifade edilen bilginin alınmasını kolaylaştırmak ya da anlamını, etkiyi vurgulamak için alt yazının sunulduğu şeklini tasarlamak. sözlü dilde belli vurgularla verilen kısımlara bir tasarım yapmak, anahtar sözcükleri ve konuda önemli bulunan noktaları da belli stratejilerle vermek.
Ek bilgi iletimi	kaynak işitsel düzgüye ek bilgi olarak girilen unsurları tasarlayarak aktarmak. Örnek: hangi karakterin konuştuğunun, Sağır ve işitme engelliler başta olmak üzere alıcılar tarafından algılanması için karakter emojilerini eklemek. okuma hızını artırır algılamayı kolaylaştırır ve uzamdan tasarruf edilmesini sağlar.
Alımlama ve eş zamanlılık	alımlamayı kolaylaştırmak için eş zamanlı olarak sesli düzgü(ler) ve kaynağına ilişkin bazı unsurların bir arada iletilmesi için bir tasarım yapmak. Örn: sesin yansıttığı unsurun (mektup, mesaj, kalp atışı) betimlenmesi için yazı türünde veya düzgü boyutunda tasarım yapmak.
Alıcı odaklılık, duygu aktarımı	birçok farklı yöntemle alıcı odaklı bir yaklaşımla tasarım yapmak. alt yazıyı bir duyguyu perçinlemek bir ortamı betimlemek üzere tasarlamak.

Alt yazı çevirisinde “tasarım” yapılması yeni bir olgu değildir. Alt yazı çevirisinde karakter isimlerini, dış sesleri, ek bilgileri eğik yazıyla, tümü büyük harfle, ayrı satırda kalın yazıyla vermek, her repliğin başına tire koyarak konuşmacıları ayırt etmek de tasarımdır. Ayrıntılı alt yazı çevirisi ve alımlama çalışmaları ile de bu tasarım eksenini giderek yoğunlaşmıştır. Teknolojinin ilerlemesi ile de gündemden güne “yapılabilecekler” listesi kabarmaktadır. Eskiden beri var olan alt yazı çevirisi sorunsallarına yeni çözümler üretilmesi söz konusu olmaktadır. Tasarım unsuru alt yazı çevirisinin içsel bir parçasıdır ancak yaratıcı alt yazı çevirisi açılımı ile önemi ve etkinliği artmıştır. Yaratıcı alt yazı çevirisinin ne kadar yaygınlaşacağı tüm aktörlerin (çevirmenler, medya sağlayıcıları, yapımcılar ve alıcı kitle) isteklerine ve bakış açılarına göre şekillenecektir.

3.8 Sadeleştirilmiş Alt Yazı

Sadeleştirme yaklaşımı özellikle ayrıntılı alt yazı çevirisi bağlamında son yıllarda gündemde olan bir konudur. Alt yazı çevirisi uygulamaları yapılmaya başlandığında, kaynağa sadakat ilkesinden hareket edilmiş, ayrıntılı alt yazı çevirisine geçişte de yukarıdaki tarihe bölümünde anlatıldığı üzere sözcüğü sözcüğüne veya sözcüğü sözcüğüne yakın bir yaklaşım benimsenmiştir. Ancak, bu yaklaşımlarla oluşturulan alt yazılarla Sağır ve işitme engelli bireye ne oranda erişim sağlandığı sorgulanmış ve son dönemlerde ilgili alıcı kitlelerden alınan tepkiler ve yapılan araştırmalara dayalı olarak bu yaklaşımların benimsendiği durumlarda tam erişim sağlanmadığı veya geniş alıcı kitlelerin hepsine erişim sağlamadığı ortaya

konmuştur. İlk olarak özellikle web sitelerine erişimde ve yazılı kaynaklara erişimde dilde bir sadeleştirme yapılmasıyla daha fazla alıcıya hitap edilebileceği olgusu araştırılmış, daha sonra bu yalın ve sade dil uygulamalarının alt yazı çevirisi bağlamında da geçerli olabileceği konusu gündeme gelmiştir. Sade dil, kolay okuma ve kolay anlaşılabilirlik konularıyla bağlantılıdır. Özünde geniş alıcı kitlelerin algılayabileceği şekilde bazı bilgilerin iletilmesini içerir.

Alt yazı çevirisinde sadeleştirme konusundaki çalışma ve uygulamalar tek bir başlık altında toplanamamaktadır. Bunun en önemli nedeni ise sadeleştirmenin, Sağır ve işitme engellilerin ayrıntılı alt yazı çevirisiyle ürüne erişmesi için bir yöntem olmaması, bir “yaklaşım” olmasıdır. Dolayısıyla, bir sadeleştirme kılavuzunda verilecek örnekler ve açıklamalar sadece yaklaşımın kabaca sınırlarını çizer ve yaklaşımın çevirmenler tarafından uygulanmasını kolaylaştırır.

Bozkurt ve Okyayuz (2020) konuyu şu şekilde açıklarlar:

Ayrıntılı alt yazı çevirisinde sadeleştirme kavramı çok genel hatlarıyla “konuşmada iletilen diyalogun aynıyla alt yazıya aktarılmaması ve engelsiz erişime uygun öz ve etkin bir metnin sunulması” olarak tanımlanabilir. Sadeleştirme yaklaşımının iki temel amacı vardır: alıcının okuma hızını dikkate alarak “okuyabileceği” bir metin yaratmak ve alıcıya görsel olarak (alt yazı olarak) sunulan işitsel düzgünün “algılanabilir” olmasını sağlamaktır. (s. 149)

Sadeleştirme yaklaşımı, bir metni basite indirgeme ile karıştırılmamalıdır.

Ayrıntılı alt yazı çevirisinde sadeleştirme bir yaklaşım olduğundan, bu yaklaşımın altında birçok çeviri stratejisi kullanılabilir. Bu konuda alıcı odaklı bir çalışma yürütmüş olan Bozkurt ve Okyayuz'dan (2020) hareketle stratejiler kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Birinci strateji kaynaktaki sözcük, kavram vb. sayısında azaltmaya gitmek olarak açıklanabilir.

İkinci strateji, kaynaktaki cümle yapısını değiştirmeyi içerir. (Örn: Alt yazıda devrik cümlelerin kullanımı okumayı ve anlamayı olumsuz etkiler; dolayısıyla, bu cümlelerin kurallı cümlelere çevrilmesi uygun olabilir).

Üçüncü strateji, kaynaktaki diyalogu aynıyla aktarmak yerine amaçlanan anlamı veya etkiyi yaratacak eşdeğeri ile karşılamaktır. Örneğin, nidaların çevirisi kaynaktaki diyalogu aynıyla aktarmak yerine amaçlanan anlamı veya etkiyi yaratacak eşdeğeri ile karşılama stratejisine çok güzel örnektir.

Dördüncü strateji, kaynaktaki iletiyi daha anlaşılır kılmak için "yeniden dillendirerek/düzenleyerek yazmayı" içerir.

Beşinci çeviri stratejisi ise kaynak sözlü iletiyi yazı dilinde ölçünlü bir dille ifade etmek, yani ölçünlü yazı dilini kullanmaktır.

Aynı yazarlardan (Bozkurt & Okyayuz, 2020) hareketle sadeleştirmede temel ilkeler ise, görselden destek alınıp alınmadığına göre çeviri seçimleri yapmak; kaynak metinde kullanılan zamanları alt yazıda aynıyla yansıtmak veya yansıtmamak; anlamaya katkıda bulunmayan sözcükler ve

ifadeleri çıkarmak; ancak sesletimle anlaşılan diyalogları açıklamak; hece sayısına dikkat etmek; sadeleştirme yaklaşımında metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak hedeflendiğinden yarım kalan cümlelerin geçtiği durumlarda tamamlanmayan cümlelerin sonuna üç nokta (...) veya tire (-) eklemek, eğer bunun kafa karıştıracağı düşünülüyorsa cümleyi tamamlamak; karakter isimlerinin, şarkıların, söz oyunlarının ve kafiyelerin nasıl aktarılacağını belirlemek olarak sıralanabilir.

Sadeleştirilmiş alt yazı çevirisinin dereceleri olacaktır. Çocuklar için ayrıntılı alt yazı çevirisinde sadeleştirme yaklaşımı benimsendiğinde veya yetişkinler için bir programda aynı yaklaşım benimsendiğinde uygulamada farklılıklar olacaktır. Aynı şekilde sadeleştirme yaklaşımının kullanım ve uygulaması ürün türüne (eğitim materyali, belgesel, film), ürünün amacına (eğitim, eğlence vb.) ve içeriğine (görsel destekle anlaşılabilir, anlaşılabilir) göre değişecektir.

4. Sonuç

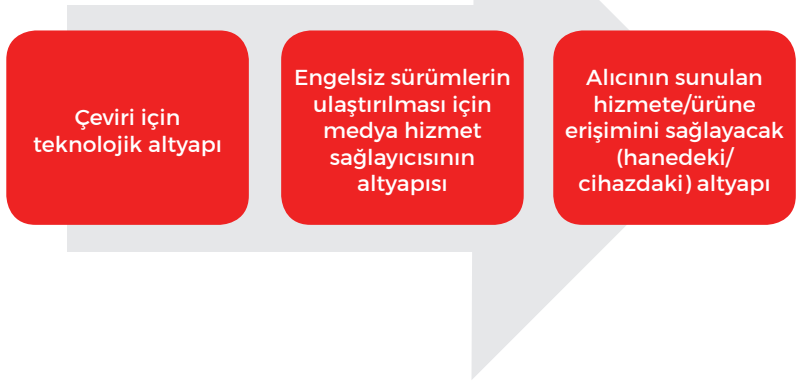
Yukarıda sözü edilen tüm alt yazı uygulamaları farklı teknolojiler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Teknoloji günümüzde alt yazı çevirisi ediminin içsel bir parçası hâline gelmiştir. Dolayısıyla bölüm boyunca betimlenen alt yazı çevirisi türlerinden herhangi birini uygulayacak profesyoneli ve çevirmeni istihdam edecek kurum/ kuruluşların teknolojik altyapılarının donanımlı olması önem kazanır. İlk açılımda çeviri edimi sırasında çevirmenin kullanacağı yazılım ve donanım önemlidir. Günümüzde en yaygın yanlış ise çevrim içi olarak ücretsiz

indirilebilen yazılımlarla en kaliteli alt yazı çevirisinin yapılabildiğidir. Bazı programlar çok iyi çeviri deneyimi sağlayabilirken bazıları ise çevirmen dostu değildir. Ayrıca, her alt yazı programı bölüm boyunca betimlenen tüm alt yazı türlerinde uygulanamaz. İkinci açılımda ise, çevirmenin elinden çıktığı andan itibaren gerekli olacak teknik altyapıdan söz edilebilir. Örneğin, alt yazının ürüne işlenmesi ve bunun kontrolü, medya hizmet sağlayıcının uygun gördüğü ortamda, kanalda yayımlanması, alıcının bu kanala erişimi, alıcının tercihleri doğrultusunda engelsiz erişim türüne (ayrıntılı alt yazı, dil içi alt yazı vb.) erişim seçeneği olması ve benzeri konular teknik altyapı altında ele alınabilir.

Bu düşünceden hareketle üç aşamalı bir teknolojik altyapı kurgusu düşünülebilir:

Şekil 9.

Teknolojik Altyapı

Bu üçlü sacayağı kaliteli bir hizmet için olmazsa olmazdır. Burada yer alan her bir paydaşa kalitenin sağlanmasında sorumluluk düşmektedir. Çevirmenin alt yazı gelişmelerini ve teknolojilerini yakından takip etmesi ve mümkün olduğu zaman işverenine yeni ve daha etkin yazılım ve teknolojileri önermesi beklenebilir. Ürüne engelsiz sürümlerin işlenmesi ve dağıtımı aşamasında medya hizmet sağlayıcıların da yenilikçi teknolojiyi takip etmeleri ve hâlihazırdaki altyapılarını yenilemeleri çok olumlu olacaktır. Öte yandan, engelli alıcının ürünlere ulaştığı cihaz ve hane içindeki veya cihazdaki altyapı da bu kalite döngüsünün bir unsurudur. Bu bağlamda da tabii ki maddi konular gündeme gelecektir. Ancak günümüzde BTK'nın belli girişimleriyle engelli bireylere bazı ayrıcalıklar tanındığı gözlemlenebilir; bu da söz konusu altyapıya erişmekte alıcı kitle açısından bir nebze kolaylık sağlayabilir.

Sözü edilen üç ayakta teknolojik altyapının iyileştirilmesi sorumluluğu bireylere, kuruluşlara ve kurulacak sistem içinde düzenleyici kurumlara düşecektir. Ancak, bazı konularda da teknolojiyi geliştirecek uzmanlara sorumluluk düştüğünü söylemek gerek.

Avrupa'da yapılan engelsiz erişim çalışmalarının ve özellikle projelerinin oldukça büyük bir kısmı engelsiz erişim için teknoloji geliştirilmesi hakkındadır. Bu projeler kapsamında engelsiz erişim uzmanları, uygulayıcılar ve teknoloji uzmanları ile alıcılar birlikte çalışmakta ve hâlihazırdaki olanaklar çerçevesinde en ekonomik, yaygınlaştırılabilecek, var olan altyapı ile uyumlu, kullanıcı ve alıcı dostu teknolojiler geliştirilmektedir.

Çoğu bağlamda geliştirilen teknolojilerin Türkiye’de de kullanılması söz konusu olabilse de bazı durumlarda dile özgü çalışmaların da geliştirilmesi önemlidir. Yeniden dillendirme ile canlı alt yazı çevirisi uygulaması için kullanılan ses tanıma programları buna bir örnektir. Bu programların kullanılabilmesi için Türkçeye özgülenmiş sürümlerinin üretilmesi, geliştirilmesi gerekir. İngilizce tabanlı bir program aynıyla alınıp Türkçe için kullanılamamaktadır. Dolayısıyla, teknolojileri geliştirmesi gereken uzmanlar belli adımları atamadığından ilgili diğer alan uzmanları (canlı alt yazı çevirisi eğitimcileri, uygulayıcıları vb.) yetişmemektedir. Canlı alt yazı çevirisi birçok ülkede uygulanmaktadır ve günümüzde Türkiye’deki araştırmacıların da ilgisini çeken bir konu hâline gelmiştir. Ancak, bu kapsamda yapılabilecek araştırma ve gelişmeler teknolojik altyapı eksikliğinden dolayı kısıtlı kalmaktadır. Bu eksikliğin ivedilikle giderilmesi canlı alt yazı çevirisinin uygulamasına yönelik herhangi bir adımda ilk öncelik olmalıdır.

Alt yazı çevirisi ve türevleri hakkında üniversite düzeyinde eğitim ülkemizde Avrupa ve ABD’ye kıyasla oldukça kısıtlıdır. Türkiye’deki çeviribilim ile mütercim ve tercümanlık bölümlerinin bazılarında seçmeli ders veya kısa bir zorunlu ders olarak alt yazı çevirisi bulunmakta, ancak bu, ihtiyacı karşılayacak oranda ve kapsamda eğitim verildiği anlamına gelmemektedir. Ülkemizde görsel-işitsel çeviri dersi bağlamında bir eğitim modülü, tek dönemlik bir ders olarak verilen alt yazı çevirisi derslerinde daha çok diller arası çeviriye odaklanılmakta, engelsiz erişim için ayrıntılı alt yazı çevirisi ve alt türevlerine

(yaratıcı alt yazı çevirisi, sadeleştirilmiş alt yazı çevirisi vb.) değinilmemektedir. Canlı alt yazı çevirisi ise üstsel bir bakışla bir engelsiz erişim için çeviri türü olarak tanıtılmakta, eğitimi verilmemektedir.

Bunlara ek olarak, Türkiye’de de dünyanın her yerinde olduğu gibi alt yazı çevirisi eğitimi, sektörden, piyasadan ve uygulayıcıdan uzak bir şekilde şekillendirilmekte, derslerde gerçek hayattaki uygulamalara nadiren yer verilmekte ve hakkında çok az araştırma olduğu için de Türkiye’deki sektörel gerçekler genç çevirmen adaylarıyla paylaşılamamaktadır. Türkiye’de de dünyanın her yerinde olduğu gibi, sektör bir adım önden gitmektedir. Eğitim ise arkasından yetişmek için çabalamaktadır. Çok nadir durumlarda alan uygulayıcısı uzmanlar ders vermektedir. Bu da yetişen çevirmenlerin Türkiye’deki gerçekleri ve uygulamaları bilmeden, daha çok yurt dışında yapılmış araştırma ve uygulamalara dayanan ders kitaplarından edinilen bilgileri öğrenerek piyasaya çıkmalarına neden olmaktadır. Son beş yıl içinde Türkçe kaleme alınmış, karşılaştırmalı olarak yabancı uygulamaları ve Türkiye gerçeklerini bir araya getiren ve eğitime destek vermek amacıyla tasarlanmış akademik çalışmaları görmek ise mutluluk vericidir. Ancak, hâlen yeterince Türkçe kaynak ve araştırmadan söz edilememektedir. Bu da eğitim kalitesini olumsuz etkilemektedir. Zira, örneğin İngilizce ve Fransızca ayrıntılı alt yazı çevirisi uygulaması ve eğitimi üzerine bir akademik kılavuz veya kitapta, belli alt yazı çevirisi normları Türkçe için de geçerli olabileceken, Türkçe konuşan ve okuyan alıcı, Türkiye’de yayın yapan kanal ve benzerine dair gerçekler bilinmezse, bu

normların Türkiye'deki alıcılara uygun olarak uyarlanıp uygulanmasında sıkıntılar yaşanacaktır.

Genel ilke olarak, dünyanın her yerinde alt yazı çevirisi için geçerli olan bir dizi evrensel norm vardır. Bunlardan bazıları kısaca şu şekilde sıralanabilir: Alt yazı çevirmenleri çevirdikleri ürünün bir kopyası ve mümkün olduğu durumlarda diyalog listeleri ve az bilinen sözcüklerden oluşan terimce ile çalışır. Alt yazıyı spotlamak, çevirmek ve erek dilde yazmak alt yazı çevirmenin görevidir. Tüm deyim kullanımları ve kültürel farklar dikkate alınarak çeviri yapılmalıdır. Mümkün olduğu her durumda yalın ve anlaşılır sözdizimsel yapılar kullanılmalı, ayrıca, kaynak metin kısaltılıyorsa (örneğin, isim tekrarları, nidalar vb.) erek metin bağdaşık ve bağlaşık olmalıdır. Alt yazıların kesim noktaları dilin yapısına uygun ve anlaşılır olmalıdır. İki görsel karede devam eden alt yazılar bölümlenirken sözdizimsel yapıya dikkat edilmelidir. Görsel-işitsel ürünün janrına ve içeriğine uygun kesit dil kullanılmalıdır. Alt yazı çevirisi dil bilgisel olarak doğru olmalıdır. Alt yazının ekranda belirme ve kalma süreleri diyalogların ritmine uygun olmalıdır. Nidalar, şarkılar, karakter isimleri gerekli görüldüğü bütün durumlarda alt yazıya eklenmelidir. Alt yazının ekranda kalma süresi ortalama alıcının okuma hızına göre ayarlanmalıdır. Alt yazılar arasında alıcının yeni bir alt yazının ekranda belirmediğini anlaması için en az dört kare bırakılmalıdır. Alt yazı ekranda en az bir saniye kalmalı ve en fazla iki satır hâlinde sunulmalıdır. İki satırlık alt yazılarda mümkün olduğu her durumda görüntüyü engellemek için üst satır daha kısa tutulmalıdır. Her alt yazı çevirisi çevirmenin kontrolünden geçtikten sonra

alıcı kitleyi temsil eden engelli bir editör ve Türkçe için bir düzeltmen tarafından kontrol edilmelidir.

Ancak, her alt yazı çevirisi türü için ayrıca işverenin oluşturacağı bir kılavuzdan da söz etmek gerekir. Bu kılavuzda işveren ilk önce bazı temel konulara değinmeli (yazı dilini doğrulamak için kullanılacak kaynaklar, işitsel düzgünün kapsamı, kullanılacak program, spotlama ayrıntıları, alıcı kitlenin erişimine uygun çeviri yapma felsefesi vb.), sonrasında da bazı konularda çevirmene açık önermelerde bulunmalıdır. Bu gibi kılavuzlarda değinilmesi gereken bazı konular kısaca şu şekilde sıralanabilir: noktalama işaretlerinin kullanımı, karakter adlarının yazımı, tekrarlar, nidalar ve sözlü dilin çevirisi; rakamlar, işlemler, saatler, ölçü birimleri, para birimleri, tarihler gibi sayıların yazımı; şarkılar ve müziklerin çevirisi, repliklerin başına kişi adlarının eklenmesi, metne ses bilgilerinin eklenmesi, efektlerin ve seslerin yazımı vb. Tüm bunlara ek olarak satır sayısı, anlam birimlerinin bölünmesi, cümle içeriği veya dizilimin değiştirilmesi gereken durumlar, çevirmenin hangi kaynaklarla çalışacağı (senaryo, görsel-işitsel ürün, yazılım adı vb.), nasıl bir editörlük süreci uygulanacağı ve en son olarak çevirmenin kılavuzda söz edilmeyen, ancak çeviri seçimleri yapmasını gerektirecek durumlarda düşüncesini şekillendirecek olan parametreler ve kısıtlar (zamansal ve uzamsal kısıtlar) da kılavuza dâhil edilmelidir.

Normlara ve kılavuzlara kısaca değindikten sonra standartlardan da bahsetmek gerekir. Normlar genel çerçeveyi çizerken kılavuzlar çeviri ediminin ayrıntısını yönlendirir. Standartlar ise birkaç boyutta düşünülebilir.

Birinci boyut, ürünü ortaya koyacak olan bireylerin mesleki yeterliğini ölçen araçlardır. İkinci boyut, ürünün kalite değerlendirmesini yapmak için kullanılacak ölçütlerdir. Üçüncü boyut ise ürünün başından sonuna üretiminin kaliteli bir şekilde yapılmasını yöneten döngülerdir. Bunlara ek olarak font seçimi, renk kullanımı vb. konuları düzenleyen, alt yazı sunumu ile ilgili teknik standartlardan da söz edilebilir.

Ayrıca, tüm bu saydıklarımız (normlar, kılavuzlar, standartlar) birbirini tamamlayan bir döngü olarak görülmeli ve her engelsiz erişim için çeviri türünde olduğu gibi alt yazı çevirisinde de birinci bölümde değinilen PUKÖ döngüsü işletilmelidir.

Alt yazı çevirisi ile ilgili araştırmalar özellikle Avrupa ülkelerinde çok yoğun olarak yapılmakta, ülkemizde de bu alanda yapılan araştırma sayısı giderek artmaktadır. Bir yandan araştırma sayısının artması olumlu olarak algılanabilirken, bu yargıya varabilmek için araştırmaların odağına ve içeriğine bakmak gerekir. Türkiye’de yapılan birçok araştırma yurt dışındaki benzerlerine kıyasla daha geç kaleme alındığı için bir alan yazını oluşturma çabasıyla var olanı ortaya koymakta veya hâlihazırda tamamlanmış olan yabancı çalışmaları Türkiye’deki alıcılar üzerinden tekrarlamaktadır. Çoğu araştırmanın çeviri türlerini anlatmak, tek bir ürünün çevirisini incelemek veya başka bir dille karşılaştırmalı olarak kısıtlı sayıda ürün incelemek üzerine kurgulandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bölümün başından itibaren vurgulandığı gibi bu çalışmalar Türkçeye özgü kılavuzların oluşturulması açısından belli bir

öneme sahip olsa da engelsiz erişimin merkezindeki alıcı kitleye, gereksinim ve becerilerine odaklanmamaktadır. Bu bağlamda yapılacak yenilikçi araştırma ve çalışmaların özellikle Sağır ve işitme engelli topluluklar ve alt kesitlerini (yaşlılar, çocuklar, ana iletişim dili işaret dili olanlar) kapsamaludur. Zira, bir ülkedeki ortalama Sağır alıcının okuma hızı belirlenmediği sürece hangi hızda ve yoğunlukta alt yazı sunulacağı bilinemez. Böyle bir senaryoda ancak sözde evrensel olan “yedi saniyede kırkar karakterden oluşan iki satırlık alt yazı okunabilir” varsayımına dayanarak çeviri yapılacaktır. Eğer bu varsayım doğru değilse veya söz konusu dil veya alıcıları için geçerli değilse, alt yazıya erişilemeyecektir. Dolayısıyla, Türkiye’de geniş kapsamlı ve farklı kesitleri içeren alımlama çalışmalarının ivedilikle yapılması, göz izleme gibi modern teknolojilerle niteliksel ve niceliksel çalışmaların yapılması gerekir. Ancak bu aşamadan sonra kılavuzlar, standartlar, geri kalan düzenlemeler yapılabilir ve kaliteli bir alt yazı çevirisi eğitim verilebilir. Bu ifade bugüne kadar Türkiye’de verilen eğitimin kalitesiz olduğu şeklinde algılanmamalıdır. Ancak, burada belirtilen düşünceden hareketle, eksiklikler olduğu için iyileştirme yapılmalıdır.

Günümüzde Türkiye’de özellikle genç araştırmacıların alt yazı çevirisi alanına ilgi duyması umut vericidir. Bu araştırmacıların gayretleri ve çalışmaları ile ileride Türkiye’deki üniversitelerdeki çeviribilim ile mütercim ve tercümanlık bölümlerinde, alt yazı çevirisi ve engelsiz erişim bağlamında farklı alt yazı çevirisi türevlerinin ayrı birer ders olarak okutulması da öngörülebilir. Ayrıca, araştırma ve uygulama yaygınlaştıkça engelsiz erişim

ve çeviriye özgülenmiş, yurt dışındaki örneklere benzer lisansüstü programların açılması umut edilmektedir.

Sonuç olarak bölüm boyunca anlatılan alt yazı çevirisinin, kaliteli bir şekilde yapılması için bazı konuların üzerinde önemle durulması gerektiği açıktır:

Alt yazı çevirisi, çeviri eğitimi almış (mümkün olduğu her durumda uygulayacağı türeve özgülenmiş eğitimi almış) bir profesyonel tarafından yapılmalıdır.

Alt yazı çevirisinin her bir türevi ayrı bir birikim, eğitim ve bilgi gerektirir. Bir türevi uygulayabilen birey ikinci bir türevi öğrenmekte zorluk çekmeyecektir, ancak eğitim alması gereklidir.

Bazı alt yazı çevirisi türleri farklı olarak özel bir beceri seti gerektirir (örneğin bkz. canlı alt yazı çevirisi). Diğer türleri uygulayabilenler arasından ancak bir grup canlı alt yazı çevirisi yapabilecektir.

Sektörde istihdam edilecek çevirmenlerin mesleki yeterliğini belgeleyebilmesi önemli bir ölçüttür. Dolayısıyla, alt yazı çevirisi ve türevlerine ilişkin mesleki yeterliklerin ivedilikle çalışılması gerekir.

Çevirmen, kalite döngüsündeki bir halkadır. Diğer halka ise işverendir. İşverenin de bölüm boyunca anlatılan sorumluluklarını yerine getirmesi ve engelsiz erişim ve alt yazı çevirisi konusunda farkındalığının artması, konuyu ve amacını içselleştirerek uygulamalarını gerçekleştirmeye çabalaması gerekir.

Alıcı odaklı engelsiz erişim çalışmaları ve araştırmalarında yurt dışından “ithal edilebilecek” bilgiler, bulgular alınmalı, ancak aynı zamanda Türkçeye ve Türkiye’deki alıcı kitlelere yönelik çalışmalar (özellikle alımlama çalışmaları) yapılmalıdır.

Toplumun bir kesitine bilgiye ve geniş topluma erişimi sağlayan alt yazı çevirisi uygulamalarında bu hassas bağlamda araştırma ve planlama yapılmadan, alan uzmanlarına danışılmadan sözde iyi uygulamalar üzerinden bir uygulamaya gidilmemelidir.

Bu bölümün başında anlatıldığı üzere kaynakta erişim için tasarım başlamalı, erişim (özellikle alt yazı çevirisi) yalnızca tamamlanmış ürüne bir eklenti olarak düşünülmemelidir. Örneğin, bir kamu spotu çekilirken engelsiz erişim türleri çekimle birlikte tasarlanmalı ve entegre edilmiş bir biçimde sunulmalıdır. Bu bölüm bağlamında özellikle Sağır ve işitme engelli alıcılar üzerine odaklanılmış olsa da alt yazı çevirisinin belli bilişsel zorlukları, okuma zorlukları vb. olan alıcılar tarafından da kullanılabileceği unutulmamalı ve sözü edilen tüm uygulamalar bu kapsamdaki alıcılar için de çalışılmalıdır.

Engelsiz erişim için çeviri türlerinin tasarlanması aşamasında ve özellikle de alıcı kitleye sunulmadan önce denetlenmesi önemlidir. Bu denetim de alıcı kitleyi temsil edebilecek nitelikte vasıflara sahip (örn. Sağır) birey tarafından yapılmalıdır. “Biz olmadan bizim için asla” ilkesi uyarınca böyle bir denetimin uygulamaya geçirilmesi çok önemlidir.

Engelsiz erişim için çeviri türleri söz konusu olduğunda ana odak dil olduğundan, olgular kimi zaman dışarıdan bakan veya uygulamayı gören birey için gayet net ve basit gözükabilir. Ancak, engelsiz erişim için çeviri bir uzmanlık alanıdır ve bu uygulamalara yer verecek kurum/kuruluşlarda engelsiz erişim uzmanlarının istihdam edilmesi veya danışman olarak kullanılması yerinde olacaktır.

Sürekli evrilen ve gelişen teknoloji ile değişen alt yazı çevirisi alanında teknoloji uzmanlarının, yazılımcıların ve mühendislerin katkısı yadsınamaz. Bu uzmanların gerektiği durumlarda Türkçeye özgü teknolojik altyapıyı oluşturmaları ve engelsiz erişim uzmanlarıyla çalışarak alanda yeni açılımlar yapmaları önemlidir. Özellikle yeniden dillendirmeye yapılan canlı alt yazı çevirisinde, Türkçeye özgülenmiş bir ses tanıma programının geliştirilmesi ve üretilmesi ülkemiz için acil bir ihtiyaçtır.

Türkiye'deki Sağır ve işitme engelli toplulukların bilgiye ve topluma erişimini destekleyecek olan ve bir insan hakkı olan iletişim hakkını teslim edecek alt yazı çevirisi türleri, bir ülkedeki okuma hızlarını, okuryazar oranlarını, standart dil kullanımını, ülkede yaşayan göçmenlerin Türkçe dil edinimini ve topluma entegre olmalarını olumlu etkileyen bir uygulamadır. Kaliteli bir şekilde yapılan alt yazı çevirisi uygulamalarının toplumsal açıdan, sürdürülebilir kalkınma ve eğitim açısından çok büyük gelişmeleri beraberinde getirdiği ortadadır. Ancak, ne yazık ki işitsel düzgüden duyulan bilginin iki satır hâlinde aynıyla yazıya aktarılmasına indirgendiği durumda hiçbir amaca

hizmet etmeyecektir. Dolayısıyla, bölüm boyunca anlatılan konuların, vurgulanan kalite ölçütlerinin ve özellikle sonuç bölümünde sıralananların dikkate alınması gerekir. Ancak bu şekilde ülkemizde belli gelişmeler sağlanabilir ve alt yazı çevirisi için ayrılan kaynaklar ve iyi niyetli çabalar boşa gitmez.

Kaynakça

ABC. (2010). *Industry Guidelines on Captioning Television Programs*. www.abc.net.au/mediawatch/transcripts/1105_freetvguidelines.pdf.

Albertini, J., & Mayer, C. (2011). Using miscue analysis to assess comprehension in deaf college readers. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 16, 35–46. <https://doi.org/10.1093/deafed/enq017>

Arumi-Ribas, M., & Romero-Fresco, P. (2008). A practical proposal for the training of respeakers. *The Journal of Specialised Translation*, 10, 106-127.

Baker, R. G., Lambourne, A., & Rowston, G. (1984). *Handbook for television subtitlers*. Independent Broadcasting Authority.

BBC. (2018). *BBC subtitle guidelines* (The British Broadcasting Corporation). <http://bbc.github.io/subtitleguidelines/>

Bird, S.A., & Williams, J.N. (2002). The effect of bimodal input on implicit and explicit memory: An investigation into the benefits of within-language subtitling. *Applied Psycholinguistics*, 23, 509-533. <https://doi.org/10.1017/S0142716402004022>

Butler, J. (2017, Mart 15-18). Creating a (deaf)space for the fluidity of captions in video compositions. [Konferans sunumu]. *Conference on College Composition and Communication*, Portland, United States

Caimi, A. (2006). Audiovisual translation and language learning: The promotion of interlingual subtitles. *JoSTrans Journal of Specialised Translation*, 6, 85-98. http://www.jostrans.org/issue06/art_caimi.php.

Chaume Varela, F. (2013). The turn of audiovisual translation: New audiences and new technologies. *Translation Spaces*, 2, 105-123. <https://doi.org/10.1075/ts.2.06cha>

Chesterman, N. A., & Wagner, E. (2002). *Can theory help translators? A dialogue between the ivory tower and the wordface*. St. Jerome.

Dawson, H. (2019). Feasibility, quality and assessment of interlingual live subtitling: A pilot study. *Journal of Audiovisual Translation*, 2(2), 36–56. <https://doi.org/10.47476/jat.v2i2.72>

Dewolf, L. (2001). Surtitling Operas. With examples of translations from German into French and Dutch. (*Multi*)*Media translation: Concept, practices and research*. Y. Gambier & H. Gottlieb (Ed.) içinde (pp. 179-). John Benjamins.

Diaz Cintas, J., & Anderman, G. (Ed.) (2009). *Audiovisual translation: Language transfer on screen*. Palgrave Macmillan.

Diaz-Cintas, J. (2010). The technology turn in subtitling. M. Thelen & B. Lewandowska-Tomaszczyk (Ed.), *5th International Maastricht-Lodz Duo Colloquium on Translation and Meaning* içinde (ss. 119-133). Universitaire Pers Maastrich

Doherty, S., & Kruger, J.-L. (2018). The development of eye tracking in empirical research on subtitling and captioning. J. Sita, T. Dwyer, S. Redmond, & C. Perkins (Ed.), *Seeing into Screens: Eye tracking and the moving image* içinde (ss.46-64). Bloomsbury.

EACEA. (2009). *Study on the use of subtitling: the Potential of subtitling to encourage foreign language learning and improve the mastery of foreign languages* (Final Report June 2011). European Commission, Directorate – General Education and Culture, Media Consulting Group.

Ehrlich, S. F., & Rayner, K. (1981). Contextual 20 effects on word perception and eye movements during reading. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 20, 641–655. [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(81\)90220-6](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(81)90220-6)

Gambier, Y. (2003). Introduction screen transadaptation: Perception

and reception. *The Translator: Screen Translation Special Issue*, 9(2), 171-189. <https://doi.org/10.1080/13556509.2003.10799152>

Gambier, Y. (2006). Multimodality and audiovisual translation. EU High Level Scientific Conference Series. *MuTra 2006 - Audiovisual Translation Scenarios Conference Proceedings*. John Benjamins.

Gottlieb, H. (2001). *Screen translation: Six studies in subtitling, dubbing and voiceover*. Center for Translation Studies, University of Copenhagen.

Griesel, Y. (2000). *Translation in theater*. Peter Lang.

Griesel, Y. (2009). Surtitling: surtitles another hybrid on a hybrid stage. *TRANS Revista de Traductologia*, 13, 119-127. <https://doi.org/10.24310/TRANS.2009.v0i13.3160>

Hay, J. (1998). Subtitling and surtitling. Yves Gambier (Ed.). *Translation for the media* içinde (ss. 131-138). St. Jerome.

Hong, R., Wang, M., Meng, X., M., Yan, S., & Tat-Seng, C. (2010). Dynamic captioning: Video accessibility enhancement for hearing impairment. *Proceedings of ACM Multimedia Conference* içinde (ss. 421-30).

Interlingual Subtitling for Access (ILSA) Project (<http://galmaobservatory.eu/projects/interlingual-live-subtitling-for-access-ilsa>)

Ivarsson, J., & Carroll, M. (1998). *Subtitling*. TransEdit HB.

Krashen, S. (1982). *Principles and practice in second language acquisition*. Pergamon.

Kruger, J.-L., & Steyn, F. (2014). Subtitles and eye tracking: Reading and performance. *Reading Research Quarterly*, 49(1), 105-120. <https://doi.org/10.1002/rrq.59>

Kruger, J.-L., Szarkowska, A., & Krejtz, I. (2015). Subtitles on the moving image: An overview of eye tracking studies. *Refractory: A Journal of Entertainment Media*, 25.

- Lee, J., Jun, Soojin, F., Jodi, & Hudson, S.E. (2006). Using kinetic typography to convey emotion in text-based interpersonal communication. *Proceedings of the 6th Conference on Designing Interactive Systems* içinde (ss. 41–49).
- Live Text Access (LTA) Project (2018). <https://ltaproject.eu/>
- Live Text Access (LTA) Project (2018a). LTA Curriculum Report. LTA_Report-SSML-IO2_LTA-Curriculum-FINAL. https://ltaproject.eu/?attachment_id=1801
- Mateo, M. (2001). Performing musical texts in a target language: The case of Spain. *Across Languages and Cultures*, 2, 31-50. <https://doi.org/10.1556/Acr.2.2001.1.3>
- McClarty, R. (2012) Towards a multidisciplinary approach in creative subtitling. *MontI*, 4, 133-153.
- Media Access Australia. (2012). Captioning Guidelines. <https://mediaaccess.org.au/practicalwebaccessibility/media/caption-guidelines>
- Moore, Z. (2020). Fostering access for all through respeaking at live events. *Journal of Specialised Translation*, 33, 176-211.
- Möhnle, M. (2020, Nisan 16). Creative subtitles – design and mechanics. <https://lab.irt.de/creative-subtitles-design-and-mechanics/>
- Neves, J. (2005). *Audiovisual translation: Subtitling for the deaf and hard-of-hearing*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Surrey.
- Neves, J. (2009). Interlingual subtitling for the deaf and hard of hearing. J. Diaz Cintas & G. Anderman (Ed.), *Audiovisual translation: Language transfer on screen* içinde (ss. 151-169). Palgrave Macmillan.
- Ofcom, (2013-2015). *Measuring Live Subtitling Quality*. <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/tv-radio-and-on-demand/tv-research/live-subtitling>
- Okuyuz, A. Ş. (2016). *Altyazı çevirisi*. Siyasal Kitabevi.

Okyayuz, A. Ş. (2019). *Görsel-işitsel çeviri ve engelsiz erişim*. Siyasal Kitabevi.

Orcins, E. (2013). The process of subtitling at film festivals: Death in Venice. *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 3(14), 70-80.

Orero, P. (2009). Voiceover in audiovisual translation. J. Diaz Cintas & G. Anderman (Ed.), *Audiovisual translation: Language transfer on screen* içinde (ss. 130-139). Palgrave Macmillan.

Pardo, B. S. (2013). Translation studies: An Introduction to the history and development of (audiovisual) translation. *Linguax Revista de Linguas Aplicadas*. <http://tr.scribd.com/doc/156668062/Translation-Studies-an-Introduction-to-the-History-and-Development-Of#scribd>.

Perego, E. (2008a). Subtitles and line-breaks: Towards improved readability. D. Chiaro, C. Heiss, & C. Bucaria (Ed.), *Between text and image: Updating research in screen translation* içinde (ss. 211–223). John Benjamins.

Perego, E. (2008b). What would we read best? Hypotheses and suggestions for the location of line breaks in film subtitles. *The Sign Language Translator and Interpreter*, 2(1), 35–63.

Pöchhacker, F., & Remael, A. (2019). New efforts?: A competence-oriented task analysis of interlingual live subtitling. *Linguistica Antverpiensia, New Series: Themes in Translation Studies*, 18, 130–143.

Rashid, R., Vy, Q., Hunt, R., & Fels D.I. (2008). Dancing with words: Using animated text for captioning. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 24(5), 505–19.

Rawsthorn, A. (2007, Mayıs 27). *The director Timur Bekmambetov turns film subtitling into an art*. The New York Times. http://www.nytimes.com/2007/05/25/style/25iht-design28.1.5866427.html?pagewanted=all&_r=0.

Remael, A., Van Waes, L., & Leijten, M. (2014). Live subtitling with

speech recognition: How to pinpoint the challenges?. D. Abend-David (Ed.). *Media and translation: An interdisciplinary approach* içinde (ss. 121–147). Bloomsbury Academic.

Romero-Fresco, P. (2009). More haste less speed: Edited versus verbatim respoken subtitles. *Vigo International Journal of Applied Linguistics*, 6, 109-133.

Romero-Fresco, P. (2011). *Subtitling through speech recognition: Respeaking*. Saint Jerome.

Romero-Fresco, P. (2012) Respeaking in translator training curricula. *The Interpreter and Translator Trainer*, 6(1), 91-112. <https://doi.org/10.1080/13556509.2012.1079883>

Romero-Fresco P., & Pérez J.M. (2015) Accuracy rate in live subtitling: The NER Model. Piñero R.B., Cintas J.D. (Ed.). *Audiovisual translation in a global context* içinde (ss. 28-50). Palgrave Macmillan.

Romero-Fresco, P., & Pöchhacker, F. (2017). Quality assessment in interlingual live subtitling: The NTR model. *Linguistica Antwerpia*, 16, 149-167.

Rosenberg, G. (2007, Mayıs 15). Rethinking the Art of Subtitles. Time. <http://content.time.com/time/arts/article/0,8599,1621155,00.html>.

Sánchez, D. (2004). Subtitling methods and team translation. P. Orero (Ed.). *Topics in audiovisual translation* içinde (ss. 9-17). John Benjamins.

Sandrelli, A. (2019). Training respeakers: A hybrid profession for the (near) future?. *Intercultural Journal of Mediation and Communication*, 12, 154-173.

Szarkowska, A. (2013). Towards interlingual subtitling for the deaf and hard of hearing. *Perspectives: Studies in Translatology*, 21(1), 68-81. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2012.722650>.

Vanderplank, R. (1988). The value of teletext subtitles in language

learning. *ELT Journal*, 42(4), 272-281. <https://doi.org/10.1093/elt/42.4.272>

Vy, Quoc V., Mori, Jorge A., Fourney, David W., & Fels, Deborah I. (2008). EnACT: A software tool for creating animated text captions. Klaus Miesenberger, Joachim Klaus, Wolfgang Zag-ler, & Arthur Karshmer (Ed.), *Proceedings from: Computers Helping People with Special Needs: 11th International Conference* içinde (ss. 609–616). Springer.

Vy, Quoc V., & Fels, Deborah I. (2009). Using avatars for improving speaker identification in captioning. Tom Gross et al. (Ed.). INTERACT 2009, Part II, LNCS 572 içinde (ss. 916–19). International Federation for Information Processing.

Vy, Q. V. (2012). Enhanced captioning: Speaker identification using graphical and text-based identifiers. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ryerson Üniversitesi. <http://digitalcommons.ryerson.ca/dissertations/1702/>.

Wurm, S. (2007). Intralingual and interlingual subtitling: A discussion of the mode and medium in film translation. *The Sign Language Translator and Interpreter*, 1(1), 115-141.

Zatlin, P. (2005). *Theatrical translation and film adaptation: A practitioner's view*. Multilingual Matters.

4. Engelli Çocuklar ve İletişim için Çeviri

Sinem SANCAKTAROĞLU BOZKURT

Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Mütercim ve Tercümanlık Bölümü,
ssbozkurt@hacettepe.edu.tr

1. Giriş

Çeviribilim bakış açısından çocuk alıcılar için engelsiz erişim konusunda kısa bir giriş niteliğinde olan bu çalışmada, erek alıcıların ve çevirisi yapılacak metin türünün özelliklerinin belirlenmesinin sürece katkısı düşünülerek öncelikle çocuk alıcının yetişkin alıcıdan farkı ve S/sağır, işitme engelli ve görme engelli çocuğun gerçekleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra çocuklara yönelik oluşturulan ürünlerin yetişkinlere yönelik olanlardan farkı çeviribilim bağlamında ele alınacaktır. Alan yazınında dünyada ve ülkemizde yapılan çalışmalara kısaca değinilecektir. Engelsiz erişim bağlamında çocuk alıcılara yönelik çeviri yapılırken karşılaşılan sorunlar ve ilkelerden kısaca bahsedilerek, yürütülen projelerden yola çıkılarak Türkiye’de benimsenen çocuk alıcılara yönelik engelsiz erişim ilkeleri örneklerle açıklanacaktır.

Son derece kapsamlı ve çok katmanlı olan bir konuda kaleme alınan bu çalışmanın sadece bir giriş niteliğinde olduğu ve alan yazınında yapılacak daha çok çalışmaya ihtiyaç duyulduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Günümüzde farklı engelleri aşmak için kullanılan çeşitli çeviri türleri bulunmaktadır. Kısaca ayrıntılı alt yazı çevirisi, sesli betimleme, işaret dili çevirisi, canlı alt yazı çevirisi, üst yazı çevirisi diye özetleyebileceğimiz (daha ayrıntılı bir okuma için bkz. Okyayuz, 2019) bu çeviri türlerinin her birinin kendine has zorlukları, ilkeleri ve yöntemleri bulunmaktadır. Ülkemizde yapılan çalışmalara baktığımızda S/sağır ve işitme engelli alıcıların görsel-işitsel ürünlere erişiminde ayrıntılı alt yazı çevirisi ve işaret dili çevirisi ağırlıklı tercih edilen çeviri türleri arasındayken, görme engelli alıcıların görsel-işitsel ürünlere ulaşmasında sesli betimleme tercih edilmektedir. Bu çeviri türlerini çocuk alıcılar için kullandığımızda erek kitleden ve kaynak metinden kaynaklı farklı sorunlar ve öncelikler olabilmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi takip edilecek çeviri yaklaşımının, hedeflenen alıcıya ve kaynak metnin türüne uygun olması ortaya konan ürünün başarısını ve alıcıya ulaşmasını etkiler -bu tüm çeviriler için geçerli bir ilkedir-. Bu bağlamda aşağıdaki kısımda erek alıcının, bir başka deyişle S/sağır, işitme engelli ve görme engelli çocuk alıcıların özellikleri üzerinde durulacaktır.

2. Çocuk Alıcının Yetişkin Alıcıdan Farkı ve S/sağır, İşitme Engelli ve Görme Engelli Çocuğun Gerçekleri

Engelli bireylerin gerçekleri göz önünde tutularak engelsiz erişim kapsamında yapılan tüm uygulamalarda tespit edilen çeviri yaklaşımları (ayrıntılı alt yazı çevirisi, sesli betimleme, işaret dili çevirisi, canlı alt yazı çevirisi, üst

yazı çevirisi), söz konusu alıcı çocuk olduğunda farklılıklar gösterebilmektedir.

Çocuk alıcılar için engelsiz erişime yaklaşımlar iki boyutta düşünülebilir. Birinci boyutta yetişkin veya çocuk fark etmeksizin bir engelli alıcının kısıtları (örn. işitme duyusu olmadığı için işitsel düzgülüye erişememesi) söz konusudur. İkinci olarak ise, bir ürüne erişim sağlanması için kullanılacak alternatif yöntemler (örn. duyararak değil de alt yazı okuyarak bir filmin işitsel düzgülüsüne erişmek) söz konusu olduğundan bakış açımız kişinin engeli değil becerileri (yapabildikleri) üzerine çevrilir. Bu bağlamda da çocuk alıcının “farklılıkları” devreye girer.

Pek çok farklı alanda çalışan araştırmacının vurguladığı çocuk alıcı ile yetişkin alıcı arasındaki bu farklılıklar kısaca şu şekilde özetlenebilir: Çocuk alıcılar dil becerileri ve dünya görüşleri henüz gelişmekte olan alıcılardır. Diğer bir deyişle çocuk alıcıların okuma hızları, sözcük dağarcıkları ve okuma yazma düzeyleri ile yetişkinlerinki aynı olmayacaktır. Çocukların dil gelişimleri devam etmekte olan bir süreçtir. Yetişkinlere nazaran kısıtlı dünya bilgisine sahip oldukları için dışarıdan gelen etkilere daha açık olabilirler, bir başka deyişle “sosyal ve kültürel olarak savunmasız bir konumdadırlar” (Neydim, 2006, s. 76). Bu bahsettiğimiz nedenlerden ötürü, çocuk alıcılara yönelik ürünlerin titizlikle oluşturulması ilkesi kabul gören bir görüştür. Bu ilke, çeviride de kendisini göstermektedir. Bu ilkeden hareketle çocuk alıcılar için engelsiz erişimde S/sağır, işitme engelli ve görme engelli çocukların gerçeklerini biraz daha ayrıntıyla ele almakta fayda vardır.

Engelsiz erişimi gerçekleştirmek amacıyla çeşitli yöntemler ile çevrilecek olan kaynak ürünler geniş toplumdaki ortalama çocuk alıcılar için tasarlanmıştır. Ancak kültürel birikim ve/veya ana dil olarak benimsedikleri dil açısından bu çocuk alıcılar ile engelsiz erişimdeki erek okuyucu/dinleyiciler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Engelsiz erişimdeki erek alıcıların “çocuk olarak fiziksel gelişimleri ve dolayısıyla dünyayla etkileşimleri koşut ilerlese de başka konularda koşut ilerleme göstermeleri beklenemeyebilir” (Sesli Betimleme Derneği [SEBEDER], 2019, s. 41). Bu açıdan, bu gerçekleri iyi idrak etmek gereklidir, ayrıntılı alt yazı çevirisinin, işaret dili çevirisinin ya da sesli betimlemenin sunuluyor olması ve bu çevirilere geniş toplumdaki ortalama bir yaşının erişimi olabilmesi engelli çocuğun da erişimi olacağını garanti etmemektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz şekilde engeli aşmak kadar alıcı becerilerine odaklanmanın da önemli olduğu engelsiz erişimde, ürün tasarımında kullanılacak çeviri modu (alt yazı vb.) bir engeli aşmak (ürüne erişim sağlamak) için üretilirken, modun varlığının (alt yazı olmasının) tek başına bu amacı gerçekleştirmeyeceği, ancak özel olarak alıcı becerileri çerçevesinde düşünüldüğünde tasarımın amaca hizmet edeceği aşikâr hâle gelir. Engelsiz erişim bağlamında çeviri yaparken kişinin engeli üzerinden değil becerileri üzerinden ilerlenmesi ilkesiyle ele alacağımız farklılıklardan kısaca bahsedebiliriz.

Engelli çocukların (bölüm boyunca görme ve işitme engelli çocuklar üzerinde durulmuştur) gerçekleri düşünüldüğünde, SEBEDER’in (2019) “Ana dili işaret dili olan çocukları Türkçe

çocuk edebiyatı yazarlarının eserleriyle buluşturmak için pilot projesinde”de altı çizildiği üzere, bu farklılıkları da etkileşim şekline bağlı farklılıklar, bilişsel gelişimlerini etkileyecek dil edinimlerine bağlı farklılıklar ile ana dil ve kültüre bağlı farklılıklar olarak üç başlık altında ele alabiliriz.

2.1 Etkileşim Şekline Bağlı Farklılıklar

“İşiten çocuk, çevresindeki işiten dünya ile etkileşim şekli nedeniyle dış girdi açısından daha fazla ‘zenginliğe’ tanık olabileceken ve daha fazla sayıda ortamda kaynaşabileceken, S/sağır çocuğun dış dünya ile etkileşimi ailesinin tutumuna ve (eğer kendileri de S/sağır kültürün üyeleriye) kendi etkileşimlerine bağlı olarak değişiklik gösterecektir. Dolayısıyla, iki alıcının ‘dünya bilgilerinin’ aynı olacağı varsayılmaz” (SEBEDER, 2019, s. 42). Aynı şekilde, gören çocuk da dış dünya ile etkileşim şekli nedeniyle daha fazla uyarana maruz kalacaktır ve aynı yaşta iki alıcının dünya bilgilerinde farklılıklar bulunabilmektedir. Çocuk alıcılara yönelik yapılan sesli betimlemenin görsele erişimi olmayan izleyicilere önemli görsel bilgi sunmanın yanı sıra çocukların sosyal ve bilişsel becerilerini geliştirmeye katkısı olacağı da düşünülmelidir.

2.2 Bilişsel Gelişimlerini Etkileyecek Dil Edinimlerine Bağlı Farklılıklar

S/sağır ve işitme engelli çocuk alıcılar ile görme engelli çocuk alıcıların bilişsel gelişimlerini etkileyecek dil edinimleri de aynı olmayacaktır. Bu alanda yapılan çalışmalara göre Sağır ve işitme engelli çocukların

okuma eylemi ve bunu öğrenme süreci işiten akranlarına göre daha farklıdır (Neves, 2005). Aynı şekilde, Sağır ve işitme engelli çocukların okuma becerilerinin aynı hızda gelişmediği de çeşitli çalışmalarla gösterilmiştir. Bu durumu okumaya başlayan işiten çocuğun sesleri harflerle ilişkilendirmesine dayandıranlar olsa da bu görüş “hikâye” yaklaşımı ile tezat oluşturmaktadır. Bu yaklaşımda sözcükler bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Dolayısıyla okuma becerisi ile anlama becerisi tamamen birbirine koştur değildir (Zarate, 2008, s. 2). İlerleyen kısımlarda da anlatacağımız üzere Zarate'nin de belirttiği gibi ayrıntılı alt yazı çevirmenin tercihi de yalnızca tek tek sözcüklerin anlamlandırılmasının ötesinde karakterlere aşinalık, onların dil kullanımı ve hikâyenin kendisi gibi birçok farklı unsurdan etkilenir (2008, s. 3).

Okuma becerilerine ve okuma hızına (okuma hızı konusunda yapılan diğer çalışmalar ve öneriler için bkz. Tamayo, 2016, s. 278) ek olarak S/sağır ve işitme engelli çocukların işiten akranlarına göre göreceli olarak daha kısıtlı bir kelime hazinesinin olabileceğine dair bulgular da vardır. Örneğin, Zarate'nin (2014) Birleşik Krallık'taki (yaşları yedi ila on arasında değişen) yirmi sağır ve işitme engelli çocuk alıcı üzerinden örneklediği, televizyon programlarında çocuk alıcılar için ayrıntılı alt yazı çevirisini konu alan doktora tezinde de Stern'den aktardığı gibi dört beş yaşlarında okula başlayan sağır bir çocuğun kelime hazinesi 500 sözcükle sınırlıyken, işiten akranlarında bu sayı 3000 ila 5000 kelimeyi bulmaktadır (akt. Zarate, 2014, s. 132). Bu durum, ilerleyen bölümlerde de anlatacağımız üzere, ayrıntılı alt yazı çevirisi açısından bir eksiklik olarak

görölmekten ziyade, didaktik bir bakış açısı ile ayrıntılı alt yazı çevirisi yaklaşımının çocukların kelime hazinelerini geliştirilebilecek bir yöntem olarak sunulmasına yol açabilmektedir (Zarate, 2008, s. 12). Aynı şekilde yer-yön bildiren sözcüklerin, boyut, şekil ve renk bildiren sıfatların kullanılarak sesli betimleme yapılmasının, görme engelli çocuklarda genellikle daha geç gelişen kavrama becerilerinin geliştirilmesinde önemi olduğu görölmüştür (Kleck, 2021).

Buna ek olarak, Sağır ve görme engelli çocukların mecazi dil kullanımlarını ve karmaşık söz dizimlerini anlamlandırmada zorluklar yaşadığı, özellikle sesli betimlemede kafiyeli kullanımlar (Zabrocka, 2018) ve söz oyunlarının ana konuyu kaçırmaya etki edebileceği de zaman zaman vurgulanmıştır.

2.3 Ana Dil ve Kültüre Bağlı Farklılıklar

Kültürel farklılıklar hemen her çeviri türünde çevirmeni zorlayıcı olabilmektedir. S/sağır ve işitme engelli çocukların ana dilleri işaret dili olabileceği için aynen yetişkinlere yönelik ayrıntılı alt yazı çevirisinde de olduğu gibi diller arası çeviri yapmak ve Sağır kültürü de göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Örneğin, Sağır kültürde ve işaret dilinde karşılığı olmayan deyişlerin yer aldığı bir eser, Sağır kültürüne ancak tamamen uyarlanarak iletilebilir. Mesela Türkçe sözcük oyunları, deyim ve deyişler üzerine kurulu bir çocuk kitabının işaret diline çevirisinde aynı deyim, deyiş ve sözcük oyunları söz konusu olan işaret dilinde aynıyla aktarılmalıdır. Aksi takdirde çevirmen

tüm eseri uyarlamak zorunda kalabilecektir. Hatta eserin ana amacı çocuklara bu deyim ve deyişleri öğretmek ise bu eseri çevirmemeyi, işaret dilindeki benzer unsurlara odaklanan bir hikâyeyi ele almayı düşünebilecektir.

Çocuk alıcı söz konusu olduğunda, her Sağır çocuğun bireysel işaret dili hazinesinin bilinmesi yetişkinlere nazaran daha zor olabilmektedir: “İşaret dilini evde öğrenenler, ailelerinin birikimleri, okulda öğrenenler eğitim sistemindeki akran etkileşimi ile kısıtlı olduklarından bir seviye tespiti yapmanın doğru olduğu da söylenemez” (SEBEDER, 2019, s. 42).

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz farklılara ek başka unsurlardan da söz edilebilir. Ancak bu noktada en önemli konulardan biri de “engelli bireylerin gerçekleri” diye bir başlık atarken çocuk alıcılar söz konusu olduğunda karşımızda homojen bir grup olmadığını (Tamayo, 2016, s. 277), yukarıda belirtilen tüm unsurların (okuma hızı, dil becerileri, vb.) kendi aralarında farklılıklar gösterebileceğini de unutmamak gerekir. Tamayo ve Chaume'nin (2017) Sağır çocuklar için belirttiği şekilde çocuk alıcılar kelime hazinesi ve dünya bilgisi açısından yaş, gidilen okul, kullanılan işitme cihazları, iletişim yöntemleri (sözlü ya da işaret dili), işitme kaybının oranı ve okuma becerileri gibi etkenlerden dolayı farklılık göstermektedir. Bu nedenle görsel-işitsel çeviri alanındaki pek çok araştırmacı, alıcının ihtiyaç ve okuma hızlarına uygun çeviri yapabilmek için farklı kriterlerin göz önünde tutulması gerektiği konusunda hem fikirdirler (s. 3). Aynı şekilde, görme engelli çocukların kavrama becerileri de kendi içlerinde farklılık göstermekte,

tek ve standart bir çeviri yönteminin belirlenmesi yeterli olmamaktadır.

3. Çocuklara Yönelik Ürünlerin Farkı

Çeviride, erek alıcılar üzerinden değindiğimiz farklılıklara ek olarak bir de çevirisi yapılacak metinden kaynaklanan farklılıklara değinmekte fayda vardır. Çocuk alıcılara yönelik ürünler dediğimizde öncelikle çocuk yazını eserleri aklımıza gelir. O'Connell'e (2003) göre ilgili tanıma bağlı olarak, bu ifade, tekerlemeleri, şarkıları, şiirleri, peri masallarını, halk hikâyelerini, resimli kitapları, hikâye kitaplarını, çocuk alıcılar için özel olarak yazılmış kitapları ve yetişkinlere yönelik romanların, oyunların, öykülerin çocuklara yönelik uyarlamalarını, çizgi romanları, eğitici ve öğretici kitapları vb. kapsamaktadır (s. 226). Oittinen (2000) çocuk yazını kavramını ayrıntısıyla ele alırken farklı kuramcıların görüşlerine yer vererek, çocuk yazını dediğimizde çocukların okuduğu ve dinlediği her şeyin çocuk yazını kapsamına gireceği görüşünden hareketle çocukların ilginç bulabileceği her şey diyerek bu kapsamın sınırlarını genişletmiştir (s. 62). Dolayısıyla, günümüzde bilgisayar, video ve televizyon ile hayatımıza giren tüm görsel-işitsel materyaller çocukların keyifle vakit geçirmesinde olduğu kadar eğitiminde de kitaplar kadar önemli yer tutmakta (O'Connell, 2003, s. 226), çocuk yazını kapsamında ele alınabilmektedir. Çocuklar için oluşturulan bu yazılı, sözlü ve görsel metinlerin, yetişkinler hedeflenerek oluşturulan metinlerle karşılaştırıldığında, kendine özgü özellikleri vardır. Özellikle çocuk yazını çevirisi ile ilgilenen araştırmacıların da (Alvstad, 2010;

Erten, 2011; Hunt, 1994; Kansu-Yetkiner, 2010; O'Connell, 2003) hemfikir oldukları bu bir takım ortak özellikleri çeviribilim bağlamında kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

(1) Çocuk yazını ürünlerinin işlevleri çeşitlidir. Çocuklara keyifli vakit geçirtmek kadar, okuma zevki aşılamak, sosyal normları ve değerleri öğretmek, iletişim becerilerini arttırmak, sosyalleşmelerine katkı sağlamak, kendi dünyaları dışındaki dünyaları onlara tanıtmak, belli bir dünya görüşü ve kabul gören değer yargılarını ve davranış biçimlerini öğretmek, özellikle ayrıntılı alt yazı ve sesli betimlemede olduğu gibi dil gelişimlerine, okuma hızlarına katkıda bulunmak gibi işlevleri de vardır. Çevirisi yapılacak kaynak metinler, çocuklar hedeflenerek oluşturulduğu için hâlihazırda hem eğlenceli hem eğitici olsa da çeviri eylemi sırasında erek kültürün gereklerine göre dil, içerik ve biçim anlamında belli oranda bir değişikliğe maruz kalmaları beklenebilir (O'Connell, 2003, s. 228). Bu değişimin nedeni önemli ölçüde kültür farkıdır (diller arası çeviride olduğu kadar ayrıntılı alt yazı ve işaret dili çevirisinde erek alıcıların ait oldukları kültür de bu bağlamda önemlidir). Farklı kültürlerden yapılan çevirilerde çocuğun ürüne kolay erişiminin sağlanması için yerlileştirme stratejisi uygulandığı oranda, çocukların diğer kültürleri öğrenmesinin de bu eserler aracılığıyla olacağı fikrinden hareketle yabancılaştırma stratejisi de uygulanmaktadır. Çocuklara yönelik metinler aracılığıyla çocuklara yabancı olguların tanıtılması ve yabancı sözcüklerin öğretilmesi de takip edilen yöntemlerdendir. Bunun dengesinin iyi kurulması, çocuğun okuma ve izleme zevkinin ortadan kalkmaması, konuyu takip edemeyecek düzeyde yabancı

olgu ve sözcüklere maruz bırakılmaması önemlidir.

Çeviribilim bakış açısıyla konuyu ele aldığımızda diller arası çeviri sadece dilsel bir aktarım değildir, çevirinin ideolojik ve yönlendirici gücü çocuklar için engelsiz erişim için de geçerlidir. Bu bağlamda Sağır kültürün gereklerini de düşünerek çeviri yapmak önem kazanır.

Ayrıca, çocuklara yönelik kaynak metinlerin eğitici özelliği ayrıntılı alt yazı çevirisi ve sesli betimleme yapılırken engelli çocukların okuma ve kavrama becerilerini arttırmak, onları özünde kendi yaş gruplarından aynı engelleri olmayan çocuklarla eşit koşullarda geliştirmek gibi işlevler de kazanır.

(2) Çocuk alıcılara yönelik metinler (basılı ya da görsel-ışitsel metinler) birden fazla erek alıcıya hitap eder. Ana erek alıcı her ne kadar çocuklar olsa da ebeveynler ve öğretmenler gibi yetişkinler de eser seçiminde oynadıkları rol, hikâyeyi seslendirirken oynadıkları rol vb. gibi nedenlerle erek alıcı olabilmektedir. Çocuklara yönelik ürünlerin yaratıcılarının, editörlerinin, yayımlayanların ve yayına hazırlayanlarının yetişkinler olmasına ek olarak, eserin çocuk alıcıya ulaşması için yetişkin alıcının onayından geçmesi gerektiği çocuk yazını söz konusu olduğunda sıklıkla rastlanan bir durumdur. Engelli çocuk alıcılar söz konusu olduğunda ebeveynin bu bağlamda çok daha özel bir yeri olduğunun da altını çizmek gerekmektedir. Görme engelli çocukların görsele erişiminde, Sağır ve işitme engelli çocuğun sese erişiminde ebeveynleri doğumlarından itibaren onların yanındadır.

(3) Çocuk yazını eserleri, Shavit'in (1980; 1986) de altını çizdiği üzere "karmaşık" (ambivalent) metinlerdir. Eserler aynı anda içerdiği düz anlamı ile çocuklara yönelikken, örtük anlam itibarı ile de yetişkinleri hedef alır. *Alice Harikalar Diyarında*, *Winnie the Pooh*, *Küçük Prenses* gibi eserler ve *Shrek*, *Frozen* vb. pek çok animasyon filmi buna örnek verilebilir. Türkiye'de gerçekleştirilen projelerin odak grubu çalışmalarında dikkatimizi çektiği üzere çocuklar, kendilerinin engelsiz erişimine sunulan çocuk programlarını ebeveynleri ile izlemişler, kendileri de Sağır, işitme engelli ve görme engelli olan bazı ebeveynler de süreci keyifle takip etmişlerdir. Çocuk yazını çevirmenlerinin çocuklara yönelik metinlerdeki bu ikiliğin farkına vararak (yetişkini erek alıcı olarak konumlamasa bile erek alıcıya eşlikçi olarak düşünerek) çeviriyi yürütmeleri de önemlidir.

(4) Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu ürünleri ortaya koyan yazarlar, editörler, diller arası ve/veya engelsiz erişim için çeviri yapan çevirmenler ve sesli betimlemeciler çocuk olmadıkları için alıcıların mensup olduğu gruba dâhil değildir. Engelli çocuk alıcı söz konusu olduğunda bu durum ikiye katlanmaktadır. İlerleyen bölümlerde de belirteceğimiz üzere, çeviriyi yapan ekipte S/sağır, işitme engelli, görme engelli editörlerin bulunması ve ebeveyn ve çocukları hedef alan alımlama çalışmalarının yapılması başarılı sonuçlara ulaşılabilmesi açısından özellikle önem kazanmaktadır.

(5) Çocuklara yönelik eserler, özellikle de küçük yaş grubuna hitap edenler, genellikle yüksek sesle okunmaya

uygun kaleme alınırlar. Görsel-işitsel metinler söz konusu olduğunda bu durum kendisini tekerlemeler, kafiyeli kullanımlar ve söz oyunları ile göstermektedir. Sesli betimleme ve ayrıntılı alt yazıda bu kafiyeli kullanımın kavramayı güçleştirebildiğine dair alımlama çalışmaları yapılmıştır (bkz. Zbrocka, 2018). Aynı şekilde bu söz oyunlarının işaret dilinde karşılığının olmaması durumunda uyarlama yapılması gerekebilmektedir.

(6) Görseller, çocuklara yönelik metinlerde, yetişkin alıcılara yönelik eserlere göre daha belirgin bir yer tutmaktadır. Basılı bir resimli hikâyenin diller arası çevirisinde bu durum çevirmen için zorlayıcı olabilmekte ve uyarlama yaparken görseli göz önünde tutması gerekmektedir. Ayrıntılı alt yazıda görseller bir avantaj olarak kullanılabilirken, sesli betimleme yaparken kısıtlı zaman aralığında iletilmesi gereken çok fazla konu olabilmekte, bu da farklı çeviri yöntemlerini gerekli kılabilmektedir (bkz. Orero'nun (2011) *Monsters, Inc.* animasyon filmindeki karakterler üzerine yaptığı araştırma). İşaret dili çevirisi yapılarak alıcıya sunulan çocuk programlarında da işaret dili çevirmenin konumlandırılması da bu noktada önemli olmaktadır.

4. Alanda Yapılan Çalışmalar

Yukarıda özetlediğimiz nedenlerden ötürü S/sağır, işitme engelli ve görme engelli çocuk alıcılar için engelsiz erişime yaklaşımlarda, yetişkinlere yönelik olanlarla karşılaştırıldığında farklılıklar olduğu muhakkaksa da çocuk alıcılara yönelik, özellikle de görsel-işitsel çeviri bakış açısı ile yapılmış araştırmalar hâlen kısıtlıdır (Zarate,

2008, s. 3). İlerleyen bölümde, alan yazında dünyada yapılan çalışmalar -çocuklar için ayrıntılı alt yazı çevirisi ve çocuklar için sesli betimleme konularında yapılan çalışmalar- ele alınarak, Türkiye’de alan yazında yapılan çalışmalara kısaca değinilecektir.

4.1 Çocuk Alıcılar için Ayrıntılı Alt Yazı Çevirisi Alanındaki Çalışmalar

Çocuklar için ayrıntılı alt yazı çevirisine ilişkin alan yazına baktığımızda ilk çalışmalardan birinin Baker (1985) tarafından yapıldığını görmekteyiz. Çocuk alıcılar üzerine yapılan çalışmada, çocukların okuma hızına uygun verildiği takdirde ayrıntılı alt yazı çevirisi uygulamasının çocukların söz konusu programlara erişiminin sağlanmasında katkısı olduğu sonucuna varılmıştır. Dilin sadeleştirilmesinin istenen okuma hızının yakalanmasında etkili olduğu çalışmada vurgulanmaktadır. Çocuk alıcıların okuma hızlarının önemine değinen bir diğer çalışma ise Simpson ve diğerleri (1992) tarafından yürütülmüştür. De Linde ve Kay (1999) de çalışmalarında Sağır ve işitme engelli çocuk alıcılar söz konusu olduğunda alt yazının ekranda kalma süresinin daha uzun olması gerektiğini belirtmişlerdir. Alanda yapılan çalışmalar alıcı kitleyi oluşturan çocukların profillerinin bilinmesine odaklanmış (Gregory & Sancho-Aldridge, 1996), alt yazıların bir eğitim aracı olduğunun altını çizmiş (Paivio ve Lambert, 1981), alt yazıların ikinci dil edinimi ve dil gelişimi için yararları hakkında durmuş (Danan, 2004; Talaván, 2006), özellikle İspanya (Cambra vd., 2013), Belçika (Verfaillie & d’Ydewalle, 1987) ve ABD’de (Jelinek Lewis & Jackson, 2001; Jensema, 2000; 2003)

çocuklar için ayrıntılı alt yazının önemi, standartları ve özelliklerine odaklanmıştır.

Zarate (2008) Birleşik Krallık'ta Sağır çocuklar için ayrıntılı alt yazı uygulamalarına değinerek, çocukların yaşları, dil becerileri ve okuma özelliklerinin ne oranda dikkate alındığını incelemiştir. Son dönemde yürütülen çalışmalardan biri de Ferrandez-Melero'nun 2013 yılında tamamladığı tezidir. Ferrandez-Melero çalışmasında sağır çocuk alıcılar için sadeleştirme yöntemi üzerinde durmuş, ayrıntılı alt yazı çevirisi çalışmalarında erek kitlenin farklılaşan ihtiyaçlarına odaklanarak S/sağır ve işitme engelli çocuk alıcıların okumayı öğrenirken yaşadıkları zorluklardan yola çıkarak, çocuk filmlerindeki alt yazıların kısaltılması ve dil bilgisi, cümle yapısı ve kelime hazinesi anlamında sadeleştirilmesinin bir yöntem olarak kullanılabileceğinin ve bu yöntemin çocukların filmleri daha kolay ve keyifle izleyebilmelerine ve alt yazılar yoluyla okuma becerilerinin geliştirilmesine katkıda bulunulacağına değinmiştir. Aynı şekilde çocuk alıcılar için sadeleştirme üzerinde duran bir diğer çalışma da Zarate'nin (2014) tamamladığı doktora tezidir. Çocukların görsel-işitsel ürünlere ayrıntılı alt yazı ile erişiminin eğitim bakış açısıyla ele alındığı kapsamlı tez, alımlama çalışmalarına yer verdiği düşünüldüğünde, alana büyük katkılar sağlayan çalışmalardandır. Son dönem çalışmalara kısaca baktığımızda ise Tamayo'nun (2016) da İspanya televizyonlarında, çocuklara yönelik kanallarda gösterilen programlar üzerinden çocukların okuma hızı ve bunun engelsiz erişime olan katkısı üzerine çalıştığını; Tamayo ve Chaume'nin (2017) İspanya'da üç televizyon kanalında

yapılan yayınlar üzerinden çocuk alıcılar için ayrıntılı alt yazı çevirisi uygulamalarını kelime hazinesi ve söz dizimi açısından incelediğini görüyoruz.

Görsel-işitsel çeviri odaklı bu çalışmaların yanı sıra uluslararası alan yazınında S/sağır ve işitme engelli çocukların okuma hızları ve algılama düzeyleri konusunda yapılan çalışmalar da ayrıntılı alt yazı çevirisi uygulamalarında yol gösterici niteliktedir ve çocuklar için ayrıntılı alt yazı uygulaması yapacak profesyonellerin bilmesi gereken art alan bilgileri ortaya koymaktadır (daha ayrıntılı bir okuma için bkz. Sancaktaroğlu-Bozkurt & Okyayuz, 2020).

Sancaktaroğlu-Bozkurt ve Okyayuz'un (2020) da belirttiği gibi, örneklenen çalışmalara bakıldığında birkaç önemli konu ön plana çıkmaktadır. Birincisi, Sağır ve işitme engelli çocuklar için ayrıntılı alt yazı çevirisi yetişkinler için yapılandırılmış farklılaşmalıdır. İkincisi, bu uygulamanın verimli olabilmesi için "ülke bazlı" araştırma yapılması gerekmektedir. Hangi ülkede eğitim alırlarsa alsınlar Sağır ve işitme engelli toplulukların yazılı dile erişimi ekranları ile aynı hızda olmamaktadır; ancak, gerek dil edinim düzeyi, hızı ve içeriği gerekse diğer sosyal gerçekler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bunun nedenlerinden biri ülkenin söz konusu kitlenin eğitime erişimi için sağladığı olanaklardır. Diğer bir nedeni ise ailelerin sosyo-ekonomik durumlarıdır. Ayrıca, dillerin özellikleri, farklı ülkelerde benimsenen ayrıntılı alt yazı gelenekleri ve daha birçok etmen de bu uygulamanın etkinliğini etkilemektedir (s. 146).

Varılan bu sonuçlar Türkiye’de bu alanda çalışmalara ne kadar ihtiyaç duyulduğunu göstermesi bakımından da dikkate değerdir.

4.2 Çocuk Alıcılar için Sesli Betimleme Alanındaki Çalışmalar

Çocuk alıcılar için sesli betimleme alanında yapılan çalışmalar yetişkinler için yapılanlara kıyasla daha da kısıtlı sayıdadır. Orero (2011) “Audio description for children: Once upon a time there was a different audio description for characters” [Çocuklar için sesli betimleme: Bir varmış bir yokmuş karakterler için farklı bir sesli betimleme varmış] başlıklı çalışmasında, çocuk alıcılar için sesli betimleme kavramını anlatarak, Almanya, Birleşik Krallık, Katalonya ve İspanya’da yapılan uygulamalar üzerinden çocuk alıcılar için sesli betimleme üzerinde durur.

Orero’ya (2011) göre bu alanda yapılan çalışmalar iki yüksek lisans tezi (McGonigle, 2007 & Palomo, 2008) ile bir makaleden (Palomo, 2008b) ibaret olup, bu çalışmaların özenle vurguladığı konu da sesli betimlemecilerin erek kitlenin özelliklerinin farkına varmaları, çocukların dil gelişimlerini göz önünde tutmaları ve sesli betimlemenin çocukların dil öğrenimindeki önemine odaklanmalarıdır.

Orero’nun çalışmasının üzerinden geçen yıllar içerisinde alanda kısıtlı olmakla birlikte başka çalışmalar da yer almıştır. Bu çalışmalar arasından, Zabrocka’nın (2018) “Rhymed and traditional audio description according to the blind and partially sighted audience: Results of a pilot study on creative audio description” [Kör ve görme engelli

alıcılar için kafiyeli ve klasik sesli betimleme: yaratıcı sesli betimleme üzerine yapılan bir pilot çalışmanın sonuçları] başlıklı çalışması dikkate değerdir. Çalışmada, her ne kadar odak noktası çocuk alıcılar olmasa da bir animasyon filminin çocuk ve yetişkin alıcılar için hem yaratıcı yöntemle hem klasik yöntemle yapılan sesli betimlemelerinin arasındaki farka değinilmiştir. Sonrasında alıcılara çeşitli sorular sorularak alıcı tercihleri ve bunları etkileyen unsurlar değerlendirilmiştir.

4.3 Türkiye’de Yapılan Projeler

Günümüzde Türkiye’de engelsiz erişim ve çeviri alanlarında yeni projeler yürütülmekte, özellikle üniversitelerin ve engelsiz erişime katkı sağlayan STK’ların desteğiyle çalışmalar ilerletilmektedir (bkz. SEBEDER, 2020a). Odak noktası çocuk alıcılar olan projelere örnek vermek gerekirse, SEBEDER’in Şubat-Eylül 2019 yılları arasında Sağır kültürde büyüyen ve Türk İşaret Dilini ana dili olarak kullanan ilkokul çağındaki çocukların, Türkiye’de yayımlanan çocuk edebiyatı ürünlerine duydukları ilgiyi arttırmak; söz konusu alıcıların yazınsal eserleri okuma zevkini perçinlemek; yazınsal eserlere erişimle gelişen “yaşam ve toplumsalma” becerisini geliştirmek, yazınsal ve insani estetik birikimine katkıda bulunarak dünya ve hümanizma bilgisini arttırmak ana amacıyla (SEBEDER, 2019, s. 3) yürüttüğü “Ana dili işaret dili olan çocukları Türkçe çocuk edebiyatı yazarlarının eserleriyle buluşturmak için pilot proje” sayılabilir. Söz konusu projenin ana hedefleri şu şekilde özetlenebilir:

- Ana dilleri işaret dili olan Sağır ve/ya işitme engelli çocuk alıcılar için işaret diliyle yazın eseri çevirisi/anlatısı ile erişilebilir kaynaklar oluşturmak.
- Yukarıda belirtilen kapsamdan elde edilecek veriler ve dönütlerle benzer kaynakların oluşturulması için akademik açıdan onanmış bir proje döngüsü ve tavsiye niteliğinde bir çeviri kılavuzu oluşturmak.
- Oluşturulan proje döngüsünden elde edilen deneyimle, söz konusu alıcıların yazınsal eserlere erişimlerini destekleyecek çalışmalara katkı sağlamak ve bu çalışmalarını yaygınlaştırmak.
- Proje kapsamında çocuk edebiyatı yazarlarını, yazın çevirmenlerini, işaret dili çevirmenlerini ve editörlerini ve engelsiz erişim için çeviri yapan SEBEDER uzmanlarını bir araya getirerek bir iletişim ve mesleki paylaşım köprüsü kurmak.
- Akademik araştırmalardan ve SEBEDER'in uygulamalarından elde edilen, erişim için çeviri niteliğini geliştirmek için kullanılabilir bilgileri ve birikimi uygulamaya yansıtmak.
- SEBEDER'in benzer potansiyel uygulamalarını standartlaştırmak ve yeni uygulamaları içeren güncellenmiş, Sağır ve işitme engelli çocuk bireyin gereksinimlerine hizmet edecek bir proje kılavuzu hazırlamak. (SEBEDER, 2019, s. 4)

Yine SEBEDER tarafından 25 Ağustos - 09 Ekim 2020 tarihleri arasında çeviribilimciler, işaret dili çevirmenleri, sesli betimlemeciler vb.'nin katkıları ile yürütülen "Sağır, İşitme Engelli ve Görme Engelli Çocukların Televizyon Programlarına Engelsiz Erişimi Projesi" de alan yazında

Türkiye’de yapılan çalışmalar arasında sayılabilir. Projenin ana amacı “Sağır kültürde büyüyen ve Türk İşaret Dilini ana dili olarak kullanan çocukların, işitme engelli olup ayrıntılı alt yazı ile programlara erişimi olan çocukların ve görme engelli çocukların, TRT Çocuk programlarına duydukları ilgiyi arttırmak; söz konusu alıcıların programları izleme zevkini perçinlemek; yayınlara erişimle gelişen “yaşam ve toplumlaşma” becerisini geliştirmek; diğer çocuklar ile aynı haklara sahip olarak, yaşlılarıyla eşit edinimlerini ve erişimlerini sağlamaktır” (SEBEDER, 2020b, ss. 3-4). Projenin ana hedefleri şu şekilde özetlenebilir:

- Ana dilleri işaret dili olan Sağır ve/ya işitme engelli çocuk alıcılar için işaret diliyle ve/ya ayrıntılı alt yazıyla erişilebilir çeviri kaynaklar oluşturmak; görme engelli çocuklar için programlara sesli betimleme metinleri eklenmesi için kaynaklar oluşturmaktır.
- Yukarıda belirtilen kapsamdan elde edilecek veriler ve dönütlerle benzer kaynakların oluşturulması için akademik açıdan onanmış bir proje döngüsü ve bir çeviri kılavuzu oluşturmak.
- Oluşturulan proje döngüsünden elde edilen deneyimle, söz konusu alıcıların sözü edilen programlara erişimlerini destekleyecek çalışmalara katkı sağlamak ve bu çalışmalarını yaygınlaştırmak.
- Proje kapsamında çeviribilimcileri, işaret dili çevirmenlerini, ayrıntılı alt yazı çevirmenleri, sesli betimleme metin yazarları ve editörlerini ve engelsiz erişim için çeviri yapan SEBEDER uzmanlarını bir araya getirerek bir iletişim ve mesleki paylaşım köprüsü kurmak.

- Akademik araştırmalardan ve SEBEDER'in uygulamalarından elde edilen, erişimde çeviri niteliğini geliştirmek için kullanılabilen bilgileri ve birikimi uygulamaya yansıtmak.
- Ana dilleri işaret dili olan Sağır ve/ya işitme engelli çocuk alıcılar için işaret diliyle ve/ya ayrıntılı alt yazıyla erişilebilir çeviri kaynaklar oluşturmak; görme engelli çocuklar için programlara sesli betimleme metinleri eklenmesi için kaynaklar oluşturmaktır.
- Yukarıda belirtilen kapsamdan elde edilecek veriler ve dönütlerle benzer kaynakların oluşturulması için akademik açıdan onanmış bir proje döngüsü ve bir çeviri kılavuzu oluşturmak.
- Oluşturulan proje döngüsünden elde edilen deneyimle, söz konusu alıcıların sözü edilen programlara erişimlerini destekleyecek çalışmalara katkı sağlamak ve bu çalışmaları yaygınlaştırmak.
- Proje kapsamında çeviribilimcileri, işaret dili çevirmenlerini, ayrıntılı alt yazı çevirmenleri, sesli betimleme metin yazarları ve editörlerini ve engelsiz erişim için çeviri yapan SEBEDER uzmanlarını bir araya getirerek bir iletişim ve mesleki paylaşım köprüsü kurmak.
- Akademik araştırmalardan ve SEBEDER'in uygulamalarından elde edilen, erişimde çeviri niteliğini geliştirmek için kullanılabilen bilgileri ve birikimi uygulamaya yansıtmak. (SEBEDER, 2020, ss. 4-5)

Buna ek olarak, söz konusu projeden hareketle yazılan "Türkiye'de Sağır ve İşitme Engelli Çocuklar İçin Ayrıntılı Alt Yazı Çevirisi Hakkında Bir Araştırma: Uygulamada Sadeleştirme" (Sancaktaroğlu-Bozkurt & Okyayuz, 2020) başlıklı makale de alana katkı sağlayan çalışmalardandır.

Söz konusu projelerde çalışmaya katkı sağlayanlar arasında Türk İşaret Dili çevirmenleri, görsel-işitsel çevirmenler, Sağır editör/çevirmenler, ayrıntılı alt yazı çevirmenleri ve sesli betimleme metin yazarları, engelsiz erişim uzmanı ve çeviribilimciler, Sağır anketörler ve teknik uzmanlar kadar çocuk edebiyatı yazar/çevirmen/araştırmacıları ile okul öncesi eğitim uzmanlarının yer aldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışmanın içerik ve kapsamına uygun uzmanların yer alması çalışmanın başarısı açısından önemlidir.

Yukarıda da belirtildiği üzere dünyada çocuk alıcılar için engelsiz erişim üzerine yapılan çalışmalarda alımlama çalışmalarına önem verilmiştir. Farklı çeviri yöntemleri ve stratejileri ile çocuk alıcılara sunulan ürünlerin izlenmesinin ardından anket çalışmaları, karşılıklı görüşmeler, vb. yürütülmüştür (örn. Tamayo, 2016; Zabrocka, 2018.). Türkiye’de yürütülen sınırlı sayıda projede de özellikle vurgulandığı üzere üzerinde çalışılan örnekleri “çocukların izlemesi ve onlardan alınacak geri dönüşlerin değerlendirilmesi gerekmektedir” (SEBEDER, 2019, s. 42). Bu geri dönüşlerin de alanın uzmanları (çevirmen, çocuk gelişim uzmanı, Sağır işitme engelli ve görme engelli alan uzmanları) tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede çocuk ve yetişkin alıcılar arasındaki farklılıklar gözetilerek yapılan uygulamaların yerinde olup olmadığı anlaşılabilir.

Yürütülen çalışmalar engelli bireylerin görsel-işitsel ve/veya basılı ürünlere erişimini sağlamak için ortaya

konmaktadır. Dolayısıyla, bu bağlamda merkezi paydaşlar alıcı grubu temsil eden engellilerin kendileri olacaktır. Projenin her adımında bu kişilere hizmet edildiğinin unutulmaması ve bu kişilere danışmadan ve birikimlerine ve bilgilerine dayalı bir onay alınmadan ilerlenmemesi önemlidir. “Bizim hakkımızda biz olmadan asla” bu tarz projelerin en önemli prensibidir. Bu prensipten yola çıkarak engelli çocuk alıcılara yönelik çalışmalarda çocuğun da sürece dâhil edilmesi, çalışma sonucunda ortaya konacak ürün ve/veya kılavuzun başarısı açısından önemlidir. Örnek vermek gerekirse, SEBEDER’in çeviribilimciler, işaret dili çevirmenleri, sesli betimlemeciler vb.’nin katkıları ile yürüttüğü yukarıda bahsedilen projelerde odak grup çalışmalarından söz edilebilir.

Çocuk alıcılar için odak grubu çalışmalarında gereken izinlerin alınması, sorulacak soruların çocuklara uygun olarak titizlikle, bir çocuk gelişim uzmanının da kontrolünde hazırlanması önemlidir.

Bölüm boyunca betimlenen çalışmalardan da anlaşılacağı üzere, engelsiz erişim ve iletişim için çeviri bağlamında özellikle de çocuk alıcı söz konusu olduğunda özenle ayrıntılı ve uzmanlaşan araştırma ve projeler yürütülmesi, her adımın özenle tasarlanması, gereken tüm hassasiyetin gösterilmesi çok büyük önem arz eder. Ancak böyle çalışmaların üzerine kurulu olan somut çıkarımlar ve veriler elde edildiğinde çocuk alıcı gibi ve özellikle de engelli çocuk alıcı gibi çok itinalı davranılması gereken bir alıcı kitleye yönelik olarak bir ilkeler bütünü kaleme

alınması, görüşülmesi, kabul edilmesi ve uygulamasının yaygınlaştırılması söz konusu olabilecektir.

5. Çocuk Alıcılar için Engelsiz Erişim Bağlamında Çeviri Türlerinin Özellikleri ve Projelerden Örneklerle Engelsiz Erişim İlkeleri

Bu bölümde çocuk alıcılara yönelik metinlerin kendine has özellikleri ve erek alıcının özelliklerinden yola çıkarak engelsiz erişimde kullanılan çeviri yöntemleri üzerinden farklılıklar ele alındıktan sonra, yukarıda bahsedilen proje ve çalışmalardan hareketle Türkiye’de çocuk alıcılara yönelik yapılan engelsiz erişim uygulama ve ilkelerinden kısaca bahsedilecektir. Bu projeler sonunda oluşturulan kılavuzların kural koyucu olmaktan ziyade yol gösterici olduğu ve tüm çalışma boyunca vurgulandığı üzere heterojen bir gruba çeviri yapıldığı unutulmadan her bir çeviri sürecinin dikkatle ele alınması gerektiğini hatırlatmakta fayda vardır.

5.1 Çocuk Alıcılar için Ayrıntılı Alt Yazı Çevirisi, Sadeleştirme İlkesi ve Örnekler

Zarate’nin (2008) de belirttiği gibi çocuk alıcılar için ayrıntılı alt yazı çevirisi özellikle önem verilmesi gereken bir konudur. Bu sayede engelli çocuk alıcılar geniş toplumdaki çocuklar hedef alınarak oluşturulan dünyaya erişim sağlamaktadırlar. Bu erişimde aksaklıkların olması, örneğin alt yazı çevirilerinin S/sağır ve işitme engelli çocuğun gerçekleri gözetilmeden (okuma hızı, dil kullanımı vb.) oluşturulması, çocukların kendilerini “yabancılaşmış

ve yetersiz hissetmesine” (Zarate, 2008, s. 1) neden olabilmektedir.

Sancaktaroğlu-Bozkurt ve Okyayuz’un de belirttiği üzere, “sağır alıcının Türkçe okuma becerileri veya işitme engelli bireyin okuma hızı ayrıntılı alt yazı çevirisinin alımlanıp alımlanmayacağını belirler. Bir üründe alt yazı çevirisi olması alıcının buna erişebileceği anlamına gelmeyebilir” (2020, s. 143). Ayrıntılı alt yazı çevirisinde okuma hızı yalnızca ekranda beliren alt yazının okunması için harcanan süreyi değil aynı zamanda algılanmasını da içerir. Bu alanda yapılan çalışmalar “okumanın anlamak demek olmadığını ve bu nedenle, alt yazının ekranda kalma süresinin hem yeterli okuma hızına olanak tanınması hem de bilginin anlaşılabilmesi için bilişsel olarak işlenmesine imkân tanıyacak kadar uzun olması gerektiğini (Tamayo, 2016, s. 276) vurgulamıştır. Bir başka deyişle, Tamayo ve Chaume’nin (2017) de belirttiği gibi, engelsiz erişim alıcının ihtiyaçlarının ne oranda karşılandığı ile ölçülebilir. Alıcının ihtiyaçlarını karşılamayan ve okuma hızı ile örtüşmeyen alt yazıların sunulması durumunda görsel-işitsel ürün erişilebilir olmaz. Bu nedenle S/sağır ve işitme engelli alıcılardan oluşan ve kendi içinde farklılıklar gösteren bu grubun gerçeklerini ve değişen ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmamız engelsiz erişim için şarttır (s. 10).

Çevirmen herhangi bir çeviri ürünü tasarlarlarken alıcı kitlenin ortalama eğitim düzeyini göz önünde bulundurarak hareket eder. Söz konusu alıcı çocuk olduğunda, sözlü dil geleneklerine uygun bir metnin yazıya dökülmesi ve okuma yazma becerisi yetişkinlere nazaran hâlen

gelişmekte olan çocuklar tarafından algılanması en önemli kısıtlardan birini oluşturmaktadır. İşiten çocuklara ek olarak bir eylem daha gerçekleştirilmesi gerekmektedir, bu da S/sağır ve işitme engelli çocuk için fazladan bir bilişsel yük oluşturmaktadır. Bu bağlamda okuma becerisi diğer becerilerin önüne geçmektedir.

Yetişkinler ve çocukların dil becerilerine koştur olarak ihtiyaçları da farklılaşmaktadır (De Linde & Kay, 1999, s. 52). Çocukların okuma hızları yetişkinlere nazaran daha yavaş olduğu için alt yazıların ekranda kalma süreleri de uzamaktadır. Kelimelerin karmaşıklığı, örneğin hece sayısı, örtük anlam kullanımı gibi özellikler de çocuk alıcılar söz konusu olduğunda titizlikle ele alınmaktadır. Dolayısıyla, çocuk alıcılar için ayrıntılı alt yazı yapılan çalışmalara bakıldığında özellikle daha küçük yaş grupları söz konusu olduğunda birebir bir aktarımdan ziyade sadeleştirilmiş bir yaklaşımın anlamayı daha kolaylaştırdığı ve izleme zevkini azaltmadığı görülmüştür (Baker, 1985; Ferrandez-Melero, 2013; Zarate, 2008).

Dünyada geçerliliği olan çocuk alıcılar için engelsiz erişim ilkelerinden hareketle Türkiye’de yürütülen kısıtlı sayıda çalışmada da sadeleştirme ilkesinin uygulandığı görülmektedir. Ayrıntılı alt yazı çevirisinde sadeleştirme kavramı çok genel hatlarıyla “konuşmada iletilen diyalogun aynıyla alt yazıya aktarılmaması ve engelsiz erişime uygun öz ve etkin bir metnin sunulması” olarak tanımlanabilir (Sancaktaroğlu-Bozkurt & Okyayuz, 2020, s. 149). SEBEDER’in (2020b) yürüttüğü projede benimsenen sadeleştirme yaklaşımının iki temel amacı

vardır. “Bunlar sırasıyla, çocuk alıcının okuma hızını dikkate alarak ‘okuyabileceği’ bir metin yaratmak ve çocuk alıcıya görsel olarak (alt yazı olarak) sunulan işitsel düzgünün (diyalogların) ‘algılanabilir’ olmasını sağlamaktır”(Sancaktaroğlu-Bozkurt & Okyayuz, 2020, s. 149). Sadeleştirme yaklaşımı ile bir metni basite indirgeme yaklaşımı karıştırılmamalıdır. Sadeleştirme yaklaşımı uygulanırken ileti özelliğinden bir şey kaybetmez ve alıcının izleme zevkini olumsuz etkileyecek yöntemlerden kaçınılır.

Çocuk alıcılar için sadeleştirme yöntemi uygulanırken her çocuk alıcının da dünya bilgisi, okuma hızı ve kelime hazinesi açısından aynı olmadığı da göz önünde tutulmalıdır. Bu bağlamda öncelikle erek kitlenin hangi yaş grubu olacağı netleştirilmelidir. Sağır çocuklar için ayrıntılı alt yazı ile çeviri yapılırken, en zor şeylerden biri de diyalogların yazılı sürümlerinde eksiltmeye gitmektir. Her dil bilimsel birim, aynı bilgi yükünü taşımadığı için, silinemez. Alt yazıları kısaltmak ve sadeleştirebilmek için kişinin bu türün özellikleri, görsel-işitsel çeviri ve ayrıntılı alt yazı çeviri gelenekleri, vb. konularda yeterli bilgi sahibi olması gerekmektedir (Ferrandaz-Melero, 2013, s. 20). Aynı şekilde sadeleştirme sırasında senkronizasyon (özellikle dudak okuyan çocuk alıcıları rahatsız etmeyecek şekilde) ve zaman kısıtı da önemlidir.

Bu noktada sadeleştirme için çeşitli çeviri stratejilerinden bahsedilebilir (Sancaktaroğlu-Okyayuz, 2020):

1. Kaynak metindeki (ki görsel-işitsel bir üründe bu

sözlü bir metindir) sözcük, kavram, vb.'de azaltmaya gidilmesi.

2. Kaynak metindeki cümle yapısının değiştirilmesi ve okunduğunda daha rahat anlaşılacak bir formata getirilmesi.
3. Kaynak metindeki diyalogun aynısını aktarmak yerine aynı anlamı ve etkiyi yaratacak eşdeğeri ile karşılamak. Bu üçüncü strateji nidaların çevirisinde, işaret dilinde karşılığı olmayan kavramların çevirisinde başvurulan bir yöntemdir.
4. Kaynak iletiyi daha anlaşılır kılmak için yeniden düzenleyerek yazmak. Dış ses ve efektler çevrilirken bu stratejiden yararlanılabilir.
5. Sözlü dile özgü bazı kullanımları ölçünlü yazı diliyle ifade etmek.

Sadeleştirme yapılırken belli temel ilkeler de göz önünde tutulmalıdır (Sancaktaroğlu-Bozkurt & Okyayuz, 2020, s. 152). Bu ilkeler şu şekilde özetlenebilir:

1. Görselden destek bilgi alındığı durumlarda, sözcük sayısında eksiltmeye gitmek iletişimde eksikliğe neden olmayacaksa sadeleştirme yapılabilir.
2. İkinci olarak zaman ve kipler özellikle işaret dili göz önünde bulundurularak kaynak metindeki şekliyle aktarılmayabilir, ancak burada eşdeğerliğin verilmesi önemlidir.

3. Anlamaya katkıda bulunmayan sözcükler ve ifadeler çıkarılabilir. Bu ifadeler arasında nidalar, tekrarlar veya görselde de açıkça seçilebilen betimlemeler sayılabilir. Sözlü dilde konuşmayı pekiştirmek için yapılan tekrarlar alt yazıda yorucu hâle gelebilmektedir.
4. Sözlü dilde vurgulama yoluyla farklı anlamlar kazanan ifadeler söz konusu olduğunda, yazılı dilde bu vurgulama verilemeyeceğinden karakterin vermek istediği ileti açıklanarak sadeleştirme yoluna gidilebilir.
5. Çocuk okuyucunun okuma hızı göz önünde bulundurulmalı ve özellikle okumayı yeni öğrenen çocuk alıcılar söz konusu olduğunda hece sayısına dikkat edilerek çeviri yapılmalıdır.
6. Eksilteli cümle kullanımında çevirmen gerekli olduğu durumlarda cümleyi tamamlayarak aktarabilir.

Sadeleştirme ilkelerinin çocuklara yönelik ürünlere has sorunlar bağlamında da düşünülmesi önemlidir. Çocuk alıcılar için ayrıntılı alt yazı çevirisinde, akılda kalması için özel olarak seçilen karakter isimlerinin, çocuk programlarında çoğunlukla yer alan şarkıların, söz oyunlarının ve kafiyelerin nasıl aktarılacağı (daha ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz. Sancaktaroğlu-Bozkurt & Okyayuz, 2020; SEBEDER, 2020b) zorluklardan bir kısmını oluşturur. Sadeleştirme ilkesi bu zorluklarla baş ederken de faydalı olabilir. Bu ilkeleri uygularken, yukarıda da belirttiğimiz gibi, çocuk alıcılar dediğimiz grubun homojen bir grup olmadığını, pek çok unsurun onların dil becerilerini

ve okuma hızlarını etkileyeceğini göz önünde bulundurmak ve ilkeleri buna uygun olarak kural koyucu değil yol gösterici olarak benimsemek önemlidir.

5.2 Çocuk Alıcılar için İşaret Dili Çevirisi ve Örnekler

İşaret dili ile çeviri yapıldığında da tıpkı ayrıntılı alt yazı çevirisinde olduğu gibi çocuk alıcının kısıtlı dünya görüşü ve sınırlı kelime haznesi zorlayıcı olabilmektedir. Sağır çocuklar söz konusu olduğunda odak noktamız sadece farklı bir dil (işaret dili) değil farklı bir kültürdür (Sağır kültürü) de. Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi çocukların işaret diline olan hâkimiyetleri pek çok farklı unsura bağlı olduğundan erek kitlenin dil yetilerini ve becerilerini somut olarak betimlemek hiç de kolay değildir.

İçerikle ilgili bu konuya ek olarak, biçemle ilgili konular da vardır: İşaret dili çevirmeninin etkileşimli bir anlatım mı yapacağı duru bir anlatım mı yapacağı önemlidir. Haber bülteninde işaret dili çevirisi yapan bir işaret dili çevirmeninin oyunculuk becerileri sergilemesi, ekranda beliren görüntüler ile etkileşime girmesi beklenmezken, çocuklara yönelik metinlerin çevirisini yapacak işaret dili çevirmeninin (bu basılı hikâye kitaplarının, çizgi filmlerin ve animasyon filmlerinin işaret dili çevirisi ile engelsiz erişimi olabilir) çizim ve görsellerle etkileşimli bir anlatı sunması beklenebilir.

İçerik ve biçemle ilgili konulara ek olarak, çocuklara yönelik metinlerde görsel çok önemli bir yer tuttuğundan, işaret dili çevirmeninin konumlanması da çok önemlidir. Yine haber bülteninde işaret dili çevirisi yapan bir işaret

dili çevirmenin oyunculuk becerileri sergilemesi, ekranda beliren görüntüler ile etkileşime girmesi beklenmediğinden, ekranda yüzü ve bedeni tek boyutlu çekime uygun konumlanır. Çocuklara yönelik metinlerin çevirisini yapacak işaret dili çevirmeni ise çizim ve görsellerle etkileşimli bir anlatı sunacağından ekran konumlandırmasında duruşunun ve işaret dili kullanım alanının belirlenmesi gerekir.

Projelerden örnekler vererek yukarıda anlattıklarımızı ayrıntılandırabiliriz. “Ana Dili İşaret Dili Olan Çocukları Türkçe Çocuk Edebiyatı Yazarlarının Eserleriyle Buluşturmak İçin Pilot Proje”de (SEDEBER, 2019) Sağır kültür ve işiten kültür arasında farklılıklar ele alınırken dört unsurdan özellikle bahsedilmiştir: Özdeşleşme, işiten çocuğun kültürü, dış dünya ile etkileşim ve çocuk şarkıları kültürü (s. 44).

Özdeşleşme başlığı altında dikkat çeken unsur, çoğu eserde ana kahraman karakterin işiten toplumun bir üyesi olduğu gerçeğidir. Bu, Sağır çocuk alıcının söz konusu karakterlerle özdeşleşmesini engellemese de çocuk söz konusu karakterin kendisinden fizyolojik olarak farklı olduğunun bilincinde olacaktır (SEBEDER, 2019, s. 44). Bu noktada çevirmen, hikâyeyi tamamen Sağır kültüre uyarlama ve bu sayede Sağır çocuğa daha çok empati imkânı sağlama ile kaynak metindeki bu unsurları olduğu gibi bırakarak, işiten çocuğun deneyimini Sağır çocukla paylaşmak arasında karar vermelidir. Bu karar çevirinin amacı, paydaşların istekleri, vb. pek çok konuya bağlı olarak alınmalıdır.

İşiten çocuğun kültürü başlığı altında yazarların işiten çocuğun gerçekliğine yer verdiğinin altı çizilmekte ve proje kapsamında işaret dili çevirisi yapılan *Selim'in Maceraları* eserinden bir örnek verilmektedir. Tuvaleti işgal eden Selim'e ablasının "Hadi Selim! İçine mi düştün Selim? Sesin çıksın Selim?" diye seslenmesi ve kapalı kapının arkasında "kardeşinin ses vermesi" için ona "seslenmesi" işiten çocuğun dünyasının bir gerçeğini yansıtır. Örneğin, aynı durumda iki Sağır kardeş söz konusu olsa, dışarıda bekleyen kişi tuvaletteki ışığı yakıp söndürerek uyarmayı seçebilecektir (SEBEDER, 2019, s. 44).

Dış dünya ile etkileşim başlığı altında çocuğun dış dünya ile etkileşim şeklindeki farklılıklar ele alınmıştır. Örneğin eserde içerden gelen sesleri duyan çocuğun verdiği tepki ele alındığında bu Sağır çocuk için yabancı bir etkileşim biçimidir. Yine burada aktarımda uygulanacak stratejiler pek çok unsura göre şekillenir. Projede çalar saat örneği verilmiştir (SEBEDER, 2019, s. 45). Projede verilen örnekte "O saat yok mu o saat, cırtlak sesli, felaket habercisi saat? İşte o çalmaya başlayınca..." cümleleri, işiten çocuğun dış dünya ile etkileşimini betimler. Oysa bu Sağır çocuk için "titreşen saat" veya "ışığı yanıp sönen saat" olabilecektir. Bu tarz farklılıkların çeviri sırasında metnin işlevine, alıcısına, vb. unsurlara göre farklı çeviri stratejiler kullanılarak üstesinden gelinir.

Çocuk şarkıları kültürü başlığı altında ise Sağır çocuğun çocuk şarkılarına işiten çocuk gibi aşına olmadığından yola çıkarak eserde bu şarkılara yapılan göndermelerin nasıl aktarılacağı tartışılmıştır.

Bunlara ek olarak yine aynı projede, çocuk alıcılar için işaret dili ile çeviri yapılırken türe özgü sorunlar şu şekilde özetlenmiştir:

(1) *Yansımalı sözcükler ve çevirisi*

Çocuklara özgü eserlerde sıklıkla karşımıza çıkan bir diğer unsur da yansımalı sözcüklerdir (Sönmez-Dinçkan, 2005). Bu tarz durumlarda çevirmen yansımayı aynıyla tutmak yerine “Şırlı şırlı” yerine “su akıyor” gibi betimleme yapmayı ve sesi açıklamayı tercih edebilmektedir. Yansımalı sözcüklerin Sağır çocuğun dünyasında yeri yoktur ama betimleme çocuğa anlam ifade edebilecektir.

(2) *Kafiyeli kullanımlar, kelime oyunları, değişler*

Çocuk alıcılara uygun eserlerde yukarıda da bahsettiğimiz gibi yine sıklıkla görülür. Bu gibi durumlarda, diller arası çocuk yazını çevirisinde de olduğu gibi, bazen içerik değiştirilerek kafiyeye odaklanılır, bazen de sözcük oyunu göz ardı edilir. Söz konusu ifade, deyimlerin işaret dilinde karşılığının olmadığı durumlarda aynı anlama gelecek işaret dilinde karşılığı olan bir başka deyimle karşılanabilir ya da sadece anlam aktarılabilir.

Görsel-işitsel ürünlerde görsellerle sağlanan bağlamın kelime oyunları ve değişleri anlamlandırmada etkili olacağından hareketle, çocuğun aşına olmadığı bu kullanımlara görselle desteklendiği sürece çocuğu maruz bırakmanın önemi de vurgulanır (Zarate, 2008, s. 12). Bu sayede çocuğun kelime haznesinin geliştirilmesine de imkân tanınacaktır. Ancak, bu dengeyi iyi kurmak, çocuğun okuma ve izleme zevkine engel olmamak önemlidir.

(3) *Çocuklara yönelik kaynak eserlerde kullanılan dil ve biçem*

Bir kitap seslendirilirken ya da görsel-işitsel bir kaynak ürün çocuklara yönelik olduğunda çocuklara özgü bir dil, tonlama ve biçem benimsenmesiyle sıklıkla karşılaşılır. Aynı mantıktan hareketle çocuklara yönelik bir eserin işaret dili çevirisi yapılırken “olağan ve gündelik işaret dili kullanımından daha abartılı hareket, jest, mimik, yüz ifadesi, el hareketi ve benzerinin kullanılması gerekir” (SEBEDER, 2019, s. 47).

(4) *Toplumsal nezaket ölçütleri*

Türk İşaret Dilinde T (sen-samimi hitap) ve V (siz-mesafeli, saygılı hitap) formları ve genel hatlarıyla “saygınlık” belirtmek için kullanılan unvanlar (yazılı ve sözlü işiten dile özgü unvanlar) sıklıkla kullanılmamaktadır. Özellikle işiten toplum ile henüz bütünleşme ve kaynaşma fırsatı yakalamayan çocuk alıcı açısından bu tür kullanımlar anlamsızlaşacaktır. İlerleyen yaşlarda, Sağır alıcı, yaşadığı hayatın içinde bu tür kullanımları benimseyebilse de çocuk alıcı için “dilinin doğal bir parçası” olarak görülmebilir.

Bu nedenlerle de çocuk hikâyelerinde bir saygınlık belirtmek için kullanılan unvanların aktarımı ve “siz” (tekil kişiye hitapta) ifadesinin kullanımı “doğal dil akışını” bozabilecektir.

Örneğin, *Selim’in Maceraları* dizisinde Selim karakteri babasına Bay... olarak hitap etmekte, bir espri yapmaktadır. Bu bağlamda Türk İşaret Dilinde “Bay” kelimesinin işareti ve “baba” işareti aynı olduğunu hatırlatmakta fayda vardır.

Dolayısıyla, bu espriyi ve işiten toplumun bir parçası olan kültürel ögeyi aktarmaya çalışmak tekrara neden olacak ve anlatının belki de anlamsızlaşmasına neden olabilecektir” (SEBEDER, 2019, s. 53).

Bu bölümde yer almayan ancak sağır ve işitme engelli çocuk alıcılar söz konusu olduğunda çeviride sorun yaratabilecek (özel isimler, argo kullanımlar, kip ve zaman, vb.) pek çok başka unsur daha bulunmaktadır (daha ayrıntılı bir okuma ve örnekler için bkz. SEBEDER, 2019).

5.3 Çocuk Alıcılar için Sesli Betimleme ve Örnekler

Çocuk alıcılar için sesli betimleme yapılırken uygulamada, çoğu ürünün “gören dünyaya erişimi olan” çocuğa yönelik olarak tasarlandığının bilinciyle hareket etmek önemlidir. İki alıcı kitlenin (görme engelli çocuk ve diğer çocuklar) “gören kültürdeki kültür birikimine, dünya bilgisine erişimi” arasında önceki bölümlerde de anlattığımız nedenlerden ötürü farklılıklar olacaktır. Görme engelli çocuğun kendi kültüründe ve dilinde daha önce duymadığı ve/veya öğrenmediği kavramlar ve hatta düşünceler olabilir (SEBEDER, 2020b, s. 154).

Bu farklılıklar üzerinden süreci tanımlarken sesli betimlemedeki ana kısıtlar üzerinden konuyu ele alabiliriz. Sesli betimleme yaparken ana kısıtlardan biri, iki mod (görsel ve ses) arasındaki algı ve edinim hızı farkıdır. Bu fark göz önüne alınarak sesli betimleme yapılmalıdır. Bir başka deyişle sesler arasındaki boşlukta olanların dış anlatımla seslendirilmesi ve her bireyin duyduklarını algılama hızı farklı olacaktır, söz konusu alıcı çocuk

olduğunda daha belirgin farklılıkların gözlemlenmesi de olasıdır. Ayrıca, daha önceki bölümlerle de anlatıldığı gibi, çocuklara yönelik ürünlerde sesler arasındaki boşlukta olanların anlatılması, karakterlerin dış görünüşlerinin betimlenmesi vb. iletinin anlamlandırılması için daha fazla önem taşıyabilmektedir. Buna çocukların kısıtlı dünya bilgileri ve sınırlı kelime hazneleri de eklendiğinde süreç daha da zorlaşmaktadır.

Çocuk alıcılar için sesli betimleme yapılırken, tıpkı yetişkin alıcılarda da olduğu gibi, iki önemli unsurun ön plana çıktığından da bahsetmek gerekir: sesli betimleme metninin içeriği ve sesli betimleme metninin seslendirilmesi. Çocuk alıcılar için sesli betimleme metni kaleme alınırken nesnel, öz ve yeterli bir anlatım seçilmeli, işaret zamirlerinin kullanımına dikkat edilmeli, kip ve zaman kullanımı çocuk alıcılar için anlaşılır olmalı, mekâna ve zamana ait detaylar çocukların anlayacağı şekilde aktarılmalıdır.

Sesli betimleme metni seslendirilirken de “çocuk dinleyiciye hitap edecek bir ses tonu ve diksiyonu olan seslendirmen kullanılmalıdır. Çocuğu filmin içine sokacak, onunla birlikte özleştirecek bir tonlama ve vurgu ile seslendirme yapılmalıdır” (SEBEDER, 2020b, s. 159).

Çocuk alıcılara yönelik yapılan sesli betimlemenin görsele erişimi olmayan izleyicilere önemli görsel bilgi sunmanın yanı sıra çocukların sosyal ve bilişsel becerilerini geliştirmeye katkısı olduğu gözlemlenmiştir. Çocukların kavrama becerilerinin gelişmesine katkı

sağlarken çocukların izlerken alacakları keyiften ve iletinin aktarılmasından ödün verilmemesi önemlidir. Bu yüzden de sade ancak ilgi çekici bir anlatımın tercih edilmesi önem kazanır.

Çocuk alıcılara yönelik sesli betimlemede metin türüne özgü bazı zorluklar arasında, (lakaplar da dâhil olmak üzere) karakter isimlerinin belirtilmesi, nidaların betimleme metnine işlenmesi, şarkılar/müzikler sırasında görseli olan bölümler için betimleme metninin yazılması, söz/ses oyunlarının betimleme metnine yansıtılması, bölüm başlıklarının/görseldeki yazıların betimleme metnine işlenmesi, çocukların kelime dağarcığında olmaması muhtemel yeni sözcüklerin betimleme metnine işlenmesi, görselde geçen sayıların ifade edilmesi, dış seslerin/efektlerin metne işlenmesi sayılabilir. Yetişkin alıcılar için yapılan sesli betimleme uygulamalarında da zorluk olarak karşımıza çıkabilecek bu çocuklara yönelik metinlerde daha belirgin olabilmektedir.

Bunu bir örnekle daha açık anlatabiliriz. Örneğin bir görselde çocuk karakterler komiklik olsun diye “telsizle konuşuyormuş gibi” gibi telsiz sesi çıkarmaktadırlar. Bir dış ses (telsiz cızırtısı) olmasına rağmen bu örnekte çocukların ellerinde telsiz varmış gibi davrandıklarını betimlemek ve “Hayri elinde telsiz varmış gibi yaptı” cümlesini sesli betimleme metnine eklemek gerekebilir (ilgili örnek ve benzerleri için bkz. SEBEDER, 2020b).

Yukarıda bahsedilen zorluklarla başa çıkarken tercih edilebilecek yaklaşımlardan biri, tıpkı ayrıntılı alt yazı

çevirisinde olduğu gibi sadeleştirme olabilmektedir. Sadeleştirme yapılırken iletiden ve çocuğun dinleme zevkenden ödün vermemek çok önemlidir. Betimleme metninde sadeleştirme yapıldığında üzerinde durulması gereken bazı temel unsurlar vardır (SEBEDER):

1. Programın hitap ettiği yaş grubunun gelişim düzeyi (bilişsel, dilsel, sosyal ve duygusal gelişim alanları vb.),
2. Programın hitap ettiği yaş grubunun bilgisi (genel kültür, akademik birikim, dünya bilgisi vb.)
3. Programın hitap ettiği yaş grubunun dinleyerek anlama hızı
4. Programın hitap ettiği yaş grubunun sözcük ve kavram dağarcığını geliştirme becerisi ve hızı. (2020b, s. 172)

Bu unsurları göz önünde bulunduran sesli betimleme metin yazarları için birtakım ilkelerin altı çizilebilir. Yukarıda bahsi geçen projede (SEBEDER, 2020b) bu ilkeler, (iletide karışıklığa neden olmayacaksa) öznesiz betimleme yapmak, çocukların gelişim düzeylerine uygun bir anlatım dili kullanmak, betimleme cümlesindeki kelime sayısına dikkat etmek, uzun cümlelerden kaçınmak, devrik cümle kullanımından kaçınmak (kurallı cümle kullanmak) (SEBEDER, 2020b, s. 174) olarak özetlenmiştir.

Projede anlatılan bu ilkelerin kural olmaktan ziyade yol gösterici olduğu, bu alanda yapılacak çalışmalar ve sonrasında yürütülecek alımlama çalışmaları ile farklı bakış açıları da sunulabileceği unutulmamalıdır.

6. Sonuç

Dünyada ve ülkemizde yapılan çalışmalardan yola çıkarak çocuklar için engelsiz erişim düşünülürken erek kitlenin ve kaynak metnin özellikleri dikkatle ele alınarak, çocuk alıcının yetişkin alıcıdan farkı, çocuklara yönelik oluşturulan kaynak metinlerin yetişkinlere yönelik metinlerden farkının göz önünde bulundurulması yerinde olacaktır.

Engelli çocuk alıcıların homojen bir grup oluşturmadığından hareketle en iyi sonuç verecek çeviri türü ve yöntemlerinin kullanımının teşvik edilmesi oldukça önemlidir.

Yaratıcısı, editörü ve yayımlayanı yetişkinler olan ancak erek kitlesi çocuklar olan bu özel türün engelsiz erişimi için alımlama çalışmalarının önemi göz önünde bulundurulmalıdır. Alanda dünyada yapılan çalışmalar umut verici olsa da her ülkenin kendi gerçekleri bağlamında parametreleri, koşulları ve normları dikkate alarak engelsiz erişim ilkeleri belirlemesi ve uygulaması geleceğimizi oluşturan çocuklarımızın hakları olduğu şekilde onlar için yaratılan ürünlere erişmesi açısından önemlidir. Çevirinin yapıyor olmasının engelsiz erişimi garanti etmediği her fırsatta akılda tutularak erek alıcıların ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda titizlikle çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

- Alvstad, C. (2010). Children's literature and translation. Van Doorslaer, L., Gambier, Y. (Ed.), *Handbook of translation studies volume 1* içinde (ss. 22-27). John Benjamins Publishing.
- Baker, R. G. (1985). *Subtitling television for deaf children*. Media in Education Research 3. University of Southampton, Department of Teaching Media.
- Cambra i Verges, C., Leal Garcia, A., & Silvestre, N. (2013). The Interpretation and visual attention of hearing impaired children when watching a subtitled cartoon. *The Journal of Specialised Translation*, 20, 134-146.
- Danan, Martine. (2004). Captioning and subtitling: Undervalued language learning strategies. *Meta*, 49(1), 67-77.
- De Linde, Z., & Kay, N. (1999). *The semiotics of subtitling*. St. Jerome.
- Erten, A. (2011). Çocuk yazını çevirisine yaklaşımlar. Hacettepe.
- Ferrández-Melero, L. (2013). *The issue of accessibility: linguistic reduction and simplification of subtitles for deaf children* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Universidad Complutense de Madrid.
- Gregory, S., & Sancho-Aldridge, J. (1996). *Dial 888: Subtitling for deaf children*. Independent Television Commission.
- Hunt, P. (1994). *An introduction to children's literature*. Oxford UP.
- Jelinek Lewis, M. S., & Jackson, D. W. (2001). Television literacy: Comprehension of programme content using closed captions for the deaf. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 6(1), 43-53. <http://www.jstor.org/stable/42658569>
- Jensema, C. (2000). *A study of the eye movement strategies used in viewing captioned television*. Silver Spring, MD: Institute for Disability Research and Training. www.dcmp.org/caai/nadh130.pdf
- Jensema, C. (2003). *The relation between eye movement and reading captions and print by school-age deaf children*. Wheaton, MD: Department of Education. www.dcmp.org/caai/nadh134.pdf

Kansu-Yetkiner, N. (2010). Çocuk yazınındaki dilsel ve dil ötesi normlar bağlamında Felaket Henry serisinin Türkçeye çevirileri. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(2), 55-77.

Kleck, H. (2021, Temmuz). Audio description for blind viewers. *Wonder Baby*. <https://www.wonderbaby.org/articles/audio-description-blind-viewers>

Neves, J. (2005). *Audiovisual translation: Subtitling for the deaf and hard-of-hearing*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. University of Surrey Roehampton.

Neydim, N. (2006). Çeviri çocuk edebiyatı ve çocuk edebiyatı çevirisi üzerine. *Varlık Dergisi*, Temmuz, 74-76.

O'Connell, E. (2003). What dubbers of children's television programmes can learn from translators of children's books? *Meta: Translators' Journal*, 48(1-2), 222-232. <https://doi.org/10.7202/006969ar>

Oittinen, R. (2000). *Translating for children*. Garland Publishing.

Okyayuz, A. Ş. (2019). *Görsel-işitsel çeviri ve engelsiz erişim*. Siyasal.

Orero, P. (2011). Audio description for children: once upon a time there was a different audio description for characters. E. Di Giovanni (Ed.), *Entre texto y receptor: accesibilidad, doblaje y traducción* içinde (ss. 169-184). Peter Lang.

Paivio, A., & Lambert, W. (1981). Dual coding and bilingual memory. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 20(5), 532-539.

Sancaktaroğlu-Bozkurt, S., & Okyayuz, Ş. (2020). Türkiye'de sağır ve işitme engelli çocuklar için ayrıntılı alt yazı çevirisi hakkında bir araştırma: Uygulamada sadeleştirme. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 29, 139-160.

Sesli Betimleme Derneği [SEBEDER]. (2019). *Ana dili işaret dili olan çocukları Türkçe çocuk edebiyatı yazarlarının eserleriyle buluşturmak için pilot proje*.

Sesli Betimleme Derneği [SEBEDER]. (2020a). Projelerimiz. <http://sebeder.org/Projelerimiz-17.html>

Sesli Betimleme Derneği [SEBEDER]. (2020b). *TRT çocuk kanalı Sağır*,

işitme engelli ve görme engelli çocukların televizyon programlarına engelsiz erişimi projesi. http://sebeder.org/Ayrintili_AltYazi__Isaret_Dili_ve_Sesli_Betimleme-1706.html

Shavit, Z. (1986). *Poetics of children's literature*. University of Georgia Press.

Shavit, Z. (1980). The ambivalent status of texts: The case of children's literature. *Poetics Today*, 1(3), 75-86.

Simpson, P. A., Harrison D. R., & Arabella S. (1992). The reading abilities of a population of hearing impaired children. *Journal of the British Association of Teachers of the Deaf*, 16, 47-53.

Sönmez-Dinçkan, Y. (2005). İşlevsel yaklaşım çerçevesinde çocuk edebiyatında yansımali sözcüklerin çevirisinin incelenmesi. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 15, 77-90.

Talavan, N. (2006). Using subtitles to enhance foreign language learning. *Porta Linguarum*, 6, 41- 52.

Tamayo, A. (2016). Reading speed in subtitling for hearing impaired children: An analysis in Spanish television. *The Journal of Specialised Translation*, 26, 275-294.

Tamayo, A., & Chaume, F. (2017). Subtitling for d/deaf and hard-of-hearing children: Current practices and new possibilities to enhance language development. *Brain Sciences*, 7(75), 1-13.

Verfaillie, K., & d'Ydewalle, G. (1987). *Modality preference and message comprehension in deaf youngsters watching TV*. (Psychological Reports No. 70). University of Leuven.

Zabrocka, M. (2018). Rhymed and traditional audio description according to the blind and partially sighted audience: Results of a pilot study on creative audio description. *The Journal of Specialised Translation*, 29, 212-236.

Zarate, S. (2008). Subtitling for deaf children on British television. *The Sign Language Translator and Interpreter*, 2(1), 1-20.

Zarate, S. (2014). *Subtitling for deaf children: Granting accessibility to audiovisual programmes in an educational way*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. University College London.

Engelsiz Erişim ve İletişim

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIğI
İLETİŞİM
BAŞKANLIğI

HACETTEPE
ÜNİVERSİTESİ

ISBN: 978-625-7377-11-9

9 786257 377119